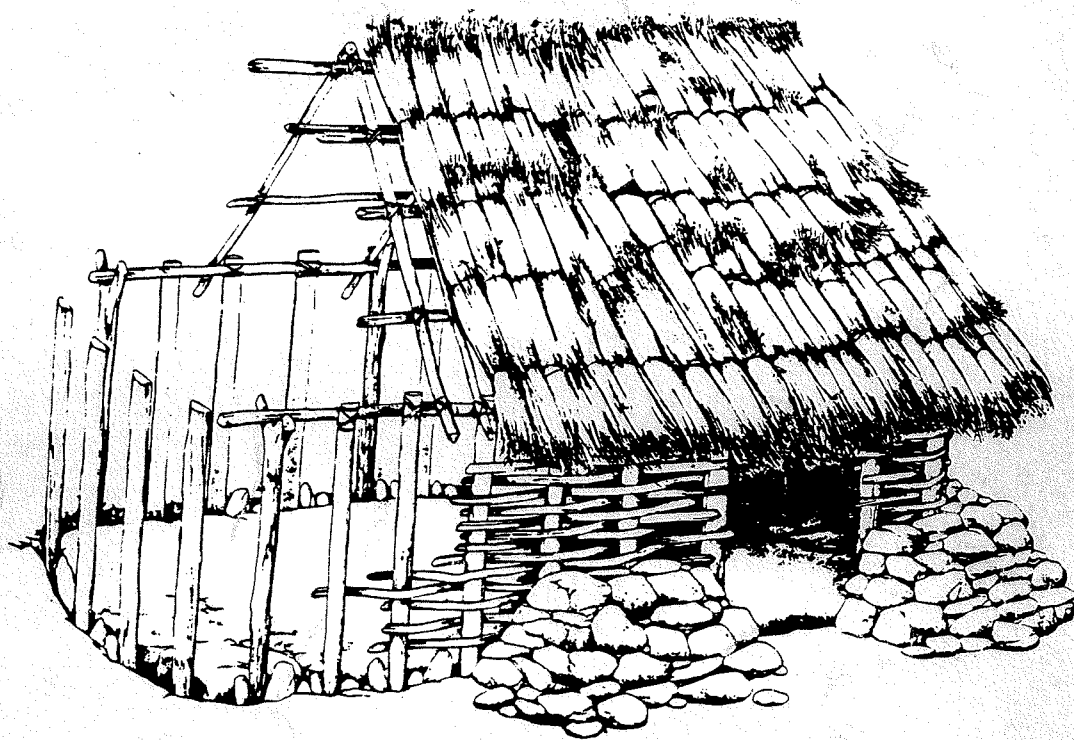

Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona

Torroella de Montgrí, 1994

Organitzen:

Museu del Montgrí i del Baix Ter
Centre d'Estudis i Arxiu

**AJUNTAMENT DE
TORROELLA DE MONTGRÍ**
Àrea de Cultura

**CONSELL COMARCAL
DEL BAIX EMPORDÀ**

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Centre d'Investigacions Arqueològiques
Museu d'Arqueologia de Catalunya
Secció Territorial de Girona

**Diputació
de Girona**

INDEX:

- 1- La Draga (Banyoles, Pla de l'Estany). 3a. Campanya 1992.
CHINCHILLA, J - BOSCH, A - TARRUS, J - AGUSTI, B - CLOP, X
FAURA - NAVARRO, C
.....1-16
- 2- Plansallosa 1992-1993: Objectius i Resultats.
per l'Associació B.A.I.R.E.D.A.
BOSCH, A - BUCH, M - BUXOR, R - CASADEVALL, J - MATEU, J - PALOMO, T
.....17-23
- 3- Ca n'Isach (Palau-Saverdera, Alt Empordà). 5a. campanya 1992.
ALIAGA, S - CHINCHILLA, J - MERCADAL, O - TARRÚS, J
.....24-29
- 4- Ca n'Isach (Palau-Saverdera, Alt Empordà). 6a. campanya 1992.
ALIAGA, S - CHINCHILLA, J - MERCADAL, O - TARRÚS, J
.....30-31
- 5- Bauma del Serrat del Pont (la Garrotxa). Les Campanyes d'Excavació de 1992 i 1993.
ALCALDE, G - MOLIST, M - TOLEDO, A
.....32-37
- 6- El Jaciment de l'Illa d'en Reixac d'Ullastret, Campanyes de 1992 i 1993
MARTIN, M.A - MATARÓ, M - LÓPEZ, J - LLORENS, J.M. - CARAVACA, J
.....38-45
- 7- Les Campanyes del 1992-1993 a mas Castellar, Pontós (Alt Empordà)
PON, S.E - ADROHER, A - LOPEZ, F.J. - BARTUREN, F - CONTRERAS, F - VARGAS, A
LLAVANERAS, N - TABERNERO, E (amb la col.laboració de GONZALO, C - GARCIA,
J.M. - HERNANDEZ, M.J. - ROVIRA, N)
.....46-56
- 8- Intervenció d'urgència al Poblament Ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Em-
pordà).
LLINÀS i POL, J
.....57-62
- 9- Excavacions Arqueològiques durant l'any 1993, al poblament ibèric de Sant Julià de Ramis
(El Gironès).
BURCH, J - SAGRERA, J
.....63-71

10-El Castellot, Bolvir (la Cerdanya): Un assentament ibèric al Pirineu, MERCADAL,O - ALIAGA,S	72-82
11-Can Pons (Arbucies), aportació al coneixement del poblament antic del Montseny. FONT,G -MATEU,J -PUJADES,S - RUEDA, J.M. - TURA,J	83-86
12-L'emissari submarí d'aigües residuals de Roses. PUJOL HAMELINK,M	87-92
13-Excavacions a Sant Maria de Panissars, una visió de conjunt. NOLLA,J.M. - RODÀ,I	93-99
14-Excavacions arqueològiques a la vil·la romana de les Arenes , Roses (Alt Empordà) VIEYRA,G	100- 102
15-Tolegassos (Viladamat). Campanyes de 1992 i 1993 CASES i GENOVER,J	103- 108
16-L'edifici termal del Puig de Sant Grau a Caldes de Malvella, una visió de conjunt. NOLLA, J.M. - SANTOS,M -MERINO, J	109- 116
17-La vil·la i necròpolis del "Roc d'Esperança, Alp (la Cerdanya) MERCADAL,O - ALIAGA,S	117- 123
18-Vilarenys (Vall-Llobrega, Baix Empordà): Actuacions 1992 i 1993 CAJA ,M-J. - CASADEVALL,J - TABERNERO,E	124- 129
19-Resultats de les dues darreres campanyes d'excavació a la vil·la romana de Vilauba. CASTANYER,P - TREMOLEDA,J	130- 136
20-El jaciment de "la Font del Vilar" (Avinyonet del Puigventós, Alt Empordà) NOLLA,J.M. -TREMOLEDA,J - CASAS,J -CASTANYER,P	137- 146

21-Excavacions d'urgència a la plaça Ramon Muntaner (Peralada, Alt Empordà) LLINÀS,J - MIRO,M - MONTALBAN,C - PALAHÍ,LI - SAGRERA,J	147-155
22-Resultats de la darrera campanya arqueològica realitzada a la Ciutadella de Roses (alt Empordà) PUIG,A - PUJOL,M - VIEYRA,G - CARRASCAL,C	156-165
23-Sant Pere de Rodes, El Port de la Selva (Alt Empordà), els treballs arqueològics de 1992. BURCH,J - CARRASCAL,C - MATARÓ,M - PUIG, A.M. - VIEYRA,G	166-173
24-Els treballs arqueològics al barri de Mataplana l'excavació de l'habitació 5 (juliol de 1993) RAURICH,X - MESTRE,A	174-177
25-El Call Jueu i el Convent de St. Francesc, St. Agustí, Puigcerdà (La Cerdanya) MERCADAL,O - BOSOM,S - DENJEAN,C	178-189
26-Excavacions de la plaça dels claustres de Sant Pere de Besalú, (la Garrotxa) PALAHÍ,LI - VIVÓ,D	190-195
27-Castell de Montsoriu FONT,G - LLORENS,J.M. -MATEU,J - PUJADES, S - RUEDA,J.M. -TURA,J	196-206

**LA DRAGA (BANYOLES, PLA DE L'ESTANY).
3ª CAMPANYA.1992.**

CHINCHILLA, J - BOSCH, A - TARRUS, J -
AGUSTI, B - CLOP, X- FAURA -JM. NAVARRO, C

1- INTRODUCCIO

La continuïtat de les excavacions d'urgència, endegades pel Servei d'Arqueologia al jaciment neolític de la Draga, s'ha assegurat enguany per un conveni entre la Generalitat i l'Ajuntament de Banyoles, on aquest últim organisme assumeix les despeses derivades de l'excavació (manutenció i allotjament dels estudiants, eines, etc), i la Generalitat els costos dels arqueòlegs encarregats de dur a terme l'excavació, del Well Point i de les anàlisis especialitzades.

Degut a les competicions de rem a l'estany de Banyoles durant el Jocs Olímpics, amb tot el que això comporta, i també a l'escepcional període de pluges a començaments d'estiu, es va haver de retardar l'inici de l'excavació fins a mitjan d'agost.

Finalment, l'excavació es va poder realitzar entre els dies 16 d'agost a 13 de setembre. La necessitat de fer servir una bomba d'aigua per baixar el nivell freàtic (Well Point), cosa que en un principi s'havia desestimat, va reduir sensiblement, per problemes pressupostaris, el temps previst d'excavació, que dels dos mesos previstos va quedar reduït a només un.

Durant l'excavació s'ha comptat amb l'ajuda de 24 estudiants d'arqueologia de les Universitats de Girona, Central de Barcelona, Autònoma de Barcelona, Complutense de Madrid i de Saragossa. Foren els següents:

Pilar Alonso, Gema Arroyo, Jaume Castejón, Gloria Donoso, Martí Checa, Arnau Ferrer, Gemma Font, Marta García, Jacint Garcia, Montse Labrador, Agustí Macías, Clara Maragall, Josep Lluís Martín, Eva Orri, Josep Pérez, Mercedes Pérez, Sandra Pujadas, Mª Victoria Roldán, Mª Teresa Rovira, Soledad Sánchez, Mercè Sannicolàs, Carme Saüch, Joan Torras i Carlos Ubeda.

Igualment s'ha comptat amb l'ineestimable ajuda de diversos especialistes per a les anàlisis dels materials, entre els quals esmentarem a Assumpció Güell (malacologia), Ramon Buxó (carpologia), Patrick Gassmann (Laboratori de dendrocronologia de Neuchâtel), Maria Saña (macrofauna), Anna Jover (Centre d'Arqueologia Subaquàtica, restauració fustes), Servei d'Anàlisis Arqueològiques i Departament de Botànica de la Universitat Autònoma de Barcelona (palinologia, antracologia i matèries primeres), Laboratori de datacions per C-14 de l'Universitat de Barcelona i el Max-Planck-Institut Kernphysik de Heidelberg (datacions per termoluminiscència).

A tots ells el nostre més sincer agraïment.

2 - LA CAMPANYA DE 1992

La primera tasca prevista per a la campanya de 1992 era la de garbellar amb una màquina de flotació (cedida per E. Pons de les excavacions del Puig Castellar) els centenars de kg de sediments recollits de la major part de les estructures i de la zona de l'abocador de l'any 1991, que havien quedat per fer.

Aquesta feina, una de les més feixugues que restaven de l'any passat, s'ha pogut completar. Gràcies a això s'ha pogut recuperar una enorme quantitat de carbons i de granes, i també alguns petits objectes (eines de sílex, d'os, ornament).

L'altra tasca que quedava de l'any 1991 era l'extracció de les restes de fusta (puntes) dels pals (36 de segurs de 73 determinats) de la zona de 15 x 16 m excavada. Aquesta feina era necessària per tal que es pogués completar el camí del parc que travessa pel mig la zona excavada de 1991. En el mateix sentit s'havia previst excavar les bandes est i oest d'aquesta zona, en concret per allà on

havia de passar aquest camí.

Malauradament aquests treballs no s'han pogut completar, a causa de la reducció esmentada del temps d'excavació.

La campanya de 1992 ha consistit en l'excavació d'una zona d'11 x 4 m (44 m²) a l'angle sud-oest del rectangle excavat l'any anterior. D'aquesta manera s'ha començat a alliberar la zona on ha de passar l'esmentat camí del parc i a la vegada s'ha allargat l'àrea excavada fins a 40 m de la vora de l'estany, sense que el nivell arqueològic s'interrompés en cap moment.

Igualment es varen començar a extreure puntes dels pals de fusta del mateix angle sud-oest de 1991, per tal d'assajar un nou sistema d'extracció i per tenir mostres dendrocronològiques dels dos angles extrems (NE-SW) de l'àrea excavada. Aquestes mostres ens podran donar unes primeres dades sobre si construccions separades per uns 20 metres són contemporànies o no.

El sistema emprat ha estat el de rebaixar tot primer superficialment - uns 30 cm - l'àrea triada de 3 x 5 m. Fet això, aparegueren diversos forats de pals nous, no determinants en superfície, que ara contrastaven clarament com a cercles negres entre el travertí absolutament blanc.

A continuació es va rebaixar frontalment tota l'àrea uns 30 cm més fins que aparegueren les primeres puntes conservades de fusta. El nivell freàtic es va mantenir uns 50 cm per sota del nivell arqueològic gràcies al Well Point. Llavors es varen extreure un per un aquests pals, excavant el seu voltant amb els peus fins que quedava totalment descalçat i era possible estirar-lo, vigilant que l'escorça no es despregués en el procés.

Després els fragments dels pals es dibuixaven, es retrataven, es marcaven (amb una etiqueta d'alumini) i se'n serrava una rodanxa per a l'anàlisi dendrocronològica. Una vegada fet tot això, es desaven les puntes i els fragments distals en dos compartiments separats d'un dipòsit situat prop del jaciment. Aquest dipòsit ha estat construït per la brigada municipal de Banyoles. És un encoframent de ciment portland sense fons, on el nivell freàtic puja, com a mínim, un metre. Això permetrà que els pals de fusta segueixin sobre el travertí i submergits en aigua freàtica, mentre es decideix quins cal restaurar i quins no.

En total es varen extreure 16 extrems inferiors de pals, tots amb la punta conservada excepte un, que no en devia de tenir perquè era una planxa i no un puntal. Comptant els de l'any anterior s'han extret per ara de la Draga un total de 21 pals (troncs, estakes i planxes) de fusta, la major part de roure.

Dins de la zona excavada aquest any 1992 s'ha pogut apreciar que l'àrea amb blocs de travertí, ja localitzada l'any anterior a la banda oest, continuava fins a la meitat de la nova zona excavada, formant com una franja. Més enllà, cap a l'oest, les pedres s'acabaven i només quedaven forats de pal.

Es marcaven així dues zones ben diferenciades (amb o sense pedres) a la zona excavada aquest any 1992. Al seu extrem sud-oest va aparèixer una nova plataforma enllosada (Est-132) que quedava tallada pels marges sud i oest de l'excavació.

La distribució dels materials arqueològics assenyala una forta concentració en la part de les pedres, tant d'ossos d'animals com d'objectes, mentre que es rarifiquen a la resta de l'àrea excavada. Només és destacable una concentració de grans fragments (alguns corticals) de sílex en els quadres 0W i 0V-17 i 18, cosa que pot indicar-nos l'existència d'àrees de talla en el jaciment.

A part de l'enllosat, cal remarcar que en tota la zona excavada aquest any només va aparèixer un sol foc (Est- 157), situat al quadre C-17, dins de l'àrea amb pedres. La resta d'estructures localitzades varen ser totes forats de pal.

Aquests darrers foren tots baixats de 60-70 cm abans d'acabar l'excavació, per tal de comprovar si conservaven encara la fusta original al seu extrem inferior. El percentatge de restes conservades de fusta de la zona de 1992 (un 17 %) fou sensiblement inferior al de l'àrea de 1991, que era del 55%.

Això pot deure's a què en aquesta part de l'excavació han aparegut més estakes que troncs, els quals possiblement es conserven millor. En aquest sentit cal dir que de 15 possibles forats d'estakes només s'ha trobat fusta en un (6,6%), mentre que dels 33 possibles forats de troncs s'ha trobat fusta en 8 casos (26,6%). En tot cas, aquesta qüestió s'aclarirà quan s'excavi el travertí

d'aquesta zona per tal d'extreure els pals.

Quant als materials arqueològics cal destacar la relativa escassa abundància de granes carbonitzades i de carbons, respecte a l'any anterior.

Això s'ha de relacionar amb la quasi nul·la presència de focs culinaris en aquesta nova àrea. Per altra banda encara s'han de garbellar amb la màquina de flotació els sediments d'aquest darrer any, en especial els de l'Est-132 (enllosat) i els dels voltant del foc (Est-157), on sí que es veien granes i carbons entre les terres guardades.

Per altra banda, les restes de fauna gran han continuat sent abundants, a la zona de les pedres sobretot, i també s'han mantingut els nivells de l'any anterior pel que fa a la indústria lítica, òssia i d'adornament.

Pel que fa als vasos ceràmics, aquest any s'han recuperat en bon estat fragments grans, tasca laboriosa en un jaciment amb condicions tan humides.

3 - LES ESTRUCTURES

L'any 1992 han aparegut només dues estructures noves a la zona excavada, a part dels forats de pal, molt nombrosos.

En primer lloc cal considerar el foc Est-157. Es tracta d'una cubeta de combustió d'escassa fondària (15 cm) i forma ovalada (50 x 40 cm), a l'interior de la qual només hi havia fragments de sorrenques molt desfetes per l'acció del foc, més algunes restes de fauna i de ceràmica. La massa de carbons, per damunt i per sota de les sorrenques era força important.

En segon lloc cal parlar de l'enllosat Est-132. Es tracta d'una plataforma enllosada similar a les ja conegudes de l'any 1991, encara que les lloses són més petites (30 / 40 cm).

Només se n'ha excavat una part petita, perquè la resta és encara al tall de l'angle sud-oest de la zona excavada. Aquesta part amida uns 3 m de llarg per 2 m d'ample, per una fondària màxima de 23 cm. Tota aquesta estructura estava coberta per masses de carbons i matèria orgànica, molt rica en granes carbonitzades de cereals. Els sediments s'han guardat per tal de garbellar-los amb la màquina de flotació. També aparegueren fragments ceràmics, de sílex i fauna.

Els forats de pal determinats a l'àrea excavada l'any 1992 han estat 48. D'aquests en només 9 casos s'ha pogut assegurar la conservació de restes de fusta en el seu extrem inferior, cosa que representa un 17 %. Es tracta d'un percentatge baix perquè a l'àrea 1991 s'han trobat 46 restes de pals amb fusta d'un total de 84, és a dir un 55 %. Actualment, doncs, dels 132 forats de pals determinats en superfície n'hi ha 55 amb restes segures de fusta, és a dir, un 41%.

Els únics pals extrets entre 1991-92 són de la zona excavada l'any 1991. En total, comptant els 4 de l'octubre de 1991 i el gran tronc (Est-20) - l'únic que estava a nivell del sòl arqueològic-, s'han extret 21 pals de fusta dels 56 segurs determinats, és a dir, un 37'5 %. La major part són de roure, encara que manca per fer l'anàlisi de molts d'ells.

Sense comptar l'Est-20, que tenia l'extrem inferior molt desgastat, es tracta d'11 troncs, de 8 estakes i d'1 planxa, posada verticalment. En 18 casos (11 troncs i 7 estakes) es pot estudiar la seva punta i el seu diàmetre.

Les seves puntes són tallades en forma cònica, en bisell simple o en doble bisell:

Punta cònica = 2 troncs

Punta amb bisell simple = 1 tronc i 4 estakes

Punta amb doble bisell = 8 troncs i 3 estakes

Pel que fa als seus diàmetres es concentren els valors en tres grups:

- les estakes (7 exemplars) al voltant dels 7 cm de mitjana, amb valors extrems de 5 i de 8 cm.

- els troncs (11 exemplars) amb dos grups. Un de 11 cm de mitjana (6 exemplars), amb valors extrems de 9 i 12 cm. I l'altre de 14 cm de mitjana (5 exemplars), amb valors extrems entre 13 i 15 cm.

4 - ELS OBJECTES MANUFACTURATS

4.1 - Els vasos ceràmics

ELS FRAGMENTS CERÀMICS

Aquest any 1992 en una superfície excavada de 44 m² han aparegut 116 fragments ceràmics, un 2'6% per m², un percentatge superior al de l'any anterior que era de 1'8% (450 fragments per 240 m²). La major part dels materials estaven en relació a les dues estructures localitzades i sobretot en la zona de les pedres.

Són fragments ceràmics de mides petites i mitjanes (5-10 cm), encara que n'hi ha alguns força grans (15-20 cm). De les 12 vores recuperades n'hi ha 5 d'exvasades, 2 reentrants i 5 rectilínies. Els llavis són tots arrodonits, fora d'un que és aplanat.

Els elements de premsió d'aquesta campanya són 5. D'aquests 3 són nanses de pont verticals, de secció rectangular curta; un és una nansa de pont, horitzontal, de secció rectangular curta; i finalment hi ha un mamelló horitzontal amb perforació vertical única. Són situats sempre a pocs cm per sota de la vora, en el terç superior del vas. No s'han identificat restes segures de bases, que devien de ser convexes, com correspon als vasos globulars de La Draga.

Només un 7 % dels fragments de la campanya de 1992 presenta alguna decoració, un percentatge superior al de l'any anterior que era del 5%. Les decoracions solen ser motius impresos amb càrdium (2 vasos) o bé amb pinta (1 vas), difícils de veure a vegades a causa del mal estat de les superfícies ceràmiques. Els motius cardials són franges horitzontals senzilles, dobles i triples sota la vora o a la part superior del vas. A vegades ressegueixen les nanses de pont verticals. Les impressions són fetes amb la vora d'una petxina grossa o bé amb una altra de molt petita.

La decoració amb pinta forma un motiu més complex de dues franges ratllades amb una altra de perpendicular. També hi ha vores impreses i un cordó llis decorat amb incisions.

ELS VASOS D'EMMAGATZEMATGE

Donat que hi ha diversos fragments ceràmics amb gruixos superiors a 12 cm, es pot deduir que en aquesta nova àrea excavada també hi ha restes de grans vasos d'emmagatzematge, tal com passava a l'àrea de l'any anterior.

Les pastes contenen grans desgreixants de quars i mica, a vegades amb calcària. Les coccions són semioxidants amb les característiques pastes de sandvitx, en vermell i negre. Els acabats són allissats o grollers i les superfícies vermelloses o marrons. En un sol cas s'ha pogut determinar la presència d'una vora corresponent a una gerra cilíndrica, de parets rectilínies, amb un diàmetre d'obertura superior als 25 cm.

ELS VASOS DOMÈSTICS

La major part de les vores recuperades aquest any corresponen a vasos domèstics de mides petites i mitjanes. Les seves pastes són més compactes, amb coccions també semioxidants i desgreixants fins de quars i mica. Els acabats són polits i allissats i les superfícies marronoses.

Les formes determinades són :

- Bol hemiesfèric, corresponent a un vas petit amb un diàmetre d'obertura de 8 cm).
- Bol subesfèric, un vas petit amb un diàmetre d'obertura de 14 cm.

- Marmita o gran bol hemiesfèric, un vas mitjà amb un diàmetre d'obertura de 23,8 cm.
- Gerres ovoides, de parets cilíndriques. Vaso mitjà amb diàmetres d'obertura entre els 14 i els 19,8 cm.
- Olles globulars, amb nansa de pont horitzontal. Un vas mitjà amb un diàmetre d'obertura de 16 cm.
- Olles globulars amb vora exvasada, amb mamelló perforat verticalment sota la vora.

4.2 - La indústria sobre pedra tallada

MATÈRIES PRIMERES

sflex.....	105
quars.....	26
crystal de roca.....	26
altres.....	5
total.....	106

PRODUCTES DE TALLA

fragments d'extracció.....	103
extraccions senceres.....	32
peces retocades.....	23
nuclis (o fragments de).....	4
total.....	162

EXTRACCIONS SENCERES ($I_a = L/l$)

(32 extraccions senceres + 10 peces retocades que conserven les mesures de l'extracció)

E.C.E. ($I_a=1,00-1,618$).....	13
E.L. ($I_a=1,618-2,618$).....	24
E.L.E. ($I_a= 2,618-4,236$).....	5
total.....	42

E.C.E.= extracció curta estreta

E.L.= extracció llarga

E.L.E.= extracció llarga estreta

PECES RETOCADES

(1) (2)				(1) (2)					
Làmines retocades 7 45	L/1 retocs marginals	2	18	Truncadures 0 5	Truncadura simple recta		1		
	L/1 retocs irregulars		6		Truncadura simple oblique		4		
	L/1 de dors	1	5	Perforadors 3 12	Perforador	1	3		
	L/1 retocs continus	4	14		Bec		4		
	L/1 escotadura		2		Trepant	2	5		
Osques i denticulats 5 17	Ascia amb osca		3	Ascles Retocades 4 10	Ascia retocs irregulars		1		
	Ascia denticulada		2		Ascia retocs continus	4	7		
	L/1 amb osca	3	8		Ascia amb dors		2		
	L/1 denticulada	2	4	Diversos 1 8	Gratador sobre ascia		2		
Geomètriques 3 8	Segments		1		Gratador sobre làmina	1	2		
	Trapezi	3	7		Burins		1		
	Triangle	-	-		Rascadora		1		
						Escatats		2	
				Totals				23	105

Quadre de les peces que han estat retocades corresponents a l'excavació de 1992 (1) i al registre acumulat (2).

COMENTARI

El nombre de peces que formen el registre manté una proporció similar a la de l'excavació de 1991, inferior a cinc peces per metre quadrat, si bé en la zona compresa entre els quadrats numerats OW i OV 17,18 i 19 es pot observar una major concentració formada per extraccions en brut, fragments de nucli i restes de talla.

La matèria primera manté les constants de predomini dels sílex, de les mateixes coloracions que les observades amb anterioritat, si bé el quars augmenta notablement el seu registre. Entre els quarsos es poden diferenciar almenys tres grups diferenciats segons la seva coloració i textura. El més abundós és de color blanc, però també hi és present un quars molt més cristal·lí, de color gris opac, i un tercer, translúcid, de color gris amb tonalitats vermelloses o violàcies.

El cristall de roca continua sent molt abundant i d'una qualitat excel·lent de talla. En alguns rebutjos de talla es poden observar restes de la cristallització natural.

Els productes de talla més nombrosos són els fragments d'extracció, molts dels quals no són més que rebutjos de talla. Aquests són particularment abundants en la zona anteriorment mencionada.

Un total de 22 peces presenten restes de còrtex en alguna part de la seva superfície i 17 han estat clarament exposats a l'acció del foc.

Les extraccions senceres presenten una tipometria relativament similar, dins dels valors mitjos de la classificació de Laplace. En general, la talla tendeix a l'extracció de làmines de curta llargària (4 a 5 cm.), de secció trapezoïdal i més rarament triangular, que posteriorment per retocs es converteixen en els diferents útils. Si bé, algunes làmines podien ser molt més llargues, però la seva fracturació n'impedeix la medicació.

El tipus de taló predominant és el pla i només en pocs exemples es poden observar casos de talons puntiformes, dièdrics o corticals.

Entre les peces que presenten alguna elaboració posterior a la seva extracció es manté el predomini de les làmines retocades, sent les més freqüents les que presenten retocs simples

continus rectilinis sobre un lateral. Un total de 3 làmines presenten senyals clars de llustre sobre un dels seus laterals.

Els denticulats i osques formen el segon ordre d'importància numèrica, sent més nombroses les osques simples sobre làmina.

Les ascles retocades segueixen sent relativament importants, generalment presentant un retoc simple continu rectilini sobre una part del seus laterals.

Entre els perforadors destaquen dos magnífics exemples de trepant i un perforador d'eix sobre làmina que presenta una osca en un dels seus laterals.

Els únics geomètrics apareguts són tres trapezis. Dos d'ells presenten alternança en la truncadura directa-inversa, mentre que en el tercer els retocs abruptes de les dues truncadures són directes.

Finalment, en la classificació de diversos cal citar únicament a un raspador de morro sobre extrem de làmina de secció trapezoïdal, fortament carenada.

4.3 - La indústria òssia

OBJECTES QUE PRESENTEN UN EXTREM AGUT

- Punxons

Objectes amb abrasió o raspat a l'extrem distal, que provoca un apuntament, sense cap altre treball secundari.

- Punxons sobre metàpod d'ovicàpid

- D/C-16/13: punta de secció circular (61x6x5 mm)
- D/OX-19/17: punta de secció circular (60x9x6 mm)
- D/E-17/49: fracturat a la punta, de secció oval (59x11x13 mm)

- Punxó sobre estella d'os

Objectes realitzats sobre estella òssia, ja de per si apuntada, a la qual se li fa a un agusament per abrasió.

- D/F-17/42: punta fracturada, secció amb canal ossi (76x14x6 mm)

- Puntetes

Són objectes amb abrasió o raspat distal que comporta un apuntament d'aquest extrem i amb treball secundari a l'extrem proximal.

- Punta de secció subtriangular

Presenten una cara totalment plana, mentre que el dors manté un lleuger carenament.

- D/C-17: extrem distal (38x8x4 mm)

- Fragments de punxons o puntetes

Conjunt de fragments distals amb extrem agut, o de fragments mesials que inicien l'agusament de l'extrem.

- D/B-16/36: frag. mesial, secció oval amb canal ossi intern (42x8x3 mm).
- D/A-16: frag. mesial, secció subrectangular amb canal ossi intern (29x8x4 mm)
- D/C-17/18: frag. mesial, secció subrectangular (65x7x7 mm)

CISELLS

Són peces que presenten abrasió i polit a l'extrem distal, per tal d'obtenir un tallant rectilini que pot ser oblic o transversal al seu eix.

- D/C-17/73: cisell sobre fractura de metàpode d'ovicàpid (118x22x19 mm)

FRAGMENTS D'OBJECTES AMB EXTREM AGUT O DE CISELLS

- D/OZ-16/1: frag. mesial, secció oval (11x8x2 mm)
- D/D-19/4 : fragment mesial, secció oval (55x7x4 mm)
- D/C-17/22: fragment mesial, secció oval (72x6x4 mm)

OBJECTES SIMPLEMENT PERFORATS

Són aquells que en la seva elaboració hi ha intervingut un únic treball de perforació i que conserven íntegrament (o gairebé) la seva morfologia.

- D/B-18/6: gran perforació cònica ($\varnothing$ 11 mm.) des de l'interior sobre gran estella d'os (74x30x14 mm)

ALTRES

- Objecte amb extrem rom

Serien aquells que per abrasió o raspat a l'extrem distal, donarien lloc a un arrodoniment o esmussament.

- D/F-17/27: extrem de banya de cèrvol arrodonit per abrasió (88x18x17 mm)

- Ranura sobre banya

Marques deixades sobre banya de cèrvid per a l'extracció de la punta.

- D/OZ-16/4-5: triple ranura sobre banya de cèrvid (92x24x22 mm)

- Elaboració sobre dent animal

Manipulacions diverses sobre dents d'animal.

- D/F-16/8: seccionament transversal i poliment de la superfície seccionada de dent ovicàpid (33x24x7 mm)

4.4 - Els objectes ornamentals

OBJECTES ELABORATS

- Denes discoïdals

- D/A-18/2: Dena sobre petxina, amb perforació cilíndrica. 2,5 mm. Ø perforació; 7mm. Ø total; 1,2 mm gruix.

- D/OW-16/7: Frag. de dena sobre petxina amb perforació cilíndrica. 2,5 mm. Ø perforació; 5 mm. Ø total; 0,8 mm. gruix.

- D/B-16/7: Frag. de dena sobre petxina amb perforació cilíndrica. 3mm. Ø perforació; 6mm. Ø total; 2mm. gruix.

- D/E-17: Frag. dena en curs de fabricació. Presenta una perforació cilíndrica, però els laterals no han estat regularitzats. 2mm. Ø perforació; 9 mm. Ø total no regularitzat; 1,5 mm. de gruix.

- Denes ovoïdals

- D/OY-18/12: Frag. de dena sobre os. Presenta característiques molt similars als anells però de dimensions notablement més reduïdes. El Ø interior total seria de 9 mm. i l'exterior de 14. La secció és subrectangular amb una lleugera carena per la cara exterior. Representa aprox. 1/4 del total.

- Objectes amb perforació simple descentrada (penjolls)

Grup d'objectes d'una forma característica. Presenten una forma ovalada amb els extrems lleugerament apuntats, una perforació a la meitat superior i un engruiximent a la meitat inferior que li dona forma de llàgrima. Coincidint amb la perforació solen presentar una lleugera ranura transversal.

-D/A-18/10: Penjoll sobre petxina. Longitud 22,5 mm.; amplada màx. 11 mm; gruix 2 mm a la perforació i 3 màxim. Perforació cònica de 6 mm de Ø, practicada des de l'anvers.

-D/E-16/22: Frag. de penjoll sobre petxina. Amplada màx. 11 mm; gruix 1,5 mm a la perforació i 4 màxim. Perforació cònica de 3 mm. de Ø, practicada des de l'anvers.

-D/B-19: Penjoll sobre petxina. Longitud 16 mm; amplada màx. 8 mm; gruix 2 mm a la perforació i 3 màxim. Perforació cònica de 2 mm. de Ø, practicada des de l'anvers.

-D/C-19/4: Fragment de penjoll sobre petxina. Amplada màx. 8 mm; gruix 2 mm a la perforació i 2,5 màxim. Perforació cònica de 2,5 mm de Ø, practicada des de l'anvers.

-D/OX-19/7: Penjoll sobre petxina. Longitud 19 mm; amplada màx. 12 mm; gruix 2 mm a la perforació i 3,5 màxim. Perforació cònica de 3,2 mm de Ø, practicada des de l'anvers.

-D/A-16/3: Penjoll sobre petxina. Longitud 14 mm; amplada màx. 7 mm; gruix 2,2 mm a la perforació i 2,5 màxim. Perforació cònica de 2 mm de Ø practicada des de l'anvers.

-D/OZ-16/1: Penjoll sobre petxina. Longitud 16 mm; amplada màx. 9 mm; gruix 3 mm a la perforació i 4 màxim. Perforació cònica de 2,5 mm de Ø practicada des del revers.

-D/B-17/36: Penjoll sobre petxina en curs de fabricació, al que manca la perforació i el poliment final. Longitud 26 mm; amplada màx. 15 mm; gruix 4 mm.

- Els anells

-D/F-18/29: Anell sobre os amb la superfície totalment polimentada. Presenta dues protuberàncies, de forma esfèrica, unides entre elles, que en els costats oposats han estat lleugerament ranurades.

Devia tenir un Ø interior de 19 mm. i exterior de 26. La secció és subsrectangular, de 3 mm d'amplada i de 3,5 gruix en la part inferior, que tendeixen a augmentar quan s'aproximen a les protuberàncies, que considerem la part superior. El fragment representa aprox. 9/10 del total. L'orifici central presenta una lleugera forma cònica, indicant la forma d'introducció.

-D/O-Y16/19: Frag. d'anell sobre os amb la superfície totalment polimentada. A la part superior presenta una protuberància fragmentada. Correspondria a un Ø total interior de 19,5 mm i exterior de 24. La secció és ovalada, de 6 mm d'amplada i 2,5 de gruix. El fragment representa aprox. 1/5 del total.

-D/A-17: Frag. d'anell sobre roca blanca (pr. marbre) amb la superfície totalment polimentada. Correspondria a un Ø total interior aprox. de 16 mm i exterior de 24 mm. La secció és subquadrangular, de 4 mm de gruix. El fragment representa aprox. 1/8 del total.

-D/OW-16/45: Frag d'anell sobre matèria calcària blanca (possible petxina) amb la superfície polimentada. Correspondria a un Ø total interior de 20 mm i exterior de 32. La secció és ovalada, de 6 mm de gruix. El fragment representa aprox. 3/7 parts del total.

4.5 - Macroindústria lítica

PERCUSSORS

-D/A-17/3: Percussor sobre fragment de còdol de quars blanc. Els senyals de percussió es poden notar en el costat fracturat (62x52x51 mm)

POLIDORS

-D/E-16/10: Polidor sobre basalt. Presenta 4 cares polides amb la superfície cònca, el que correspon millor a un fregament amb una superfície convexa, que no amb una de plana com seria una mà de molí (91x84x65 mm).

MOLINS

- Basaments de molí

-D/B-18/8: Base sencera de molí en granit gris. Les dues cares estan completament aplanades per desgast. La inferior presenta un perfil lleugerament convex, mentre que la superior és completament plana. La secció és lleugerament barquiforme (184x149x37 mm).

- Mans de molí

-D/C-19/33: Mà de moli sobre roca basàltica. Presenta aplanaments a les dues cares, així com també un costat. La secció és subrectangular (101x72x38 mm)

6- CONSIDERACIONS FINALS

L'excavació de 1992 ha proporcionat evidències que fan pensar en una extensió real del jaciment neolític de La Draga sobre més de 5.000 m², estenent-se fins a pocs metres de la vora actual de l'estany.

Els aspectes cronològics no han variat respecte l'any anterior. Es confirma que les decoracions dels materials ceràmics sol ser sempre cardial, amb la qual cosa cal continuar pensant amb una data de mitjan-final del V mil.lenni (no calibrada) per a aquest hàbitat de La Draga (Banyoles).

A manca d'anàlisis tan vitals com les d'antracologia o palinologia res podem dir sobre el paleoambient del jaciment. Aquestes són sens dubte les anàlisis més urgents a realitzar, fins ara aturades per problemes infraestructurals (manca de laboratoris especialitats) de l'arqueologia catalana. Confiem que el recent acord entre la Generalitat i la Universitat Autònoma de Barcelona solucioni aquesta problemàtica.

A hores d'ara ja és prou clar que la Draga és un jaciment únic del Neolític Antic, pel seu caràcter d'hàbitat lacustre, de gran extensió i amb materials extraordinaris, quantitativament i qualitativa. Per això, és urgent, al nostre parer, que se li assegurí una continuïtat a mitjà termini, única manera d'abordar el seu estudi amb garanties.

Bibliografia

TARRÚS, J./CHINCHILLA, J./ BUXÓ, R./ SAÑA, M^a (1993) -

La Draga (Banyoles). Un hàbitat lacustre del Neolític Antic, *IX Col·loqui Internacional de Prehistòria : Estat de la investigació del Neolític a Catalunya*, pàgs. 89-92 Puigcerdà-Andorra, 1991.

TARRÚS, J / CHINCHILLA, J / AGUSTÍ, B / BOSCH, A / BUXÓ, R / CLOP, X / FAURA, JM / NAVARRO, C / SAÑA, M^a (1992)-

La Draga (Banyoles): el primer hàbitat lacustre del Neolític Antiguo del Mediterráneo Occidental, *Revista de Arqueología*, n° 137, pàgs. 8-16, Madrid.

TARRÚS, J / CHINCHILLA, J / AGUSTÍ, B / BOSCH, A / BUXÓ, R / CLOP, X / FAURA, JM / NAVARRO, C / SAÑA, M^a (1993)-

Avanç sobre l'assentament lacustre del Neolític Antic de La Draga (Banyoles), *Tribuna d'Arqueologia 1991-1992*, pàgs. 13-26, Barcelona.

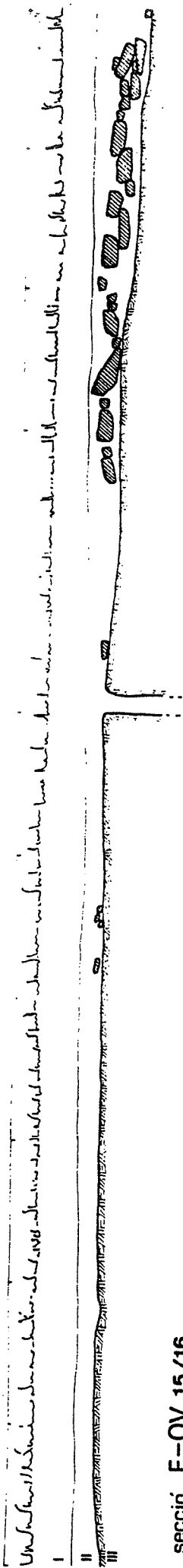
Peus de les figures

Figura 1 : Planta i secció de l'àrea excavada l'any 1992

Figura 2: Materials ceràmics de La Draga-92

Figura 3: Indústria lítica de La Draga 1991-1992

Figura 4: Indústria òssia i objectes d'ornament de La Draga -92

secció F-OV 15/16

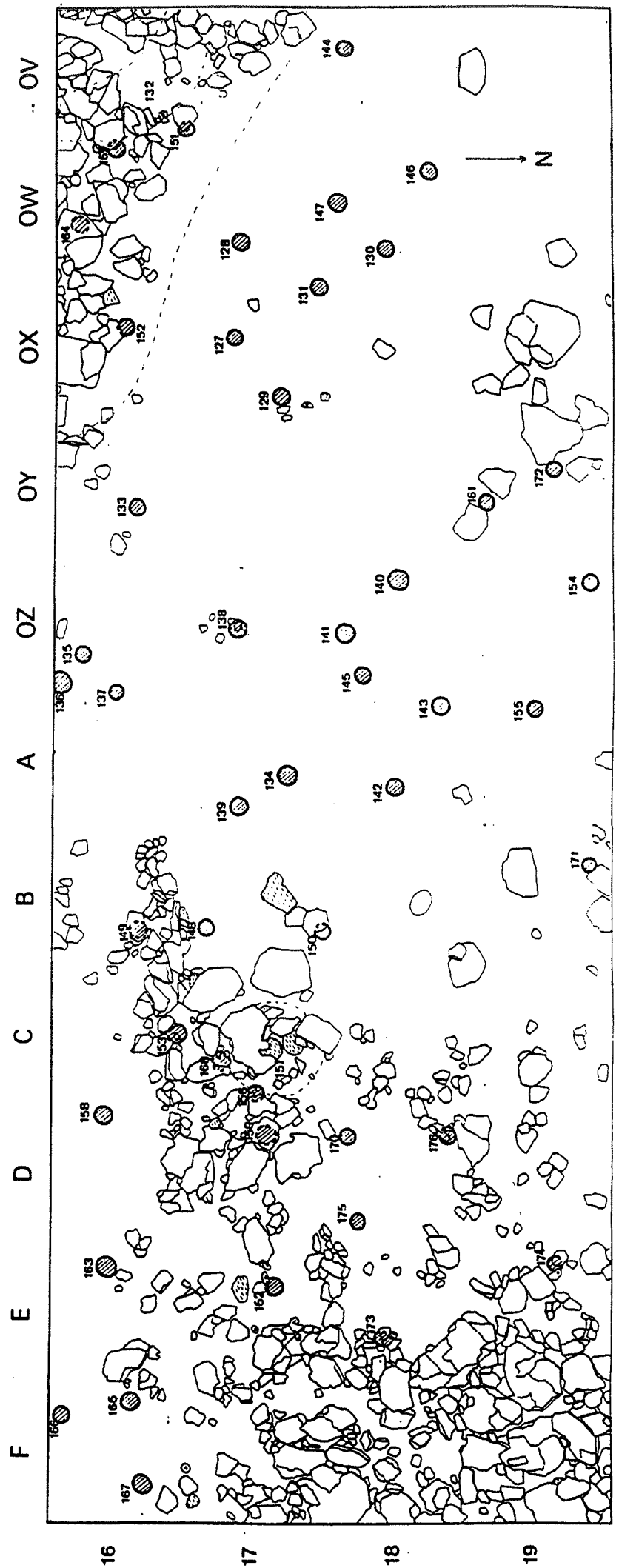

Fig. 1

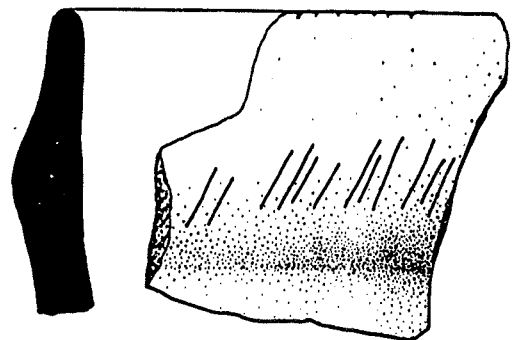
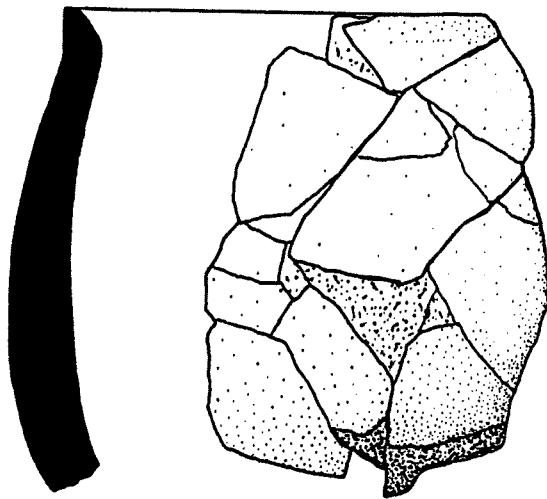
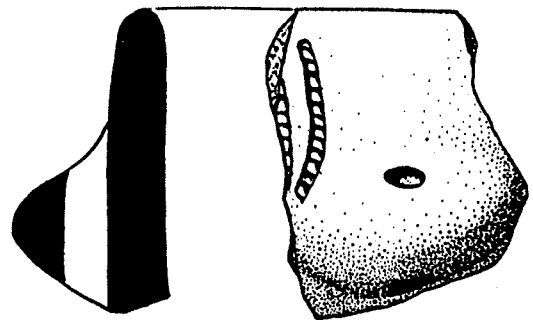
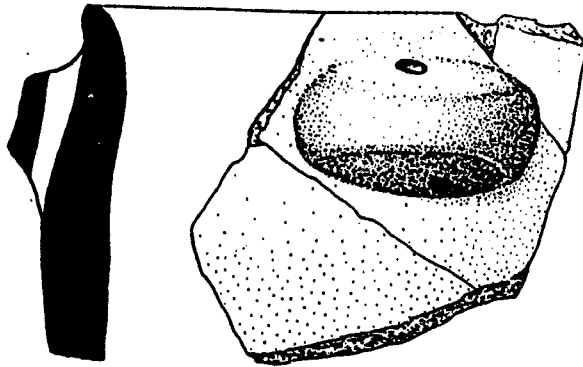
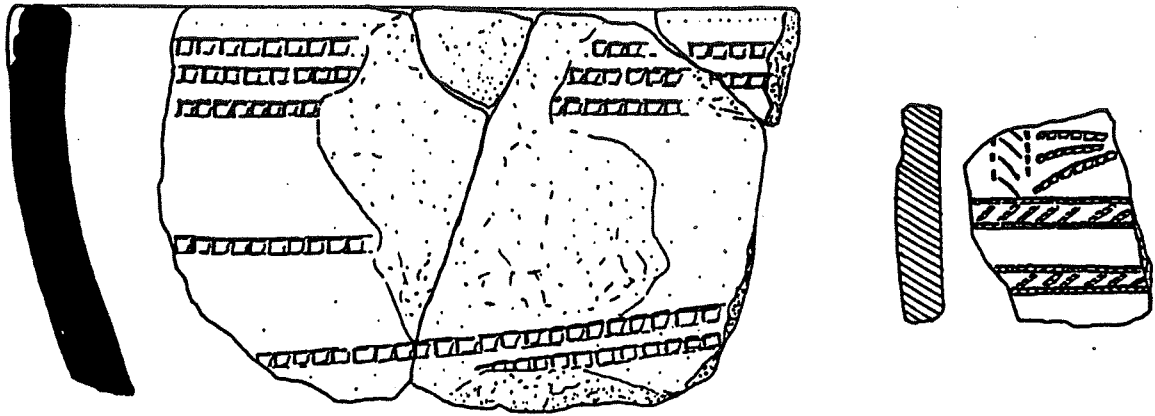

FIG. 2

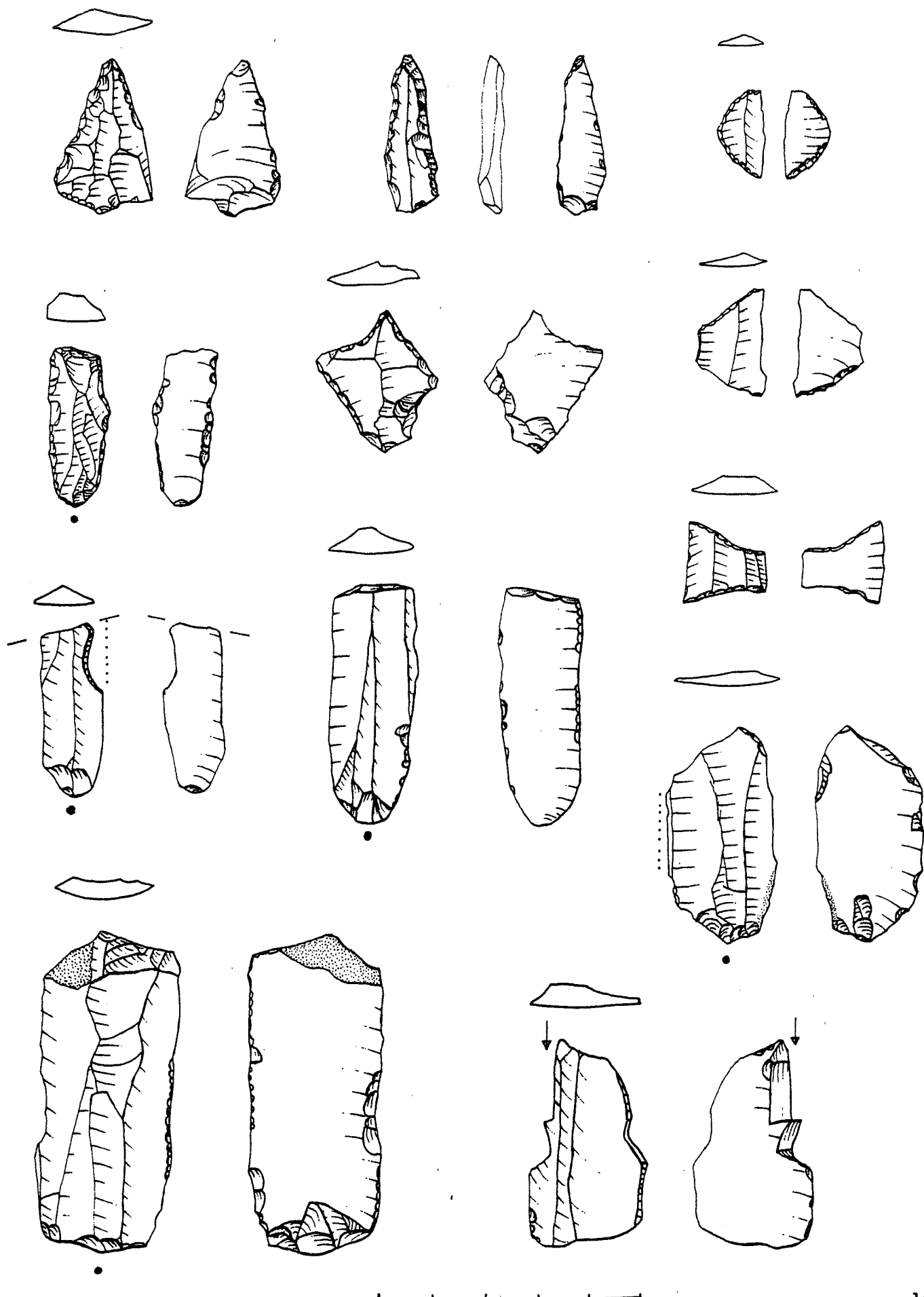

Fig. 3

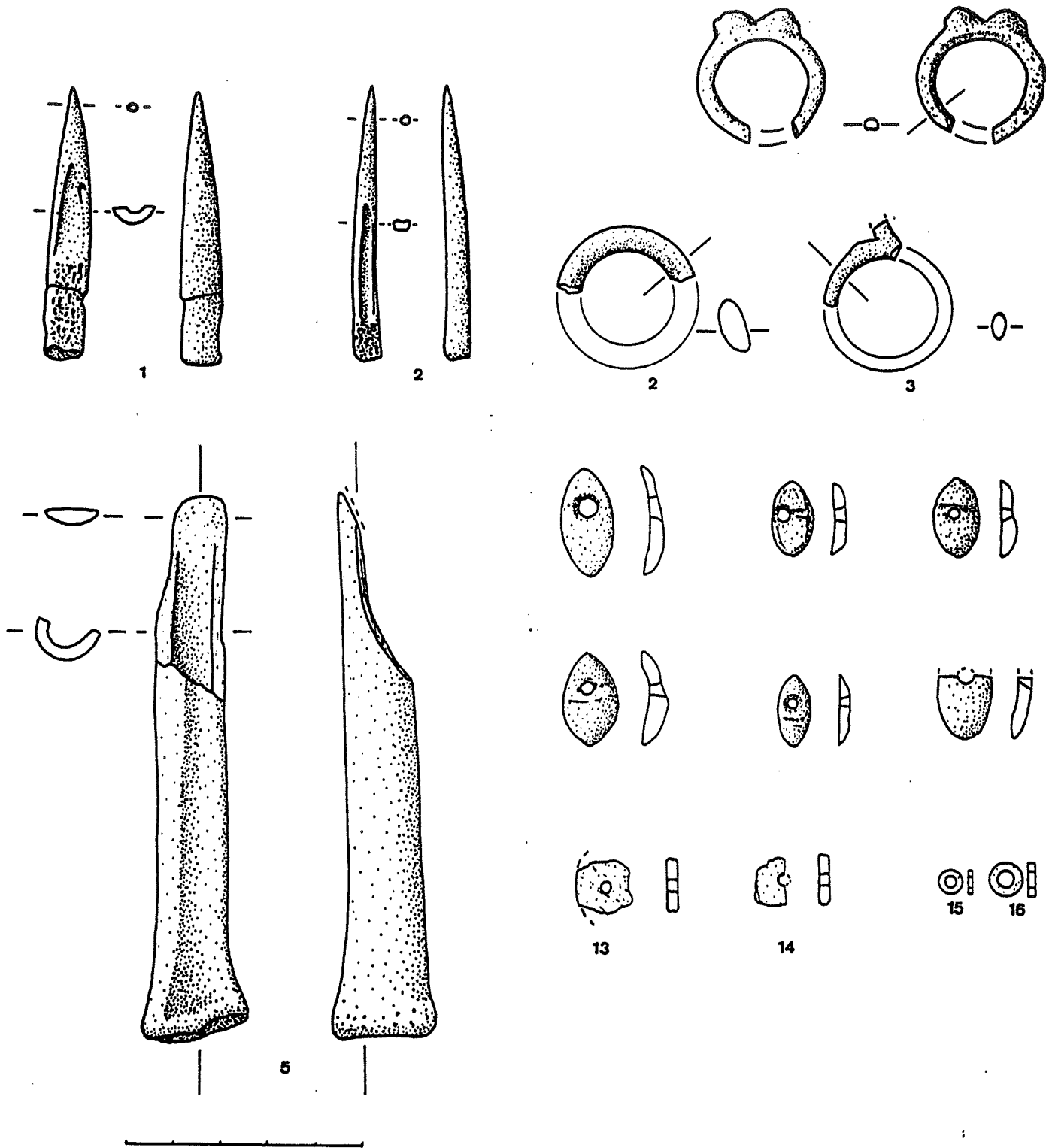

FIG. 4

PLANSALLOSA 1992-1993: OBJECTIUS I RESULTATS.

per l' *Associació B.A.I.R.E.D.A.*

(*Àngel Bosch, Montse Buch, Ramon Buxó, Jordi Casadevall,
Joaquim Mateu, Toni Palomo i Esther Tabernero*)

Plansallosa és un hàbitat a l'aire lliure situat en el marge dret del riu Llierca, en una zona on els relleus abruptes de l'Alta Garrotxa s'obren a la plana del Fluvià. Es localitza al terme municipal de Tortellà en les coordenades següents:

42º 15' 05" latitud nord
2º 36' 11" longitud est

L'estudi arqueològic del jaciment té com a objectiu principal l'aportació de dades sobre l'explotació dels recursos naturals i de les activitats agrícoles i ramaderes, que realitzaven els grups humans que varen establir-se a la Vall del Llierca durant el Neolític.

Plansallosa és l'assentament central de l'ocupació de Neolític antic a la Vall del Llierca. Actualment desconexim l'extensió global del poblat, no obstant, la dispersió dels materials arqueològics constata que la superfície ocupada és d'uns 2000 o 3000 m².

Les campanyes d'excavacions dutes a terme a Plansallosa en els darrers quatre anys, han permès resoldre alguns dels problemes que s'havien plantejat en el transcurs de les actuacions dels anys 1988-1990, que es caracteritzaven per ser intervencions reduïdes de pocs metres quadrats. L'excavació en extensió (d'una superfície de 83 m²) endegada a partir de l'any 1991 ha qualificat diverses qüestions específiques sobre l'arranjament de l'espai, la construcció dels hàbitats i de les estructures, així com disposar de referències sobre els espais d'usos domèstics i/o de producció.

ESTRUCTURACIÓ DE L'ESPAI

Les diferents intervencions arqueològiques que s'emmarquen dins del projecte de recerca "**Ocupació humana i territori a la Vall del Llierca: cap un model d'implantació de les primeres societats agro-silvo-pastorals al Nord-est de Catalunya**", han permès delimitar i caracteritzar, a la vegada, el tipus d'ocupació humana. Els resultats més interessants de les diferents actuacions han estat la descoberta d'un conjunt d'estructures interrelacionades entre elles, que configuren un espai d'àmbit domèstic.

L'estructura que jerarquitzava l'espai és un basament de cabana (estructura 2), de forma ovalada, que presenta una obertura en direcció sud. Aquesta estructura estaria formada per una paret baixa de pedres (a modus de sòcol) sobre la que es construiria la cobertura aèria vegetal i en material perible. La paret, propera al mig metre de gruix, presenta un grans blocs en els seus límits externs, disposats de forma poc regular, i un farciment de rierencs en el seu interior. La pobresa de la tècnica constructiva, així com els materials utilitzats, ha propiciat que la seva conservació sigui molt deficient.

A l'interior de la cabana, no s'ha pogut reconèixer cap altra estructura auxiliar, i únicament s'hi trobaven alguns objectes d'ús domèstics, tals com fragments de ceràmica, indústria lítica, un objecte d'indústria òssia, i un d'adornament.

A l'exterior de la cabana, s'han pogut reconèixer algunes estructures que considerem auxiliars d'aquesta.

A uns tres metres en direcció sud, s'han identificat tres estructures de combustió (estructures 1, 10 i 12), en forma de petita cubeta, amb un gran nombre de rierencs de sorrenca rubefractats i carbons. Els dos fogars tenen un diàmetre inferior al metre.

Relacionada amb els fogars, i a molt poca distància, s'ha excavat una petita fossa (estructura 7) revestida de plaquetes de calcària que contenia part d'un gran vas d'emmagatzematge decorat amb cordons impresos. Una altra estructura, però amb característiques diferents, es trobava al nord dels fogars. Es tracta d'una fossa de majors dimensions farcida de rierencs i terra molt orgànica, amb algunes restes de fauna.

En el sector sud-est, apareix una gran estructura de forma circular, formada per un sòl empedrat amb rierencs de mesures mitjanes (15-20 cm.). Aquesta estructura estava lleugerament excavada en el subsòl, en forma d'àmplia cubeta. Alguns rierencs presenten senyals d'haver estat sotmesos a l'acció del foc. No apareixen carbons a l'interior de l'estructura.

Finalment, la zona oest del jaciment, és la que presentava més problemes d'interpretació. Les campanyes anteriors a l'excavació en extensió fan pensar en una llarga fossa que podria delimitar el jaciment per aquesta banda, però no es fins l'actuació arqueològica posterior que no podem definir aquest sector de manera més acurada.

La intervenció de 1994 en el sector oest de l'excavació ha permès delimitar dues estructures, excavades en els derrubis de pendent que cobreix la terrassa quaternària, que les identifiquem com a fossats (fossat nord -unitat d'aixecament 34- i fossat sud -unitat d'aixecament 35-). Els dos fossats, orientats de nord a sud, estan separats per una distància aproximada de 50 cm sense arribar a geminar-se. Aquestes dues estructures van ésser escapçades, pel costat oest, per les obres d'ampliació de la carretera de Montagut a Sadernes.

Ambdues estan reomplertes de blocs, bàsicament calcaris, de tamany mitjà i gran, amb concreció calcària a la part inferior. El sediment, molt orgànic i fosc, està poc compactat i sovint sembla escolat entre les pedres deixant moltes vegades espais sense omplir. El material arqueològic apareix en major quantitat, en millor estat de conservació i en un índex de fragmentació molt menor. Això afecta tant a la ceràmica com a les restes faunístiques i als vegetals carbonitzats.

El fossat sud està excavat en una superfície d'aproximadament 7 m², essent això possiblement 1/4 de la seva superfície total, i té una potència màxima de 90 cm. És de planta ovalada de secció piramidal truncada invertida.

El fossat nord està excavat en una superfície de 15 m² aproximadament, essent això una 1/2 de la seva superfície total, i té una potència d'uns 50 cm. És de planta ovalada (afusada) i de secció còncava.

PROBLEMÀTICA DEL MUR TROBAT DURANT L'ANY 1992

La campanya 1992 va posar de relleu la presència d'un mur orientat NE-SO, construït per grans blocs de pedra perfectament alineats, i associat a les primeres unitats d'aixecament de material arqueològic. A nivell d'hipòtesis es va plantejar la possibilitat de que aquest mur formés part de l'ocupació neolítica, amb una funció de mur de contenció o com a element separador d'espais o àmbits dins de l'ocupació, encara que això plantejava alguns problemes a nivell de la tècnica constructiva utilitzada.

Aquesta problemàtica es va resoldre durant la campanya de 1993 al fer un seguiment longitudinal i un tall transversal del mur, aconseguint interpretar aquest mur com el basament del lateral d'un antic camí ramader d'origen medieval, ja documentat en d'altres fonts, que en la zona de Plansallosa havia quedat completament amagat.

CULTURA MATERIAL

Els materials ceràmics són els més abundants en el registre arqueològic de Plansallosa. En el transcurs de la campanya d'excavacions de 1993 han aparegut els dos atuells millor conservats:

- el primer d'ells, és un gran vas d'emmagatzematge, amb cordons llisos, que apareixia a l'interior d'una petita fossa (estructura 7).
- el segon, és un petit vas amb coll que presenta dues petites nanses de cinta, i decorat amb petites aplicacions plàstiques a la seva vora.

Entre la resta de fragments ceràmics, les decoracions predominants són les aplicacions plàstiques en forma de cordó, llis o imprès; així com les impressions de la paret ceràmica per medi de punxó, ungla, pinta, i rarament càrdium. Les decoracions en forma de solc o acanalat també hi són presents, si bé amb petits percentatges.

Les prensions més abundants són les nanses de cinta, algunes de grans proporcions, i sovint amb una depressió central. De forma esporàdica apareixen nanses tubulars, generalment verticals, però sempre poc desenvolupades i amb un gruix de les parets considerable, encara lluny de les nanses típiques del període Montboló.

Els altres objectes de la cultura material corresponen a la indústria lítica (poc abundant i utilitzant sovint matèries primeres locals), la indústria sobre os (punxons o puntes), alguns objectes ornamentals (denes cilíndriques) i macro-indústria sobre roca (molins, polidors, ...)

CONCLUSIÓ SOBRE L'ESTRUCTURACIÓ DE L'ESPAI DE PLANSALLOSA

Després de tenir totalment excavada una àrea de 83 m² ja podem caracteritzar una organització interna de l'espai. Les intervencions arqueològiques han permès documentar un conjunt d'estructures les quals s'han interpretat com a cabanes de forma circular. Aquestes cabanes petites eren construïdes en fusta i altres materials peribles i amb un sòcol de pedra seca a la base. Al seu exterior, trobem unes estructures d'ús domèstic, tals com fogars, fosses, emprades com a sitges per a la conservació d'aliments, i fossats, amb una funcionalitat de probable abocador o de límits del recinte. Malgrat que l'àrea sobre la que hem intervingut sols representa una petita part de l'extensió del poblat, hem definit el que podríem anomenar una unitat domèstica habitacional on estan representats diferents espais (cabana, fosses, fogars, fossats,...) amb funcionalitats diferents però que configuren una mateixa unitat de producció.

Aquest assentament gaudeix d'una situació francament favorable, ja que es troba en un punt de contacte entre el rera país muntanyós i la plana fluvial que formen la junció dels rius Llierca i Fluvià. A nivell de comunicació, és un veritable eix on hi conflueixen les rutes sud/nord de penetració a l'Alta Garrotxa i est/oest, camí ramader entre les pastures pirinenques i les empordaneses. Des d'aquest indret, la població de Plansallosa tenia accés a les terres amb possibilitats agrícoles que es trobaven als mateixos límits del jaciment i a l'explotació dels recursos forestals de l'Alta Garrotxa.

La recerca que es dur a terme a Plansallosa , i que s'insereix dins el model ocupacional dels primers agricultors-ramaders de la Vall del Llierca, omple un buit molt important sobre el coneixement del poblament a l'aire lliure del Neolític antic a la Mediterrània Occidental i la seva vinculació amb l'ocupació de les baumes i coves.

BIBLIOGRAFIA

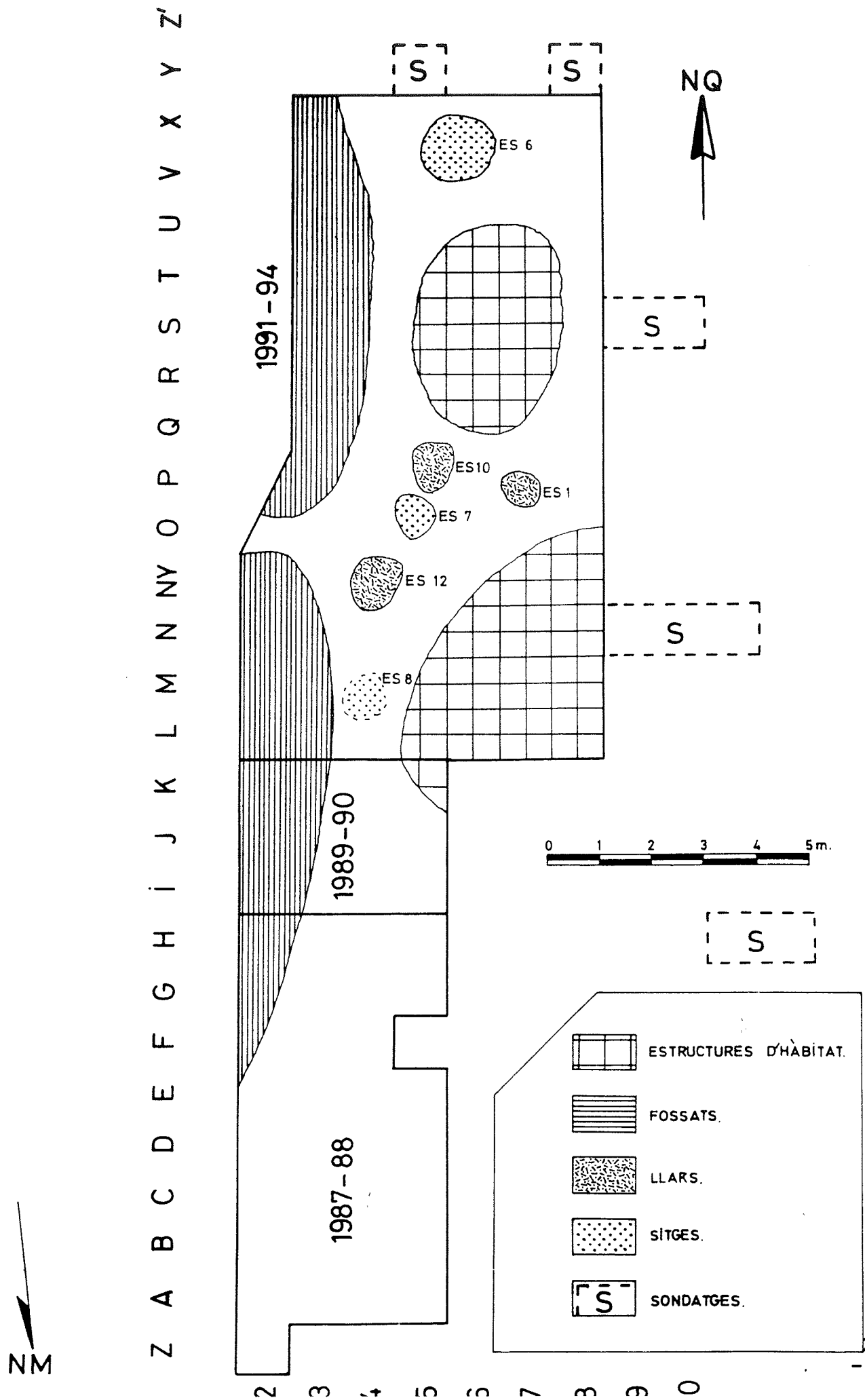
- AGUSTI et al (1987)
AGUSTI, B.; ALCALDE, G.; BURJACHS, F. et al.: Dinàmica de la utilització de la cova 120 per l'home en els darrers 6.000 anys. Sèrie Monogràfica del Centre d'Inv. Arqueològiques, núm.7. Girona 1987.
- ALCALDE i BUXÓ (1992)
ALCALDE, G. i BUXÓ, R.: Experimentació d'emmagatzematge i explotació de *Triticum dicoccum* Sch. a la vall del Llierca (Garrotxa), Cypsela IX, Girona, pp. 87-95.
- ALCALDE i BURJACHS (1992)
ALCALDE, G. i BURJACHS, F.: Els Primers Mil.lennis. Quaderns d'Història d'Olot. Aj. d'Olot/Dip. de Girona. 79 p.
- ALCALDE et al. (1989)
ALCALDE, G.; BOSCH, A.; BUXÓ, R.: El Poblat de Plansallosa i la seva posició dins el complex neolític de la vall del Llierca (La Garrotxa), Vitrina 4, Olot. pp.32-36.
- ALCALDE et al. (1992)
ALCALDE, G.; BOSCH, A. i BUXÓ, R.: L'assentament neolític a l'aire lliure de Plansallosa (La Garrotxa), Cypsela IX, Girona, pp. 49-63.
- ALIAGA et al. (1992)
ALIAGA, S.; GARCIA-VALLÉS, M.; PRADELL, T. i VENDRELL-SAZ, M.: Anàlisis mineralògiques de ceràmiques del Neolític antic del N.E. de Catalunya, El Neolític a Catalunya. Puigcerdà - Andorra 1991, pp. 144-147.
- ASSOCIACIÓ BAIREDA (1992)
ASSOCIACIÓ BAIREDA (À. Bosch, M. Buch, R. Buxó, J. Casadevall, J. Mateu, T. Palomo i E. Tabernero). Plansallosa 1991. Objectius i resultats de la campanya d'excavació i prospecció, Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Sant Feliu de Guíxols, pp.14-21.
- BOSCH, A. (1990)
BOSCH, A.: La neolitització de la vall del Llierca. Beca Ciutat d'Olot, 1990 (inèdit).
- BOSCH, A et al. (1992)
BOSCH, A., BUCH, M., BUXÓ, R., CASADEVALL, J., MATEU, J., PALOMO, T., i TABERNERO, E. Informe anual d'intervenció el el jaciment de Plansallosa (Tortellà, La Garrotxa): Campanya d'excavacions 1992 (inèdit).
- BOSCH, A. (1992)
BOSCH, A.: El Neolític antic al N.E. de Catalunya. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1992 .
- BOSCH, A et al. (1993)

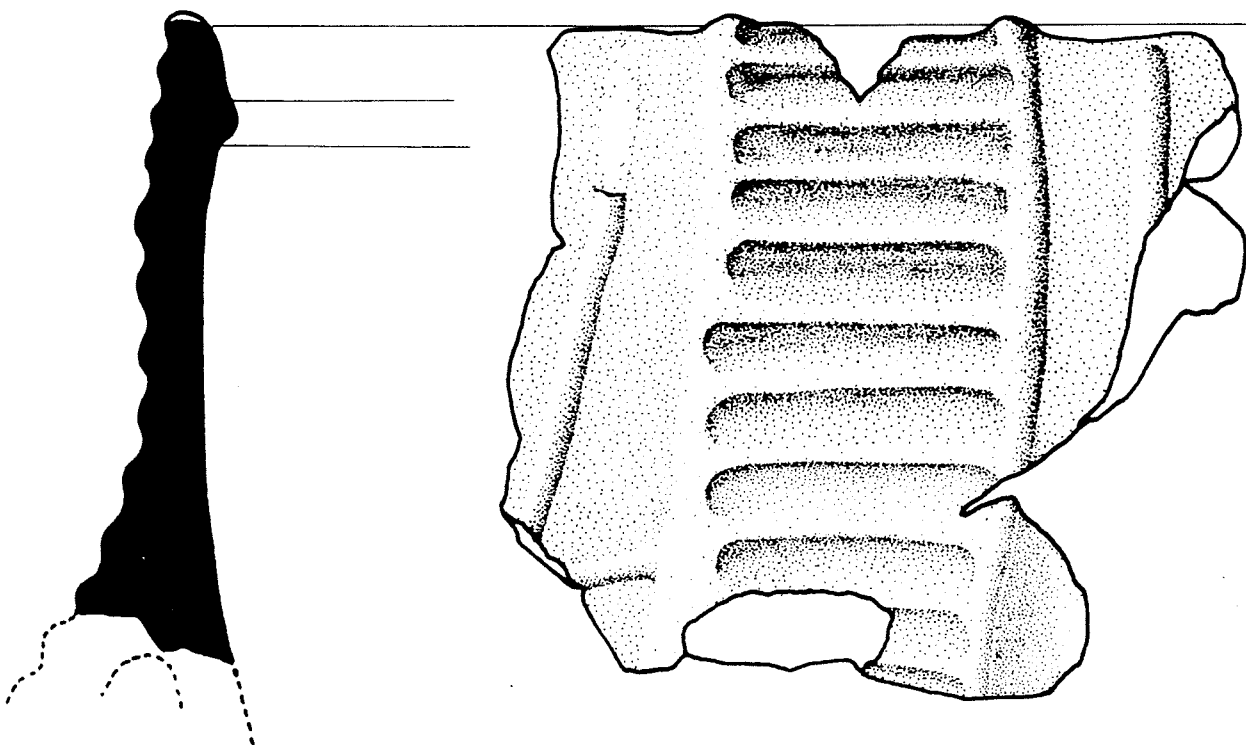
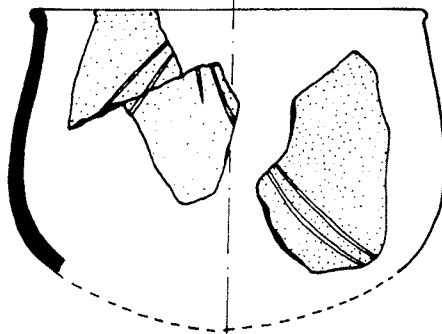
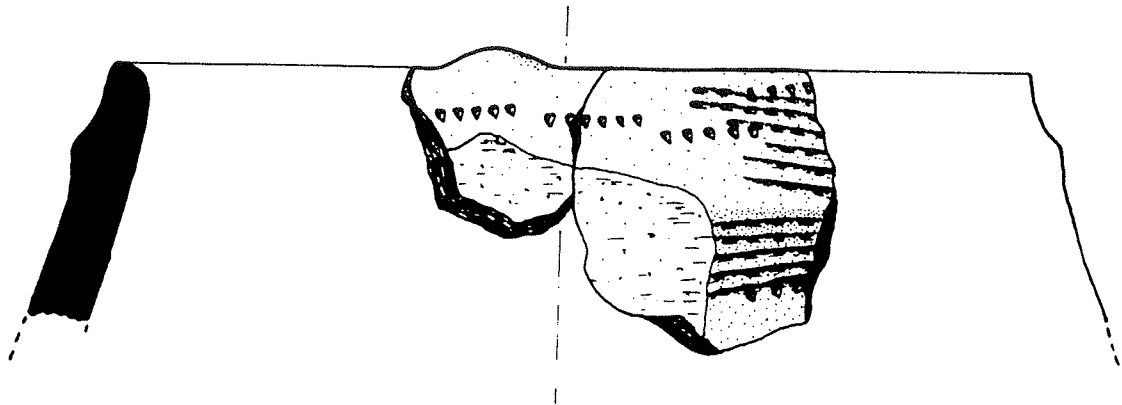
BOSCH, A., BUCH, M., BUXÓ, R., CASADEVALL, J., MATEU, J., PALOMO, T.,
i TABERNERO, E. Informe anual d'intervenció arqueològica en el jaciment de Plansallosa
(Tortollà, La Garrotxa): Campanya d'excavacions de 1993, (inèdit)

BOSCH, A. et al. (1994)

BOSCH, A., BUCH, M., BUXÓ, R., CASADEVALL, J., MATEU, J., PALOMO, T.,
i TABERNERO, E. Ocupació humana i explotació del territori dels primers agricultors-
ramaders de l'alta Garrotxa., Annals 1992-1993, Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca.
Olot. pp.45-76.

PLANSALLOSA : ESTRUCTURES I ACTUACIONS.

Plansallosa. Diferents tècniques decoratives en la ceràmica: impressions cardials, incisions i cordons llisos.

CA N'ISACH (PALAU-SAVERDERA, ALT EMPORDÀ). 5ª CAMPANYA. 1992.

ALIAGA,S.- CHINCHILLA, J.- MERCADAL,O.- TARRÚS,J.

1 - Introducció

La 5ena campanya d'excavació a Ca N'Isach (Palau-saverdera) es va dur a terme del 15 al 31 de juliol de 1992, comptant amb el suport econòmic de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Palau-saverdera, que ens va proporcionar les escoles municipals com a lloc d'allotjament.

El projecte d'investigació a Ca N'Isach de 1992-1994 està inclòs dins del pla investigador del Departament d'Història de la Universitat de Girona i comptava també, l'any 1992, amb l'aval científic del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

Juntament amb els signants, han col.laborat en aquesta excavació els següents estudiants o arqueòlegs, de qui restem molt agraïts :

Pilar Alonso Verde, Gema Arroyo López, Gloria Donoso Zapata, Josep Pérez Sunyer, Juan Carlos Segovia Ortiz, Eva Martínez Abad, Eva Senserrich i Closes, Alberto González Alonso Maria del Mar Cervera, Izaskun Pérez de Cárcamo, Àngel Juan Viñola, Bruno Ferrer Higuera, Mª José Areños, José Juan Llanos, Charo Miranda, Azucena Rodríguez, Aurora Martínez Sánchez, Diana Martínez Herrero, Clara Maragall i Uriach, Mercè Pérez Sánchez-Elipé, Toni Palomo, Montse Buch i Joaquim Mateu.

2 - L'excavació

L'excavació de 1992 a Ca N'Isach es va centrar en baixar fins a la roca mare el nivell II de l'Espai d'Habitatge 1 i en la zona perifèrica, a l'oest, d'aquest EH1.

Excavades dins d'aquest nivell II s'hi varen localitzar diverses estructures noves de combustió i de conservació que pertanyien al nivell Ib anterior.

A la base del nivell II es va localitzar la roca mare granítica, sobre la qual es va trobar un nivell estèril, de degradació de la roca. No es varen observar estructures excavades per sota de la base del nivell II que poguessin pertànyer a aquest nivell.

L'excavació de la zona perifèrica d'aquest EH1 es va fer seguint les dades proporcionades per la prospecció de 1991, deixant les àrees on apareixia la roca en superfície a la banda sud i est del jaciment i concentrant les tasques sobre la zona oest. Concretament a l'espai comprès entre el mur 1 i el 26.

Per tal de comprovar el nivell sobre el qual descansava el mur E-26 es va realitzar una gran rasa entre la banda nord del mur E-1 i l'esmentat E-26. D'aquesta manera es va comprovar que l'E-26 pertanyia també al nivell Ib, perquè descansava sobre l'inici del nivell II. Una altra dada que recolza aquesta teoria és que els murs 1 i 26 devien d'estar connectats, malgrat el seu estat actual de degradació a causa del pas de les màquines excavadores de l'any 1987, i que, per tant, el nivell fundacional d'ambdós ha de ser el mateix, és a dir, l'Ib.

L'espai entre els murs 1 i 26 es va baixar - en una bona part - fins a l'inici del nivell II. Totes les estructures localitzades, bàsicament forats de pal, cubetes de combustió i una fossa de conservació, les hem considerat pertanyents al nivell Ib. Per damunt d'aquest nivell només hi havia el nivell superficial o remenat amb materials remoguts.

Per tal de comprovar si continuava l'estructura del mur E-26 cap a l'oest del jaciment, es va realitzar una nova rasa de 4 m d'amplada que va connectar l'E-26 amb un possible nou mur, que anomenarem E-43. La base d'aquest mur sembla localitzar-se també al nivell Ib, per sobre del nivell II, igual que els altres murs. En relació a l'E-43 s'ha localitzat una cubeta de combustió (E-47) molt ben definida, en la possible zona interna de l'habitatge.

Aquest nou mur E-43 formava com un semicercle cap a l'est igual que el mur E-26. Vistos en conjunt sembla que a l'oest del mur 1 hi hauria dos nous espais d'habitatge, molt més arrasats que l'EH1 (Espai d'Habitatge 1er), però aparentment tots contemporanis de la fase Ib del jaciment.

Segons el que ara es pot deduir, és possible pensar que, durant la fase Ib s'aixecarien de bell nou els murs 1, 26 i 43, formant tres espais d'habitació, tots en semicercle i amb forats de pal al seu davant, formant con un vestíbul. L'EH1 s'obre cap al nord-est, mentre que els nous EH2 i EH3 miren a l'est.

L'EH1 és de molt el més ben conservat i a més conté dos nivells més d'ocupació - Ia, IO - per damunt de l'Ib. Això ens fa pensar, juntament amb l'estat de conservació dels altres dos, en un abandonament d'aquests darrers durant la fase Ib (de finals del IV mil.lenni a.C.) i una perduració de l'ocupació a l'EH1 (fase Ia-IO) possiblement fins a inicis del III mil.lenni a.C.

3 - Les estructures

Dins del nivell Ib s'han localitzat l'any 1992 diverses estructures als EH1, EH2 i EH3.

En primer lloc cal esmentar els forats de pal, tots amb una corona de blocs-falca (E-36, 38, 39, 40, 42) i amb uns diàmetres mitjos de 20 cm. D'aquests pals els números 38 a 40 estaven davant del mur-sòcol E-26, que separa els EH2 i EH3, com si el continuessin en una mena de vestíbul. Els altres forats de pal estan en relació amb l'EH1 (E-42), a la part externa sud del mur E1, o bé amb la part interna oest l'EH2 (E-36), prop del mur E-26.

L'estructura E-43 és un mur-sòcol molt erosionat, que forma el semicercle posterior de l'EH3. Queda encarat al sud. Al seu interior i als costats immediats ha aparegut molta ceràmica a mà, d'aspecte antic, com una nansa tubular d'estil Montboló.

Dintre de l'EH1 es varen localitzar altres dues cubetes de combustió (E-34, E-35), molt degradades, que només conservaven una prima capa de cendres i carbons, a part d'algun material ceràmic i de sílex. Al mateix espai, sempre prop del mur E-1, s'hi va trobar una possible estructura de conservació, de forma cilíndrica (E-33), que tenia les parets recobertes per una capa d'argila. És possible que es tracti d'una sitja d'emmagatzematge, potser inclús de líquids.

A l'interior de l'EH2 es varen trobar altres 3 cubetes de combustió (E-41, E-42, E-45), una mica més complexes, amb corona de blocs d'esquist al voltant de la capa de cendres interna, damunt la qual hi havia blocs de gneis i quarsos cremats. Igualment, es varen localitzar dues possibles estructures de conservació. La primera (E-37) devia d'estar formada per un forat cilíndric, revestit per lloses d'esquist i també amb una solera de la mateixa pedra. La segona (E-46) era molt profunda, de forma cònica, amb una banquetta al seu fons. Dintre seu s'hi va trobar una base de molí de gneis.

Ja dins del nivell II, és a dir per sota dels murs de les cabanes, es varen trobar altres dues estructures, una a l'EH1 (E-2b) i l'altra a l'EH3 (E-47). La primera (E-2B) era ja coneguda des de feia anys però no s'havia excavat. Estava a l'angle sud-oest de la part interna de l'EH1, per sota del mur E-1. L'any 1992 es va excavar i es va trobar una multitud de quarsos cremats que descansaven sobre una capa de cendres i carbons. Dins seu es va recuperar una altra base de molí de gneis, però cap material arqueològic que proporcionés una datació relativa fiable.

Dins de l'EH3 es va localitzar una altra estructura de combustió (E-47) - circular i en cubeta poc profunda -, formada només per quarsos petits i algun carbonet, el nivell de la qual estava per sota del mur contigu E-43. És juntament amb E-2B l'única estructura localitzada dins del nivell II de Ca N'Isach.

4 - Els materials arqueològics de 1992

La major part dels materials han aparegut a l'EH2, entre el mur E-1 i el E-26, normalment fora de les estructures. A l'interior d'aquestes les troballes han estat escadusseres. També han estat nombrosos els materials localitzats sobre i als voltants del mur E-43.

Predomina com sempre, la ceràmica a mà per sobre dels fragments de sílex o de quars. Entre la ceràmica cal destacar que han aparegut aquest any fragments força grans, restituïbles en dibuix, entre els quals esmentarem una decoració esgrafiada, una escudella amb ranura interna, nanses de cinta molt sortints i una nansa tubular vertical d'estil Montboló.

D'entre la indústria lítica cal destacar un trapezi de sílex melat i les típiques làmines amb retocs marginals. Aquest any han aparegut diversos molins, alguns dins d'estructures i altres en els quadres. Un d'aquests darrers conservava la base i la mà de molí "in situ".

Molt important aquest any ha estat la troballa de part d'una barra de bòvid amb dues dents, en la raconada nord de l'EH1, una de les poques restes òssies de Ca N'Isach. Encara de més interès ha estat la localització, finalment, d'una resta de grana carbonitzada a l'interior d'un fragment ceràmic, on feia de desgriquant. Analitzada per Ramon Buxó sembla que es tracta d'una grana de blat (*Triticum compactum durum*). És la primera grana de Ca N'Isach !.

5 - Consideracions finals

De resultes de la campanya de 1992 el jaciment ha pres una nova dimensió amb la descoberta de dos nous espais d'Habitatge, un d'ells EH2 ja insinuat en la prospecció de 1991 i un de completament nou, EH3.

Aquest fet atorga ja una categoria de poblat al que abans era simplement un assentament isolat del Neolític Mitjà, cosa que encara ressalta més la importància de Ca N'Isach en el panorama de l'estudi del neolític català.

A més, tot sembla indicar que no solament hi hauria fases d'ocupació escalonades en el temps, entre finals del IV i principis del III mil.lenni a.C, dins de l'Espai d'Habitatge 1 (Ib, Ia, IO), sinó que també s'observarien diverses fases d'ocupació en extensió. És a dir que mentre a la fase Ib podrien funcionar 3 espais d'habitació a les fases següents Ia-IO només continuaria funcionant - possiblement - un sol espai (EH1).

=====

BIBLIOGRAFIA

TARRUS, J & CHINCHILLA, J & ALIAGA, S & MERCADAL, O (1992) -
Un assentament a l'aire lliure del Neolític Mitjà: Ca N'Isach (Palau-saverdera), *IX Colloqui Internacional de Prehistòria : Estat de la investigació del Neolític a Catalunya*, Puigcerdà-Andorra, 1991.

TARRUS, J & CHINCHILLA, J & ALIAGA, S & MERCADAL, O (1992) -
Ca N'Isach (Palau-saverdera): un assentament a l'aire lliure del Neolític Mitjà, *Tribuna d'Arqueologia, 1990-1991*, Barcelona.

PEUS DE LES FIGURES

Figura 1: planta general dels espais d'Habitatge de Ca N'Isach després de la campanya de juliol de 1992.

Figura 2: planta i secció de la cubeta de combustió E-2B, que pertany al nivell II de Ca N'Isach.

=====

AG AF AE AD AC AB AA Z Y X W V U T S R Q P O

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

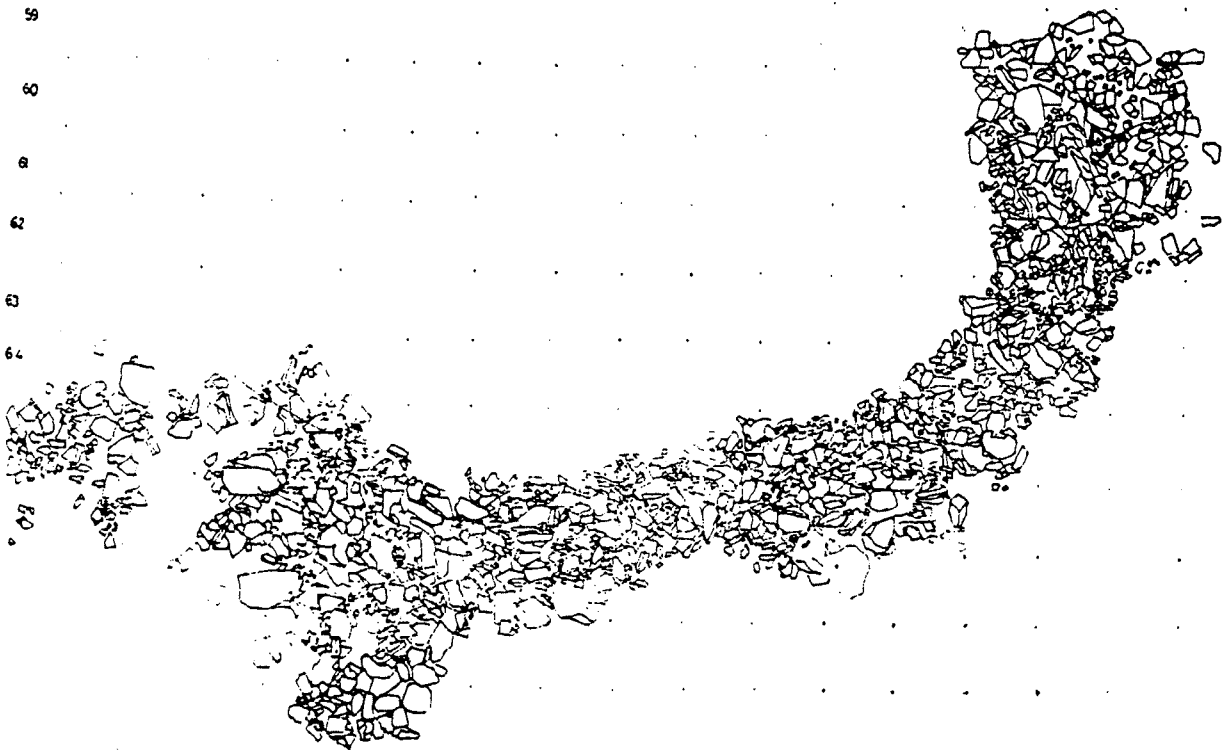
81

82

83

84

85

N

0 1 2m

FIG. 1

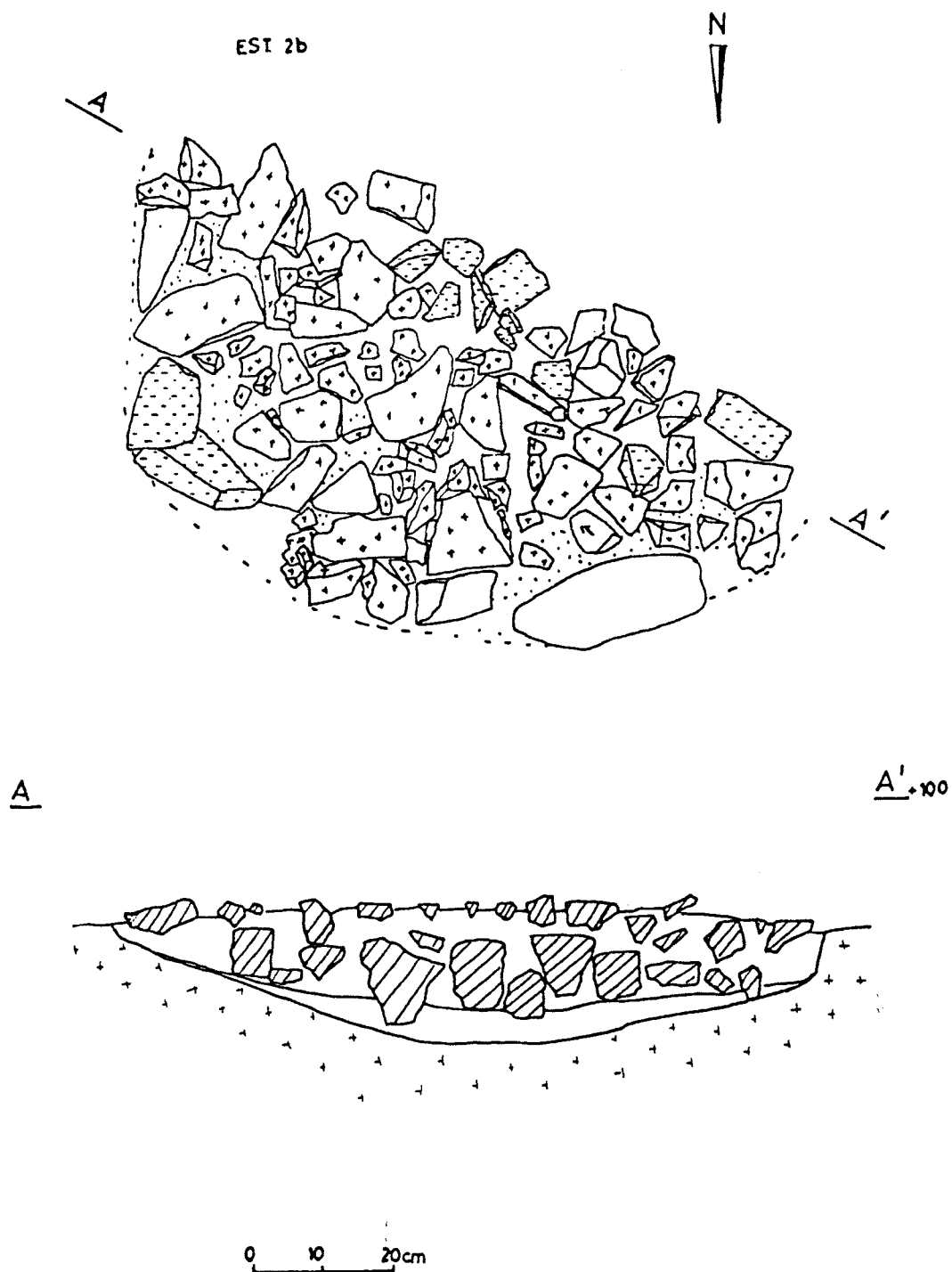

FIG. 2

CAN'ISACH (PALAU-SAVERDERA, ALT EMPORDÀ).

6ª CAMPANYA. 1993.

ALIAGA,S.- CHINCHILLA, J.- MERCADAL,O.- TARRÚS,J.

1- Introducció

La 6ena campanya d'excavació a Ca N'Isach (Palau-saverdera) es va dur a terme del 12 al 31 de juliol de 1993, comptant amb el suport econòmic de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Palau-saverdera, que ens va proporcionar les escoles municipals com a lloc d'allotjament.

El projecte d'investigació a Ca N'Isach de 1992-1994 està inclòs dins del pla investigador del Departament d'Història de la Universitat de Girona. Juntament amb els signants, han col.laborat en aquesta excavació els següents estudiants o arqueòlegs, de les Universitats de Barcelona, Girona, Madrid i Saragossa de qui restem molt agraïts :

Gloria Donoso Zapata, Josep Pérez Sunyer, Juan Carlos Segovia Ortiz, Eva Martínez Abad, Eva Senserrich i Closes, Àngel Juan Viñola, Mercè Pérez Sánchez-Elípe, Montse Buch i Llorach, Jordi Casadevall i Oliveras, Ana Belén Fuentes i Sara Laspeñas García. Els companys arqueòlegs Toni Palomo i Joaquim Mateu també varen col.laborar en les tasques d'excavació.

2 - L'excavació

L'excavació de 1993 a Ca N'Isach es va centrar en baixar el nivell Ib de l'Espai d'Habitatge 2 (EH2), delimitat pels murs E-1 i E-26, en una superfície de 60 m2, entre els quadres W fins AA /71-82.

Igualment es varen excavar, fins a la roca mare, els nivells Ib i II de l'Espai d'Habitatge 3 (EH3), localitzat l'any anterior, més a l'oest de l'EH2 i delimitat pels murs E-26 i E-43. En aquesta zona es baixaren 20 m2, entre els quadres AB fins a AE/78-82. En total, doncs, s'excavaren 80 m2 dins dels Espais d'Habitació 2 i 3, el segon dels quals va quedar totalment acabat.

ESPAI D'HABITAGE 2

Dins de l'EH2 no varen aparèixer noves estructures, excepte tres forats de pal (E-50, E-51, E-53) que continuaven el mur E-26 pel seu extrem sud.

Els sediments, a més, resultaren força estèrils amb poques troballes destacables, com ara fragments d'eines de roca polida amortitzades, micròlits geomètrics i perforadors de sílex i alguns fragments de vasos ceràmics restituïbles en dibuix, de formes simples o carenades, situables morfològicament al neolític mitjà.

ESPAI D'HABITAGE 3

En canvi, a l'interior de l'EH3 es localitzà una nova cubeta de combustió (E-48), dins del nivell Ib, al costat de la qual es recuperà un gran fragment ceràmic amb una nansa de cinta.

Dins d'aquest mateix nivell Ib es va localitzar un nou forat de pal (E-49), que continuava el mur E-43 pel seu extrem sud. En aquest nivell Ib de l'EH3 les troballes foren més nombroses. Destaquen nous fragments de nanses tubulars, vasos ceràmics força sencers i nous elements lítics en sílex melat.

Ja en el nivell II, que es distingia clarament de l'anterior en aquesta zona de l'EH3, tant per la

textura del sediment com per la fondària on sortia, varen aparèixer dues noves cubetes de combustió (E-47, E-52).

La primera (E-47) ja havia estat parcialment excavada l'any passat, i només contenia quarsos petits, molt trinxats, alguns cremats, a més de restes de cendres.

La segona és una gran zona oval rebaixada, d'uns 2'65 m de diàmetre, que s'enfonsava per sota del mur E-26 i que contenia només també quarsos petits. És de difícil interpretació aquesta estructura: tant pot ser un anivellament del terreny com una veritable cubeta de combustió atípica. De moment la deixarem com a possible zona de combustió.

No hi varen sortir materials arqueològics, ni en aquesta cubeta ni en l'anterior. De fet aquest nivell II sembla molt pobre de materials arqueològics, almenys per sota de l'EH3

3 - Consideracions

En aquesta campanya de 1993 s'ha deixat força enllestida l'excavació de Ca N'Isach. De fet només falta rebaixar fins a la roca el nivell II de l'Espai d'Habitatge 2 (uns 60 m²), cosa que ocuparà la campanya de 1994.

Una vegada acabada l'excavació es pretén convertir l'assentament de Ca N'Isach en una zona visitable. Actualment ja compta amb una tanca de protecció, per la qual cosa només seria necessari procedir a una restauració dels murs de les cabanes, anivellar el seu espai interior i restituir alguna de les estructures de combustió o de magatzematge de l'hàbitat.

S'hauria també d'urbanitzar mínimament la zona arqueològica amb un camí senyalitzat per a la visita, de manera que els grups no s'enfilessin per les parets i malmenessin el jaciment en poc temps. També caldria un rètol del jaciment, un plafó amb el dibuix de la planta, dels materials més interessants i un text explicatiu.

Amb una intervenció simple d'aquest tipus, unida a l'edició d'un tríptic i centralitzant les possibles visites a l'Ajuntament de Palau-saverdera, que disposa de clau del jaciment, Ca N'Isach podria ser el primer hàbitat neolític visitable de Catalunya. La seva visita es podria complementar amb els sepulcres megalítics del seu entorn. No dubtem que la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Palau-saverdera tindran interès en dur a terme aquest projecte d'adequació del jaciment com a parc arqueològic visitable.

BAUMA DEL SERRAT DEL PONT (LA GARROTXA). LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ DE 1992 I 1993

Gabriel Alcalde
Miquel Molist
Assumpció Toledo

La intervenció arqueològica a la bauma del Serrat del Pont, iniciada l'any 1989, constitueix el projecte de recerca "Actuació arqueològica a la bauma del Serrat del Pont (Tortellà, la Garrotxa): Estudi cronoestratigràfic i caracterització espacial de les ocupacions en abrics en el món pirinenc i prepirinenc del III al I mil.lenni". L'objectiu d'aquest projecte se centra a determinar la dinàmica històrica de l'abric, contextualitzant-la a la zona N de Catalunya, alhora que caracteritzar de manera precisa el mode d'ocupació de l'abric en cada període cronocultural. Fins a l'any 1992 s'han excavat les ocupacions humanes corresponents a l'època històrica, l'època ibèrica, el bronze final (Alcalde, Molist & Toledo, 1990, 1994 i en premsa) i el bronze antic-mig. Durant les campanyes de 1992 i 1993 s'ha treballat en l'anàlisi de les ocupacions calcolítiques (Alcalde, Caravaca, Codina, Molist & Toledo, 1994).

LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS DE 1992

Els treballs de camp d'aquest projecte d'investigació corresponents a l'any 1992 es varen desenvolupar a tota la superfície (48 m²), excavant les talles 28 f i 29 i. A l'àrea excavada continuà apareixent un sediment marró, força compacte i algunes taques de sediment vermellós repartides per la superfície.

A partir de la talla 29f es constata la presència d'una nova fase d'ocupació caracteritzada per un sediment lleugerament més clar i solt. Apareixen diverses estructures evidents. Entre aquestes destaquen:

- Àrea de combustió a I11-I12 formada per pedres de mida petita que formen una estructura ovalada, amb presència de nombrosos carbons. Associada a aquesta àrea de combustió hi ha una gran taca de cendres (70 x 70 cm aproximadament) amb pendent N-S, que podria constituir una àrea de buidatge d'aquest fogar.

- Àrea de combustió a J16 de la qual coneixem sols una meitat, perquè l'altra meitat es troba fora del límit de la zona excavada. Es tracta d'una àrea de combustió de tipus pla amb uns límits de la zona de combustió marcats per dues pedres grans situades respectivament a l'E i a l'W, i la resta de la corona feta amb pedres petites. A la base apareix una llosa que, aprofitada com a solera, cobria bona part de la cubeta. Aquesta construcció, que constitueix una cubeta, presenta un gran llit de carbons. Associada probablement a aquest fogar hi ha una gran taca de cendres d'un gruix mitjà de 5-7 cm situada en els quadres I16-I17-G16-G17.

- 5 estructures de sosteniment de característiques semblants (depressions poc marcades i obertes i corona de pedres, algunes de les quals són grosses). Les estructures de sosteniment situades a F10-F11 i a F13 tenen una pedra al fons (figura 1). L'estructura de sosteniment situada a I13 no té pedra al fons. Les altres dues estructures de sosteniment es troben a I14/15 i a G/H 15.

- Estructura de sosteniment a H13, de característiques diferents a les dels 5 anteriors. És de dimensions molt reduïdes i té una corona amb pedres de mida petita.

- 2 estructures de sosteniment situades a G19; es troben l'una al costat de l'altra i no tenen pedres de corona.

La interrelació i ordenació d'aquestes estructures evidents ens permet proposar una estructuració de l'espai significativa, que vindria conformada per la presència d'una estructura

d'habitació de planta rectangular, que ocuparia un espai de com a mínim 26 m². Situada a la part central de la bauma i a l'espai que queda a soplug, estaria definida pel costat S per dues estructures de sosteniment que formen una línia paral·lela amb la paret de la bauma; pels costats E per dues estructures de sosteniment i una alineació de blocs de mida mitjana; pel costat N hi ha una alineació de pedres també de mida mitjana (a la banda J) i una probable estructura de sosteniment a J11 coberta en el moment del seu abandonament per una pedra de molí; pel costat W les dues estructures de sosteniment de G9 serien elements vinculats a l'estructura (figura 2).

Així doncs, quedaria definit un espai interior d'habitació en el qual hi hauria un fogar (I11-12), una àrea de mòlta amb un morter voltat i falcat per un conjunt de blocs de pedra (figura 3), i la presència de 5 molins.

Aquesta estructura d'habitació constituïria una de les fases d'ocupació del nivell arqueològic II.4, i se situaria en el calcolític. Associats a aquesta estructura d'habitació sobresurt la presència de nombrosos fragments de ceràmica campaniforme, principalment d'estil pirinenc i també d'estil internacional. Pel que fa a l'associació faunística, a més d'ovicaprins i porc, destaca la presència puntual de bou i cavall. Entre el material localitzat hi ha diversos penjolls fets sobre petxina.

LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS DE 1993

Durant la campanya de 1993 es continuà excavant l'àrea de combustió I11-I12 iniciada l'any anterior. Es tracta d'una estructura de dimensions considerables, reomplerta de pedres i amb nombrosos carbons i sediment rubefactat.

A I14 apareix una altra estructura de combustió de característiques semblants. I una tercera a I13-J13.

Les estructures de combustió localitzades a I11-I12 i a I13-J13, semblen associar-se a la fase d'ocupació excavada l'any anterior, en la qual es va determinar la presència de diverses estructures de sosteniment constituïdes per blocs de pedra de mida considerable.

D'altra banda, el fogar localitzat a I14 i que s'estén també pels quadres dels costats, s'associaria a un moment anterior al nivell arqueològic II. 4. Aquesta evidència ens porta a determinar una fase d'ocupació, que estaria evidenciada pel fogar d'I14, cronològicament anterior a l'esmentada fase d'ocupació constituïda per les àrees de combustió i les estructures de sosteniment formades per blocs de pedra (II.4.b) i posterior al canvi de sediment.

A una fondària de 302-307 cm s'observa a tota la superfície de l'excavació un canvi de sediment. Ara el sediment és de color marró clar-groguenc, de consistència granulosa i menys argilós que l'anterior. A partir d'aquest canvi comença el que anomenem estrat III.

A una fondària aproximada de 315 cm es troba el nivell arqueològic III.1. Està constituït per diversos elements. De molts dels quals encara no coneixem la seva funcionalitat, atès que s'excavaran a la campanya de 1994. Podem remarcar les estructures evidents següents:

- Àrea de combustió de forma circular (H13-H14) d'uns 100 cm de diàmetre, amb corona de pedres i pedres en el seu interior (figura 4).
- Possible fossa reomplerta de pedres a I13.
- Possible fossa reomplerta de pedres a H9-H10.
- Concentració de pedres a F10-F11.
- Concentració de pedres a G12-G13.
- Zona buida de pedres a l'angle NW de l'excavació.

Aquest nivell arqueològic III.1 tindria una atribució cultural del calcolític. Entre les restes arqueològiques associades a aquest nivell s'ha determinat la presència de ceràmica campaniforme (majorment d'estil pirinenc i, també, internacional).

LES FASES D'OCUPACIÓ CALCOLÍTQUES

Així doncs, a la bauma del Serrat del Pont podem distingir dos nivells arqueològics situables en el calcolític (II.4 - III.1), cadascun dels quals estaria configurat per diverses fases d'ocupació. Pels materials associats i per les anàlisis en curs, podem situar aquestes ocupacions a principis del 5è mil·lenni BP, en uns moments que podrem precisar en el desenvolupament

dels estudis posteriors. La funció bàsica de la bauma durant aquestes fases d'ocupació seria l'habitació.

Un aspecte destacable de les ocupacions calcolítiques de la bauma del Serrat del Pont és la documentació d'una activitat de producció metal·lúrgica en el mateix jaciment (Alcalde, Molist, Toledo, Caravaca & Codina, 1994). Així, s'han recuperat diversos fragments de gresols de ceràmica, algun dels quals amb decoracions campaniformes. La hipòtesi de treball que plantegem a partir de l'existència d'aquests gresols és el d'una metal·lúrgia domèstica destinada al propi grup instal·lat a la bauma i que obtindria la matèria primera de la mateixa vall del Llierca, on es coneix l'existència puntual de carbonats de coure.

D'altra banda, en el petit espai del quadre E10 que no ha estat afectat per la cala de prospecció realitzada el 1981, ha aparegut a la talla 31f un fragment de crani humà i fragments de ceràmica campaniforme. Juntament amb algunes altres restes humanes trobades a la campanya de 1992, aproximadament a la mateixa fondària i en el contacte entre la paret de la bauma i la cala, deuen formar part de les restes de l'enterrament localitzat a la cala realitzada el 1981. Per tant, una sepultura individual estaria relacionada amb una de les fases d'ocupació calcolítiques. A la mateixa vall del Llierca existeixen coves, com la 120 (neolític final-calcolític : 4.420 ± 70 BP ; calcolític-bronze antic) (Agustí i altres, 1987) o la del Calabre (calcolític) (Toledo, 1990) que, en aquests moments, s'utilitzaven com a llocs d'enterrament col·lectiu. La presència d'un enterrament individual a la bauma indicaria un tractament específic per a determinats membres del grup.

Finalment, voldríem remarcar l'interès de la bauma, ja que ens permet conèixer de manera clara les activitats econòmiques del grup que hi va viure i, també, determinar les característiques de l'estructura i la unitat d'habitació, aspectes poc coneguts a Catalunya durant aquests períodes.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B.; ALCALDE, G.; BURJACHS, F.; BUXÓ, R.; JUAN-MUNS, N.; OLLER, J. ROS, M.T.; RUEDA, J.M. & TOLEDO, A. (1987). *Dinàmica de la utilització de la Cova 120 per l'home en els darrers 6.000 anys*, (Sèrie monogràfica, 7), Girona, Centre d'Investigacions Arqueològiques.

ALCALDE, G.; MOLIST, M. & TOLEDO, A. (1990). "La bauma del Serrat del Pont (Tortellà, Girona)", *Revista de Arqueologia*, 108 : 57.

ALCALDE, G.; MOLIST, M. & TOLEDO, A. (1999). "Bauma del Serrat del Pont (Tortellà, la Garrotxa)", *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* : 28-29.

ALCALDE, G.; MOLIST, M. & TOLEDO, A. (en premsa). "Caracterització de l'hàbitat en coves i abrics en el Pirineu català durant el bronze final. L'exemple de la bauma del Serrat del Pont (Garrotxa) en el context de les valls del Pirineu i Pre-pirineu oriental català", *I Simposi de poblament dels Pirineus*, Andorra la Vella, Govern d'Andorra

ALCALDE, G.; MOLIST, M. & TOLEDO, A. (1994). *Procés d'ocupació de la bauma del Serrat del Pont (la Garrotxa) a partir de 1450 AC*, (Monografies eventuais d'arqueologia de la Garrotxa, 1), Olot, Museu Comarcal de la Garrotxa.

ALCALDE, G.; MOLIST, M. & TOLEDO, A.; CARAVACA, J.; CODINA, D. (1994). "La bauma del Serrat del Pont, la Garrotxa : un taller de metal·lúrgia del coure d'ara fa 4.000 anys". *Congrés d'homenatge al Dr. Jaume Marquès i Casanovas*. AIEG.

TOLEDO, A. (1999). *La utilització de les coves des del Calcolític fins al Bronze final al N.E. de Catalunya (2.200-650 a.c.)*, Tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.

Figura 1. Estructura de sosteniment.

Figura 2. Vista general de la zona excavada on es poden veure les estructures evidents determinades.

Figura 3. Àrea de mòlta.

Figura 4. Àrea de combustió situada a H13-H14.

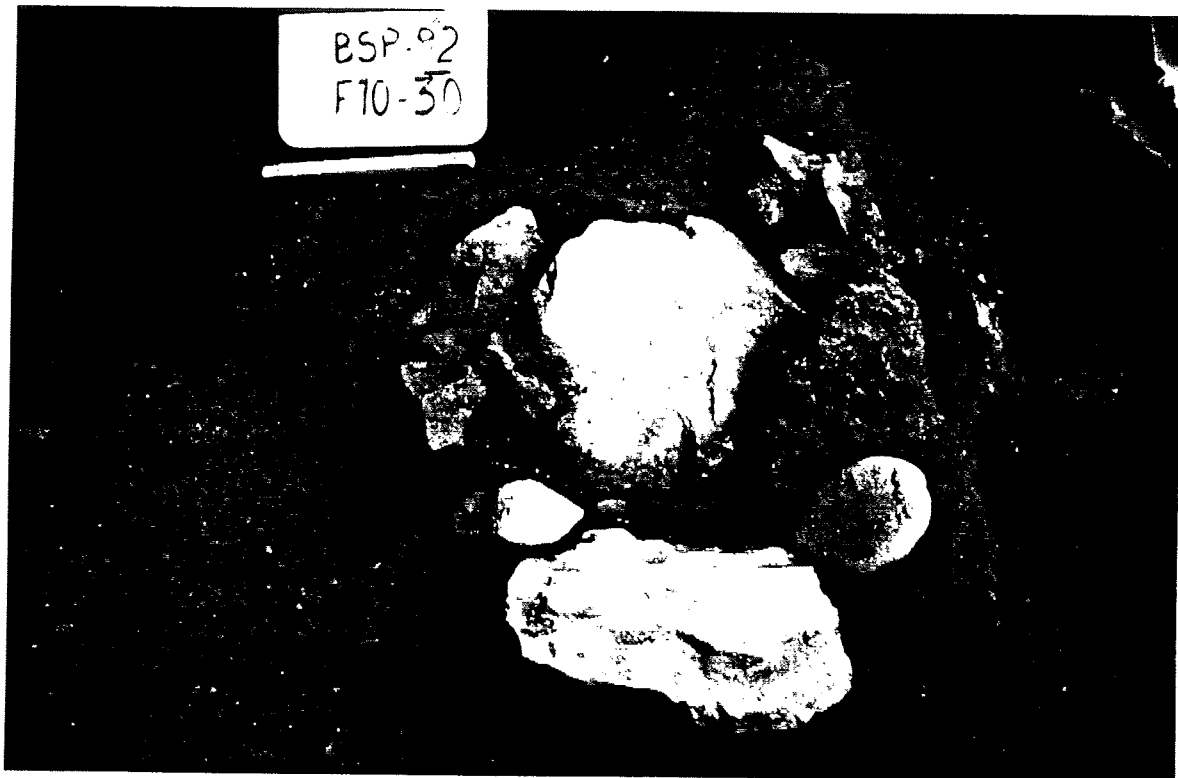

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

EL JACIMENT DE L'ILLA D'EN REIXAC D'ULLASTRET. CAMPANYES DE 1992 I 1993.

M.A. Martin, M. Mataró, J. López, J.M. Llorens i J. Caravaca.

Les campanyes de 1992 i 1993 al jaciment de l'Illa d'en Reixac s'han inclòs dintre els objectius del programa iniciat l'any 1987 al jaciment, i que ja varem presentar a les I Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, celebrades a Sant Feliu de Guíxols la primavera de 1992.

La campanya de 1992 havia d'haver estat la de finalització d'aquest programa. Amb tot, algunes característiques del poblat, la seva extensió i el traçat imprevisible del seu perímetre abans de l'excavació, especialment en el seu costat meridional, i també factors externs a la propia excavació, com la climatologia plujosa dels anys 1991 a 1993, han fet que alguns dels objectius plantejats hagin quedat momentàniament sense poder ésser resolts.

Les prospeccions iniciades el 1990 vora el marge del costat sud del camp de l'Illa, amb el propòsit de delimitar el tancament del poblat per aquesta banda, varen donar com a resultat el descobriment de la muralla meridional, en un tram d'uns 30 m. de longitud en sentit est-oest. A l'extrem oest d'aquest mur, la fortificació experimenta un canvi de direcció, en angle recte, corrent en sentit sud, i endintant-se fora la zona de propietat pública. A aquest problema s'hi ha afegit el fet de què, als sondejors practicats a ambdues bandes del parament, amb posterioritat a la finalització de la campanya de 1991 hi hagi emergit aigua de la capa freàtica existent a l'actualitat, i que es troba en un nivell molt alt, degut als anys d'abundants pluges esmentats abans. Això no ens ha permès acabar de manera definitiva l'excavació d'aquests sondejors, com veurem mes endavant, i per tant posa problemes per a la deguda datació dels nivells mes profunds relacionats amb aquest sector del jaciment i per tant amb la fortificació.

L'any 1993 hem traslladat els treballs de delimitació del jaciment al costat est del mateix, ampliant un sondeig al costat interior del gran mur descobert per M.Oliva, interpretat per aquest autor com a muralla de llevant del poblat. Anteriorment (veure I Jornades) ja havíem obert un sondeig al costat extern del parament d'aquest mur, sondeig impracticable també en el moment actual per la pujada del nivell freàtic. Aquest treball permetrà la datació i interpretació de la funció del mur.

També s'ha continuat l'excavació de la zona 15, illa de cases delimitada pels carrers 13 i 14, per la muralla meridional, i per un espai de circulació, part del qual sembla poder correspondre a una plaça, fet a constatar en properes campanyes. L'objectiu principal de l'excavació d'aquesta illa de cases és el d'aprofundir en el coneixement de les fases d'ocupació mes recents del poblat, coneguda fins ara de manera molt puntual, a través de l'excavació de diversos sectors del jaciment, a diferents zones.

La muralla meridional (zona 10) i el seu entorn (zones 12, 16, 17 i 18).

A la zona 10, malgrat les males condicions esmentades mes amunt, de pujada del nivell freàtic, es va continuar l'excavació del sector 3, practicant un pou d'evacuació d'aigües a l'exterior del sondeig. Tot i aquesta dificultat, l'excavació es va poder portar a terme amb el rigor estratigràfic

suficient per diferenciar les diverses capes . Es va poder documentar que la muralla s'assenta sobre nivells arqueològics preexistents, que presenten una datació remuntable a la primera meitat del s. VI a.C., havent estat la troballa més espectacular un fragment d'arbal corinti, que es conserva des del llavi fins a l'inici de la panxa del vas, i que es el primer d'aquesta espècie que es troba a Ullastret. Anava associat a un conjunt de ceràmiques fetes a mà.

A l'excavació del 1992 s'ha constatat que la muralla es construí efectuant una terrassa artificial en una zona ja urbanitzada, i sense cap fonamentació soterrada aparent, tal com ja es despenia del sondeig del sector 2 de la zona 10. L'alçada del seu parament exterior assoleix en aquest indret els 4 m., essent comparable per la seva tècnica i conservació als trams millor conservats de la del proper Puig de Sant Andreu.

A l'exterior de la muralla s'ha documentat l'existència de diferents estructures de caire domèstic, principalment llars, construïdes sobre sola de ceràmica. El període de funcionament de la fortificació en aquest sector, pot establir-se, amb les precaucions lògiques pròpies de l'estat actual de la recerca, entre la primera meitat del s. IV a.C. i finals del s. III a.C.

De l'extrem oest del tram conegut de la muralla de la zona 10 n'arrenca un llarg mur doble, que delimita dues terrasses, a la inferior hi ha la zona 17, mentre que a la superior s'hi troben la zona 12, corresponent a un carrer que arrenca d'aquí, i dues illes de cases, les zones 16 i 18.

A la zona 17 l'excavació ha fet palesa l'existència d'una seqüència estratigràfica corresponent a les darreres fases d'ocupació de la zona, dins de les quals poden distingir-se tres estadis consecutius. Del més antic, per ara només podem precisar que es tracta d'un espai urbanitzat dins del qual apareix un edifici de planta rectangular, constituït per una sala principal i un vestíbul d'accés, que comunica a l'exterior per medi d'una porta condicionada amb un basament de pedra, seguint un model usual en altres indrets del jaciment i també al Puig de Sant Andreu en el s. III a.C. Al nord d'aquesta construcció n'hi apareixen d'altres que, com aquesta, per ara només s'han delimitat en planta. En una data que es situa en la segona meitat del s. III a.C., aquestes construccions són amortitzades i l'espai es presenta com una zona oberta, condicionada amb tres fosses, parcialment excavades, i segurament amb un forn. Aquests són els darrers testimonis d'activitat antròpica a la zona, que cap el 200 a.C o una mica més tard sembla abandonar-se. Aquesta zona a partir de la tardor de 1992 també va restar inundada i no s'hi han pogut continuar els treballs arqueològics, que quan es reprenguin permetran matisar la cronologia del moment d'abandonament del jaciment.

La zona 12 configura un dels eixos de circulació principals de tota l'àrea descoberta fins ara. A la campanya del 92 s'hi va efectuar un sondeig a l'extrem sud destinat a comprovar l'existència en aquest indret d'un accés que comunicaria el carrer amb les edificacions més meridionals del jaciment, zona 17. Sota el nivell superficial es varen distingir dos moments cronològics ben diferenciats, el superior amb material ceràmic datable en el s. III a.C, i l'inferior del s. IV a.C., el darrer excavat, que sembla correspondre a un nivell d'ocupació-circulació del carrer caracteritzat per la presència de diverses zones de terra cremada amb restes de cendres. En aquest nivell s'hi obre una fossa, reblerta amb un sediment argilenc, amb materials que donen una cronologia entre 400 i 350 a.C.

La zona 16, situada a llevant del carrer 12, es va excavar amb l'objectiu de verificar l'existència d'un accés des d'ella vers l'extrem sud del jaciment, i que hauria estat tapiat en els darrers moments d'ocupació del jaciment. Les tres U.E. excavades donen un marc cronològic poc precís, però situat majorment dintre del s. IV. El límit meridional del sondeig efectuat, que forma

part del llarg mur de delimitació de la zona 17, està constituït per dos murs fets amb pedres ben escairades, units per un interval de construcció poc acurada, que s'ha interpretat com un accés tapiat.

A la zona 18 es va practicar un sondeig limitat parcialment per murs que formen part del complex de la fortificació, i situat a ponent del carrer 12. L'objectiu d'aquesta intervenció, era determinar-ne la cronologia final conservada i poder relacionar-la estratigràficament amb les zones circumdants, especialment amb el carrer. Sota els nivells superficials, dintre el sondeig hi varen aparèixer dos petits espais, en els quals es va repetir una seqüència gairebé paral·lela. A ambdós es conservava un sòl construït, però en el de ponent del mur de separació també es conservava part de la sedimentació corresponent a la darrera ocupació. Tant en un costat com a l'altre, els respectius sòls apareixien trencats arran del mur meridional, per una rasa de fonamentació molt malmesa, identificada només pel seu buidament aparent. Les cronologies determinades fins ara, permeten afinar dos moments o nivells d'habilitació successius, el més antic, amb els dos sòls i dues fosses tallades en els mateixos, en curs d'excavació, i la sedimentació corresponent a un dels sòls, es situa a la primera meitat del s. IV a.C. El més recent, situat entre finals del s. IV i començaments del s. III a.C. assenyala una nova reestructuració de l'àrea, segurament en relació amb les reformes detectades a la zona 17.

L'excavació de tota aquesta àrea meridional del poblat, que es va suspendre degut al ja comentat motiu de la inundació de les zones més baixes, a falta de resultats definitius, permet preveure que donarà resultats molt importants tant per a l'estudi de les darreres fases d'ocupació del jaciment, com pel de la fortificació, i s'hi reprendran els treballs en properes campanyes.

La zona 2. Sondeig al parament interior de la muralla.

El sondeig que s'ha iniciat el 1993 al parament intern del gran mur interpretat com a muralla est del jaciment permetrà assolir diversos objectius:

- comprovar l'estratigrafia donada per M.Oliva
- continuar l'estudi del traçat est de la fortificació.
- comprovar l'existència o no, d'una continuació del parament de tovots trobat a la part interior del mur en campanyes anteriors.
- determinar si les diferents fases d'habilitació construïdes a l'oest del mur són d'ús contemporani o anterior al funcionament d'aquest, o si bé algunes l'amortitzen.

La neteja dels nivells superficials ens va permetre comprovar que quan en el segle XVIII es va terraplenar el camp i es va construir la paret de feixa a l'est de la muralla, es van reutilitzar per la seva construcció els blocs del mur antic.

L'excavació del sondeig està en una fase inicial, que per ara no permet donar conclusions a la majoria dels problemes plantejats, però que en un tema, el de la continuació del mur de tovots, sí que permet concloure que es tracta d'una refacció puntual, que no continuava al nord de la zona excavada per M.Oliva.

La zona 15.

Situada a la vessant meridional del jaciment, està formada, segons els resultats obtinguts fins ara, per una filera d'habitacions, amb els accessos situats en un gran espai obert o possible pati. Els

anys 1991 (veure I Jornades) i 1992 es varen excavar els espais 1-3, que conformen una habitació amb avantsala. A la intervenció de 1993 s'han excavat les habitacions contigües a aquesta, evidenciant l'existència d'un gran edifici de característiques arquitectòniques i estructurals peculiars dintre del conjunt del poblat ibèric de l'Illa d'en Reixac, singularitat que ve determinada per l'orientació de les cases a SE, per la seva configuració així com per l'aparell dels seus murs i pels elements materials conservats. Els sectors excavats, a més de l'esmentat 1-3, han estat l'any 1993, els 2,16,7,15,8,17 i 18. També s'ha actuat al sector 6, situat a l'extrem nord-est d'un ampli espai lliure d'edificacions, on ha estat descobert el basament circular d'un possible forn.

El 1992, als sectors 1-3 es va poder determinar que el sòl construït que recobria el sector 1, que a l'excavació del 91 s'havia interpretat que presentava reformes parcials o refaccions, es tractava realment de dos sòls construïts en terra apisonada, sobreposats directament l'un damunt l'altre sense cap mena de separació entre ells. La seva cronologia correspon a la primera meitat del s. IV a.C. Així doncs, en aquests sectors s'ha determinat l'existència fins ara de dues fases successives, una del s. IV i l'altra del s. III a.C., amb una remodelació de la casa, a la qual corresponen les fossetes amb ofrenes de l'entrada de la sala interior,

El sector 2, situat a continuació de l'1-3, és una habitació de planta rectangular, amb un espai útil interior de 33,12 m². En l'estat actual de l'excavació s'ha detectat un sol nivell sedimentològic sota el superficial, que correspon a la U.E. 15078, que ocupa tot el sector, i que no s'ha acabat d'excavar, amb una potència d'entre 20 i 10 cm, diferència que ve determinada en part per la propia topografia del terreny, que marca un clar desnivell en direcció SE. Aquest estrat, que conté l'enderrocament parcial del mur est del sector, correspon a un nivell d'ocupació amb material divers i important, en tant que proporciona moltes dades que ajuden a la comprensió i interpretació d'un moment cronològic que englobem en la fase VI establerta pel conjunt del jaciment. Entre el material exhumat diferenciem bàsicament quatre categories, amb elements que fan d'aquest sector un àmbit especialment interessant i complex:

- el material ceràmic, concentrat bàsicament a la meitat oest del sector, proporciona una cronologia de mitjan s. III a.C.
- el material metàl·lic, del que destaca especialment una espasa de ferro, troballa poc habitual en un context d'hàbitat.
- les restes humanes, representades per tres mandíbules i un fragment de calota craniana localitzades també a la meitat oest del sector.
- els dipòsits singulars dins del conjunt del material exhumat, que per la seva peculiaritat hem d'interpretar com a ofrenes, i de les quals se n'han excavat tres, corresponents a un súid, a l'extrem NO del sector, amb les restes en perfecta connexió anatòmica, un altre súid a l'extrem SO, associat a un conjunt ceràmic format per vuit platets i una gerreta, fets a mà, i una concentració d'ossos, que semblen correspondre a un ovicàpid, a l'est de l'ofrena anterior. En cap dels tres casos s'ha detectat indicis de fossa o receptacle dels dipòsits, cosa que fa pensar que varen ésser dipositats directament sobre el terra o en recipients de material perible que no s'han conservat.

L'estança formada pel sector 2, d'una sola cambra, devia ésser oberta a l'exterior per la façana sud, seguint la norma de la resta d'habitacions contigües, les quals disposen d'avantsala, a diferència d'aquesta. L'entrada practicada a la paret forana de migdia està molt emmascarada actualment, degut possiblement als treballs de conreu.

A l'aixecament dels murs de l'habitació correspondria un sòl, no detectat en la present campanya, sobre el qual es dipositarien una sèrie d'objectes no habituals, esmentats mes amunt, i que ens presenta l'estança com un lloc d'emmagatzematge. La concentració a la meitat oest de l'habitació d'objectes ceràmics esclafats, i disposats en una franja orientada de nord a sud,

suggereix un possible sistema de sosteniment de les peces a través de materials peribles, actualment desapareguts. A la mateixa zona es situa l'espasa de ferro. També al fons de l'habitació es varen trobar els diversos fragments de mandíbules humanes. L'estudi antropològic d'aquestes restes, amb la determinació de l'edat, sexe i les possibles traces de manipulació, ha de contribuir a l'avenç en el coneixement del culte al crani documentat per diferents troballes realitzades tant a l'Illa com al veí assentament del Puig de Sant Andreu.

Quant a les ofrenes animals, sembla que la seva disposició respon a una elecció ben determinada, en la que es manifesta la predilecció per l'entrada, situació que es repeteix en el sector 1, tot i que al sector 2 també hi ha una ofrena al costat oposat. El conjunt d'aquests dipòsits evidencia una vegada més, el caràcter especial, possiblement ritual o cultural dels petits recipients ceràmics i la selecció de determinades parts dels animals (actualment en curs d'estudi). A l'igual que al sector 1 sorpren la important acumulació d'ofrenes en un espai relativament limitat. No obstant, s'estableix una diferència fonamental. Mentre que al sector 1 les ofrenes foren localitzades a l'interior de fosses poc profundes, al 2 semblen dipositades directament sobre el terra, contingudes o no en recipients peribles. Aquesta circumstància marca una diferenciació important en la funció de les mateixes. A tall d'hipòtesi suggerim que mentre en un dels àmbits aquests dipòsits semblen correspondre a ofrenes de fundació, a l'altre testimonien possiblement l'existència d'un lloc de culte continuat, fet que vindria recolzat per les troballes de restes humanes disposades també directament sobre el terra.

El sector 16, situat davant del 2, presenta un estat molt alterat, la seva excavació parcial no permet avançar massa resultats en quant a la seva funcionalitat. La continuació dels treballs haurà d'aclarir la possible funció de lloc de pas i el seu condicionament com a tal.

Els sectors 7-15 formen una mateixa estructura arquitectònica, en tant que formen un únic conjunt. L'edificació té planta rectangular, amb una sala interior, amb espai útil de 25'52 m² i una avantsala amb espai útil de 5'28 m². La sala principal presenta dos nivells sedimentològics anteriors al darrer nivell de sòl conservat. L'inferior, d'uns 10 a 8 cm de potència, marca un desnivell cap al sud. Els materials ceràmics associats es daten de mitjan s. III a.C. Per sobre n'apareix un altre, que cobreix el mur oest del sector, que pot igualar-se al superficial. A l'avantsala s'ha detectat un sol nivell sota el superficial, d'uns 18-20 cm de potència, amb materials del mateix període cronològic. Sota aquests nivells es detecta l'únic nivell d'habitació trobat a la present campanya, que resta pendent d'excavació.

A la sala principal el sòl és de terra batuda, absolutament buit de qualsevol element que permeti relacionar-lo amb un àmbit domèstic, especialment pel que fa a l'absència de llar, detectada a la majoria dels sectors de les altres illes de cases del jaciment. Aquesta cambra es comunica pel sud amb l'avantsala per un llindar, d'uns 34 cm d'amplada, completat amb un graó d'uns 10 cm. L'avantsala està limitada pel seu costat exterior per una filera de quatre grans lloses de grès, que marquen el llindar, sobre una de les quals es disposa un basament troncopiramidal de pedra sorrenca, aliniat amb el costat oest de l'entrada a la sala principal. A l'avantsala s'hi va trobar una notable concentració de carbons, que poden correspondre a les restes de la columna de fusta que devia sostenir el porxo de l'entrada.

El sector 18 precedeix el conjunt arquitectònic al que acabem de referir-nos, per la banda de migdia, i està format per un graó, construït també amb grans lloses de grès i un espai enllosat. El material exhumat al nivell que el recobria, ens dona el mateix moment cronològic, centrat vers la meitat del s. III a.C.

Els sectors 8 i 17 formen una estructura arquitectònica gairebé igual a la 7-15. L'espai útil de la sala interior és de 26'40 m² i l'avantsala és de 5'28 m². Estratigràficament també presenten una seqüència semblant. El material arqueològic és també de mitjans s. III a.C. A l'avantsala hi ha un desnivell sobtat, de 30 cm a partir d'uns 80 cm des del parament sud de la cambra principal, evidenciant un enfonsament de les estructures que conformen el límit de migjorn de l'avantsala.

En el sector 8 apareix un sòl, no excavat, sobre del qual es localitzen diversos elements singulars:

- prop del mur oest, un molí de va-i-vé
- a tocar del mur est un picador de basalt
- al fons de la cambra, una llosa, destinada possiblement a sostenir un element perible de sosteniment del sostre.
- prop del mur est, un conjunt de valves de mol·luscs, disposades acuradament. Aquest conjunt, que ha estat excavat parcialment, ha deixat al descobert tres fileres de petxines. La seva disposició tan acurada suggereix l'existència d'un espai no destinat a la circulació, donada la fragilitat dels elements que el decoren i del que de moment en coneixem possiblement només una part.

Aquesta habitació, oberta com les altres al sud, disposa d'un lllindar d'uns 60 cm d'amplada, i un graó d'uns 12 cm d'alt. A l'avantsala la disposició es igual que al sector 15, i al seu extrem oest, i adossat al mur perimetral del sector, s'hi localitza un basament quadrangular format per grans lloses, la funció del qual resta indeterminada.

El sector 6 es troba situat al sud de l'illa de cases que acabem de descriure. La intervenció estava destinada a excavar un fet arqueològic concret com és una estructura circular de pedra que ha estat classificada de manera provisional com un forn. Es tracta d'una estructura d'uns 2'80 m de diàmetre, situada arran del mur que separa la zona 15 del carrer 14. A la banda NE de l'estructura i adossat a ella existeix un bloc de pedra que podria correspondre a restes d'un contrafort. L'excavació parcial efectuada no permet fer-ne una interpretació definitiva, però els diferents estrats documentats evidencien una funció relacionada amb el foc.

La delimitació d'aquesta estructura previa a l'inici de la seva excavació ha permès observar la seqüència estratigràfica del seu entorn més immediat, vorejant un basament de columna situat al nord de la mateixa. S'hi diferencien quatre nivells sedimentològics. El més antic és una capa de sediment vermell i cremat, amb nombroses cendres i carbons, que s'entrega a l'estructura del possible forn, cosa que fa evident la seva sincronia. Possiblement correspon a la neteja de l'estructura. El final d'aquest nivell ve marcat per l'aparició d'un mur, que testimonia una ocupació anterior del lloc, en tant que possiblement passa per sota del possible forn. Per sobre hi ha una altra capa, amb fragments d'escoria, que s'entrega a l'estructura i al mur de delimitació del carrer. Sobre aquest hi ha una altra capa, que s'identifica com un nivell de circulació relacionat molt probablement amb el nivell d'utilització de l'estructura-forn i molt possiblement també amb el d'utilització del basament de columna. El darrer nivell conservat correspon a una capa de sediment que amortitza l'estructura del forn, a la que cobreix en part, i pot igualar-se al nivell superficial del jaciment.

La seqüència estratigràfica permet proposar diferents fases en l'ocupació del lloc. La més antiga, no excavada, representada pel mur sota el forn. Seguidament es procediria a la construcció d'aquest. A un moment posterior correspondria la deposició del basament de columna. La presència d'aquest element cal relacionar-la molt possiblement amb les construccions descrites anteriorment, i amb altres elements arquitectònics, alguns dels quals han estat observats en la

campanya d'enguany. Ens referim molt especialment a dues carteles o basaments adossats al parament del mur que delimita la zona de circulació 14. A manera d'hipòtesi apuntem la possibilitat que existís, en la darrera fase d'ocupació de l'Illa d'en Reixac, un pati porticat davant del què podríem considerar un gran edifici públic, de caire sinó "sagrat", si almenys singular en el conjunt de l'hàbitat.

Consideracions generals sobre la zona 15

L'estudi preliminar dels set sectors excavats en la campanya de 1993 ha aportat importants dades al coneixement de les darreres fases d'ocupació de l'Illa d'en Reixac, i al de la cultura ibèrica.

A mitjans del s. III a.C. existeix a l'Illa un gran edifici singular i important dins del conjunt d'edificacions del jaciment. Aquesta construcció està conformada per quatre estances, de dimensions considerables en relació a les que coneixem fins ara, i té característiques especials tant per l'aparell dels seus murs com per la seva distribució. Les quatre habitacions funcionen esglaonadament, seguint el pendent nord-est-sud-oest marcat per la pròpia topografia del terreny, de manera que entre el sector més septentrional i el més meridional hi ha una 40 cm de diferència. Molt probablement anaven cobertes amb teulat a doble vessant fet amb material perible. La tècnica constructiva dels murs que conformen els espais és variada. Destaca principalment la disposició de pedres verticals en el parament intern dels murs que conformen el límit nord dels sectors 7 i 8. L'excavació dels sòls corresponents permetrà esbrinar-ne el significat. Igualment destaca el mur de separació entre els sectors 7 i 8, la part superior del qual és feta amb pedres molt petites respecte a les filades inferiors. La disposició d'aquestes pedres, que no ocupen tota l'amplada del mur, sembla correspondre a un sistema de sosteniment de la part superior de la paret, que seria de toves.

L'existència d'estructures provistes d'una avantsala amb basaments de columnes, indica l'adopció d'estils arquitectònics grecs, els quals són adaptats a les necessitats i possibilitats del lloc.

La destinació real d'aquestes cambres resta desconeguda, però la conservació d'alguns elements localitzats al seu interior suggereix una funció especial i possiblement diferent en cada una de les habitacions. La manipulació del crani humà, testimoniada per la troballa de tres mandíbules, ha estat interpretada com la percepció final d'un culte. De la mateixa manera ho han estat també els diversos dipòsits que hem anomenat ofrenes d'animals, éssent conscients, però, que estem limitats a la percepció dels vestigis dels actes materials i de què la relació entre el món dels vius i dels morts, dels homes i dels seus déus deixa molt sovint traces tènues, sense un lligam evident amb la seva significació profunda.

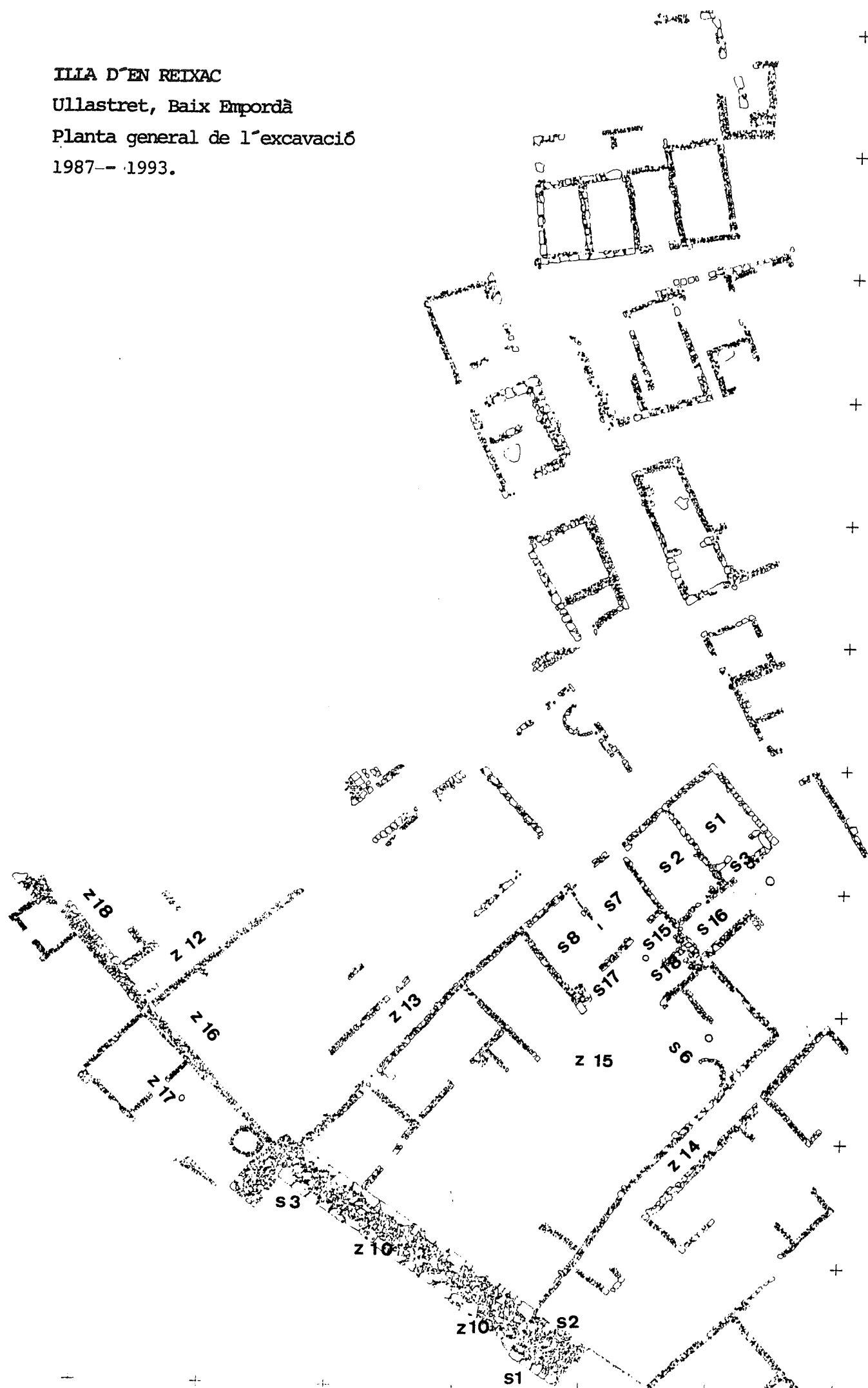
La continuació dels treballs en aquesta zona ha d'ajudar a la comprensió d'un període complex. L'excavació dels grans àmbits contigus a l'edifici que ara ens ocupa, així com del gran espai lliure d'edificacions són objectius prioritaris en la recerca dels anys vinents

ILLA D'EN REIXAC

Ullastret, Baix Empordà

Planta general de l'excavació

1987--1993.

LAS CAMPANYES DEL 1992-1993 A MAS CASTELLAR PONTOS (ALT EMPORDÀ)

Enriqueta PONS, Andrés María ADROHER, Antonio LOPEZ, Francisco Javier BARTUREN, Ferran CONTRERAS, Narcís LLAVANERAS, Anna VARGAS i Esther TABERNERO (amb la col.laboració de Carlos GONZALO, Josep Miquel GARCIA, Maria Josep HERNANDEZ i Núria ROVIRA)¹.

Introducció:

Les campanyes de 1992 i 1993 a Mas Castellar, continuadores d'un projecte iniciat l'any 1990, han donat prioritat a tres aspectes: ampliació i excavació dels sondejts estratigràfics, perfil cronològic dels sondejts i continuació e intensificació dels treballs interdisciplinaris. En aquestes jornades parlarem sobretot dels treballs arqueològics².

a.- Les campanyes d'excavació arqueològica emprades a Mas Castellar-Pontós durant els anys 1992 i 1993 es concretaren a la investigació d'un conjunt de problemes iniciat en les campanyes de 1990 i 1991.³ La campanya de 1992 tractà principalment de l'ampliació de les cales iniciades l'any 1991 amb el descobriment d'un **Camp de sitges** a la zona occidental del Camp (sondeig 4), un **poblat ibèric emmuratllat** (cala 3) amb restes d'hàbitat extramurs (sondeig 5) i restes d'hàbitat intramurs (sondeig 2) a la zona meridional i central del Camp, i la troballa d'un **complex urbanístic de característiques ortogonals** a la zona oriental (sondeig 1). La Campanya de 1993 va tractar especialment de l'ampliació i excavació sistemàtica del complex urbanístic aparegut en el sondeig 1, amb el descobriment d'un carrer ample paral·lel al perfil del camp i al qual s'adrecen unes estructures urbanístiques a banda i banda.

b.- La cronologia d'aquests sondejts ja fou expresada des dels seus coneixements, sobretot la referent als hàbitats: el poblat ibèric venia acompanyat de ceràmiques àtiques de figures vermelles (cronologia de finals del s.V principis del IV) i l'estructura hipòdamica es caracteritzava per la presència de material grecoitàlic, vernís negre d'estil campanià A i del taller de Roses. (cronologia al voltant del 200). Les campanyes de 1992 i 1993 han perfilat també la cronologia de tots els sondejts incloses la de les sitges.⁴

c.- Entre els treballs arqueològics, inclosos els de la planificació, l'excavació i l'estudi dels materials, es continua amb els treballs interdisciplinaris, d'entre els quals els més emocionants han estat els del coneixement del medi i la dieta alimentària i especialment els de la transformació i evolució del paisatge.⁵

1.- Les excavacions de Pontós han estat portades a terme pels sotasignants de l'article d'una manera periòdica, però cal fer referència a les intervencions constants, entre els quals agraïm la col.laboració de Narcís Carulla (pels estudis geològics i geomorfològics), Ramón Buxó i David Canal (carpològics), Maria Saña i Susanna Caselles (faunístics), Lluís Sant (topogràfics), Carme Rovira (metal·lúrgics), Maite Ros (antracològics), Anna Jover, Anna Cusó, Cati Alguer, Toni Camps i Mercè Ferré (restauració), Jordi Joan (fitòlits), Bibiana Agustí (antropològic).

2.- Per seguir el resum exposat en aquestes II Jornades d'Arqueologia, és important consultar el resum presentat en les I Jornades a Sant Feliu de Guixols, l'any 1992, a ADROHER et alii 1992. Pel projecte, veure PONS 1993.

3.- L'any 1990 fou decisiu per l'aplicació de mètodes prospectius per seleccionar el centre de les intervencions, i la campanya de 1991 seleccionà l'anomenat Camp de Dalt i realitzà 5 cales estratigràfiques.

4.- Una publicació informativa de les campanyes de 1990, 1991 i 1992 ja ha estat publicada a Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos.

5.- Els estudis interdisciplinaris es troben encara en procés. Els de geomorfologia i formació del paisatge veure CARULLA 1991 i 1992 (mecnografiats).

Les excavacions arqueològiques:

a.- El poblat ibèric de Mas Castellar (sondejos 2, 3, 5 i 7):

En tenir en compte la distància i dispersió dels sondejos que detecten el poblat ibèric, aquest ha estat localitzat en la part centrada-sud del Camp de Dalt i ocupa una extensió coneguda ara per ara de 2500 m². Les primeres informacions foren l'existència d'un hàbitat amb estructures defensives (sondeig 3), un habitatge extramurs (sondeigs 5 i 7) i un habitat intramurs (sondeig 2) corresponent tot a un poblat ibèric que fou obliterat a finals del s.V abans de C. i que els treballs agrícoles actuals han deteriorat les parts elevades.

De l'hàbitat defensiu només hem pogut observar el desmantelament d'un mur ample (muralla? fortament arrassat en la seva cara externa) adossat a ell una estructura de planta rectangular, la qual no presenta aparell regular en cap cas, i que s'admés fou extret, ja que l'interior de l'estructura, composta de pedres seques no s'hagués mantingut. A part de la funcionalitat d'aquesta estructura associada a la muralla (possiblement una torre o un reforç defensiu), l'altre problema que se'ns planteja en relació a la mateixa és la seva cronologia, sobretot, l'índex de contemporaneïtat amb la muralla. Al principi dóna la sensació de que s'adossa a la muralla, ja que aquesta sembla introduir-se darrera de l'estructura rectangular massissa. Això mateix ens ha fet pensar en algun moment en la possibilitat de que es tracti d'un simple reforç de la muralla en una de les seves cantonades, o, fins i tot, d'algun sistema relacionat amb l'accés a l'oppidum.

En tot cas, el que sí hem pogut comprovar durant la campanya de 1992 amb l'excavació de la cala 3, i al 1993 amb l'intervenció a la cala 7, és que aquest conjunt defensiu deixa de funcionar en un moment encara per definir, dins del darrer quart del segle V a.n.e. documentació que ve donada pel cobriment deposicional de les estructures. Fins aquesta fase, seguim documentant estructures d'hàbitat extra-murs, com s'observa en els nivells d'ocupació existents a la cala 5, just al talús, el nivell d'ocupació de la qual es trobaria adossada a la muralla i a uns 4 metres més baix.

Dintre els sediments deposicionals col·locats antròpicament per cobrir les depressions que va provocar la construcció d'una gran estructura està el reompliment UE315-337 (entre la muralla externa i el talús) el qual presenta un material molt ric en importacions. El material ceràmic exhumat forma un conjunt realment excepcional. Entre les ceràmiques àtiques d'importació contem amb vernís negre amb copa "Cástulo" (AT-VN 469-473), copa sense peu tipus "Rheneia" (AT-VN 456-463), i tipus classe delicada (AT-VN 474-482), "Bolsal" (AT-VN 532-561), copa-skyphos (AT-VN 612-623), skyphos àtic tipus A sèrie antiga (AT-VN 334-349); entre les figures rojes trobem "kántaros sessile" del grup de Saint-Valentin (AT-FR CtE), "skyphos del Buho" tipus B Glaux (AT-FR Ky15), i alguna vora d'una kràtera de figures vermelles (possiblement kràtera de campana) (fig. 3). D'entre altres, es troben les pseudo-àtiques, trobem varis fragments de kylix tipus Bolsal (PSEUDO-AT 541), les produccions de cocció reductora definides completament per sèries de gris monocroma, bàsicament urnes (GR-MONO 7) i oinochoes (GR-MONO 8). El conjunt de les ànfores permet observar igualment una cronologia antiga per l'estrat. Existeix ànfora massaliota, amb una vora intermitja (A-MAS bd5). Les ànfores púnico-ebusitanes presenten vores entre la A-PE 12 i la A-PE 14, essent la més freqüent la intermitja (A-PE 13). Trobem ànfores gregues, amb un fons còncau i una vora pròxima a la forma A-MGR bd2. Les ànfores ibèriques, molt freqüents, tendeixen a presentar vores molt aixecades a la part de l'espatlla del llavi, índex d'antiguitat en les sèries ibèriques. Aquest conjunt, des del nostre punt de vista, s'inserta perfectament en una fàscies cronològica de finals del segle V a.n.e., tal i com la definim anteriorment. Tot aquest reompliment es produeix d'una manera ràpida, i conté dins la seva heterogeneïtat, paquets de cendres, deixalles culinàries, escòries i restes de construcció.

Insistim en la importància de la remodelació urbanística d'aquest sector de l'hàbitat, com la desafectació dels sistemes defensius i la possible recreació d'una trama urbanística de la que encara ignorem força, degut als forts nivells d'erosió superficial que ha sofert aquesta zona del jaciment. Aquest reompliment antròpic s'alterna també amb altres aports sedimentaris d'origen

detrític col·locats harmoniosament cap a l'oest de les estructures mencionades, formant un monticle artificial i simulant tot ell una doble funcionalitat: ampliació de la terrassa superior del poblat i/o colmatació, previ anivellament dels nivells antics d'ocupació, llavors extramurs, la finalitat de la qual semblaria sostenir una construcció circular buida per dins i pavimentada formant un sòl de terra amb una llar (UE 313).⁶ (figs. 1). (TABERNERO et alii 1991; PONS 1993, figs. 6 i 7).

En la zona central del Camp de Dalt (sondeig 2) trobem també restes que podrien associar-se a aquesta remodelació urbanística a la que hem fet menció altres vegades (PONS et alii 1993 i PONS 1993). Es tracta d'un petit sondeig en la que es va documentar un mur (MR 8) i dos fosses (FS 6 i FS 7). Cronològicament l'abandó d'aquest sector es data al voltant de l'últim quart del segle V a.n.e., coincidint amb la datació proposta per la desafectació del mur i sobretot l'excavació de la fossa 6. Tot sembla correspondre a un hàbitat destruït pel foc i pels nivells agrícoles. Les restes aparegudes en el sondeig 2 són els pocs elements en el que contem en l'actualitat en el sistema d'ocupació de l'espai en extensió, distanciada de la cala 3 uns 45 metres. Una de les troballes principals del sondeig 2 ha estat la fossa 6 conservada en part gràcies a la seva excavació subterrània, la qual va conservar abundants restes carpològiques in situ.⁷ Això i la troballa d'un molí pla de grans dimensions, en el fons de la fossa, fan pensar que es tracta d'una fossa de transformació de cereals (PONS 1993).

b.- El Camp de sitges (sondeig 4):

La intervenció en el Camp de sitges fou una de les línies prioritàries del nostre projecte, per la pròpia naturalesa del jaciment, i en la campanya de 1992 es va procedir a l'excavació d'alguna d'elles, abarçant una cronologia diferent en cada cas entre la segona mitat del segle VI a.n.e. fins el primer quart del segle II a.n.e.

Vam iniciar l'excavació de tres de les sis sitges que havien estat observades després de la retirada dels nivells superficials (campanya de 1991). (PONS et alii 1993; PONS 1993; ADROHER et alii 1993). La primera d'aquestes (SJ-100) és relativament petita, amb una boca d'un metre de diàmetre i amb una profunditat conservada de 50 cms. Les parets estaven cobertes d'un arrebossat compost d'una argila molt fina, de color grogenc, i que, presumiblement, donaria a les parets una superfície més acurada. La cronologia aportada pel material podria centrar-nos a la segona meitat del segle VI o principis del s.V, ja que tan sols apareix ceràmica a mà i res de ceràmica a torn. Les característiques de l'esmentada fossa: petites dimensions, parets arrebosades i material domèstic concret de cuina ens porten a suposar que es tracta d'una fossa-rebost.

La segona sitja (SJ-102), cronològicament parlant, presenta un material més complet, si bé força fragmentat, la qual cosa ens fa pensar que el reompliment el va compondre en el seu dia un abocador, malgrat s'hagin restaurat peces senceres entre elles una àmfora ibèrica. L'alt percentatge de ceràmica a mà per un costat (19,55%), inclòs la forta presència de ceràmica ibèrica tant de pintura blanca com de pintures ocre i marrons, l'absència de ceràmica de la costa catalana, la presència de gris monocroma i d'àtica de vernís negre (una copa "Castulo" en vernís vermell) permetrien proposar una cronologia del reompliment en el darrer quart del segle V a.n.e.

La tercera sitja (SJ-101) és la que va presentar més polèmiques, per la contingent quantitat d'objectes sencers que hi foren col·locats. (fig. 2). De dimensions més grans que les altres, la boca elipsoide (1,44 x 1,70 mts) i amb una profunditat màxima de 1,40 mts, dona una capacitat aproximada de 2.691 tones. Aquesta sitja va presentar una espectacular troballa,

6.- Un dibuix esquemàtic ens dona una aproximació al que realment podria haver estat aquesta estructura complexa.

7.- De l'estudi carpològic, en procés, s'ha fet un estudi previ, el qual ha diferenciat unes 5000 carpestes (73% ordi *Hordeum vulgare* L., 21% panís *Setària itàlica* e), i entre altres el blat comú (*Triticum aestivum-durum*) i la civada (*Avena sativa*). De David Canal i Ramón Buxó.

composta d'un conjunt molt nombrós d'objectes, ben disposats i coberts per sediment en posició convexa en la seva part superior, el que implica que fou llençat des de la part superior de forma molt ràpida per enterrar i cobrir el dipòsit. El conjunt el forma un extens grup de materials complerts: entre ells destaquem nou àmfores greco-itàliques, quatre àmfores ibèriques, una copa Lamb. 27ab de Campaniana A, una copa Lamb. 27 del taller de Roses, un plat de peix Lamb. 23 en Campaniana A, un Kalathos ibèric pintat del taller de Fontscaldes, un morter de ceràmica a mà, un askos en ceràmica comú ibèrica, un ungüentari fusiforme de petit tamany i una gran olla de ceràmica feta a mà amb quatre sistemes d'aprehensió i també va aparèixer un fort conjunt de material metàl·lic, entre els quals destaquen de ferro: dues falçs, serres (quatre fragments de tres individus), una clau, dos ganivets, dues fangues de tres puntes, tres podalls, dues destreletes-picoletes, un enformador amb emmanegament longitudinal, un ratllador, claus, anelles,... Entre els elements de bronze destaquen un petit collaret, una arrecada, una fíbula de botó, una anella, un ham i un botó. També van aparèixer altres elements, com una peça discoidal de ceràmica comú ibèrica, un allisador de pedra, un fragment de molí de basalt. Cronològicament, considerem oportú centrar la cronologia del reompliment en el seu conjunt en el primer quart del segle II a.n.e., per l'existència d'un plat de peix de Campaniana A sense insició en la vora ni en la concavitat central.

En el fons de la sitja restaven alguns nivells de sediment, amb una cronologia lleugerament anterior, concretament del darrer quart del segle III a.n.e. pel major percentatge de ceràmiques de vernís negre del taller de Roses amb relació a les importacions de Campaniana A.

Per tant, plantegem la possibilitat de que la fossa-sitja fos obliterated com abocador en un final del segle III. Posteriorment, aquesta fossa es buidaria quasi per complet deixant uns testimonis, i es procediria a la col·locació amb cura de tot el material enunciat. Entre aquests dos nivells d'aportacions antròpiques, entre l'abocador i el dipòsit es va localitzar un fogar lenticular senzill compost només de cendres de color gris clar⁸, i sobre d'aquesta combustió fou trobada una figureta de terracota, un cap femení amb monyo, d'estil helenístic⁹.

L'ús d'aquesta fossa ha estat triple, d'entre les quals la tercera ha entrat dintre del camp de la especulació. No deu tractar-se, però, d'un simple reompliment tipus abocador com el que s'ha pogut comprovar en altres casos, on el reompliment es componia de material amb cert índex de fragmentació i/o rodament. En el cas de la SJ-101 de Mas Castellar de Pontós, crida l'atenció, a més de presentar peces completes, la relació existent entre totes elles. Per un costat trobem un conjunt de servei de taula, compost per varies peces ceràmiques utilitzades per menjar i beure (copa i plat), varis materials de transport, ànfores (tant indígenes com itàliques, i inclús kalathos). Per altra banda hi ha molt present l'aspecte agrícola en aquest dipòsit: tots els instruments de treball en ferro, per la seva utilitat, un morter per la seva transformació (i qui sap si quatre ànfores ibèriques pel seu transport) La suma d'aquests dos tipus de contingut en un sol dipòsit ens parla d'unes libacions (servei relacionat amb el consum de vi) a una divinitat agrícola (utilitatge de producció, transformació i transport de cereals).

Posteriorment intervencions en altres sitges podrien ajudar-nos a comprendre la funcionalitat especialitzada que, en alguns casos, se'ls hi podria donar a algunes sitges després de la seva amortització.

c.-El complex urbanístic del sondeig 1. Una organització urbanística d'influència hel·lenística (figs. 4 i 5):

La campanya de 1993 va centrar els treballs al sondeig 1, a la zona oriental del Camp de Dalt, per estudiar el complex urbanístic que es presentava en aquesta zona, de característiques diferents a l'hàbitat i corresponent a les fases finals de l'ocupació del lloc. Per això es va potenciar l'excavació de la cala 1, realitzant, no ja un sondeig estratigràfic, sinó una excavació

8.- En l'actualitat s'està estudiant aquestes cendres que de moment han donat material estrictament orgànic d'origen vegetal: restes de pi i alzina (restes carpològiques) i la presència d'un gra de blat i 2 fragments d'os d'oliva (segons Maite ROS i David Canal respectivament).

9.- Veure bibliografia a A.Ma.ADRÓHER, E.PONS i J.RUIZ de ARBULO 1993 i PONS 1993.

en extensió, la qual ha permès observar l'existència d'un urbanisme perfectament planificat, i que suposa l'abandó de l'hàbitat en aquest sector al voltant de finals de la primera meitat del segle II a.n.e.

L'excavació, a prop del talús, inclou una superfície total de 500 m², (20 x 25m. direcció a nord-sud). Les estructures urbanístiques es distribueixen a una banda i altra a partir d'un carrer de 5 metres d'amplada (zona 100) disposat en direcció nord-sud, i paral·lel al talús. Cap a l'oest s'origina un altre carrer (zona 101), perpendicular al principal, possiblement porticat, a jutjar per alguns elements que en el seu moment comentarem (figs. 4 i 5).

La zona 10:

La zona orientada a l'est del carrer principal (zona 10) es distribueix en diferents espais que passem a descriure a continuació: Tot sembla girar al voltant d'un espai central (sector 1) de 43,4 m², des del qual s'accedeix a tres espais colaterals: al nord pels sectors 4 i 5 amb les seves portes corresponents; al sud pel sector 3 + (6 i 7), i a l'est el sector 2. El sector 1 serviria com a rebedor dels altres sectors en les fases més modernes excavades, fases B i C.

La part septentrional:

En la fase més antiga, excavada fins al moment (Fase D), el sector 1 podia haver estat parcialment obert, a mode de carrer, essent la part septentrional del sector ocupada per una avantsala del sector 4. (manca excavació) A nord del sector 1 es distribueixen els dos espais tancats: els sectors 4 i el 5. D'entre aquests el sector 4 té contacte directe amb el carrer principal i amb el sector 1 i correspon a un espai quadrangular de 17m² amb una estructura de combustió centrada i una fossa pel treball de la metal·lúrgia del ferro? (per excavar) En aquest moment l'altre espai, el sector 5 de 6,40 m² i arrebossat de calç, pot haver-se comportat primer com a un contenidor de líquids, i que en una fase més moderna (fase C) pateix una nova reestructuració passant a convertir-se en un espai d'emmagatzematge: es localitzaren nombroses urnes de ceràmica a mà i gerres de ceràmica comuna ibèrica, les quals aparegueren arreglades al cantó de la paret oest. En aquesta fase C el sector 1 adquireix tota la seva amplitud, comportant-se com un espai comunitari amb basament centrat.

La part oriental:

Des del sector 1 s'accedeix per la porta 12 al sector 2 (de més de 28,42 m², encara per descobrir). Destaca en aquest sector la presència d'una gran estructura de combustió i restes de cremallers de ferro (ganxons de ferro per penjar olles per escalfar sobre el foc). D'aquest sector manca encara descobrir la part est pròxim al talús, i que suposem estaria limitat per un mur (segons es preveu dels sectors meridionals (sectors 3, 6-7).

La part meridional:

El sector 1 accedeix a l'espai 3 per la porta 82, sector que a la vegada es comunica amb dues estances, els sectors 6 i 7 per les portes PR81 i PR48. Tot plegat semblen formar una unitat de tres estances que no comuniquen amb el carrer principal. L'entrada de comunicació que té amb el sector 1, una entrada d'amplada important amb llindà enllosat, dona peu a pensar que el sector 1 es tracta d'un exterior (carrer, plaça, rebedor, etc). Crida l'atenció, del sector 3, la importància de les seves dimensions, la porta principal d'accés al sector 1, la presència de restes d'una ara de marbre d'estil jònic i d'origen grec, i l'existència de 4 estructures de combustió ben distribuïdes per la sala. A aquesta gran extensió xoca la inexistència d'elements de sosteniment (?).

El sector 3 es una habitació de 75,5m² que es disposa en sentit transversal entre el carrer principal i un mur de contenció(MR45). El mur de contacte amb el carrer principal, a l'oest, que limita els sectors 3 i 7, està construït per blocs regulars de sorrenca ben escairats i disposats en doble filera, però en canvi no dona cap accés al carrer. Aquest fet fa que la porta d'accés del sector 3 a l'1 es trobi a la façana principal, d'una estructura monumental, formada per l'espai 3 i els sectors 6 i 7. El mur de contenció que sembla delimitar l'est del Camp de Dalt ens permet afirmar que durant aquesta fase d'ocupació de l'hàbitat, aquesta estructura no estava emmurallada, entés aquest concepte com a sistema de defensa que aïlla una acrópolis d'un poblat. En aquest sector es va localitzar un sol pertanyent al nivell més recent d'ocupació

(SL36). El reompliment que el cobria en la seva totalitat era de textura argilo-llimosa de color ataronjat i oferí poc material ceràmic. La seva composició sembla indicar que es tracta d'una unitat sedimentària típica dels pocesos postdeposicionals que aconsegueixen en els jaciments després del seu abandonament. Entre aquest sediment i el sòl d'ocupació on s'assenten les llars, aparegueren les restes d'una ara de marbre¹⁰, a més d'un fragment de mandíbula humana¹¹, una moneda¹², nombroses restes ceràmiques, fragments d'ànfora greco-itàlica, i objectes de ferro, entre el que destaca un podall, una estaca-clau, d'un podall, una estaca-clau amb inserció de mànec, una beina d'espasa i un aixol-tràmec.

Un fet destacable d'aquesta habitació és la presència de moment de quatre llars (LL28, LL73, LL84 i LL85). Tres d'aquests fogars són de petites dimensions, d'entre 40-60 cms. dm. i es troben a la perifèria, mentre que la LL73, de dimensions més grans (1,5m.aprox.) es troba en posició centrada, i a la vegada alineada amb els murs mitjaners que separen les estances 1-2 i 6-7, en direcció N-S. La gran llar apareix bastant deteriorada en la coberta superficial d'argila, però mostra una sola refractària de fragments de ceràmica. Pròxima a la gran llar es troba una de petita, la LL84, d'uns 54cms. dm. de funció secundària, possiblement el de mantenir calents alguns recipients amb els aportos de calius procedents de la LL73. L'aparició d'alguns recipients de ceràmica *in situ* al damunt, apuntalen aquesta hipòtesi. Una gran part de restes de l'ara foren trobades en l'estança 3 i vora a la llar gran, i els fragments trobats a l'estança 7 havien traspassat l'estança per la porta de comunicació entre elles (PR48). L'aparició de més fragments de l'ara i el fet de que es troba completa (uns 62 cms. d'alçada) deixa entreveure la possibilitat de que es trobi *in situ*, acompanyant a aquest conjunt excepcional altres elements com dos vasos votius en l'estança 3 i un altre al sector 7. Els materials trobats *in situ* a la zona oest de l'estança, entre els quals destaca la posició d'un molí rotatori i un altre de va-i-ve, determinen una zona de transformació de productes o una zona de treball.

Al sud-est del sector 3 s'accedeix al sector 6 per la porta PR81. Només s'ha excavat la meitat nord, però sembla que podria tractar-se d'una habitació secundària del complex meridional. L'amplitud de la citada estança és de 4,20 mts., desconegut de moment la llargada. A l'est del sector s'ha documentat l'existència d'un mur de contenció, força arrassat, i del qual ja hem parlat més amunt. Aquest fet podria explicar la inexistència de mobiliari d'aquest sector, màxim quan en el sector de l'esquerra s'ha documentat certa riquesa.

Al sud-oest es localitza el sector 7 que es comunica amb l'estança 3 per la porta PR48, i està separat del 6 per un mur divisor (MR44). Tampoc s'ha localitzat tota la seva extensió, coneguent-se la seva amplada de 7,5m. però no la seva llargada. El fet que hi hagi una base de columna (BS47) en el centre de la estança 7 a tres metres dels murs nord, fa suposar que aquestes dues habitacions tindrien una longitud pròxima als 6 metres. D'aquesta manera tindriem una estança, en el cas del sector 6, pròxima als 25 metres² i una estança d'uns 45 m², en el sector 7. L'amplada de la porta PR48, de quasi tres metres i amb grans blocs als extrems dels murs que la limiten, així com el basament de columna, ens parla de la importància que va haver de tenir aquest espai en el conjunt de l'edifici. Aquesta importància no podem encara definir-la amb exactitud, per manca de poder completar l'excavació, però avancem que el sòl d'ocupació d'aquesta estança es destaca per la gran riquesa de material ceràmic, faunístic, lític i metàl·lic que s'hi va trobar, tot trencat *in situ*, conjuntament amb la troballa d'un forn domèstic

10.- Més detall sobre l'ara trobada a Pontós poden trobar-se a ADROHER-PONS-RUIZ D'ARBULO 1993. L'estudi complet resta encara per fer, doncs es troba en un procés de restauració i consolidació. Unes anàlisis prèvies de caràcter mineralògic han identificat la procedència del marbre de les canteres de Pentèlic.

11.- Nota prèvia de Bibiana Agustí: pertany al cos dret d'una mandíbula humana d'un adult per sobre dels 21 anys i probablement del sexe masculí.

12.- Es tracta de una unitat d'Ebusus, de bronze: A) Bes dempeus de front i R)Toro a l'esquerra; datada post c. 214 a.C. Estudi previ realitzat per Marta Campo.

El sòl d'ocupació de l'estança 3 sembla funcionar a finals del S. III, inicis de S. II a.n.e., com ho demostra l'existència de ceràmica del Taller de Roses i Campanianes A junt amb ànfores greco-itàliques A-GR-ITA-bd2, segons estudi previ d'A.Ma. Adroher.

sobreelevat (FR49) adossat al mur que dona al carrer principal, o la presència d'una estructura de combustió centrada i vora al basament.¹³ Tot fa semblar que ens trobem davant un nivell d'abandonament. Entre els materials sobresurten la vaixel·la fina (bols i pàteres de vernís negre, ceràmica gris emporitana, vasos destinats al transport com les àmfores greco-itàliques o ibèriques, molins, peces discoidals concentrades, dues fusaïoles, etc., i entre els metalls tenim una beina d'espasa de ferro, una agulla perforada per cosir teixits o sacs, etc. Una troballa molt curiosa fou el conjunt de peces discoidals que varen aparèixer al cantó del forn domèstic, ja que aquestes peces es troben en abundància i d'una manera molt dispersa. Aquest conjunt pot oferir noves dades sobre la funcionalitat d'aquestes peces, sobre la qual tan s'ha parlat.

Tot plegat sembla que la zona 10 defineix dues unitats de cases, una, al nord, formada pels sectors 4+1b i el sector 5, i sense cap relació amb la unitat sud, formada pels sectors 3 i (6+7). Ambdues zones es relacionarien per separat amb el sector 1, possiblement obert, i que permetria l'accés a través de les sales principals. Cada una de les estances sembla tenir una funció molt específica, monofuncional, les quals sumades formarien un conjunt d'activitats domèstic-artsanals-industrials, de caire familiar-comunitari-col·lectiu.

La zona occidental del carrer principal: zones 11 i 12:

A l'oest del carrer 100 es distribueixen dos noves maçanes separades per un carrer secundari (101) orientat est-oest i que s'intersecciona amb el carrer principal. La seva amplada és 3,50 metres i podria tractar-se, d'un carrer porticat.

La zona 11, al nord, defineix un espai tancat dividit per dues estances, orientades a sud: el sector 1 com a principal i el sector 2 com avantsala oberta al carrer secundari (carrer 101). Aquesta estructura no té cap accés al carrer principal, entenent com accés una porta, però és possible l'existència d'una obertura més elevada (finestra?) que li donés llum a l'estança 1, de pis més baix que el del propi carrer. L'estructura elevada que es troba a l'avantsala (ES88, una elevació) suggereix l'existència d'una sala 1 en doble nivell. L'avantsala o estança 2 presenta un basament de columna, arrencat a l'alineació de la pròpia entrada. Això ens fa pensar que es tracta d'un espai obert i porticat. No podem aclarir gaire res més d'aquesta maçana, doncs en cap cas s'ha arribat als nivells d'ocupació, però es destaca, no obstant, la gran quantitat d'àmfora greco-itàlica i ceràmica a mà localitzada en la unitat 1.

A l'altre costat del carrer 101, al sud, hi trobem la zona 12, també dividida en dues habitacions (sectors 1 i 2) i limitada a l'est pel carrer principal. Aquesta estança queda molt tallada pel límit de l'excavació, per la qual cosa no podem dir gaire res. És evident però, la presència dels fonaments d'un forn domèstic, de planta rectangular i limitada per un mur de còdols de tamany mig (entre 2,5cm. i 4 cms.) i construït (FR 68), en l'angle nord del sector 1, del qual tampoc s'evidencia la seva totalitat, degut al marge. La sola refectària està composta per fragments de ceràmica comú ibèrica de petit tamany. El sector 2 de l'estança 12 apenas la podem identificar.

Discussió:

Des del nostre punt de vista, i arran dels elements que hem anat observant en les campanyes d'excavació realitzades a Mas Castellà de Pontós considerem que el poblament del Camp de Dalt pot haver-se iniciat durant un moment del Bronze Final-principis de l'Edat del Ferro; a partir d'aquí l'hàbitat continua la seva vida sense grans alteracions destacables, més enllà de les típiques evolucions que patien els poblat indígenes de l'Empordà. A finals del segle V a.n.e., possiblement com a conseqüència d'una intensificació de les activitats d'intercanvi amb la colònia grega d'Empúries el poblat es transforma per complet, convertint-se en un centre d'alt nivell d'especialització. Això portaria fortes alteracions urbanístiques (destrucció dels elements defensius, amortització de la muralla, ampliació de l'àrea superior del poblat amb la colmatació i transport de nivells detrítics a l'oest de les zones 3 i 5, desafectació de l'àrea del poblat extramurs documentat en la zona 5, la potenciació dels camp de sitges (amb

13.- Per definir la repartició espacial del material de l'estança 7 és millor esperar l'excavació de l'any 1994, la qual completarà l'estança i ens podrem entretenir en la seva distribució i possibles funcionalitats.

forts conjunts dels segle III a.n.e.) i nova planificació de la trama urbana amb un esquema que sospitem de clar caràcter ortogonal (zones 10,11 i 12). El problema que se'ns planteja és si aquesta reestructuració urbanística coincideix cronològicament amb l'amortització de la muralla o si , com podria ser, existiria una desfase cronològica d'una mica més de cent anys entre ambdós fets.

En tot cas, aquesta mateixa especialització en camps de sitges centrat en les activitats comercials pròpies d'una colònia grega respecte al seu hinterland, fou la mateixa causa de l'abandó i/o destrucció del poblat, quan Empúries, després de la conquesta romana, va començar a quedar al marge de les principals línees comercials de l'Imperi Romà.

BIBLIOGRAFIA ACTUAL SOBRE EL JACIMENT DE PONTOS

A.Ma. ADROHER, J. BARTUREN, R. BORREDA, N.LLAVANERAS, E.PONS i E. TABERNERO (amb col.laboració de F.CONTRERAS i A. MARTI) (1992).— La campanya de 1991 a Mas Castellar-Pontós: un exemple de prospecció arqueològica. *Primeres Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines*. Sant feliu de Guixols 1992, pp.44-51.

ADROHER, A.Ma., PONS, E., & RUIZ de ARBULO, J. (1993).— El jacimiento de Mas Castellar de Pontós y el comercio del cereal ibérico en la zona de Emporion y Rhode (s.IV-II a.C.). *Archivo Español de Arqueologia* 66, Madrid 1993, pp.31-70.

N. CARULLA i GRATACOS (1990-inèdit).— *Estudi geomorfològic i d'anomalies en el jaciment de Mas Castellar. T.M. Pontós*. Estudis de geologia aplicada. Altafulla-Tarragona 1990.

N. CARULLA i GRATACOS (1992-inèdit).— *Nota prèvia de dades i resultats de les prospeccions geofísiques. Campanya Setembre de 1992 al Mas Castellar-Pontós*. Estudis de geologia aplicada. Altafulla-Tarragona.

PONS, E. (1993).— L'expansió septentrional del món ibèric: nuclis especialitzats: Mas Castellar de Pontós. *Seminari sobre l'iberisme a Catalunya*. LAIETANA 8, Mataró 1993, pp. 105-128.

E.PONS i BRUN, A.Ma. ADROHER, J. BARTUREN, F.CONTRERAS, N.LLAVANERAS i E. TABERNERO (1993). El jaciment protohistòric de Mas Castellar-Pontós (Alt Empordà). Resultats de les campanyes de 1990-1992. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. vol. 26, pp. 312-335 Figueres 1993.

E. TABERNERO, V.R. VALLEJO & E.PONS (1993).— Indicadores analíticos de suelos como método de prospección: El yacimiento protohistórico de Mas Castellar, Pontós (Alt Empordà). *VIII Reunión Nacional sobre el Cuaternario*. València 1993, pp.207-215.

Fig.1.- Torre circular construïda sobre les runes de la muralla sud i sustentada pels aports antropològics del sondeig 5.

Fig.2.- Primer nivell d'àmfores greco-itàliques i altres materials localitzats en la fossa-sitja 101

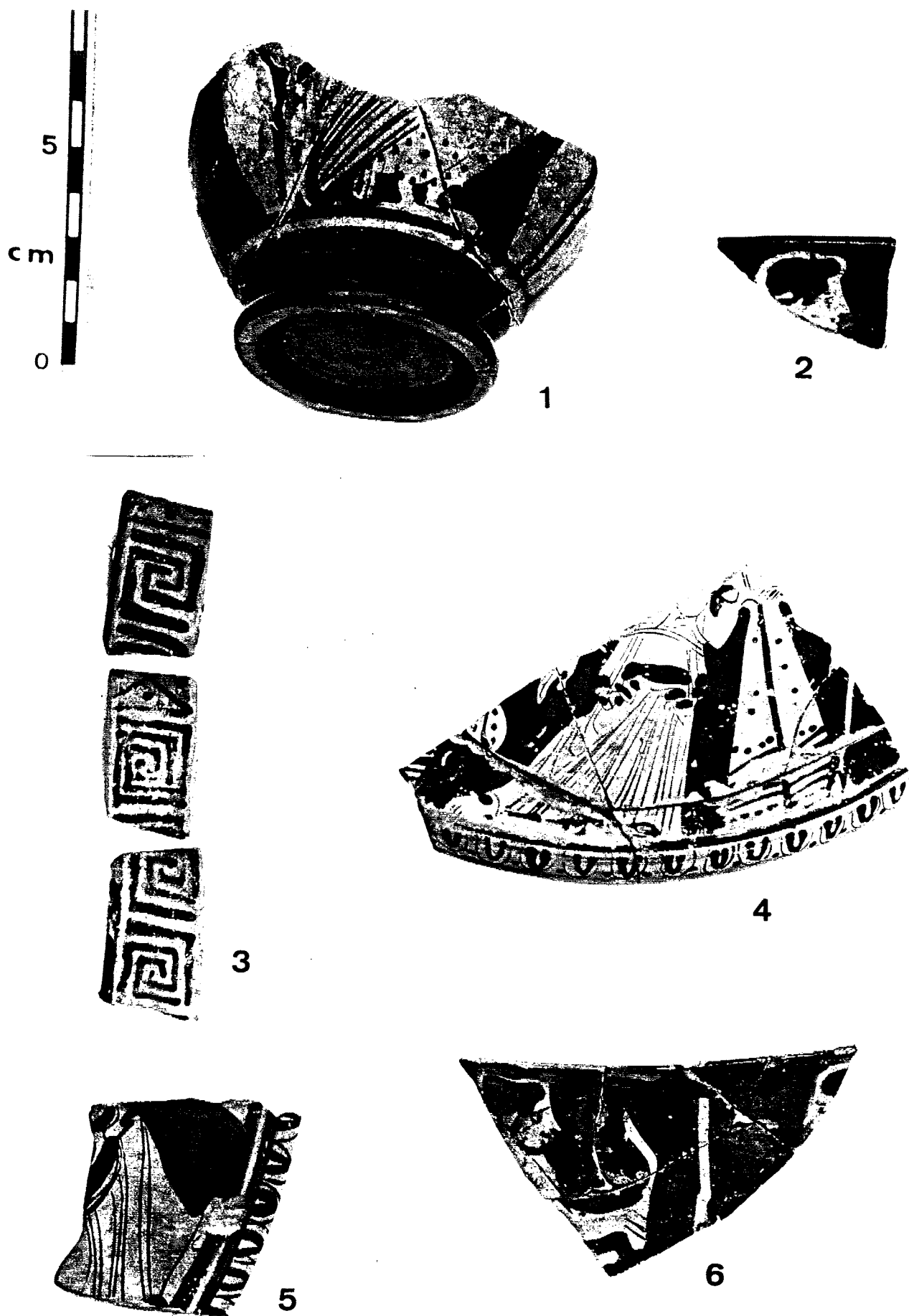

Fig.3.- Fragments de ceràmica àtica de figures vermelles localitzades en els sondetjos 3-5 (poblat emmuratllat).

Fig.4.- Vista cap a nord del carrer principal del complex urbanístic (zona 1).

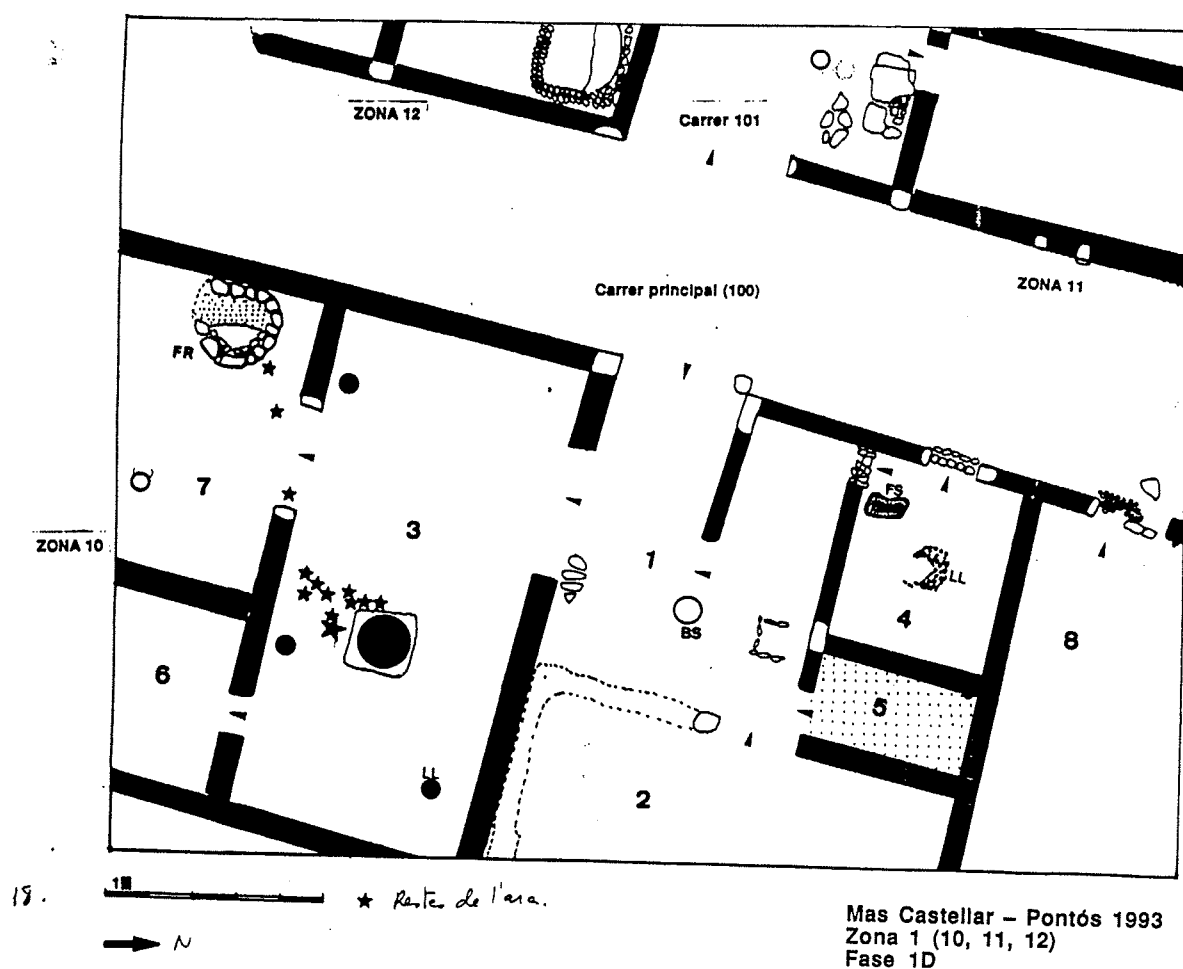

Fig.5.- Plànol general de les estructures (fases C-D)

INTERVENCIÓ D'URGÈNCIA AL POBLAT IBÈRIC DE SANT SEBASTIÀ DE LA GUARDA (PALAFRUGELL, BAIX EMPORDÀ).

Joan Llinàs i Pol.

Del 5 de novembre al 13 de desembre de 1993 va tenir lloc una campanya d'excavació d'urgència en una part del jaciment d'època ibèrica localitzat al cim de la muntanya de Sant Sebastià de la Guarda, al terme municipal de Palafrugell (Baix Empordà).

La intervenció fou motivada arran de l'imminent inici de la primera fase de les obres de transformació del restaurant i hostatgeria que hi ha en aquest lloc en Escola d'Hostaleria. En el punt 1.1 del projecte arquitectònic hom recomanava la realització d'excavacions arqueològiques com a pas previ a la neteja i preparació del terreny per a l'obertura d'un pas subterrani d'accés a les cuines. Arran de l'aprovació inicial del projecte, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, mitjançant la seva delegació a Girona, tramità el corresponent permís d'excavació. Col·laboraren en els treballs l'Ajuntament de Palafrugell, propietari dels terrenys i promotor del projecte, l'empresa constructora Pere Giralt Sagrera S.A, a qui havia estat adjudicada la primera fase de les obres, i el Museu del Suro de Palafrugell, entre d'altres.

L'existència d'un hàbitat d'època ibèrica en l'indret era ja coneguda de feia anys, gràcies bàsicament a esporàdics reculls de materials realitzats en superfície i que estaven dipositats al Museu de Palafrugell (Badia 1977, p. 235; Nolla & Casas 1984, p. 133). Des de l'any 1984 al 1987 es dugueren a terme diverses campanyes d'excavació a prop de l'oratori de Sant Baldri, al nord de l'ermita, que posaren al descobert un total de cinc habitacions de planta rectangular i una gran quantitat de material arqueològic que s'estenia cronològicament des del segle VI a.C. fins al final del segle II a.C (Barti & Plana 1989a, p. 138; Barti i Plana 1989b, p. 39). Així mateix, prospeccions visuals de l'entorn han confirmat que el poblat s'estenia en una superfície considerable per tota la part alta de la muntanya.

La campanya del 1993.

L'excavació del pas subterrani esmentat més amunt comportava rebaixar un ampli sector d'uns 25 x 7 metres de superfície total situat en part sota el pati interior que s'estén entre el restaurant i l'ermita i en part sota les escales exteriors d'accés al mencionat pati, en un terreny en pendent vers l'oest i amb un desnivell total que voltava els quatre metres. La profunditat prevista per als rebaixos oscil·lava entre els 57 cms. de l'extrem oest de la zona afectada (una de les carreteres d'accés al far, U.E. 2061) i els prop de 5 metres de l'extrem est (dins del pati). Aquest fou l'indret on es concentraren els treballs.

Per raons òbvies, l'excavació es dividí en dues zones: el pati (zona 1) i l'accés exterior (zona 2), separades físicament per la façana oest de l'edifici.

Zona 1.

En el pati s'obrí una cala més o menys rectangular d'uns 8'5 per 6 metres. Els treballs en aquesta zona evidenciaren que les possibles estructures d'època ibèrica que s'hi haguessin pogut

trobar havien desaparegut pràcticament del tot, destruïdes en el moment de construcció de l'hostatgeria, durant el tercer quart del segle XVIII. Sota el paviment actual de rajoles (U.E. 1001) es va posar al descobert la preparació d'un paviment anterior, ja desaparegut, que es recolzava en el mur de fonamentació (U.E. 1010) de la volta que cobria el pati i que sustentava un pis superior d'habitacions de l'hostatgeria, construït durant el segon quart del segle XIX. Més avall foren localitzats dos nivells de circulació de calç molt malmesos (U.E. 1016 i 1022) amb les respectives preparacions, que proporcionaren materials del segle XVIII (bàsicament ceràmica de La Bisbal i terrissa comuna reduïda) i que cal posar en relació amb els primers anys de funcionament del pati. La preparació del paviment inferior (U.E. 1023) descansava directament sobre la gresa del subsòl, a excepció de l'extrem SE, on s'hi obria un gran esvoranc (U.E. 1021) farcit amb runa i calç, datable cap a mitjan segle XVIII, i l'extrem SW, que proporcionà l'única troballa d'època ibèrica de la zona 1, una sitja (U.E. 1031), que, per la seva natura, profundament excavada a la gresa, s'havia salvat de la destrucció general. Una anàlisi del material que proporcionaren els tres nivells de farciment d'aquesta sitja (U.E. 1032, 1033 i 1034) evidencia que fou obliterated entre finals del segle IV a.C. i la primera meitat del segle III a.C., sense massa precisions. Altres retalls practicats a la roca mare són: la solera de calç d'un possible mur, (U.E. 1026), i un forat de pal (U.E. 1027) d'època indeterminada.

Zona 2.

La zona 2, a ponent de la zona 1, amida aproximadament 16 per 5 metres de superfície. En el moment previ a l'excavació estava ocupada, d'est a oest, per les escales de pedra d'accés al pati (U.E. 2004), la carretera d'accés a la ermita (U.E. 2003) i una escala feta amb graons de rajol (U.E. 2001), que es revelà construïda sobre un potent farcit superficial (U.E. 2002 i 2007), datat a la primera meitat del segle XX. Aquesta escala comunicava la carretera esmentada amb una altra que, situada en una cota força més baixa, delimitava per ponent la zona a excavar en aquesta primera fase del projecte.

D'est a oest, la zona 2 fou dividida en quatre sectors, separats per les barreres físiques d'unes tuberies modernes que encara es trobaven en funcionament (entre els sectors 1 i 2) i de dos apuntalaments (entre els sectors 2 i 3 i els sectors 3 i 4).

El sector 1 es revelà, de fet, com una continuació de l'estratigrafia d'època moderna posada al descobert al subsòl del pati. Sota l'escala de pedra (U.E. 2004) hom localitzà un farcit del segle XVIII (U.E. 2009 i 2011) que s'adossava als fonaments de la paret oest de l'hostatgeria i que descansava directament sobre la gresa del subsòl. Tot vestigi d'època ibèrica havia desaparegut.

Els sectors 2, 3 i 4, en canvi, proporcionaren resultats sensiblement més significatius. S'hi pogué constatar, certament, com un important rebaix realitzat a la primera meitat del nostre segle (U.E. 2022) havia destruït una part dels vestigis de l'hàbitat ibèric. No obstant això, aquest retall tan sols arribà a fregar la roca mare en punts molt concrets, a l'oest del sector 2 i l'est del 3, i va permetre la preservació d'una faixa de terra d'entre 10 i 70 cms. de potència que guardava restes d'època protohistòrica.

Cronològicament, els vestigis més antics corresponen a unes petites terrasses efectuades a la gresa del subsòl, molt tova i fàcil de treballar, que tenien la funció d'anivellar i corregir el considerable pendent vers l'oest que feia el terreny en aquella zona. Tal com s'esdevé amb les feixes de conreu, aquestes terrasses van ser reforçades amb uns murets de contenció (U.E. 2021, 2025, 2029 i 2045), que ens han arribat molt malmesos, tret d'un d'ells (U.E. 2021), que es conserva en una alçada d'entre 43 i 67 cms. La seva cronologia, bé que insegura, caldria situar-la vers el segle IV a.C. Ha estat impossible escatir si la realització d'aquests treballs destruï possibles

vestigis anteriors pertanyents al mateix poblat ibèric; en tot cas, no n'ha pervingut cap resta, i les troballes de material datable als segles VI i V a.C. es pot considerar poc més que anecdòtica.

Adossats a les parts inferiors d'aquestes estructures i assentats directament sobre la roca mare hi havia uns nivells generals (U.E. 2032 al sector 2, 2046 al sector 3, i 2056 al sector 4) amb materials datables a la primera meitat del segle III a.C., però que no es trobaven relacionats directament amb cap estructura d'habitació. Amb anterioritat a aquesta època, dins del segle IV a.C., cal datar el farcit d'una segona sitja (U.E. 2039), ubicada al SW del sector 2 i aïllada en una de les parts més afectades pel retall modern U.E. 2022.

La zona esdevé clarament un lloc d'habitació a partir de mitjan segle III a.C. Pertanyents a aquesta etapa es pogueren identificar part de dues habitacions, l'excavació de les quals fou incompleta, donat que s'endinsaven en el perfil de la cala. L'habitació 1, més ben coneguda, es troba situada al terç NE del sector 2 i se'n pogué excavar la banda meridional. És de planta molt probablement rectangular, amb vestigis d'una avantsala a l'oest, que malauradament es troba malmesa pel retall modern. L'habitació 1 destrueix part d'una de les terrasses del segle IV a.C., presenta el nivell de circulació excavat acuradament a la gresa i les seves parets conserven tan sols una filada de pedres.

L'habitació 2 es troba ubicada entre els sectors 3 i 4, a tocar de llur perfil meridional. Tan sols se'n pogué posar al descobert una cantonada, construïda amb idèntica tècnica edilícia que l'habitació 1, i no se'n pogué excavar l'interior degut a la seva situació, subdividida entre dos sectors i a tocar dels límits de la cala.

Ambdues habitacions són posteriors als nivells generals de la primera meitat del segle III a.C., abans esmentats. Mentre funcionaven, en seu exterior es detecta un anivellament, amb aportacions de terres, de l'esgraonament creat al segle anterior, que és visible sobretot al sector 2 (U.E. 2020). Així mateix, a prop de l'habitació 2 en aquests moments funcionà una nova sitja (U.E. 2049), que fou obliterated cap a finals del segle III a.C.

L'abandó d'aquestes habitacions cal situar-lo al segle II a.C., segons es desprèn del material exhumat en els estrats d'amortització corresponents (U.E. 2018, 2024, 2027, 2051, 2057). En aquest sentit, és interessant destacar que entremig d'un nivell d'enderroc realcionable amb el mur U.E. 2052, de l'habitació 2, aparegué un dels materials més tardans dels localitzats en aquesta campanya: una pàtera de la forma Lamboglia 5 de Campaniana B, datable a partir de mitjan segle II a.C. i que es pot allargar fins ben entrat el segle I a.C.

Immediatament després de l'abandó d'aquest sector del poblat es detecta un procés d'erosió natural dels estrats antròpics de la part superior de la muntanya, que llisquen pel vessant oest, conformant una clara estratigrafia invertida. Significativament, el sector 4, situat a una cota considerablement més baixa, és el que ha revelat de manera més clara aquest procés (U.E. 2050 i 2055). Els materials de datació més moderna d'aquests estrats (Campaniana A, àmfora itàlica, *tegula*) no semblen anar més enllà de la segona meitat del segle II a.C.

Conclusions.

Es pogué constatar, doncs, com l'estat de conservació d'aquest sector de l'hàbitat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda és irregular. D'una banda, l'excavació del pati va posar en evidència l'enorme destrucció produïda per l'aixecament de les edificacions actuals i, molt possiblement, també, a causa de les característiques de la topografia original d'aquesta part del terreny, que constitueix el sector més alt i prominent de la muntanya.

Altrament, el vessant occidental, on es troba la zona 2 de la nostra excavació, permet una visió més optimista. Cal tenir en compte que la part excavada en la campanya de l'any 1993 es va centrar en un sector força malmès per un rebaix modern, que pot molt bé ser un fet puntual. Si bé la carretera de baix degué destruir part de les estructures del poblat, tal com es pot apreciar en els seus marges, els farcits i anivellaments que hi ha en aquella zona i, sobretot, l'estat en què hom va trobar les estructures del sector excavat per A. Barti i R. Plana en els anys 1984-1987, fan preveure un bon nivell de conservació de les restes ibèriques que, sens dubte, hi ha en el seu subsòl.

La totalitat de les troballes d'època ibèrica localitzades en aquesta campanya se situen en un lapse cronològic que abasta els segles IV, III i II a.C. Segueixen, per tant, sense documentar-se de manera clara les fases més antigues de l'hàbitat, mentre que el segle III a.C. se'ns revela com un dels més actius, si més no a la part on s'han centrat els treballs d'aquesta darrera campanya. Es confirma com l'abandó del poblat té lloc durant el segle II a.C., en un procés que molt probablement culminaria a finals d'aquest segle.

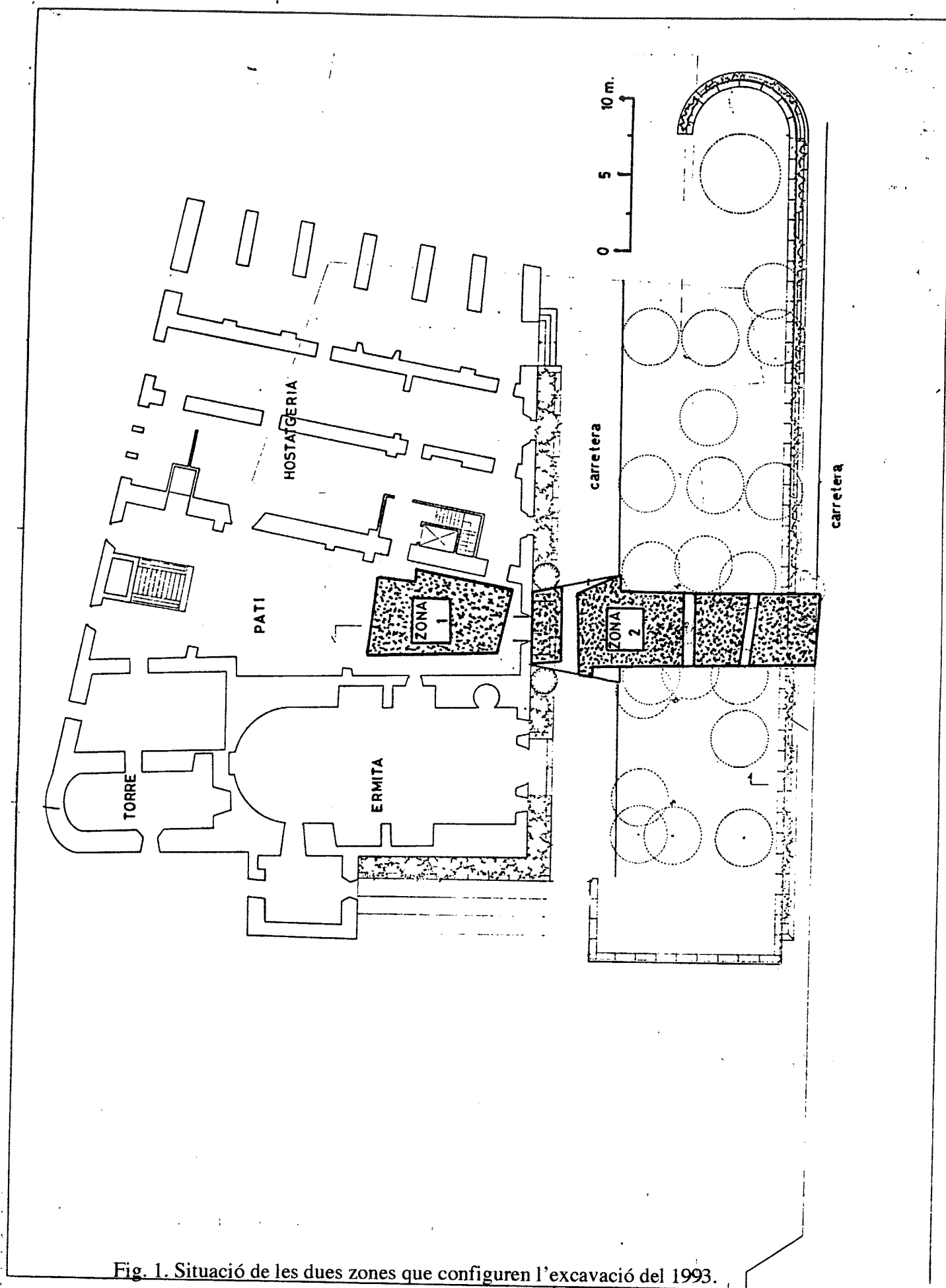
Bibliografia.

BADIA J. (1977): *L'arquitectura medieval de l'Empordà, I. El Baix Empordà*. Girona.

BARTI A. & PLANA R. (1989a): Noves aportacions a l'estudi del jaciment romà de Llafranc, a *Cypsela*, VII, pp. 137-146.

BARTI A. & PLANA R. (1989b): Sant Sebastià i Llafranc: dos exemples del poblament antic al terme de Palafrugell, a *Palacio Frugelli*, 1, pp. 36-44.

NOLLA J.M. & CASAS J. (1984): *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*. C.I.A.G., Girona.

ST.SEBASTIÀ
DE LA
GUARDA-1993
-
Zona 2

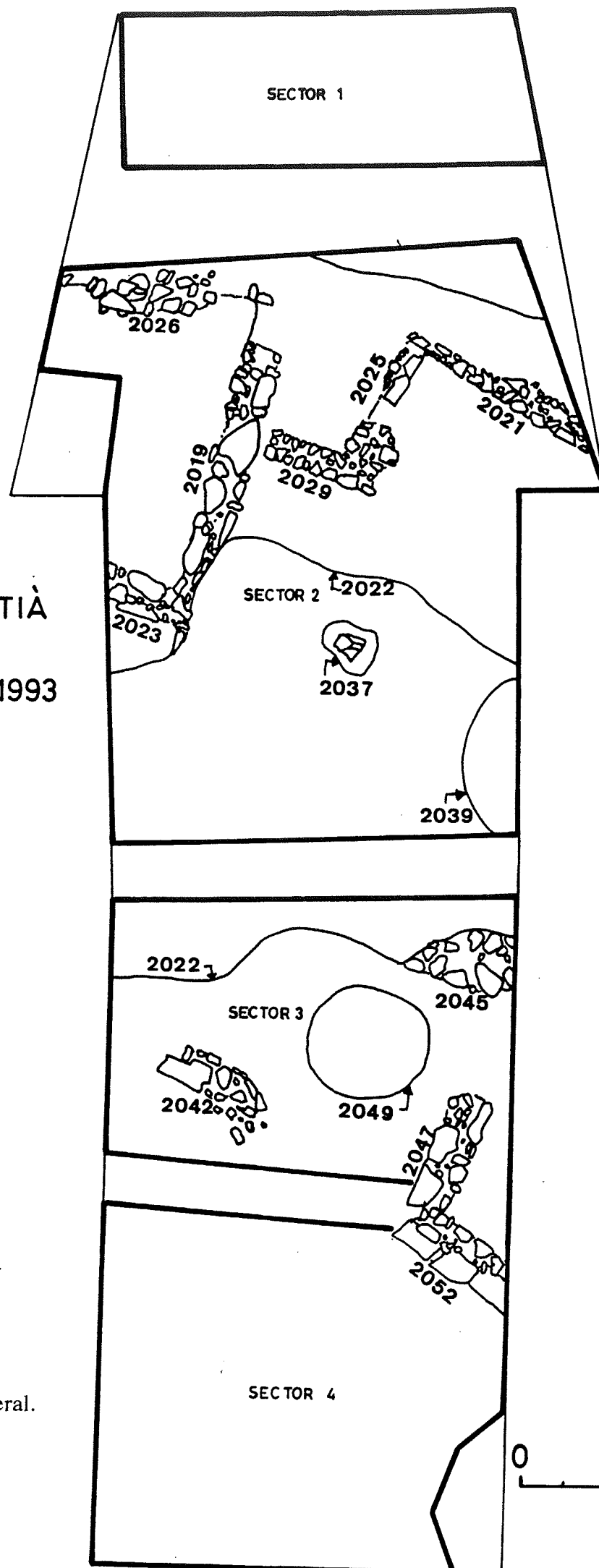

Fig. 2. Zona 2. Planta general.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES DURANT L'ANY 1993 AL POBLAT IBÈRIC DE SANT JULIÀ DE RAMIS, GIRONÈS

Burch, Josep i Sagrera, Jordi.

A principis de l'any 1993 l'Ajuntament de Sant Julià de Ramis inicià l'ampliació del cementiri municipal, situat al cim de la muntanya de Sant Julià i adosat pel sud a l'església dels Sants Metges. Aquesta nova construcció va permetre constatar la presència en aquella zona de diverses restes arquitectòniques i nombrosos fragments de ceràmica que pertanyien a les restes del poblat ibèric descobert en aquell indret per F. Riuró (Riuró, F., 1936, pp. 136-140). Els elements descoberts van comportar la paralització de les obres i l'inici de dues campanyes d'excavacions arqueològiques d'un mes de durada cadascuna (Burch, J., en premsa)

Els Resultats

Tot i que l'obertura, l'any 1991, d'una esplanada artificial en aquest indret pressuposava una quasi nula possibilitat de recuperar i registrar elements del poblat, els resultats de l'excavació van permetre identificar una part de les estructures defensives del sector meridional de l'establiment ibèric. Per altra banda, l'abundant material ceràmic exhumat durant el procés d'excavació ha permès establir un conjunt de cronologies que han facilitat l'agrupament dels elements localitzats en tres grans fases:

Fase 1. El període més antic dels tres documentats és el que està determinat per un mur (Ue. 1001), identificat com a muralla, de la qual se n'han posat al descobert uns 30 m. de llarg. Aquesta estructura, d'uns 110 cm. d'amplada, està construïda seguint els mateixos esquemes arquitectònics de la muralla del s. IV a.C. de la Neàpolis d'Empúries (Sanmartí, E. et alii, 1991, pp. 102-112) o les del Puig de Sant Andreu i l'Illa d'en Reixac a Ullastret (Lopez, J. et alii, 1992, pp. 36-43): dos paraments exteriors formats per grans blocs de pedra calcària, mínimament treballats per la cara exterior, i un reble interior format per argila i pedres petites i mitjanes sense treballar. Un dels problemes més importants que va comportar aquesta excavació va ser la datació d'aquesta estructura defensiva ja que el sector de tramuntana, i per tant dins els límits del poblat, havia estat profundament alterat per reformes posteriors. L'única possibilitat de donar un "terminus ante quem" fiable i aproximat per aquesta muralla era obrir un sondeig fora poblat. Efectivament, l'aportació cronològica del paviment 1029 que es lliurava al parament extern d'aquesta muralla és la que ens marca la data aproximada de la seva construcció, i per extensió, ens permet efectuar algunes precisions entorn la data inicial del poblat ibèric de Sant Julià.

En l'esmentat estrat 1029 van ser comptabilitzats 7 fragments de ceràmica àtica, un dels quals, una base d'skyphos (fig.5,3) amb decoració de fulles de palmera, proporciona una cronologia entorn la primera meitat del s. IV a.C. Datació que ens és confirmada per la presència de diversos fragments de ceràmica ibèrica pintada de finals de s. V o de principis del s. IV a.C. En base a la datació d'aquest estrat i la seva situació, fora muralla, pensem que el més encertat seria proposar una cronologia per a la data de construcció de la muralla que estigués entorn a finals del s. V a.C. Per altra banda, la datació d'aquesta muralla ens permet reular la data inicial del poblat ibèric de Sant Julià que fins aquest moment es situava a la primera meitat del s. IV a.C. pels materials que havien estat localitzats tant en les excavacions del mateix poblat (Martín, A., 1991, pàg. 35), com en les d'un camp de sitges associat, el del Bosc del Congost (Burch, J. et alii, 1992, pp. 60-70)

La informació sobre el s. IV i pràcticament tot el s. III a.C. que ens proporciona l'excavació és nul·la i no és fins a final d'aquest segle quan tornem a obtenir evidències materials. En el sector núm. 1 de l'excavació es va poder documentar una preparació de paviment (Ue. 1019) que ha estat possible datar a partir de un fragment d'àmfora púnico-

ebusitana, catalogada amb la forma PE-16 i amb un cronologia situada entre el 250 i el 190 a.C. No obstant, la presència de ceràmica ibèrica pintada a franges blanques ens indueix a considerar que aquest estrat no entra en el s. II a.C. Aquesta anivellació preparava el terreny per rebre un paviment (Ue. 1018) d'estructura molt compacta, gràcies a l'existència d'argila, ceràmica i petit pedruscall, tot plegat ben premsat, que estava relacionat amb una llar formada per un cercle de petites pedres de pissarra, l'interior del qual estava omplert amb abundant restes de combustió. La cronologia d'aquests estrats i la que ens proporciona la Ue. 1046, amb idèntics materials (pintura blanca, PE-16, etc.) ens aproxima la data final d'aquesta primera fase, a finals del s. III a.C.

Fase 2. Si l'inici de la primera fase es caracteritza per la construcció d'una muralla, el principi del segon període també es caracteritza per l'aixecament d'una estructura defensiva situada uns 3 m. al nord de la primera i, curiosament, dins els límits del poblat. Així doncs, aquesta nova construcció s'haurà de considerar un reforçament de les defenses del poblat i no un eixamplament del mateix. La tipologia arquitectònica és, pràcticament, la mateixa i l'única diferència resideix en el fet que les filades de calcària del paviment exterior són força més regulars que les de la primera muralla. La datació d'aquesta construcció ha estat possible gràcies a les cronologies proporcionades pels estrats 1012 i 1018 ambdós de finals del s. III a.C. i tallats per la Ue. 1011 que és una trinxera oberta al darrer paviment de l'anterior fase a fi i efecte de poder recolzar els blocs de pedra de la segona muralla directament sobre el roca natural i no sobre estrats d'anivellament i, per tant, fer molt més sòlida aquesta nova edificació.

Aquesta nova construcció no solament suposà l'aixecament d'aquesta muralla sinó que, a més a més, significà una profunda alteració de tota aquesta zona. Aquesta intervenció significà la creació d'un espai de circulació, molt irregular en relació a la seva amplada, entre la primera muralla i un conjunt de petits murs situats entre aquesta i la nova. En alguns casos per a poder disposar d'aquest espai fou necessari retallar la roca, tal i com succeix en el sector 1, i en canvi, en altres fou necessari crear petits terraplens, tal i com es demostra en el sector 4, amb la construcció del mur 1043. La datació d'aquestes reformes està estretament relacionada amb la de la construcció de la muralla, a finals del s. III o principis del s. II a.C. Aquesta cronologia ha estat confirmada per la datació d'alguns estrats, com el 1086 amb presència de àmfora púnico-ebusitana (PE-16, fig. 5,2); la Ue. 1084 amb ceràmica ibèrica pintada o la Ue. 1063 amb un fragment de Campaniana A, forma 27 i amb algun fragment de bicònic de ceràmica grisa emporitana anterior al s. II a.C..

La causa directe del reforçament defensiu del poblat ens és completament desconeguda. No obstant, no hem d'oblidar que aquesta es produeix en un context històric molt marcat pel desenvolupament de la segona guerra púnica i més tard per la revolta indígena del 197 a.C. fets que propicien la intervenció militar romana a través d'Empúries, fidel aliada de Roma.

Fase 3. La darrera fase suposa l'anulació definitiva de tot aquest complex defensiu. Anulació que està caracteritzada per un conjunt de murs que comparteixen l'espai que hi havia entre les dues muralles. Aquests murs, construïts, segurament, amb pedres provinents d'altres estructures del mateix poblat, es van assentar damunt d'un important conjunt d'estrats que van significar un important anivellament del terreny. Aquests estrats són els que han proporcionat el moment inicial d'aquesta fase: ceràmica grisa de la costa catalana de finals del s. II a.C.; alguns fragments d'engalba blanca (fig. 2,11); kalathos, tipus A-3 (fig. 5.4) (Conde, MJ., 1990) de les darreries del s. II a.C.; (fig 4, 4-5) un fragment de Campaniana A, forma Morel 2973, datat entorn l'any 110 a.C. i un fragment de Campaniana B de la forma Morel 1221 de finals del s. II o fins i tot del s. I a.C.

El fet que la cronologia que ens proporciona aquesta ceràmica coincideix amb la dels enderrocs (Ue.1005) de la muralla més tardana, per la presència de materials molt similars (kalathos, engalba blanca, grisa de la costa catalana, àmfora Dr.1), ens indueix a pensar que la construcció d'aquests murs està associada a l'enderroc de la muralla i a l'intent d'aconseguir

una àrea aixecada sobre les velles estructures indígenes que permeti la construcció d'un edifici de nova planta. No seria estrany, que la nova construcció fos un punt de vigia des del qual hom podia controlar, sense gaires dificultats, gràcies a la seva posició estratègica, el pas des del curs baix del riu Ter a la plana de Girona. Per altra banda, el moment cronològic concideix plenament amb el gran canvi que registra el país i que es caracteritza en aquesta zona per la fundació de la ciutat de Gerunda i la construcció de noves explotacions rurals com la vil·la del Pla de l'horta (Nolla,J.Ma. i Casas, J., 1984 p.181) i la de la Casa del racó (Burch,J. et alii, en premsa)

Bibliografia

Burch,J.,Carrascal,C.,Casellas,LL.E.,Merino,J.,Navarro,N.(1992)"Excavacions arqueològiques en el traçat de la variant de la carretera Nacional II al seu pas per Girona".Actes de les Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Sant Feliu de Guixols, 1992. pp. 60-70

Burch,J. (en premsa). "Excavacions arqueològiques al poblat ibèric de Sant Julià de Ramis". Annals de l' Institut d'Estudis Gironins. Girona, en premsa.

Burch,J., Carrascal,C.,Merino,J.,Navarro,N. (en premsa). "La vil·la romana de la Casa del Racó". Annals de l' Institut d'Estudis Gironins. Girona, en premsa.

Conde,MJ. (1990) "Les produccions de kalathoi d'Empúries i la seva difusió mediterrània (segles II-I a.C.)". Rev. Cypsela, IX. Girona, 1990. pp. 141-168.

Lopez,J.,LLorens,JM.,Martín,A.,Mataró,M.,De Chazelles,Cl.A. "Campanya de 1991 a l'Illa d'en Reixac (Ullastret). Actes de les Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Sant Feliu de Guixols, 1992

Martín,A. (1991) "El poblament ibèric a Girona". Història de Girona. 1. Ed. Adac. Girona, 1991. pp. 33-36.

Morel, J.P. (1981). Céramique campanienne, les formes. BEFFAR 244. París, 1981, 2 vol.

Nolla,JMa i Casas,J. (1984) Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya. Ed. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona, 1984.

Riuró, F. (1936) "Esboç sobre la cultura ibèrica i el poblat de sant Julià de Ramis". Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí. Girona, 1936. pp. 136-140.

Sanmartí,E.,Castanyer,P., Tremoleda,J. (1991) "Nuevos datos sobre la història y la topografía de las murallas de Emporion". Madrider Mitteilungen, 33.

Índex de Figures

Fig. 1: planta general de l'excavació. Fase 1: Ue. 1001. Fase 2: Ue. 1004, 1087 i 1038, 1043. Fase 3: Ue. 1003, 1092, 1035, 1053 i 1073

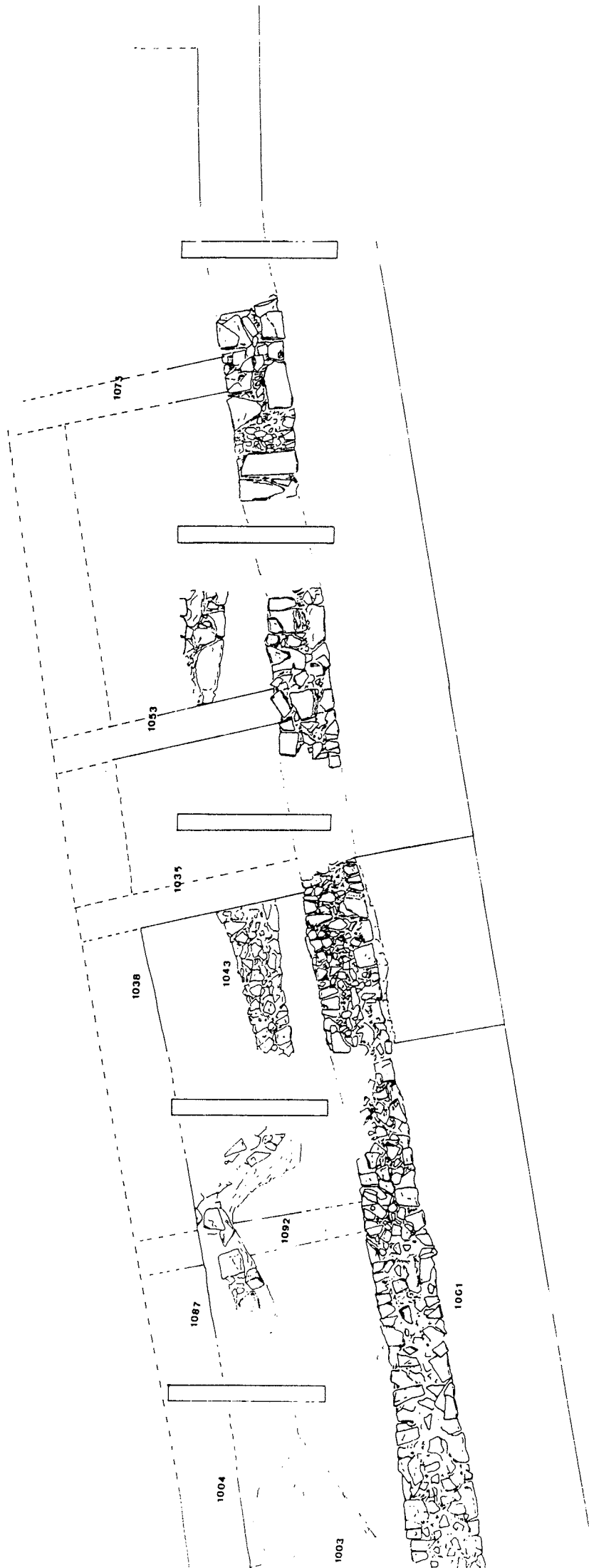
Fig. 2: Ue. 1006) 1, camp.; 2-3, grisa costa catalana; 4, ibèrica pintada; Ue. 1005) 5 a 7, Greco-itàlica; 8, Coscat; Ue. 1094) 9, àmfora púnica; 10, camp.; 11, engalba blanca; 12, Coscat; 13, kalathos.

Fig. 3: Ue. 1019) 1, Greco-itàlica; 2-3, Coscat; 4, com. ibèrica; Ue. 1056) 5 a 7, coscat; 8 a 11, camp; 12 a 14, Coscat.

Fig. 4: Ue. 1029) 1, Coscat; Ue. 1062) 2, coscat; Ue. 1045) 3, camp; Ue. 1034) 4-5, camp; 6, Greco-itàlica; Ue. 1059) 7, Greco-itàlica; 8, àmfora púnica; Ue. 1026) 9, àmfora púnica imitació de Greco-itàlica; Ue. 1063) 10, Greco-itàlica.

Fig. 5: Ue. 1036)1, àmfora púnica; Ue. 1086)2, àmfora púnica; Ue. 1029)3, àtica; Ue. 1095) 4, kalathos.

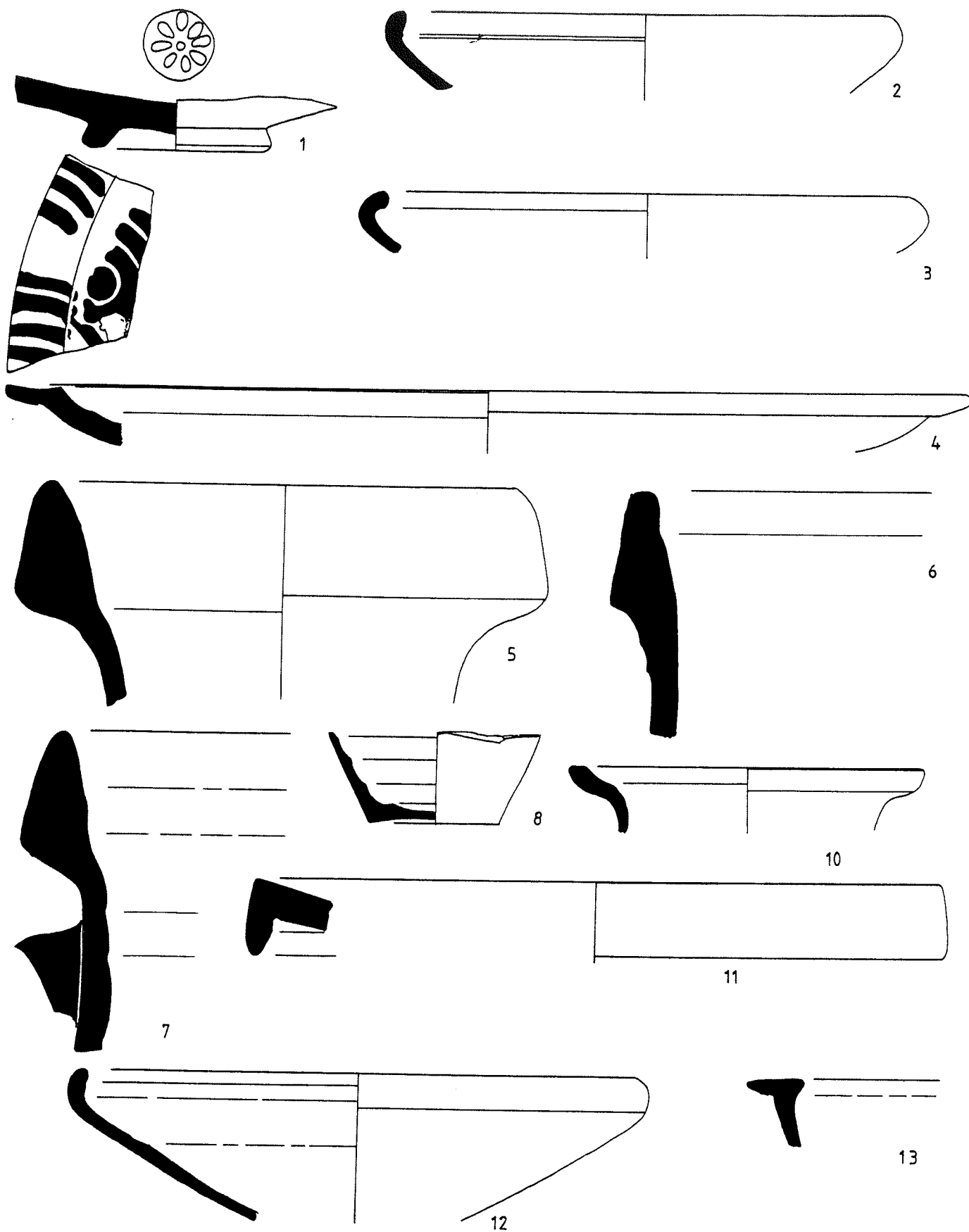
ZONA 1 PLANTA GENERAL

N

0 2,5 M

FIG 1

0 3

FIG 2

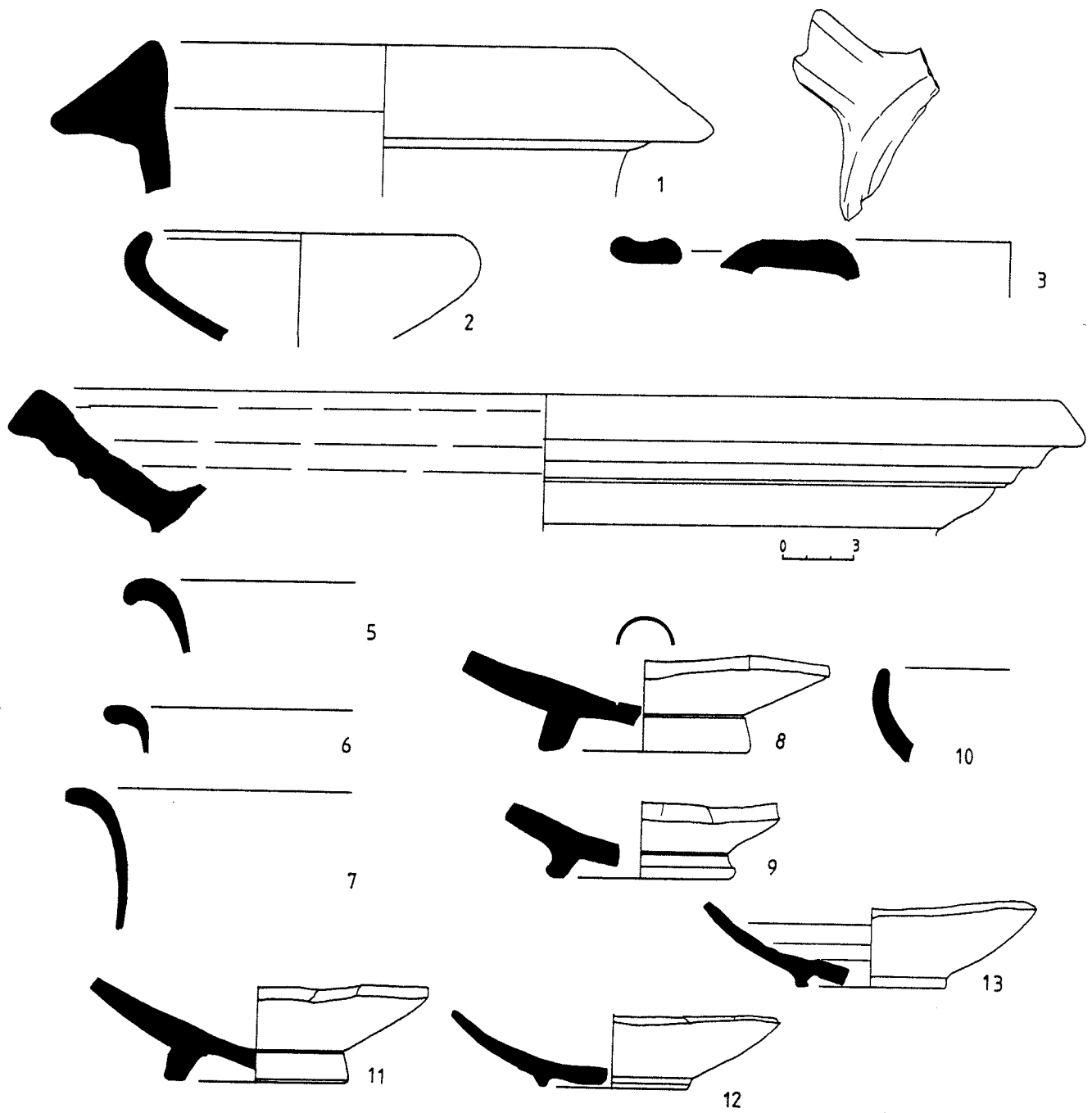
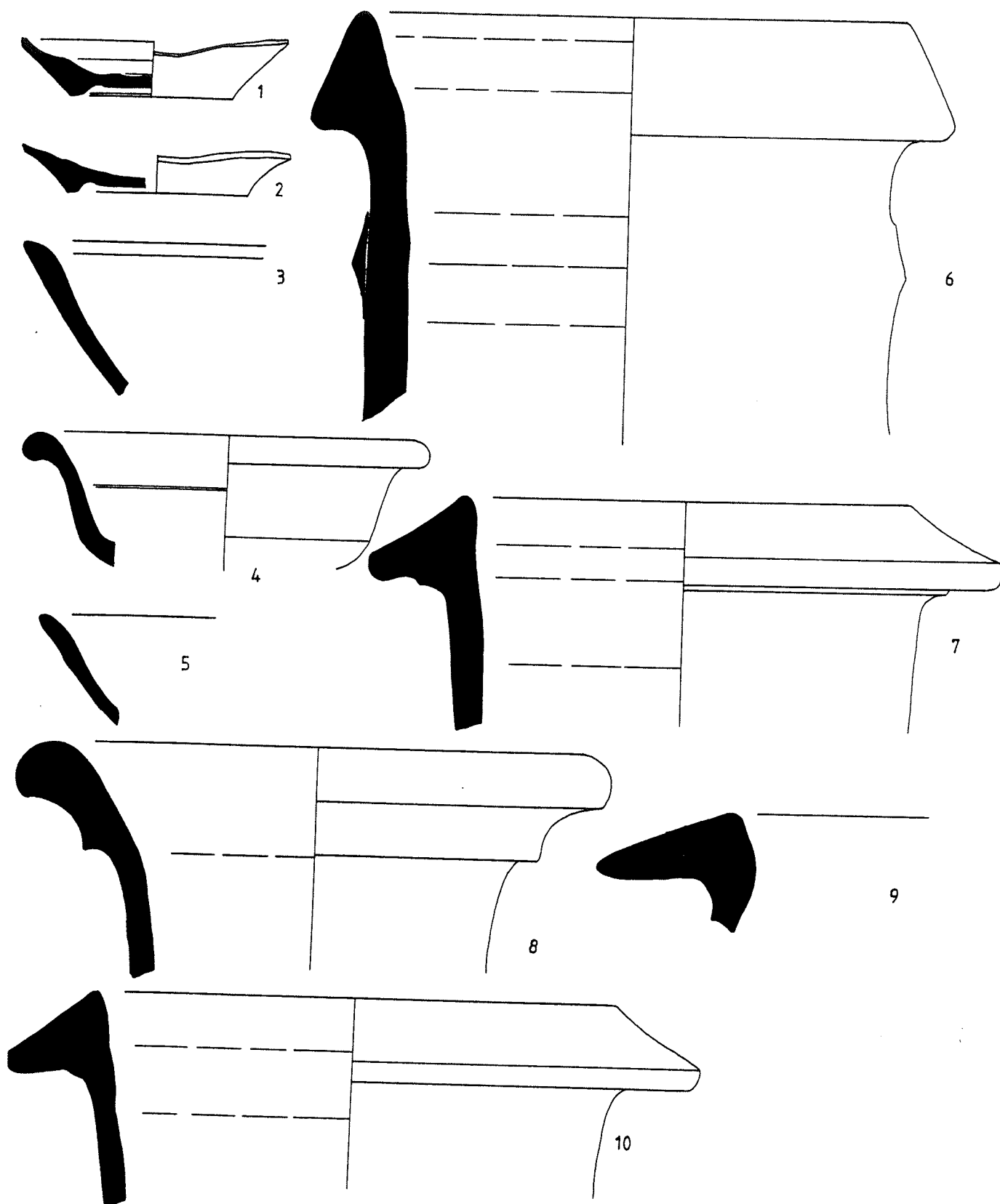

FIG 3

0 3

FIG 4

0 3

EL CASTELLOT (BOLVIR, LA Cerdanya): UN ASSENTAMENT IBERIC AL PIRINEU.

Oriol MERCADAL i FERNÁNDEZ*
Sara ALIAGA i RODRIGO**

Introducció

Les troballes superficials realitzades pels srs. Saurel, de Paris, i Martzluff, de Perpinyà, entre els anys 1983 i 1987, així com les nostres mateixes posaven de manifest la probable existència d'un hàbitat protohistòric i/o romà al lloc dit "El Castellot", de Bolvir. Els materials eren ben definits: un llavi de *kalathos* inscrit i un llavi d'àmfora romana. D'altra banda, la seva situació estratègica (lloc d'alçada immers a la Plana, proper al riu, al costat de la via de pas principal en totes les èpoques...) i el mateix topònim corroboraven això, i plantejaven la possibilitat de que es tractés d'un assentament ibèric.

"El Castellot" és una zona elevada artificialment, en part, com a producte de l'existència de l'assentament. És situat a sobre i en l'extrem nord d'un petit altiplà de poc més d'un quilòmetre de longitud, la formació geològica del qual respon a la fossilització d'antigues terrasses fluvials terciàries i quaternàries (LLACH, 1991). La seva localització al mig de la Plana cerdana orientada gaire bé E-O, oberta i amb una extensió de 20 Km de llargària per 5 Km d'amplada, li confereix un caràcter excepcional pel que fa a la visibilitat i condicions de llum/insolació en qualsevol estació de l'any. Actualment però, també resulta molt exposat a la neu i al vent durant l'hivern. Pertany a una zona on abunden les pastures i el conreu de farratgeres, havent-se extingit, quasi totalment, el bosc.

El perill que suposava un pla d'urbanització existent, a més de la roturació del camp en qüestió, ens portaren a demanar un permís de prospecció amb caràcter d'urgència, el qual ens fou concedit pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, per a alguns dies de març-abril del 1991.

La prospecció

Els objectius principals eren els de delimitar el jaciment en aquest sector i el de confirmar l'existència i caràcter de l'assentament, així com el seu estat de conservació. Els resultats obtinguts, tot i l'exigüetat de la superfície excavada, són rellevants per al coneixement de la Història de la comarca. Es van realitzar quatre sondejos de 2.5 x 2.5 m. aprox., a diversos punts que per les seves característiques apuntaven l'existència potencial d'estructures:

El primer realitzat (A) oferí pocs materials arqueològics (una fussaïola, ceràmica a mà informe...), si bé ens va permetre observar que, aparentment, es tractava d'una única ocupació.

El sondeig "B" resultà altament satisfactòri: van aparèixer dos murs disposats tangencialment, de certa potència -1.40 m. d'amplada, un d'ells- i una possible obertura, a més de corroborar-se el nivell d'ocupació observat anteriorment, a partir d'estructures ben conservades i en relació amb materials protohistòrics. Els murs són fets de còdols i llosetes de pissarra lligats amb terra. A la base de la possible porta hom trobà una pedra desgastada per la fricció de l'eix d'aquella.

En el "C" es localitzà una sitja d'uns 2 m de diàmetre i 2.60 m d'alçada mínima -escapçada-; el material que la rebria estava compostat, principalment, per terra i blocs granítics de tamany divers, alhora que per grans fragments de vasos ceràmics i restes de fauna (grans mamífers: bou, cavall,

* Arqueòleg. Responsable del Projecte "Museu Cerdà".

** Arqueòloga. Col.laboradora del Projecte "Museu Cerdà"

porc, etc.). Aquí, la presència del material a torn era important en relació al fet a mà i el caràcter ibèric resultà indubtable, donat que hi ha constància de, com a mínim, quatre *Kalathoi*.

Finalment, el sondeig "D" presentava un sòl d'habitació, on es localitzà un paviment (barruerament preparat, tot anivellant-se la superfície de la terrassa), una llar plana delimitada per llosetes de pissarra, un muret mitjaner i les restes del que fou un enllosat o, potser, part de la teulada del recinte, fet de pissarra.

Anàlisi dels materials

Producció ceràmica a torn : C. oxidada "emporitana" (pàtera, bicònic i gerra); c. grisa "emporitana" (bicònic, *oinochoe* ?); *kálathoi* decorats amb pintura i àmfora ibèrica (coccio oxidant, reductora, *sandwich* o oxidant amb engalba negra i raspallada). Àmfora greco-itàlica i un possible *dolium*.

Producció ceràmica feta a mà : urnes de fons pla i coll més o menys alt -amb decoració de cordons incisos-dues fussaioles, una tapadora, una escudella, una pàtera i alguna gerra gran o tenalla, com a peces més representatives.

A més, entre els materials de la prospecció tenim força quantitat de ceràmica a mà -sobretot, informe-, un llavi de *kálathos* amb una inscripció i àmfora itàlica, així com una altra del tipus Pascual 1.

Com a elements de datació tenim un bicònic del grup 6A (ARANEGUI, 1983) que es situa entre 110/100-80/70 aC i un conjunt de *kálathoi* dels grups A1-A2 situable al voltant de la meitat del s. II aC i no baixant, en cap cas conegut, del 100 aC (CONDE, 1991). A més, disposem d'un pivot d'àmfora greco-itàlica que acompanyava aquests materials a l'interior de la sitja.

Un *kálathos* del grup A3 i un llavi d'àmfora Pascual 1 -recollida superficial- són els materials més tardans localitzats, situant-se entre 125-60/70 aC el primer i 100-30/40 aC el segon, si bé es donen algunes perduracions fins a època augustal (CONDE, 1991).

Les restes faunístiques (veure Anex1)

Seguint J. NADAL, les espècies representades són el bou i, en menor proporció, el cavall, tot i ser molt escadusseres les restes i, per tant, no significatives estadísticament. Malgrat això, és interessant observar la importància que semblen tenir els bovins en l'àmbit pirinenc, en front dels ovicaprins de les terres més seques de l'interior i costaneres. Derivant-se, d'aquest fet, una conformació del ramat domèstic diferent entre els diversos grups considerats "ibèrics" en l'àmbit català o forà.

CONCLUSIONS

En funció de l'exposat, plantegem l'existència d'un poblat (*oppidum* ?) que presenta moltes de les característiques dels assentaments considerats com a típicament ibèrics tant de la costa com de l'interior:

- a) una situació geogràfica òptima tant pel que fa al control del territori com a l'explotació dels diferents recursos naturals, en estar enturonat en un petit altiplà a la Plana cerdana.
- b) un mur exterior rellevant -defensiu?- que tancaria un espai d'habitació amb recintes disposats, possiblement, de forma radial i recolzats contra aquest.

c) una capacitat d'emagatzematge, més o menys important, documentada a l'interior del poblat i una dualitat agricultura-ramaderia pel que fa a les activitats principals.

En funció de les dades estratigràfiques i d'una primera anàlisi dels materials, podem avançar que el poblat tingué una vida curta, situable entre la meitat del s. II aC i el darrer terç del s. I aC. La ceràmica de tradició indígena apareix aquí en menor proporció que en altres jaciments cerdans (CAMPMAJÓ, 1991) -tot i que és important-, destacant el volum d'ibèrica a torn i la quasi nul·la representació de material romà. Aquest conjunt no és freqüent a la comarca donat que els assentaments coneguts mostren nivells a on o bé predomina la producció de tradició indígena, o bé ja trobem materials clarament romans.

Veiem com es torna a constatar, a Cerdanya, una aparició tardana de materials ibèrics. Això no obstant, sobte l'absència de peces de vaixella fina romana (campaniana A, A tardana, B...) acompanyant els productes ibèrics com trobavem a Llúvia o Alp. Hem d'interpretar-ho com un reaprofitament d'aquests materials?. De fet, són diversos els exemples d'arranjament sobre peces de tals característiques (Roc d'Esperança, p.ex.), potser degut a la seva escassetat.

Cal remarcar però, és que ara es tracta d'un hàbitat "de nova planta", amb un caire ben diferent de l'observat en els poblats indígenes de mitja muntanya (1.400-1.700 m.) del tipus St. Feliu de Llo, ocupats des del Neolític, els quals solen trobar-se quelcom allunyats de la Plana. És a dir, un nou patró d'assentament que respon a un altre de socio-econòmic basat en una ramaderia composta de grans mamífers -més "sedentaris" que els ovicaprins-, així com l'existència d'estructures d'emmagatzematge i grans vasos ceràmics; d'altra banda, també diferent, probablement, del que implantarà la romanització del territori -exemples de Llúvia (PADRÓ, 1984; 1990), Prats (PADRÓ et al., 1989) i Alp (MERCADAL i ALIAGA, 1991).

Aquestes dades venen a confirmar les hipòtesis plantejades per P. Campmajó (CAMPMAJÓ i UNTERMANN, 1990) en base a una abundant troballa de *grafiti* rupestres, i en favor d'una major iberització -si bé, tardana- de la Cerdanya. A més, hom ha d'adjuntar tres grafits trobats sobre ceràmica, a Llo (CAMPMAJÓ, 1980), Alp (MERCADAL i ALIAGA, 1991) i en el jaciment que ens ocupa (Anex 2). A tall d'hipòtesi, pensem en un grup plenament iberitzat, amb escriptura ben arrelada i bon coneixedor de la tècnica del torn -una de les peces de grisa "emporitana" presenta una deformació- que arribaria ja entrat el s. II aC i, possiblement, seria assimilat, un segle després, per la colonització romana de la zona.

Anex 1: Estudi de les restes faunístiques aparegudes al jaciment d' "El Castellot" (Bolvir, La Cerdanya).

Jordi NADAL i LORENZO*.

En el present treball s'exposen els resultats de l'anàlisi faunística realitzada sobre el material ossi aparegut a una sitja del poblat d' "El Castellot", amb una atribució cultural ibèrica i una cronologia aproximada del segle II-I a.C. Les restes estudiades formen part del material recuperat en mitja sitja. Per aquest motiu, hem de considerar els resultats com a provisionals, en espera de poder estudiar tot el conjunt complet.

Les restes no són gaire nombroses, 81 elements, dels que 63 eren fragments que no hem pogut determinar (77,7% del total) i únicament les restants 18 peces (22,2%) han estat identificades tant anatòmicament com taxonòmicament. El fet que es tracti de tan poc material, tot ell provinent d'una estructura molt particular, incideix necessàriament en les interpretacions del conjunt, doncs podria no ser representatiu de la dinàmica general de representació d'espècies en un marc de caire més global (resta del poblat o, fins i tot, del territori). Per aquest motiu intentarem contrastar els resultats amb altres estudis similars. Les restes determinades es distribueixen entre els següents taxa:

-*Bos taurus* : 13 restes (72,22% del material determinat). La distribució anatòmica és: 3 fragments de dentició i mandíbula, 1 fragment de banya, 2 fragments d'escàpula, 1 fragment d'húmer, 2 fragments de metacarpià, 1 astràgal i 3 fragments de metatarsià.

-*Equus caballus* : 5 restes (27,77% del material determinat). Tot el material correspon a peces dentàries que pertanyen, amb molta seguretat, al mateix individu .

Els resultats del Número Mínim d'Individus són excessivament escassos però, ens permeten demostrar que la sitja deuria funcionar com abocador en un moment molt concret i que fou dipositat un número molt reduït d'individus. Pel que fa als bovins, hem individualitzat dos individus, un de jove, d'aproximadament un any i mig, i un altre d'adult, de més de dos anys i mig. Les restes d'èquid únicament representen un individu amb una edat aproximada de 42 mesos (edats obtingudes segons taules de SILVER, 1980).

Les restes no determinades corresponen, en la seva majoria, a fragments medials de diàfisi i a restes no determinades anatòmicament (semblen existir nombrosos fragments del que podria ser una escàpula o algun altre os amb superfícies planes). Tots els ossos no determinats però, corresponen a mamífers de gran tamany, molt possiblement de les mateixes espècies representades.

Biometria

Les mesures obtingudes durant l'estudi es limiten a un astràgal i una escàpula de boví. Els resultats s'exposen en mil·límetres i la nomenclatura de les mesures correspon a la determinada per Von den Driesch (1976), amb el corresponent al castellà proposat per de Miguel i Morales (1981). Els resultats són:

-*Bos taurus* . Astràgal dret. LMM:55. GML:31.

-*Bos taurus* . Escàpula dreta. LMC: (48).

No tenim material de comparació sincrònic per a d'altres jaciments cerdans. Al "Roc d'Esperança (Alp), el material tampoc va poder ser mesurat tant com voldríem i les poques dades per a bovins no corresponen a les mateixes parts anatòmiques (ALBIZURI, NADAL, 1991). Si comparem els resultats amb el jaciment ibèric de "La Moleta del Remei" (ALBIZURI, NADAL, inèdit), en el cas de l'astràgal trobem una longitud medial màxima amb una mitjana una mica superior a la mesura d' "El Castellot" (tot i que disposem en aquest cas també d'exclusivament dues mesures, una de més petita 52,4 i una altra de molt més gran 58,3). En els cas del gruix medial màxim, amb una única mesura per a "La Moleta del Remei" (27,8), el tamany és més gran en el cas d' "El Castellot" .

Si comparem la mesura obtinguda de l'escàpula amb els resultats del jaciment cel·tibèric de "La Hoya" (ALTUNA, 1980:95), la mitjana de la mateixa mesura realitzada en 13 individus és de 48,1, una xifra realment semblant a l'obtinguda per nosaltres (a "La Hoya" trobem una amplitud de variació però, que va de 38 a 54). pel que fa a la longitud medial màxima de l'astràgal, els bovins de "La Hoya" (ALTUNA, 1980:100-101) són en una mostra de 33 casos, una mica més grans que el cas d' "El Castellot" (amb una mitjana de 56,53).

En general, tot considerant la quasi total falta de dades, poden apuntar que el tamany dels bovins d' "El Castellot" són molt semblants als resultats obtinguts per als mateixos animals en altres punts de la Península en cronologies similars.

Fragmentació, marques, combustió

La pràctica totalitat de les restes recuperades estan fragmentades. Unicament el calcani de boví i la dentició no presenten un alt grau de fragmentació (tot i que podem destacar algunes erosions).

Naturalment, aquestes peces estan relacionades amb zones de baix aport càrnic, i a més de la seva fragmentació intencionada no obtenim cap altre recurs alimentari (moll de l'os). També és veritat que són peces d'estructura massissa que s'alteren molt menys que altres restes durant els processos post-deposicionals. Juntament amb aquest alt grau de fragmentació, hi trobem 6 casos amb "cut-marks": dues sobre diàfisis no determinades, dues més sobre escàpules de boví, una sobre húmer de boví i, finalment, una sobre astràgal de boví (*veure dibuix*).

Les localitzades en diàfisis i escàpules, així com, possiblement també, en el cas de l'húmer, podrien correspondre a senyals de descarnació. Les traces de l'astràgal haurien d'interpretar-se com mostres de desarticulació. Per últim, hem de dir que cap resta presentava termoalteracions. Aquest fet pot interpretar-se ja com una selecció de la carn abans del cuinat, ja per la pràctica de sistemes de cuinat que no exposessin els ossos directament a l'acció del foc. La contrastació d'aquestes dades (principalment, la fragmentació) amb la distribució de les parts anatòmiques representades, la majoria de les determinades d'un aport càrnic molt baix, ossos del cap i de mans i peus, demostraria que estem davant d'una associació de deixalles de caràcter alimentari.

Comentaris finals

Malgrat l'escassetat de resultats que podem oferir degut al baix nombre de restes del conjunt faunístic, creiem que això aportarà nova llum al coneixement de la conformació del ramat domèstic dels grups protohistòrics de la Ceretània, ja encetat amb l'estudi faunístic de l'hàbitat del "Roc d'Esperança", que malauradament, tampoc presentava un conjunt gaire nombrós.

Sembla clar que en època ibèrica, el paper dels bovins fou molt important en els grups ibèrics pirinencs; més, si els comparem amb grups contemporanis de la costa o de l'interior de Catalunya (p. ex., "Alorda Park" -ALBIZURI i NADAL, 1992- o "La Moleta del Remei" -ALBIZURI i NADAL, inèdit-). Aquest fet també pot considerar-se vàlid per als cavalls, encara que, sempre, en unes proporcions més baixes que el taxó dominant. Aquest fet demostraria l'adaptació al medi dels diferents grups (bovins en zones de pastures més riques i humides, i ovicaprins en zones més seques -ja siguin de caire mediterrani o continental-) per sobre de cap altra consideració de tipus macrocultural (pertanyença a un mateix tipus de poblament "ibèric"). Esperem que noves dades procedents d'altres excavacions puguin corroborar o corregir aquestes primeres impressions sobre el comportament econòmic d'aquests grups.

*Investigador col·laborador del SERP. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Fac. de

Geografia i Història. U.B. Baldri Reixac s/n. 08028 Barcelona.

Anex 2: Estudi d'un kálathos amb grafit. S. ALIAGA, J. CAMPILLO i J. UNTERMANN.

El 1989, el sr. Saurel tingué l'amabilitat de cedir material arqueològic trobat al municipi de Bolvir, a l'Arxiu Comarcal de Puigcerdà, que aquest donà a la Secció d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Ceretans, per tal que es portés a terme el seu estudi. Malgrat tot, no podem precisar si el kálathos en qüestió procedeix, exactament, del punt on ha estat localitzat l'assentament; si més no, sí d'una zona molt propera.

Presenta una forta erosió produïda per un acurat rentat de la peça, que gairebé provocà la desaparició del mateix i que ens impedeix saber si havia estat decorat (com succeeix en altres) o no. El fragment és de petites dimensions (6,2 x 6,2 x 0,8 cm), amb pasta *sandwich* compacta, indicadora d'una molt bona coccio i amb desgredant molt fi de quars, mica moscovita i feldespat;

s'aproxima, per la seva morfologia -sense ser exacte-, a la 61 de Conde (informació amablement proporcionada per la Dra. M.J. Conde).

El grafit està sobre el llavi i els signes reconeguts són: $\sim \pi \sim \diamond \varsigma$ que, segons J. Untermann, podria transcriure's com *nairkes* en el cas d'interpretar l'última lletra com lligam compost de = ke i = s.

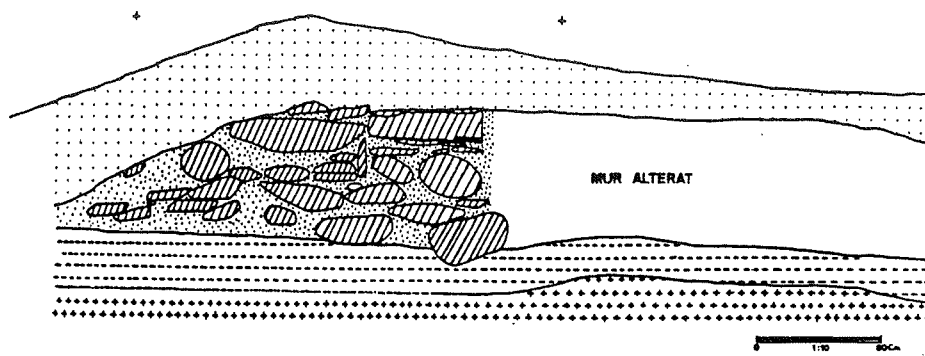
Tot i ser aquesta la més probable, Untermann apunta la possibilitat d'una altra transcripció en el cas de que el traç inferior de la penúltima lletra fos casual, llegint "ku" en lloc de "r", essent en aquest cas l'última lletra simplement "s", i transcrivint-se com *naikus*. Cap d'ambdues transcripcions no serien conegudes en textos ibèrics ni en la onomàstica tramesa per les inscripcions llatines.

Anex 3: Anàlisi mètrico-descriptiva dels *kálathoi*.

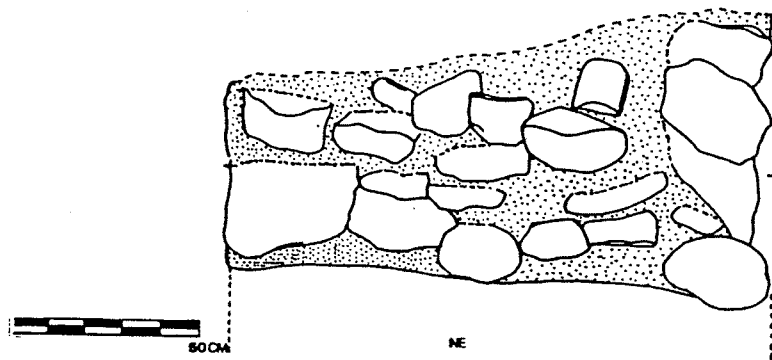
Jacim./peça	Forma peça	F. Vora	F. Llavi	Coccló	Engalba	Decoració	Pintura	A.
CASTELLOT 1	Cilíndrica	Inclinada No reentrant	Subrect	Oxidant Marró-tar	?	Banda a la vora?	Roig vinós clar	3
CASTELLOT 2	Cilíndrica	?	?	Oxi.-red.	Ataronjad	Semicercles Cabelleres	Roig vinós	
CASTELLOT 3	Cilíndrica	Lleug. inclin	Subrect	Red.-ox.	Marronosa	V: cercles	Marró-r. v.	3
CASTELLOT 4	?	?	?	Ox-red-ox	?	LH i semic.	Roig vinós	
CASTELLOT 5	Troncocònica	Inclinada Subrect.(inte)	?	Oxi. rosada	?	?	?	30
CASTELLOT 6	Cilíndrica	Lleug inclin. Acan i motllur	F. reentr	Ox-red-ox	?	?	?	23
CASTELLOT 7	Cilíndrica	Horitzontal Motllura inf	Tri-subr	Ox-red-ox	?	Grafit	?	3

- ALBIZURI, S. i NADAL, J. (1991) "Estudi de les restes faunístiques aparegudes en el jaciment Roc d'Esperança (Alp, Baixa Cerdanya)". *Ceretania*, 1. p.77-80. Puigcerdà.
- ALBIZURI, S. NADAL, J.(1992) Estudi preliminar de les restes faunístiques. a J. SANMARTÍ, J.SANTACANA: *El poblat Ibèric d'Alorda Park. Calafell, Baix Penedès*. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. p.289-298.
- ALBIZURI, S. NADAL, J. (inèdit) *Estudi Faunístic de la Moleta del Remei (Alcanar, Molsià)*. 44 p.
- ALTUNA, J.(1980). "Historia de la domesticación en el País Vasco desde sus orígenes hasta la romanización". *Munibe*, 36. 163 p.
- ARANEGUI, C. (1983). "Las jarritas bicónicas grises de tipo ampuritano", a DD.AA. *Ceràmiques gregues i helenístiques a la Península Ibèrica*. pp. 101-113. Diputació de Barcelona. Empúries-Barcelona.
- CAMPMAJÓ, P. i PADRÓ, J. (1978). Els Ceretans. 2on. *Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. pp. 189-210. Puigcerdà.
- CAMPMAJÓ, P. (1980). *Le site protohistorique de Llo*. Centre d' Études Préhistoriques Catalanes. Tome II. Université de Perpignan.
- CAMPMAJÓ, P. et UNTERMANN, J. (1990) "Les apports de la culture ibérique en Cerdagne-Données contradictoires". 8è *Col.loqui Internacional d' Arqueologia de Puigcerdà*. pp. 69-78. I.E.C. Puigcerdà.
- CAMPMAJÓ, P. (1991) "El poblament de la Cerdanya des dels orígens fins a l'ocupació romana", *Ceretania*, 1. pp. 21-38. I.E.C.-G.R.A.H.C. Puigcerdà-Perpinyà.
- CONDE, M. J. (1991). "Les produccions de *kálathoi* d'Empúries i la seva difusió mediterrània (ss. II-I a.C.)". *Cypsela*, IX. pp. 141-168. C.I.A.G. Girona.
- CURA, Miquel. (1984). "Els grafitis ibèrics d'Illiberis (Elna, Rosselló)". VIè. *Col.loqui Internacional d' Arqueologia de Puigcerdà*. pp. 203-209. Puigcerdà.
- DRIESCH, A. von (1976). *A Guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*. Peabody Museum. Bulletin nº1. Harvard University.
- LLACH,F. (1991) "Histoire géologique de la Cerdagne". *Ceretania*, 1. pp. 7-20. I.E.C.-G.R.A.H.C., Puigcerdà-Perpinyà.
- MALUQUER, J. (1968). *Epigrafia prelatina de la Península Ibérica*. Barcelona.
- MERCADAL, O. i OLESTI, O. (1991). "Els Castellots (La Corona, Bolvir). Un assentament ceretà a la Plana cerdana". 9è *Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. pp. 5-8. Puigcerdà.
- MERCADAL,O. i CAMPILLO,J. (En premsa) "El Castellot, Bolvir". *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Campanyes 1989-1992*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- MIGUEL, F.J. de; MORALES, A. (1981) "Catálogo para una unificación de medidas del esqueleto postcraneal de mamíferos en España". *Primeras Jornadas de Metodología de Investigación Prehistórica*. Ministerio de Cultura. Dirección de Bellas Artes y Archivos. pp. 299-305.
- PADRÓ,J. (1984) "Memòria provisional dels treballs arqueològics realitzats a Llívia durant la campanya de 1983". 5è *Quadern d' Informació Municipal*. Llívia.
- PADRÓ, J.; MONTERO,T. i PONS, E. (1989) "Excavacions al jaciment romà del Plà de Prats (Prats de Cerdanya)", Excavacions arqueològiques d' urgència a les comarques de Lleida. Exc. Arq. a Catalunya 9, pp.133-161, Dpt. de Cultura. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- PADRÓ,J. (1990) "La romanització de la Cerdanya". 8è *Col.loqui Internacional d' Arqueologia de Puigcerdà*. pp. 53-61. I.E.C. Puigcerdà.
- SILES, Jaime. (1985). *Léxico de Inscripciones Ibéricas*. Ministerio de Cultura. Madrid.
- SILVER, I. A. (1980) "La determinación de la edad de los animales domésticos". *Ciencia en Arqueología*. Ed. F.C.E. Madrid. pp. 289-309.
- UNTERMANN, J. (1980). *Monumenta Linguarum Hispanicum. Die Inschriften in Iberischer Schrift aus Südf frankreich*. Band II. Wiesbaden.

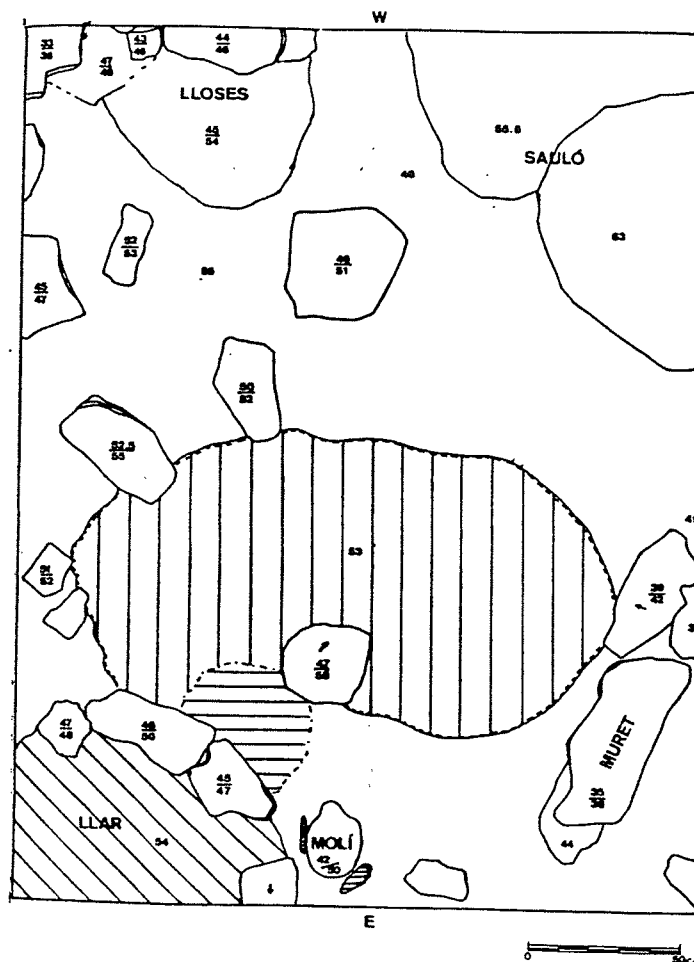
SONDEIG 'B' ALCAT NORD

PLANTA MUR: SONDEIG 'B'

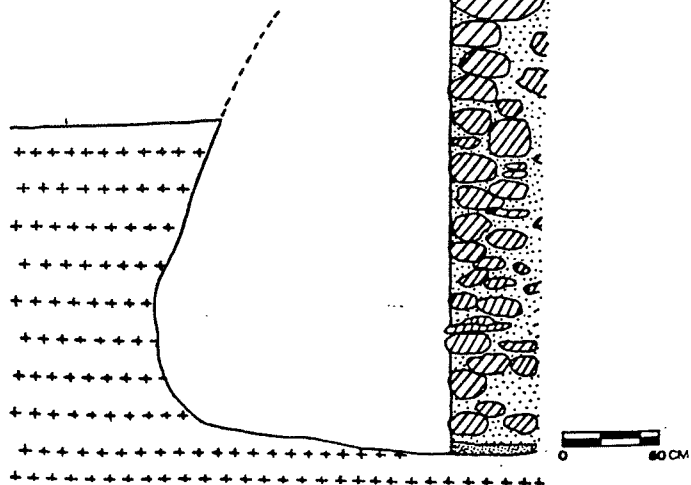

PLANTA SONDEIG 'D'

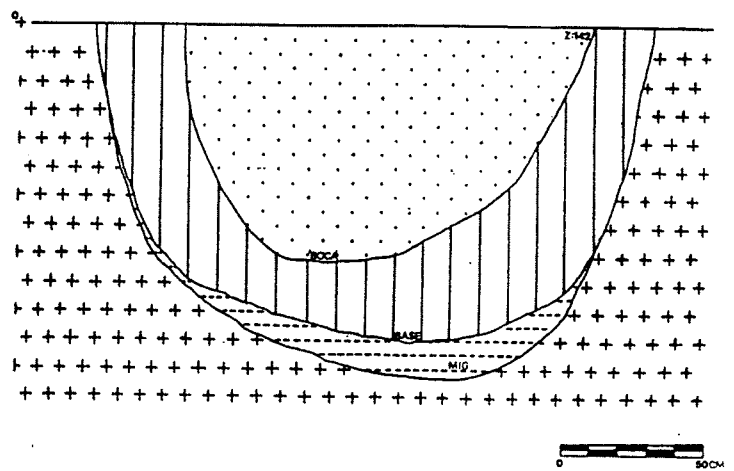

SECCIÓ N-S : SONDEIG 'C'

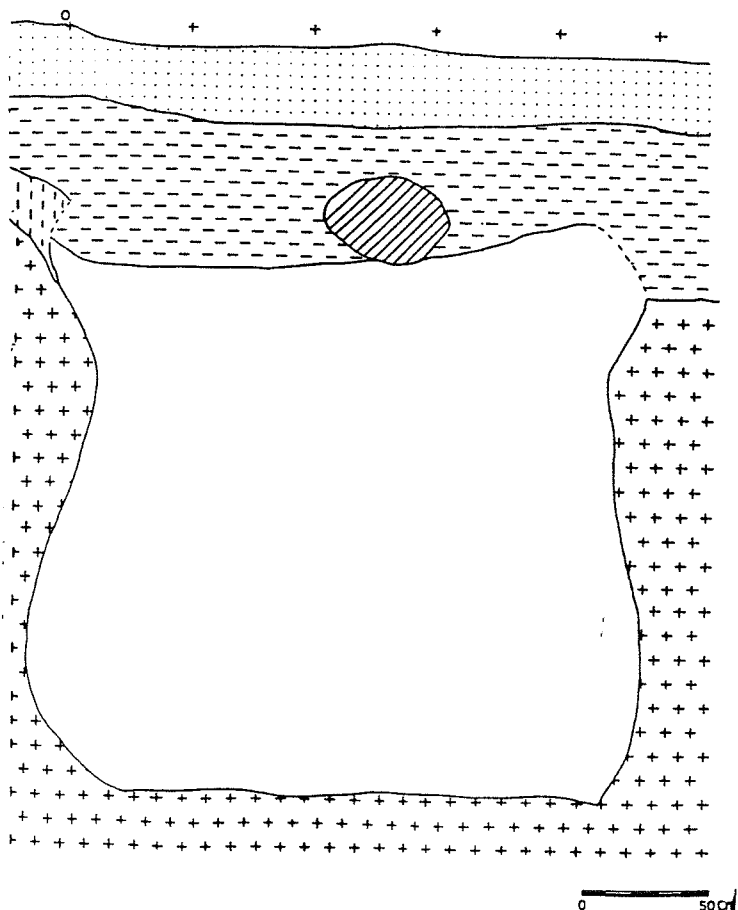
NIVELL
MAQUINA

PLANTA SONDEIG 'C' (SITJA)

SONDEIG 'C', ALCAT NORD (SITJA)

CAN PONS (ARBÚCIES). APORTACIO AL CONEIXEMENT DEL POBLAMENT ANTIC DEL MONTSENY.

Gemma FONT.*
Joaquim MATEU.*
Sandra PUJADES.*
Josep Manuel RUEDA.*
Jordi TURA.*

* (Museu Etnològic del Montseny, La Gabella).

El jaciment de Can Pons (Arbúcies), aporta noves i rellevants dades pel coneixement del poblament antic del Montseny i del seu sector nororiental, en concret.

CAN PONS.

El propassat mes de setembre de 1993 en iniciar-se el removiment de terres per les obres del futur camp de futbol d'Arbúcies, les màquines posaren al descobert materials iberoromans d'una escombrera. Les troballes foren portades al Museu Etnològic del Montseny, la Gabella, qui inicià els tràmits per realitzar una excavació d'urgència. La intervenció tingué una durada de 5 mesos (de setembre de 1993 a febrer de 1994) i fou finançada per l'Ajuntament d'Arbúcies i el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

El jaciment de Can Pons s'assenta sobre una terrassa fòssil de la riera d'Arbúcies, cercant les zones amb més presència de grans blocs de granit, erosionats per les corrents del curs d'aigua, per tal de fonamentar l'edificació. No obstant aquells blocs que sobresortien del sol d'ocupació foren extrets i acumulats en les immediacions de l'edifici; després per facilitar l'anivellament del terra, es feu una petita capa de pedres i còdols. Per altra banda al llarg de tota la terrassa es detecta un nivell de color negra molt orgànic, no sempre amb materials arqueològics, que hem interpretat com el sol o nivells de la terrassa en el període ibèric. A jutjar per la interpretació paleoecològica facilitada per M. ROS, podríem afirmar que prèviament a l'ocupació els pobladors van **artigar** la zona. L'autora de l'informe ens diu que a partir de les restes determinades podríem parlar d'un bosc d'alzinar mediterrani (amb brucs i arboç) localment esclarissat, amb presència de comunitats hidròfiles que donarien lloc a bosquets de ribera, degut a les humides condicions edàfiques que proporcionaria la presència propera de la riera d'Arbúcies (carbons de pollancre). Aquesta interpretació, sumada a la presència generalitzada a la terrassa del nivell de terres negres, és el que ens permet decantar-nos per la hipòtesi de la pràctica de l'artigatge.

L'excavació d'urgència permeté documentar en la seva totalitat un establiment que hem qualificat com mas o factoria agrícola ibèrica. Aquest edifici té 6 habitacions (veure planta) i va patir una petita reforma que afectà al passadís d'accés a l'habitació central (nº II) i a les habitacions I i III. A la part Est de l'edifici s'ha pogut documentar la presència de parets de tova, just davant de l'entrada principal, conformant probablement un porxo. Al voltant de l'edifici es troben les zones d'abocador. Precisament la de davant de l'entrada fou la que

excavaren en part les màquines de les obres.

Les restes arqueològiques demostren una funcionalitat força clara dels diferents espais interiors de l'edifici:

-L'habitació I, sembla haber estat emprada com a habitatge (presència d'una llar, i atuellls ceràmics d'ús quotidià)

-L'habitació nº II, fou utilitzada com a taller (presència de pondus i fusaïoles) i per habitatge (presència de la llar ...) i d'alguns atuellls ceràmics pràcticament sencers)

-L'habitació IV fou utilitzada com a magatzem, (presència d'una dòlia i un petit dipòsit)

-L'habitació V s'interpreta igualment com a magatzem-rebost, donada la quantitat d'atuellls ceràmics (pràcticament sencers) localitzats bàsicament al cantó de les parets. Cal resaltar també la troballa de més de 40 pondus, agrupats en dues filades perpendiculars a l'habitació.

Adossat a la part nord de l'edifici es va localitzar un forn d'estructura senzilla, de forme bursoide, amb parets de tova. A l'interior del forn s'hi trobaren nombrosos troncs d'alzina carbonitzats (algun de dimensions considerables).L'absència total d'escòria de ceràmica, metalls o vidre, així com les reduïdes dimensions del forn, ens fa pensar en la possibilitat que es tracti d'un forn domèstic.

L'estudi antracològic realitzat per M. Ros ha determinat la presència de l'alzina com element de combustió de les llars i del forn, abundants taxons de bruc, en forma de tiges entrelaçades que debien de conformar la coberta de l'edificació, i pollancre que podria estar relacionat amb els suports dels telers.

A una distància d'uns 100 m. vers llevant, es localitza una altra estructura quadrangular, de petites dimensions, amb presència de teula i gran quantitat de restes de dòlia. Aquest element, junt als preliminars de l'anàlisi paleocarpològica, realitzada per R. Buxó, que ha documentat la presència de *vitis vinifera*, ens fa pensar que es podria tractar d'una àrea d'emmagatzamament. Finalment es trobà un mur aïllat d'uns 20 m., que sembla relacionar-se amb aquest magatzem i que podria respondre a un moment posterior de l'edifici central. L'escassetat dels materials trobats i que només el petit magatzem sigui una estructura íntegra ens dificulta la seva adscripció cronològica.

CRONOLOGIA

L'adscripció cronològica del jaciment en funció del material lliurat ens el situa entre la segona meitat del s.II adC i la primera meitat del s.I adC: ceràmica campaniana B (forma 1 i 5 Lamb.), àmfora itàlica, campaniana A (forma 5 Lamb.i 36 Lamb.), parets fines, ceràmica d'engalba blanca i presència de dòlia. Nogensmenys la ceràmica predominant és la ceràmica a mà ibèrica que presenta, en una primera aproximació (l'estudi dels materials no s'ha realitzat encara) decoracions amb cordons impressos i sobretot incisions i impressions amb espiga i circulars. També hi són presents els apèndixs de premsió, les tapadores i un bon nombre d'atuellls remuntables. Un altre element signficatiu és la presència de més de 60 pondus i 4

fusaïoles, un petit vasset de fireta a imitació d'una cràtera, ceràmica grisa de la costa catalana, oxidada comuna ibèrica, oxidada emporitana, àmfora ibèrica i diversos fragments de *kalathos*... Quant al material lític podem destacar la presència d'un fragment de molí, una ma de molí i pedres d'esmlar.

LA SIGNIFICACIO DEL JACIMENT DE CAN PONS

La significació del jaciment ibero-romà de Can Pons abasta diferents aspectes prou interessants:

Per un cantó ens aporta dades noves sobre el poblament antic de tota l'àrea que estem tractant i canvia alguna de les hipòtesis que sobre aquest poblament es tenien. No són noves les troballes d'època romana o ibèrica al Montseny, de fet es té coneixement de troballes d'aquest període en nombrosos indrets de la vall del Congost (La Garriga, on destaca la Vila romana de Can Terrés, Tagamanent, Montmany-Figueró, el Brull), Cànoves, St. Pere de Vilamajor i a la vall del Tordera (Palautordera, i Sant Celoni). De fet en el curs baix de la Riera d'Arbúcies en els darrers anys s'han localitzat jaciments a Grions (Sant Feliu de Buixalleu) i Hostalric, el fet però es que pel que fa al curs mitjà i alt de la riera d'Arbúcies, no es tenia constància de cap jaciment d'aquest període, donant la sensació, de que l'estructura general de poblament responia a la presència de comunitats ramaderes semi-nòmades, del tipus que ja s'observaven des del neolític, i que el poblament estable ocuparia les zones planes, i de fàcil conreu del curs baix de la riera, a les zones de Gaserans i Grions, sense penetrar més enllà del límit marcat per Montsoriu, on els terrenys plans aptes pel conreu són menys nombrosos i de dimensions molt més reduïdes. En aquesta zona el desenvolupament del poblament estable o sedentaritzat, no tindria lloc fins a època medieval segles IX i sobretot X en que trobem referències de diversos nuclis de població i parròquies (Lliors, Cerdans, Sant Pere Desplà, Arbúcies i Joanet entre d'altres).

Amb la troballa del jaciment de Can Pons, aquesta hipòtesi perd tota la seva força en tant que representa un tipus d'habitat totalment sedentaritzat i ocupat possiblement en un període relativament llarg (Segona meitat del s. II adC. entrant possiblement a la primera meitat del segle I adC.), abans de la seva destrucció, i amb una continuïtat posterior com ho demostren les troballes del sector 2 de Can Pons i la troballa puntual de ceràmiques de període imperial. Reforça igualment l'importància de la Vall de la Riera d'Arbúcies i els camins d'aquest sector com a vies de penetració i comunicació entre els plans de la Selva i Vall del Tordera, cap a la zona de la Plana de Vic (fortament romanitzada)

Per un altre cantó les característiques peculiars d'aquest jaciment (sector 1 de Can Pons) i la seva cronologia, en funció de les dades prèvies de que disposem abans d'iniciar l'estudi detallat, el converteixen en una troballa espectacular, que ultrapassa la importància de l'àmbit estricte de la zona estudiada, en tant que ocupa un buit en el coneixement de les estructures d'habitat dispers ibèric que trobem en el Principat, possiblement i yuxtaposades amb la implantació de les bases del poblament romà en les zones costaneres i planes interiors més aptes pel conreu, que es caracteritza per la presència de Vil.lae com a forma d'ocupació i explotació del territori. En aquest sentit un model similar ha estat descrit al Penedès per diferents autors, malgrat no haver detectat cap estructura arquitectònica sencera, com en el nostre cas (MIRET et al., 1986; BURES et al., 1990; MACIAS et al. 1990).

Can Pons representa en certa manera una exemplificació d'aquests jaciments ibèrics que entren en contacte amb la romanització, (possible explotació de la vinya i ametller, presència de dolies, ceràmiques d'importació...), i que mantenen encara per un cantó una estructura econòmica, amb una agricultura a petita escala i en la que prima el consum familiar, i per l'altre una base productiva i de mà d'obra essencialment domèstic-familiar.

BIBLIOGRAFIA.

BOSCH ET AL.: *Estudi preliminar d'uns materials ibèrics del turó del castell d'Hostalric. Quaderns de la Selva, 3.* Centre d'Estudis Selvatans. Santa Coloma de Farners, 1990.

BOTET I SISO, J.: *Aquis Voconis. Revista Històrica vol III.* Madrid, 1876.

BURES ET AL.: *El jaciment ibèric del barranc del Prat (La Juncosa de Montmell). Miscel·lània Penedesenca, XVII.* Institut d'Estudis Penedesencs. Sant Sadurní d'Anoia, 1993.

HERAS, N.: *Las vías romanas en la provincia de Gerona. Revista de Gerona, vol. VII.* Girona, 1883.

MACIAS, J.M.; REMOLA, J.A.: *Anàlisi de l'hàbitat d'època ibero-romana a la zona de l'Abornar (Santa Oliva, Baix Penedès). Miscel·lània Penedesenca, XVII.* Institut d'Estudis Penedesencs. Sant Sadurní d'Anoia, 1993.

MIRET ET AL.: *La evolución y el cambio del modelo de poblamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo. Los Asentamientos ibéricos ante la romanización.* Madrid, 1986.

RUEDA, J.M.: *Les primeres ocupacions humanes a la vall d'Arbúcies.* a A. BOVER: *Arbúcies estudi del medi i formes de vida (1743-1940).* Col·lecció Botet i Sisó, 2. Diputació de Girona i Ajuntament d'Arbúcies. Girona, 1986.

TURA, J.; RUEDA, J.M.: *El poblament antic a la vall d'Arbúcies i en el sector N.E. del Montseny. Estat de la qüestió. III trobada d'estudiosos del Montseny.* Servei de Parcs de Diputació de Barcelona. En premsa.

VILA, Mª V.: *Las vías de comunicación en la comarca de La Selva en época romana. Cypsela IV.* Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona, 1982.

L'EMISSARI SUBMARÍ D'AIGÜES RESIDUALS DE ROSES

Marcel PUJOL i HAMELINK

Situació del jaciment.

El jaciment es situa a la vila de Roses (lat. 42°16', long. 3°11', Alt Empordà), en un àrea que podem arribar a establir en unes 130-150 Ha. Realitzant-se el seguiment de l'obra de l'emissari submarí en un tram, de 60 m de llarg aproximadament, a partir de l'estació de bombeig d'aigües residuals, situat a l'avinguda de Rhode davant mateix de l'edifici de Correus, en direcció al mar.

L'ancoratge i el port greco-romà.

L'ancoratge, tal com succeeix en els utilitzats encara avui dia, era el lloc on romanien els vaixells que buscaven refugi en cas de mal temps, lloc on esperaven per a acostar-se al moll i en el cas que els vaixells fossin massa grans i no poguessin acostar-se al moll per falta de calat, lloc on s'efectuaven les operacions de càrrega i descàrrega de les mercaderies a través d'embarcacions més petites que feien el trajecte entre el vaixell i el moll. També cal afegir que tota embarcació arribada a un port calia que romangués ancorada davant del port fins a aconseguir el permís per a acostar-se al moll expedit pel funcionari portuari, és a dir que calia pagar el *portorium*, a l'igual que a l'Edat Mitjana calia pagar el dret d'ancoratge, impost aplicat a tota embarcació arribada a port.

En el temps que el vaixell passava fondejat es netejava la cala del vaixell, previ a la partida per a un nou viatge, el resultat de la neteja realitzada es llençava al mar, i així és com s'explica la gran quantitat de material existent en els punts d'ancoratge. El material que es trobava dins la neteja era el producte de la trencadissa que es produïa durant la navegació - sempre hi havia alguna àmfora que es trencava durant el viatge-, ja fos a causa del pes o a causa dels cops rebuts en cas de mala mar. Al descarregar-se les àmfores del vaixell, totes les àmfores trencades eren llençades directament al mar, a l'igual que tota deixalla orgànica i inorgànica.

Actualment gran part de l'ancoratge de Rhode es localitza en terra ferma, a causa de l'avenç de la línia de costa que s'ha produït durant aquests darrers mil cinc-cents anys, pels aportaments de sediments al·luvials i marins que han acabat per colgar el port i l'ancoratge de Rhode.

La localització del port antic es situa a la zona compresa entre el rec Fondo o d'en Forquilla i els carrers Madrid i Lluís Companys, gràcies a la troballa d'uns grans carreus de pedra entre aquests dos carrers, dels quals es digué que pertanyien "al moll antic", i també pel descobriment de dos derelictes sota uns edificis que es troben davant del mar (Correus i l'Hotel del Parc), en una àrea que es troba entre l'obra de l'emissari submarí i els carrers Madrid i Lluís Companys.

L'ancoratge, situat davant mateix del port i de la ciutat antiga, es troba emplaçat sota bona

part de l'angle S.E. de la Ciutadella, de l'avinguda de Rhode fins a la plaça Catalunya, i sota bona part dels carrers i illes de cases veïnes al Lluís Companys, Madrid i Miquel Oliva i Prat, per la banda de mar segueix sota la plaça del Pescador, la plaça de les Palmeres o de les Botxes, el Rec d'en Forquilla, el passeig Marítim i la platja, incloent-hi bona part del fons marí actual encara que el nivell de l'ancoratge antic es troba sota un metre o més de l'actual fons marí segons els indrets.

A Roses, la costa no només ha avançat a causa de les aportacions al·luvials -riures de la Trencada, Ginjolars, la Cuana i rec d'en Forquilla- i marines -repartiment de les aportacions al·luvials del Fluvià, la Muga, els Salins i del Grau de Santa Margarida- sino també a causa de l'expansió urbanística i l'interès turístic, consolidant el litoral amb barreres, com els passeigs i els espigons, i acabant per "fixar" platges noves amb l'aportació de milers de tones de sorra de la desembocadura del Fluvià.

Els treballs d'instal·lació de la tuberia.

Les obres del nou emissari submarí d'aigües residuals depurades de Roses, realitzades just al mig de l'àrea descrita, tenen en una llargada de mil cinc-cents metres a partir de l'estació de bombeig en direcció el centre del Golf.

La durada de l'obra fou prevista en dotze mesos de feina, dividint-la en tres fases:

- A la **primera fase** es col·locaren vuit-cents metres de tuberia en el mar (abril-novembre)
- A la **segona fase** es col·locaren uns vuitanta metres de tuberia, part al mar i part a la platja (novembre-gener).
- I a la **tercera fase** s'acabà la instal·lació total de la conducció (gener-maig).

La **primera fase** -com la tercera- fou efectuada completament mitjançant treballs subaquàtics. La realització de la rasa on s'havia de col·locar la tuberia es feu gràcies a l'ús de mànegues d'aire: sistema de succió emprat normalment per a desplaçar grans quantitats de sediment. L'aparició d'una capa d'arrels de posidònia, *Posidonia oceanica*, va ralentir l'obra a causa de la seva compacitat, resolt gràcies a l'ús d'un enginy mòbil a base de discs pneumàtics que s'encarregava de la seva destrucció. Un cop s'arribava a la fondària desitjada a la rasa on s'havia de col·locar la conducció, es transportava la tuberia des del moll comercial mitjançant un globus de 5.000 Kg. a cada extrem i remolcant-lo amb una barca fins a la vertical de la rasa, allà un submarinista s'encarregava de baixar-la i col·locar-la just al seu emplaçament.

La **segona fase** fou realitzada mitjançant una combinació de treballs subaquàtics i terrestres. Tota la feina d'extracció de terres per a la realització de la rasa es feu amb màquines excavadores. Aquestes construïren un espigó de terra que s'endinsà trenta metres dins del mar, fins trobar on havien instal·lat l'última tuberia de la primera fase. Un cop les màquines eren al damunt s'encarregaven de realitzar la rasa, eliminant tot seguit l'espigó a mida que la rasa s'anava fent, tot reculant. La feina d'instal·lació de les tuberies fou exactament igual a la de la primera fase, tot a partir de submarinistes, fins i tot el transport de les tuberies es

realitzà per mar.

El punt més delicat de la segona fase sorgí en el moment que es trobaren amb la platja i la zona de trencaones, degut al va i vé del mar s'omplia constantment la tuberia de sorra i no fou fàcil connectar les dues darreres tuberies. També fou aquí on es produí l'accident que costà la vida a un dels submarinistes.

Un cop s'instal·là i connectà la darrera tuberia del mar, les màquines realitzaren un espigó semi-circular, amb cada extrem a la platja, deixant els extrems de la tuberia a ambdós costats. A partir d'aquí es treballà sense por de la mar de llevant gràcies al fet que l'obra es feia dins d'una gran cala excavada a la platja.

El seguiment arqueològic de les obres.

Durant la **segona fase** de les obres fou possible apreciar l'abast de les màquines gràcies a l'extracció del sediment que dipositaven a la platja. L'expectació que demostrà tenir l'obra ajudà a fer córrer el rumor de que s'havien trobat fustes d'un vaixell, malgrat no trobar les restes de cap vaixell sí que es va trobar a les piles de terra de la platja gran quantitat de material amfòric. Avisat el Servei d'Arqueologia, i amb l'acord de l'empresa afectada, el Consorci de la Costa Brava, es començà el seguiment de l'obra des del dia 7 de desembre del 1992 fins al 14 de gener de 1993.

Estratigràficament podem dir que hi ha una seqüència amb quatre nivells o fases de deposició. La **superficial o primera** correspon a la platja actual, la **segona** correspon a la platja existent anteriorment a la regeneració del 1990, la **tercera** al gruix d'arrel de posidònia segellant la **quarta** fase, corresponent al nivell d'argiles sorrenques on es troba el material arqueològic de l'ancoratge emprat a l'època grega i romana.

La **primera fase** correspon a un nivell de sorra, amb llims argilosos, que correspon al sediment existent a la desembocadura del riu Fluvià. Recordem que dita sorra fou portada d'aquest lloc l'any 1990 durant la Primera Fase de Regeneració de Platges a càrrec del MOPTMA.

La **segona fase** correspon a un nivell de sorra corresponent a la platja anteriorment existent, barrejat amb les pedres de gneis de l'espigó que fou retirat a partir de l'obra del MOPU abans esmentada, amb elements de construcció del passeig, tantes vegades destruït i reconstruït a causa del llevant, per les restes dels antics Banys Calents de principis de segle, i finalment per les aportacions del clavegueram i del rec d'en Forquilla.

La **tercera fase** correspon al nivell d'arrel de posidònia on s'hi ha trobat al seu interior bastants fragments de ceràmica medieval i moderna. Molts fragments de ceràmica vidrada presenten una superfície negrosa a causa de l'oxidació del manganès, resultant del contacte amb l'aigua salina. Per les seves característiques morfològiques molts fragments poden ser datats dels segles XIII-XV.

La **quarta fase** correspon a un nivell d'argiles sorrenques grises, amb moltes restes malacològiques (tellarines, cloïsses i d'altres mol·luscs), i material que evidencia el fons de

l'ancoratge antic: fragments d'àmfora, ceràmica de taula i de cuina, tègules i una quaderna.

La quarta fase fou "excavada" per les màquines durant el mes de desembre. En aquest mes s'excavava dins l'aigua, fet que resultava impossible d'apreciar visualment la fondària a la que s'arribava amb la pala de l'excavadora. A causa de l'aigua s'augmentà l'extensió i la fondària per a realitzar la rasa comportant l'excavació del nivell on es situa l'ancoratge.

L'ancoratge emprat per la ciutat greco-romana de Rhode.

La gran quantitat de material corresponent a l'època grega i romana ha estat localitzada en un nivell segellat per una capa d'arrel de posidònia, això ens confirma la localització de l'ancoratge i el port de Rhode. Totes les troballes conegudes fins aquest moment (carreus de pedra, derelictes i material amfòric) es troben en una àrea distant de tant sols 100 m.

El material ceràmic i amfòric descobert a les obres de l'emissari submarí donen una cronologia que s'estén entre els segles V a.C. i VII d.J.C., podem citar-ne entre les més característiques, del període grec, segles V-III a.C., les àmfores greco-itàliques, massaliotes, ibèriques, púnico-ebusitanes i possiblement alguna d'oriental, ceràmica àtica, del taller de Rhode, de les Petites Estampetes, grisa emporitana; del període romà republicà i alt-imperial, segles IIIa.C.-II d.J.C., les àmfores greco-itàliques tardanes, àmfores itàliques Dressel I A B i C, àmfores tarraconeses Dressel 2-4, àmfores gal.les, àmfores bètiques d'oli Dressel 20 i de salaó Pelichet 46, ceràmica campaniana A i B, T.S. sudgal.lica, una llàntia; del període romà baix-imperial i visigòtic, segles III-VII d.J.C., àmfores africanes Almagro 51, Keay LXII (alguna de producció tarraconesa), ceràmica de vora fumada, clares africanes, grisa paleocristiana, lucente i una llàntia nord-africana.

El dipòsit de fustes d'època moderna.

La cala oberta en sec per les màquines a la platja durant el mes de gener, deixà a la vista una seqüència de nivells moderns amb moltes restes de construcció de les diferents obres realitzades al passeig, del clavegueram i de l'edifici de banys calents existents a principis de segle. Seguien a aquests nivells moderns una fase d'argiles grises.

Per sota dels nivells d'argiles grises, les obres deixaren al descobert dues fustes de roure treballades de grans dimensions, una amb tota seguretat pertanyent a una quilla i l'altra de dimensions més grans sense poder definir a quina funció es destinaria. Les fustes es trobaven dins d'un nivell d'argiles grises, amb una manca absoluta de material acompanyant, fet pel qual ens resultà a primera vista impossible de donar una cronologia.

S'extragué una de les dues peces, la que semblava ser una quilla, a causa del fet que l'altra es trobava en el perfil, just per sota del passeig amb el conseqüent perill d'esfondrament. La fusta en forma de quilla resultà ser tal peça, es tractà d'una peça de roure escorxada, serrada pels costats i els extrems i treballada a cops d'aixa pel costat superior i inferior de la peça, però la manca de claus, emprentes de claus i el treball per a practicar-hi juntes i greses ens feu deduir que si era una quilla mai no va arribar a ser utilitzada com a tal. La quilla es devia guardar en un dipòsit a l'espera de ser utilitzada en la construcció d'un vaixell.

L'aparició de marques concretà la cronologia de la quilla. Dos tipus de marques: el primer esgrafiat amb un punxó a la part superior on es llegia A 305, o sia el número d'inventari del dipòsit de fustes d'una drassana, els números en xifres arabs ens donen una datació posterior al segle XV, vegi's les marques en xifres llatines del derelicta Culip VI datat en el segle XIV, i el tipus d'A una datació ballant entre el segle XV i XVIII, vegi's les marques de les botes del derelicta de principis del segle XVI de Vilafranca de Noya.

El segon tipus de marca aparegué en el extrem serrat de popa amb set lletres R marcades amb segell, podria molt bé ser que fossin la marca reial, per donar constància de que el roure pertanyia al Rei, és a dir per a la construcció de navilis de la Corona. Serà corrent durant els segles XVII i XVIII a la Corona Espanyola i a d'altres estats europeus, principalment a França, en que funcionaris reials o fins i tot els municipis eren obligats tenir cura dels boscos, a inventariar i triar els millors arbres, sobretot roures i avets, per a la construcció de la flota reial -navilis i fragates de guerra-.

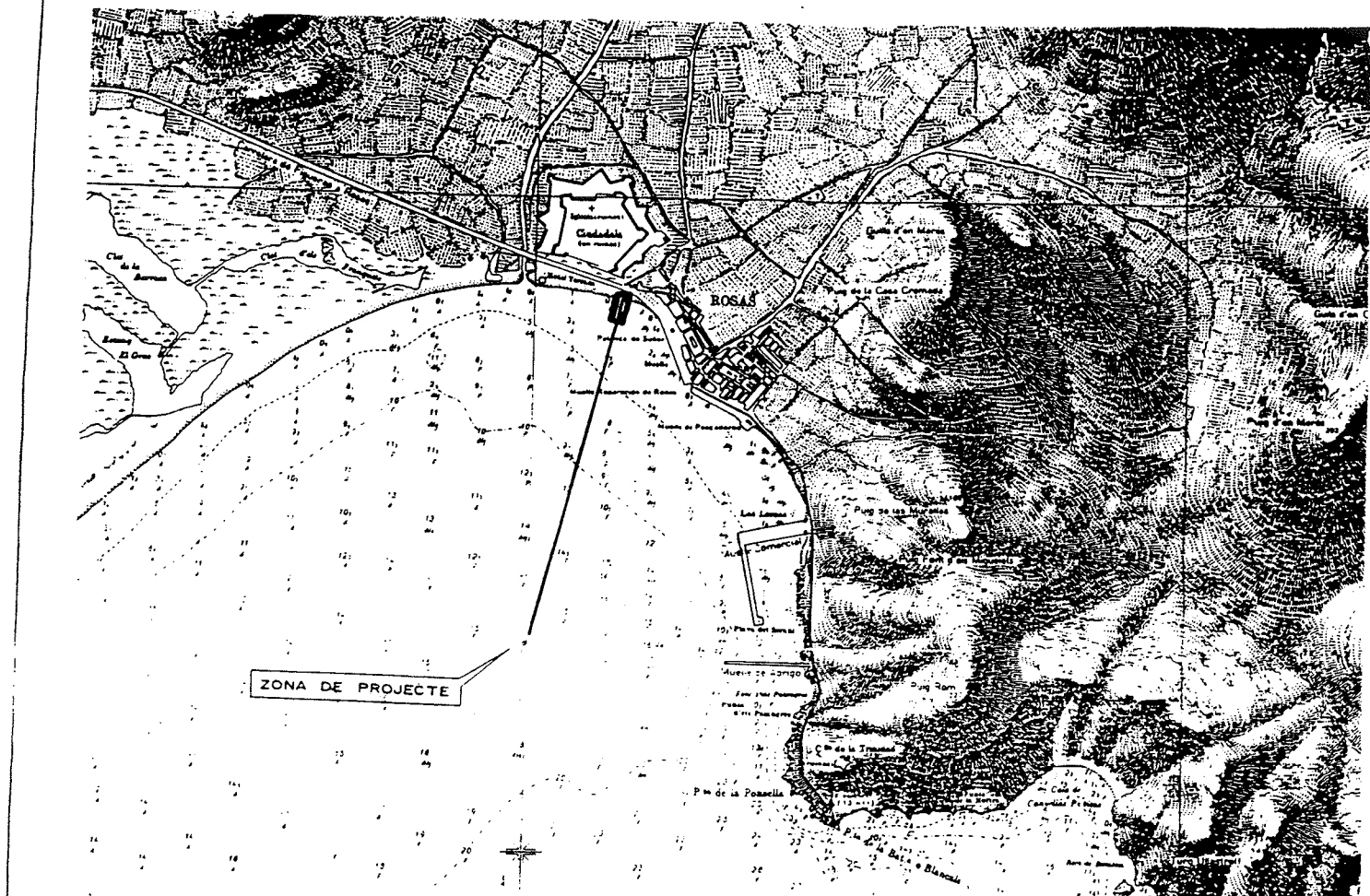
Es per aquestes raons per les quals creiem que es tractaria d'una quilla feta en els segles XVI a XVIII i col.locada en un dipòsit de fustes per a la construcció naval, potser d'una drassana local o probablement a l'espera de ser traslladats a alguna drassana de la marina reial, potser a Cartagena.

En conclusió.

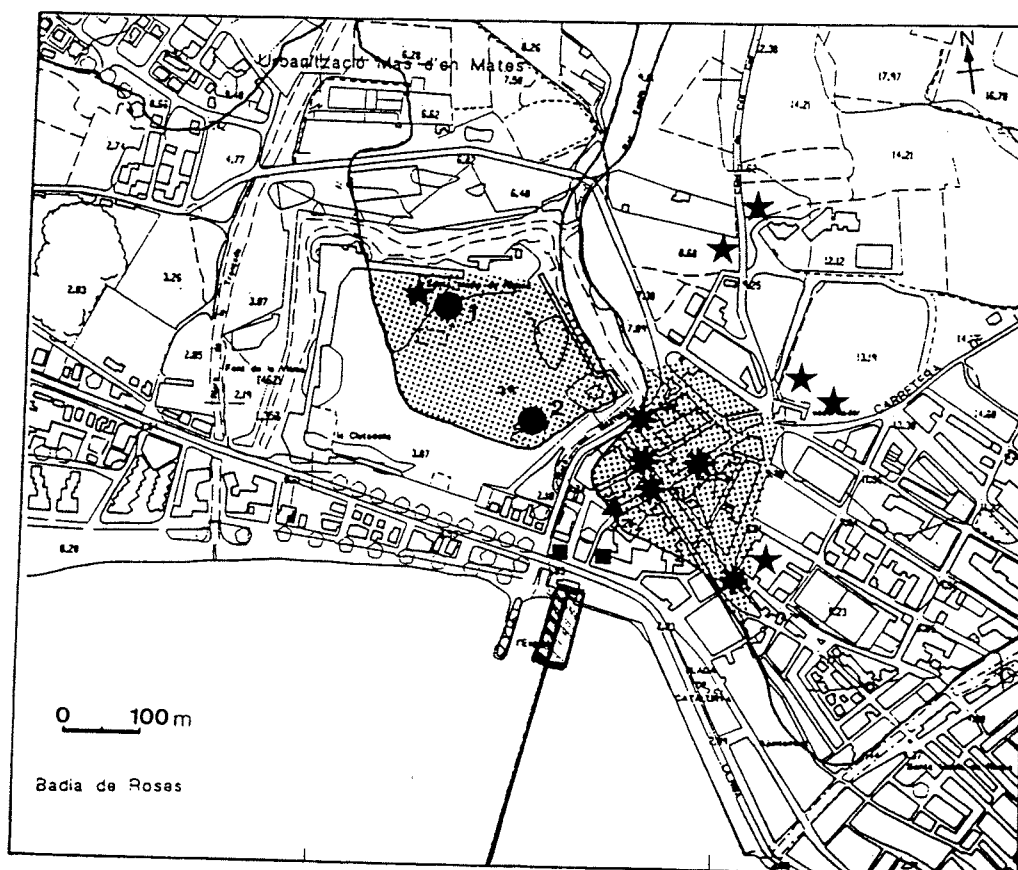
Tenim l'evidència arqueològica del fons del port i ancoratge de la ciutat grega, romana i visigòtica de Rhode, gràcies a l'excavació del nivell on s'han recuperat aquestes restes que havia estat segellat per una capa d'arrel de posidònia des de fa gairebé mil cinc-cents anys. Pel material trobat podem deduir que l'indret on situaria el port, o més aviat l'avant-port i ancoratge, que hauria estat utilitzat des del segle VI-V a.C. fins al segle VII d.J.C. sense interrupció.

D'altra banda podem afegir que l'activitat portuària és un indicador de la vitalitat comercial d'una ciutat, i que si bé fins ara es deia que la ciutat caigué en decadència durant els primers segles de la romanització, ara caldrà reavaluar aquesta tesi a causa del material d'època romana republicana. Es d'assenyalar que la quantitat de material (més de 3.000 fragments ceràmics) han estat trobats en només 120 m² i en un nivell el gruix del qual no arribava als 50 cm.

La segona descoberta important és la troballa del dipòsit de fustes de drassana d'època moderna descobert sota l'estació de bombeig. Fins ara es coneixia la drassana d'en Pau Pujol fins fa pocs anys existent, però no teniem coneixement de l'existència de cap drassana d'importància en aquest indret durant els segles XVI-XVII, o l'existència d'un dipòsit de fustes en destinació a alguna drassana reial.

 GENERALITAT DE CATALUNYA	DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT Juntà de Seguiment	 CONSORCI DE LA COSTA BRAVA	TÍTOL DEL PROJECTE PROJECTE MODIFICAT D'EMBARCADIURAS DE ROSES	ELABORACIÓ CONSTRUCCIONS I OBRES D'ART, S.A. JORDI Y HERNÁNDEZ PONS, S.A. LLOMA TENDRELLA, 10 D'ENFONS D'UTS	ESCALA 1/14.800	TÍTOL DEL PLÀNOL SITUACIÓ	FOLI 1-2
---	---	--	---	---	--------------------	------------------------------	-------------

Àrea aproximada de la ciutat romana de Rhode. En trama puntejada està indicada l'àrea de troballes d'època romana. Aquesta àrea estaria dividida en dos, pel rec Fondo: a l'esquerra amb la zona excavada del temple i la factoria de salons de peix, i a la dreta el centre urbà amb les residències, els comerços i el port.

Amb un traçat més gruixut està indicada la línia de costa que devia ser, amb tota seguretat, terra ferma. Entre el Mas d'en Mates i l'actual línia de mar hi devia haver aiguamolls o salines (Pujol i Hamelink, 1992).

● 1 Temple paleocristià, segles IV - V d.J.C.

● 2 Factoria de salons de peix, segles III-VI d.J.C.

* Troballes de mosaics i columnes

▲ Troballa de grans blocs de pedra (el moll romà?)

■ Restes de vaixells

★ Localització de tombes d'època romana

J.M. Nolla
Isabel Rodà

La campanya de l'estiu de 1993 significà la darrera intervenció en aquest important jaciment arqueològic i la fi dels treballs de camp que havien començat uns quants anys abans. D'aleshores ençà, l'equip que ha estat excavant en aquesta estació, des del costat nord i des del sud, està preparant la memòria i la publicació definitiva que han de donar a conèixer, en detall, la tasca realitzada i els resultats aconseguits, explicar amb més o menys precisió l'evolució del lloc i dels canvis que ha sofert des del moment just de les primeres implantacions fins a l'actualitat. Cal esperar que ben aviat disposarem d'aquesta eina imprescindible per endagar una discussió pública absolutament necessària. En aquesta comunicació pretenem resumir els resultats dels treballs globalment considerats, esbossar les línies mestres de l'evolució del lloc i plantejar diverses hipòtesis de reconstrucció, arquitectònica i històrica, del lloc.

El Coll de Panissars és, juntament amb el Portús, el pas natural, més còmode i més utilitzat de la gran via romana que posà en relació Itàlia, Provença i Lleugüadoc amb Hispània, que des de finals del segle I aC. rep el nom de Via Augusta en record de l'enorme tasca realitzada per l'emperador de millora i perfeccionament del camí. És absolutament clar que un i altre ramal, amb distàncies idèntiques, funcionaren simultàniament si bé fa l'efecte que més intensament un o altre segons les èpoques. Panissars no té tanta alçada però el Portús sembla més suau.

Les evidències del camí són ben paleses i les excavacions del Coll de Panissars han permès localitzar un tram considerable de via, amb una amplada màxima d'uns cinc metres, tallada directament sobre la roca i on s'observen les roderes, fondes, deixades pels carros. El viarany venia, des del sud, resseguint la riba dreta del riu Llobregat des de Deciana (El Palau o l'Estrada, probablement) fins que, en arribar als primers contraforts pirinencs, a l'altura aproximadament del Pont d'Espanya, es biforcava anant cap al Portús per sota de la carretera actual o paral·lela a la muntanya començava a pujar cercant la manera més planera per fer-ho. Aquest ramal l'hem pogut resseguir en alguns sectors mentre que en altres punts ha desaparegut sota un bosc espès, i arribava al coll des de llevant fent necessari un gir en angle recte per arribar a la cresta de la muntanya, al Summum Pyrenaeum i, des d'allí iniciar la davallada cap a la plana del Rosselló seguint el marge esquerre de la ribera de Roma. El Coll, en aquest indret, ofereix facilitats per passar la serralada i, a més, una visió extraordinària sobre la plana empordanesa i, molt menys imponent sobre la Catalunya Nord, que no posseeix, ni de bon tros el Portús, amagat darrera la massa rocosa de Bellaguarda i sense control, tampoc sobre el Rosselló. Aquest és un punt que cal tenir en compte i determinant per entendre la preeminència segura de Panissars sobre el Portús almenys fins que hom bastí un castell a Bellaguarda. El descobriment de dos fragments d'un miliari de gres, dedicat, segons sembla a Constantí el gran, confirmen amb claredat l'ús com a via d'aquest ramal.

Just en aquest lloc, damunt mateix de la partió d'aigües, coincidint amb la frontera política nascuda del tractat dels Pirineus (1659), hom construí, en un moment que no hem pogut datar amb absoluta seguretat però si a través d'indicis molt raonables (tècnica constructiva, cronologia

relativa, paral·lels,...), un imponent monument commemoratiu, triomfal, que pretenia, per una banda, recordar solemnement i per sempre la glòria d'un imperator però, també, associat a aquesta glòria, servir de fita, de punt clar de referència geogràfica i visual dels límits entre dues províncies, la narbonense al nord i la hispània citerior a migdia, un paper assolit ràpidament i que recorden alguns autors antics que parlen d'aquestes grans edificacions (Estrabó, Plini el vell,...), i que esdevindrà el molló més clar, visible d'arreu, que a l'interior, fa el mateix paper que el temple de la Venus pirinenca en relació al mar, els dos senyals evidents d'una frontera.

Aquest monument no és altra cosa, segons opinem, que els trofeus que féu bastir Gneu Pompeu, conegut com el Gran, el 71 aC., després haver vençut Sertori i els seus seguidors, en una llarga guerra. Es tracta d'una construcció imponent, molt arrasada però que ha conservat completament els fonaments oberts a la roca granítica i, marginalment, part del parament exterior de grans carreus de gres conformant un mur, esplèndid, d'opus quadratum i, en altres llocs, el nivellat de la roca amb formigó (opus caementicium) o murets de pedra i morter per reomplir espais massa grans. Queda clar que l'estructura s'ordena a partir de la via romana just en el cim del coll que actuaria de gran eix longitudinal i, a cada costat, es disposen dos grans basaments rectangulars, idèntics, que s'adapten i aprofiten o modifiquen la topografia preexistent, el subsòl granític que s'elevava considerablement en el costat occidental i, en canvi davallava cap a l'oriental. En el centre de les dues plataformes, especialment en la de llevant, hom observa els senyals d'una mena d'estructura interna, quadrangular, que estarien disposades simètricament i que s'han interpretat com una fonamentació interna d'un cos central. Les mides d'aquests basaments són d'uns 31'50 m. nord-sud i 16'35 m d'est a oest, conformant un rectangle general de 31'50 m. d'amplada per 37'70 m. de llargària sumant als 16'35 m. de casa rectangle els 5 m. de via. El resultat és d'un monument de 100 x 120 peus romans en el ben entès de l'existència la via central que connecta i relaciona el dos costats.

Les excavacions només han permès recuperar alguns fragments de motllura, molt simples, que no permeten aprofundir en l'aspecte extern del monument i les restes estructurals conservades són tan poc significatives que no és fàcil fer propostes de restitució amb garanties. Pot pensar-se en dos grans plataformes afrontades, deixant la via, enclaustrada, en posició central, amb els elements característics d'aquesta mena de monuments (el maniquí, les armes apilades del vençut, els enemics i les seves famílies encadenats o plorant per la desfeta,...), l'existència d'un gran dau interconnectat per damunt del camí, per tant, suposant l'existència d'una via coberta de gairebé 32 m. o bé, recordant l'existència d'una fonamentació específica central, un doble gran basament afrontat i separat pel camí, lligat per un dau central més alt que cavalcaria a banda i banda i cobriria, en aquest lloc concret, la via. Aquest dau central portaria damunt les imatges típiques d'un trofeu i tota mena de símbols necessaris i les cares llises del basament podrien suportar les inscripcions fàcilment llegibles des de baix.

Els elements conservats, modestos, no permeten decantar-se, de totes totes, per una o altra proposta. Tanmateix, les evidències conservades, la potència i solidesa de les fonamentacions, la gran alçada natural (granit) del basament occidental, el lloc precís de construcció, denoten la monumentalitat de l'estructura. La peculiaritat i raresa, car no pot ser un basament convencional, i la situació especialment assolida per ser vist del nord i del sud i alhora lligar-se a la via, són dades a valorar de cara a considerar que aquestes restes corresponen a les ruïnes dels trofeus de Pompeu, un monument imponent, recorden les fonts, i visible (servirà de fita fronterera ferma i sòlida) i l'únic que ha deixat record històric. Què podria ser, sinó, una construcció notable, absurdament simètrica al camí, massissa, molt alta i, ben provat per les excavacions, amb un

registre arqueològic que documenta freqüentacions esporàdiques però no una vida intensa?

Les excavacions no han pogut explicar la "història" d'aquest monument en no deixar un registre arqueològic suficient solament evidències segures sobre el desmantellament d'aquestes estructures que passarà per etapes de gran intensitat i llarguíssims períodes sense que, el que en quedava, en fos afectat. Tanmateix, a la fi, quan a les darreries del segle XVII la monarquia francesa construí, de bell nou, la gran fortalesa, ara si, de Bellegarde, el saqueig s'intensificà fins no deixar altra cosa que les modestíssimes restes que, ara, podem observar.

Hom detecta una actuació intensa sobre els gran trofeus entre mitjan segle quart i principis del segle cinquè -és impossible filar més prim a partir, sobretot, de les nombroses monedes de bronze amb aquesta cronologia localitzades en l'estrat de robatori dels grans carreus de gres que forraven el monument, dins de les grans rases i sobre la roca- que féu desaparèixer tota la plataforma occidental i afectà, també, considerablement, l'oriental deixant a nivell d'inici de trinxera els carreus de les rases est i nord de basament oriental. Hem suposat que aquesta acció, ben muntada i executada eficaçment i, pel que sembla, amb rapidesa només s'explica en funció d'una altra obra pública necessària, a realitzar en les rodalies immediates i propiciada des de dalt. Això ens fa suposar que la fi dels trofeus, com a gran monument, fou un fet simultani de la construcció de les Clausurae, les grans fortaleses baix-imperials que se situen a poc més de 3.500 m. en direcció a tramuntana i que constituïren la defensa pirinenca i el control de la via. En aquestes fortificacions, disposades a banda i banda del camí, el Castell dels Moros a ponent i la Clusa Alta a llevant, hom observa a bastament la utilització de grans blocs de gres idèntic als de Panissars com han determinat les anàlisis geològiques i que fan viable l'explicació proposada. Cal suposar que bastir aquest castells fou una tasca complexa i no és gens clar que ho fossin simultàniament i podria ben bé ser que un hagués estat edificat primer i l'altre més tard. Les dues possibilitats explicarien un ventall cronològic que sembla detectar-se en el gran desmantellament dels trofeus d'una seixantena d'anys.

Tanmateix, aquest fet significà un aprofitament del lloc i, per tant, una presència humana constant, en funció i depenent, directament, de les Clausurae. En efecte, hem pogut determinar amb clares evidències arqueològiques que sobre la part més meridional del basament occidental dels trofeus, sobre la roca pelada, hom bastí una estructura quadrangular, de la qual només se'n conserva el sòcol inferior de pedra i morter i les restes d'una pavimentació de calç i pedra, que per les dimensions modestes, per la planta recuperada, per la situació i per la manca d'un registre arqueològic important que doni testimoni d'un hàbitat intens (ceràmiques, àmfores,...) no pot ser altra cosa que un punt de guaita i de comunicacions en funció dels grans castells per controlar i estar informats del que succeeix cap al sud car des del Coll de Panissars el control sobre l'Empordà és total mentre que les Clausurae queden enfosandes vigilant, només, en direcció nord. En canvi, des del lloc on hem descobrir aquestes restes s'albiren les fortaleses i la gran plana meridional. Cal suposar que un grup poc reduït (mitja dotzena estirant molt) procedent dels castells faria la guàrdia en aquest destacament avançat trameten les novetats per senyals òptics o de fum. No s'explicaria una part de la funció de les Clausurae si no és controlant visualment la carena. El fet de què fos un destacament minúscul és palès per les dimensions del lloc i per la migradesa del registre arqueològic. Pel que fa a la cronologia d'aquest edifici ens movem entre uns límits força segurs que permeten fixar una data entre el segle quart (mitjan) i els segles IX o X. Ell terminus post quem ens l'assenyala el desmuntament de la plataforma occidental i el terminus post quem ens el proporciona una necròpolis important que, en part, ocupa les restes d'aquesta construcció malmesa físicament per algunes tombes. Podríem apuntar, com una hipòtesi pausable però sense confirmació textual o arqueològica, que degué funcionar mentre les Alberes

foren frontera entre el nord i el sud i mentre les Clausurae compliren el seu paper. Això ens situaria o bé fins a la conquesta de Girona pels carolingis el 785, amb la qual cosa la frontera hauria corregut 60 qm. cap al sud o, potser millor, després de l'ocupació de Barcelona el 801. Una i altra data explicarien l'abandonament del lloc, la desaparició d'evidències constructives i el fet de què a final del segle IX o segle X, en néixer a redós de la via un llogarret, esdevingués cementiri d'aquesta comunitat.

Aquestes dades ens posen en contacte amb la nova fase d'ocupació del Coll, un hàbitat que, de moment, no podem definir amb massa precisió però que tenim ben documentat per l'existència d'una quinzena de tombes que ocupen una àrea extensa i per la localització d'unes sitges, totes trobades sobre la plataforma oriental del gran monument baix-republicà i que perforen la roca o el formigó (opus caementicium) i que, estratigràficament són anteriors a l'església i priorat romànic i posteriors al desmuntament dels trofeus. Sitges i tombes es complementen però, juntes ens avisen amb tota claredat de l'existència d'una comunitat que viu a redós del coll. Com era aquest hàbitat? On s'ha de cercar? Quan i com apareix? A què es dedicaven els seus habitants? Aquestes són algunes qüestions que continuen, de moment, sense resposta i que només la intensificació de les exploracions més enllà de l'àrea de l'antic monument -i molta sort- podran solucionar.

Les sitges són senzilles i l'excavació del farcit intern ha permès trobar ceràmica grollera reduïda i altres deixalles (restes òssies, especialment) que serveixen per fer una radiografia dels atuellus usats i de les preferències alimentàries. Pel que fa als costums funeraris, els enterraments són en fossa simple, en caixa de lloses de pedra, en fossats coberts de plaques primes de pedra o de tègules, o retallant la roca natural donant a la sepultura una forma el·líptica, d'un llarg fus amb els costats curts arrodonits, amb lloses o terra damunt. Una d'aquestes tombes és de tipus antropomorf, marcant especialment el cap. Hi ha enterraments d'infants -important indicatiu per suposar l'existència d'una població sedentària- i d'adults i en un cas cal anotar l'existència d'una inhumació doble, un adult i un infant, que suposem emparentats. Aquest cementiri l'hem anat descobrint en diferents llocs de la zona excavada, damunt de la plataforma oest, especialment en tot el sector més meridional (malmeten els sòcols i els paviments de la torre de guaita baix-imperial), dins de la rasa sud d'aquest mateix basament, directament sobre la roca i damunt la via romana davallant cap al est i sud-est. Totes les sepultures disposaven el cadàver del difunt decúbit supí i amb el cap a ponent per tant "orientat", mirant a sol ixent com corresponia a la tradició paleocristiana seguida al peu de la lletra i sense excepcions en aquest territori.

Entre el moment pre-romànic i el romànic, ben documentat amb la construcció de l'església consagrada el 1010 o 1011 i del priorat, senzill i petit que s'hi adossa, no hi cap hiatus. Cal suposar que l'establiment religiós, bastit damunt mateix de la plataforma oriental dels trofeus i estenent-se una mica més cap a migdia, sobre la partió d'aigües de la carena, degué néixer en funció de la comunitat existent i per donar servei als viatgers que traspassaven la serralada pel camí més adequat en un constant anar i venir. El temple, amb una mena de nàrtex a llevant, té claustre i cripta, amb pintures murals, ben conservada, a ponent, tres naus separades per unes columnes, de planta quadrangular molt curiosa a l'entorn de la qual es desenvolupà el cementiri de la comunitat. Les dependències cenobíiques es disposen cap a ponent a l'entorn d'un modest claustre, amb una cuina, rebost, refectori i dormitori que, no cal dir-ho, es va veure modificat per una llarga existència i per la història del lloc, frontera disputada entre Catalunya i França, primer, i entre les monarquies borbònica i àustria, després.

Del poblat que existeix a l'entorn del Coll, i que hom localitza més enllà del basament occidental del monument romà, a un costat i altre de la carena, en tenim moltíssimes dades

textuals (arxiu de Perpinyà) i arqueològiques. En un moment més avançat, vers la fi del segle XV o ja en la centúria següent, algunes cases ocupaven el sector més occidental de la plataforma oest, damunt mateix de la gran rasa. Són un seguit de cambres rectangulars, de parets de pedra seca o pedra i fang (granit) i, cal suposar, de tàpia més amunt del sòcol. amb embigat de fusta i teules per cobrir el sostre. En algun cas s'observa la llinda de la porta, d'un sol bloc, o orificis de desguàs deixats hàbilment durant el bastit dels murs.

El lloc patirà greument les conseqüències de les guerres del segle XVII i, en esdevenir la carena de les Alberes la nova frontera entre les monarquies francesa i espanyola, fou necessari desafectar església, dependències annexes i abandonar el poble de Panissars. Quan fou necessari alçar, a les darreries d'aquell segle el gran castell que dominava i defensava els colls del Portús i de Panissars, hom aprofità per saquejar aquestes ruïnes i el que quedava dels vells trofeus pompeians. Només cal fer una visita amb una certa atenció a Belleguarda per veure, aquí i allí, blocs de gres que, minoritaris i daurats, contrasten sobre el fons grisós del granit o vermell del rajol.

Bibliografia:

CASTELLVÍ G. (1991) Le monument romain de Panissars (Trophées de Pompée?) et le franchissement Pyrénéen de la voie Domitienne, Atelier National de Reproduction de Theses, Lille, (amb tota la bibliografia anterior).

CASTELLVÍ G., NOLLA J.M. & RODÀ I. (1992) Les excavacions arqueològiques a Santa Maria de Panissars, Portús (Vallespir)/ la Jonquera (Alt Empordà). Estat de la qüestió, Tribuna d'Arqueologia, 1990-1991, Barcelona, pp. 63-71.

CASTELLVÍ G., NOLLA J.M. & RODÀ I. (1993) Els trofeus de Pompeu, La ciutat en el món romà. Pre-actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. Comunicacions, Tarragona, p. 86.

NOLLA J.M. & RODÀ I. (1992) La campanya d'excavacions de 1991 a Santa Maria de Panissars (La Jonquera/Alt Empordà), Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Sant Feliu de Guíxols, pp. 78-81.

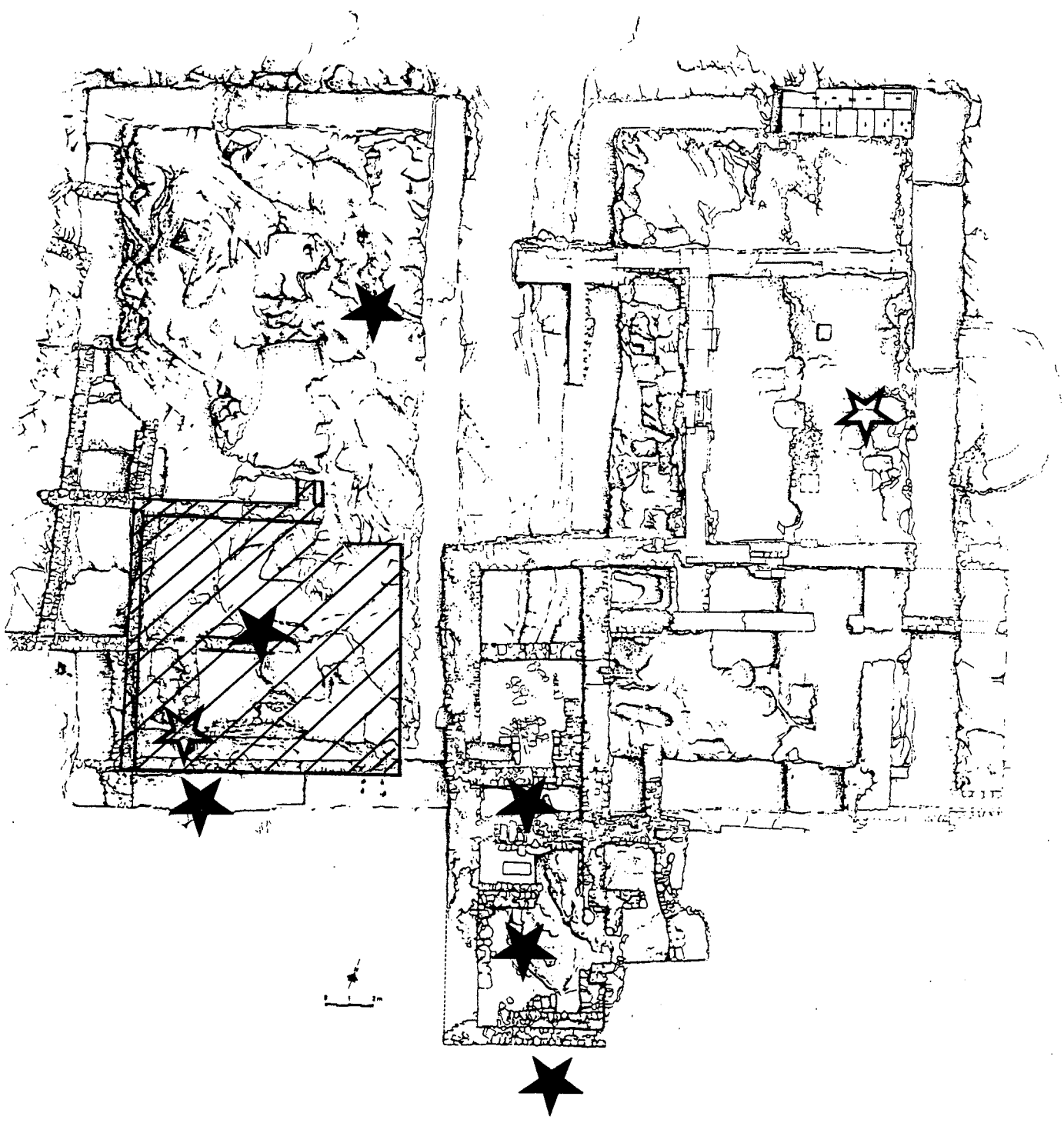
RODÀ I. (1993) Els models arquitectònics dels trofeus de Pompeu als Pirineus, Homenatge a Miquel Tarradell, Barcelona, pp. 647-651.

Figures

1.- Planta general de Santa Maria de Panissars. Hom pot observar la via en posició central i els dos basaments simètrics a cada costat, amb les grans rases marcades i les restes dels grans blocs de gres que forraven els trofeus. Per damunt de l'estructura romana podem veure les restes de l'església i del priorat de Santa Maria, a l'est, i del poblat, a l'oest.

2.- Santa Maria de Panissars. L'àrea ratllada corespon a l'indret ocupat per la torre de guaita tardo-romana. Les estrelles negres assenyalen els sectors ocupats per la necròpolis pre-romànica i les estrelles blanques, l'indret on s'han trobat sitges del mateix període.

Archaeological site plan showing the layout of the ruins, including a large rectangular structure on the left and a complex of smaller buildings on the right. The plan is oriented with North at the top. A scale bar indicates 0 to 2 meters. A large star is placed at the bottom center of the plan, and several smaller stars are placed at various locations within the ruins.

Excavacions arqueològiques a la vil·la romana de les Arenes (Roses, Alt Empordà)

- Gema Vieyra Bosch -

Del 20 de gener al 23 de febrer de 1993 ha tingut lloc la segona campanya d'excavacions arqueològiques a la vil·la romana de les Arenes situada al terme municipal de Roses a l'Alt Empordà. L'identificació segons el cadastre municipal de finques rústiques correspon al número de parcel·la 80 dins el polígon 8 i les seves coordenades topogràfiques són aproximadament, 42° 16' de latitud N i 6° 52' de longitud E. S'hi arriba des de la carretera que surt del nucli urbà i connecta amb la comarcal 260 que porta a Cadaqués. Antigament el terreny havia estat una vinya molt rica, però en l'actualitat i des de fa molts anys resta improductiva.

L'existència de vestigis arqueològics al paratge de les Arenes és coneguda arran de la publicació dels resultats dels treballs portats a terme per la Comissaria Provincial de Excavaciones Arqueológicas a Girona durant els anys 1942-1948. Concretament a l'any 1947, el doctor Pere de Palol va realitzar uns sondeigs en resposta a l'avís del señor Esteva Guerra sobre la presència de construccions en una vinya de la seva propietat. Les prospeccions realitzades varen proporcionar abundant ceràmica romana. , posteriorment, els treballs d'excavació varen posar al descobert les parets límit de dues habitacions contigües, de planta rectangular, d'uns tres metres de costat. La ceràmica recollida va ser molt variada (campaniana, ceràmica ibèrica pintada, sigillata sudgal·lica, etc.) proporcionant un marc cronològic molt ampli que aniria des del segle I-II aC. fins el segle I dC.

Quasi cinquanta anys després s'han reanudat els treballs en aquest jaciment per iniciativa i sota el patrocini del propietari de les terres el senyor Salvador Guerra i Salamó. L'objectiu de la present campanya ha estat localitzar la zona on es va excavar per primera vegada i des d'allà ampliar-la per posar al descobert el màxim d'estructures i delimitar la superfície ocupada pel jaciment en previsió de protegir-lo i rendabilitzar la resta de la finca. Amb el propòsit de localitzar les estructures descobertes anys enrera, s'han obert, amb màquin excavadora, tres rases, dues d'uns 25 metres de llarg practicades a la part central del terreny en sentit nord-sud i una tercera d'uns 50 metres transversal a les anteriors. El resultat més immediat ha estat la troballa de part d'una paret a partir de la qual s'ha plantejat una cala de 10 per 10. Les successives fases del procés d'excavació han posat al descobert les parets de dos àmbits clarament diferenciats que no es corresponen amb les estructures trobades als anys 40.

El primer és una habitació de planta quadrangular orientada més o menys paralelament a l'eix nord-sud que fa uns 37m² de superfície, i de la qual només es conserven tres parets límit. Aquestes són construïdes amb grans pedres de formes arrodonides treballades per un sector amb la intenció d'obtenir una cara plana que es disposa al parament interior de la paret.

La tècnica constructiva emprada en els murs d'aquest àmbit es caracteritza pels següents elements, la part inferior, a manera de sòcol, es bastida amb grans pedres disposades en sec (aquesta seria la part conservada, descrita en línies superiors). Sobre aquesta s'aixeca la resta de la paret construïda amb tovot (s'han recuperat nombrosos fragments caiguts a l'interior de l'habitació) . I finalment la coberta , probablement no plana, feta amb tegules planes d'encaix trobades en quantitats ingents.

L'altre àmbit es situa a ponent de l'anterior, és planta rectangular i medeix quasi 9 metres de longitud per 2'5 metres d'amplada, l'eix longitudinal s'orienta en sentit nord-sud. S'han conservat tres de les quatre parets perimetrals, mancant la situada a migdia, aquestes són fetes amb pedres de diferents mides i fragments de teula i tovot lligats amb morter de calç. El parament exterior de la paret situada a ponent ha aparegut enlluït, en tota l'alçada conservada, amb una capa d'uns 3-4 cm. de gruix d'opus signinum arremolinat. L'espai interior també apareix pavimentat amb opus signinum, aquest bastant groller, que al mateix temps revesteix la part inferior de les parets eliminant l'angle entre ambdós elements. Les característiques tècniques i estructurals d'aquest àmbit fan pensar que es tracta d'un dipòsit.

Probablement les parets descobertes durant la primera campanya,, que actualment resten ilocalitzades, i les excavades enguany formen un percentatge molt petit del que devia ser la planta general de la vil·la. Per aquesta raó el coneixement que s'en té del jaciment és molt parcial i queden en suspens moltes qüestions. Tanmateix i a partir del que tenim, podem pensar que en trobem davant d'una vil·la agrícola construïda a prop d'una riera amb una situació topogràfica lleugerament elevada que permetia una visió del mar i del nucli urbà de Rhode presumiblement situat on el l'actualitat s'aixeca la Ciutadella. Igualment es pot pensar en una situació de proximitat respecte a la via Rhode-

luncaria que es dirigia des de la primera cap al NW vorejant la zona d'aiguamolls que ocupava la part central de la plana.

Els materials ceràmics trobats al llarg de tota la campanya constitueixen dos blocs clarament diferenciats que delimiten el període de funcionament de la vil·la a partir del moment de construcció de l'àmbit situat a ponent, i l'abandó del dipòsit. L'estrat sobre el qual es construeixen les parets del primer conté ceràmiques de vernís negre, ceràmica emporitana reduïda, ceràmica ibèrica d'engalba blanca i àmfores greco-itàliques que proporcionen una marc cronològic de mitjans del segle I aC. El possible moment d'abandonament de la vil·la s'establiria a partir del conjunt ceràmic inventariat dins l'estrat de colgament del dipòsit. Aquest, format majoritàriament per produccions africanes, sobretot T.S.C. A (Lamb. 10A, Lamb 1A, Lamb 23...) i africana de cuina (Lamb 10A, de patina cendrosa forma Ostia, fig. 267= Hayes 197) situa el moment final a partir de la segona meitat del segle II dC. Sota una perspectiva de història local, el període d'ocupació de la vil·la documenta un espai de temps poc conegut pel que fa la Roses d'època antiga. És sabut que les excavacions a l'interior de la Ciutadella presenten un buit documental que abarca des del moment d'abandó de la ciutat de Rhode a les darreries del segle III aC. fins al moment de construcció de l'edifici A a mitjans del segle II dC. Per il·lustrar l'evolució històrica durant aquests segles només es disposa d'informacions procedents de fonts escrites clàssiques o epigràfiques sense confirmació arqueològica. Com a exemple del primer cas, Titus Livi parla d'un fet d'armes que tingué lloc l'any 195 aC., quan Cató en la seva campanya per dominar una revolta indígena, ocupà primerament el "castellum" de Rhode en mans dels revoltats. En altre ordre de coses, Hübner, en el volum VIII del recull epigràfic *Corpus Inscriptionum Latinarum*, reproduceix un fragment de inscripció que ha servit de base per parlar d'un possible municipi flavi identificat amb Roses. Es tracta d'una inscripció honorífica dedicada pel *Municipium Flavium Rhodorum* a un fill seu que havia exercit els càrrecs de procònsul i flamen. Si fos ceta aquest identificació, voldria dir que durant la segona meitat del segle I dC., durant el mandat de Vespasià, Rhode, com a ciutat d'una certa entitat, rep l'estatut municipal. Ambdues referències permeten reconstruir una cojuntura històrica en la qual s'inscriu la vil·la de les Arenes com a element important a l'hora d'estudiar el procés de canvi cultural, social i econòmic que comporta la integració al món romà de l'antiga Rhode.

BIBLIOGRAFIA

GORGES J.G. (1979) Les villas hispano-romaines. Inventaire et problematique archeologiques, Paris.

NOLLA J.M. & CASAS J. (1984) Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.

PERICOT L., COROMINAS J.M., OLIVA M., RIURÓ F. & PALOL P. (1952) La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948, Informes y memorias, 27, Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas, Madrid.

VIEYRA G. (1992) Memòria d'excavació de la vil·la de les Arenes (Roses, Alt Empordà).

Seguint el programa endegat en anys anteriors, tant el 1992 com el 1993 es va continuar l'excavació sistemàtica del sector nord-est del jaciment, amb la intenció, d'una banda, d'acabar la delimitació del magatzem de *dolia* i, de l'altra, identificar noves estructures en un sector en el que anys enrera ja havien aparegut estrats i àmbits tardo-republicans. Les dades obtingudes durant la campanya de 1992 no aportaren cap novetat pel que fa al coneixement de la vil·la, la seva estructura i evolució arquitectònica i cronològica, atès que el programa tenia com a única finalitat, tal com hem comentat, acabar l'excavació del magatzem de *dolia* a cel obert. En qualsevol cas, es va confirmar la seva extensió i la cronologia de la primera fase del magatzem, la seva remodelació i l'abandó i canvi d'ús de l'espai.

En canvi, els resultats que va proporcionar la campanya del 1993 són d'un gran interès, atès que s'ha posat al descobert un sector del jaciment que il·lustra un període inèdit (o en tot cas molt poc conegut), de la vil·la, amb l'aparició de part d'un edifici anterior a les estructures que havíem identificat com a fase 1 de la vil·la principal. És, doncs, la primera vegada que s'excava en el jaciment un conjunt d'època augustal, el qual, tot i que s'intuïa la seva existència per troballes de material divers en altres sectors de la vil·la, no havia pogut ser localitzat amb precisió en campanyes anteriors. Per altra banda, la troballa d'elements de construcció en els nivells de farciment dels fonaments d'aquest edifici, situats per sota el paviment, constitueixen una evidència més de l'existència d'una altra vil·la (segurament més petita), amb una cronologia encara més reculada.

Finalment, es constata una continuïtat entre l'edifici augustal i la primera vil·la alto-imperial (fase 1), que en part va reaprofitar algunes de les estructures més velles. Per altra banda, la situació, estructura i cronologia d'aquests murs lliga amb les modestes restes que es van localitzar anys abans a ran del primer pou excavat a la vil·la, i que s'havien datat provisionalment també en època augustal. D'aquesta manera, tot i que no es coneix amb detall la planta sencera de la construcció d'inicis del s. I, atès que la major part ha quedat destruïda per les tasques agrícoles modernes i segurament també de manera intencionada en època romana, ja que alguns murs més vells feien nosa per a l'edificació de la vil·la de mitjan del s. I, sí que podem conèixer amb força precisió els seus límits generals per les bandes est, oest i sud.

Un últim element aparegut a ran d'aquestes estructures, íntimament lligat al primer edifici, fou un pou obert en un racó exterior de la casa, en un indret concebut expressament per a encabir-hi precisament aquest pou, l'aigua del qual es podia extreure des de l'interior mateix de l'immoble. Finalment, van aparèixer les restes d'un porticat que en un període posterior es va construir a la banda de llevant, davant mateix de la casa, de tal manera que en el moment d'edificar-se el conjunt principal cap a mitjan del s. I es va incloure dins el recinte el vell edifici augustal, remodelant-lo i afegint-hi el porticat.

Podem resumir de manera succinta l'estratigrafia i estructures que formen part o es relacionen amb el conjunt, la qual cosa ens permet reconstruir amb força fiabilitat la història de la vil·la en època augustal, al mateix temps que permet posar-hi en relació altres àmbits, estructures i sitges disperses que havien aparegut isoladament en campanyes anteriors.

Sota l'estrat superficial (2001), d'uns 25/30 cm. de potència, apareix una capa de terres d'aportació natural que anivellen bona part del sector (U.E. 2105), i que sembla haver-s'hi dipositat una vegada abandonat el sector. Aquest estrat cobreix al mateix temps les restes d'un mur tardà, probablement del s. IV (U.E. 2132), el qual talla successivament els dos estrats inferiors (U.E. 2438 i 2110), i que travessa la vil·la d'est a oest com una mena de paret de tanca.

Pertany, sens dubte a la reocupació del jaciment en el s. IV. Aquests dos darrers nivells formen part del farcit i anivellament de la gran depressió que s'estén de nord a sud a tot el sector oriental del jaciment i, si la cronologia dels materials recuperats no és errònia, es van dipositar ensems dins la primera meitat del s. I, possiblement entorn els anys 40-50.

No obstant, a mida que avancem cap al nord, el farcit canvia de textura i composició, tot i que manté la mateixa cronologia. En qualsevol cas, els estrats contemporanis als citats anteriorment, amb un nombre de restes constructives més elevat (sobretot revestiments pintats), també s'han de datar dins la primera meitat avançada del s. I (U.E. 2427 i 2430). Al mateix temps, tots plegats cobreixen altres nivells més antics, alguns dels quals reposen directament sobre el sòl geològic (U.E. 2431 i 2442), mentre que altres colgaven altres nivells excavats parcialment, però que hem pogut datar amb força precisió a mitjan o inicis de la segona meitat del s. I a.C. (U.E. 2112 i 2446).

Tots els estrats excavats, tant els que s'han datat des d'època augustal fins a mitjan del s. I, com l'estrat 2446, més antic, van quedar afectats entorn els anys 45-50 d.C. per la construcció d'un seguit de columnes de pedra i argamassa, revestides de morter pintat, alineades de nord a sud, a la façana de llevant de l'edifici més vell, augustal, que comentarem més endavant. Aquestes columnes són les que formen part del porticat construït conjuntament amb la resta d'edificis de la fase 1, adossat a la casa més antiga.

Pel que fa a aquest edifici augustal (que potser constitueix el nucli inicial a partir del qual més endavant es va construir la vil·la principal), manté una estructura ben diferent a la resta de construccions del sector. Els seus murs, que es recolzen directament a la roca natural (U.E. 2425 i 2426), estan fets amb pedres d'origen local d'unes dimensions superiors a les de la resta de parets, i també són més amples. Degut al desnivell del sòl natural, amb alts i baixos i depressions més o menys profundes, només s'han conservat els fonaments en els indrets que coincideixen amb la depressió que havíem citat abans. Degut a la manera en que foren construïts, amb pedra seca, i al fet que en els llocs on la roca natural és poc profunda, la capa de terra superficial que els cobria -d'uns 25 cm. de gruix- no fou suficient per protegir-los dels treballs agrícoles. Per tant, no han arribat fins els nostres dies. Malauradament, la major part de la planta de l'edifici més antic no podrà ser restituïda, tot i que podem delimitar força bé l'àrea que ocupava.

Malgrat tot, es poden datar les restes dels dos murs conservats, atès que la terra que calgué abocar per nivellar tant l'interior com l'exterior de les habitacions proporciona un conjunt de material arqueològic abundant i suficient per esbrinar la seva cronologia (U.E. 2424, 2430, 2439, 2440 i 2431/2442). A partir d'un primer anàlisi de la t.s. aretina i itàlica, llànties, ceràmiques comunes, grises emporitanes i altres produccions locals ben conegudes, podem datar la construcció a la fi del principat d'August o inicis de Tiberi. Cal fer notar que aquesta cronologia coincideix amb la d'obliteració i farcit d'altres àmbits de la vil·la (sitges, dipòsits, etc.), i posa de manifest una important remodelació d'edificacions encara més velles existents en el sector. No hem d'oblidar que a l'estrat més profund dels que farcién l'habitació, recolzant-se en els murs, va aparèixer una gran quantitat de petites tesselles, de colors blanc, verd, negre i groc, provinents d'un *opus tessellatum* desmuntat i abocat en el farciment. Juntament amb altres restes constructives que es van trobant en estrats augustals, pertanyen a la vil·la més vella, no localitzada fins ara.

En els darrers dies de la campanya de primavera del 1993 es va localitzar el pou situat a l'angle sud de l'edifici que comentàvem suara. Degut a les seves característiques, i preveient que l'excavació podia ser tan problemàtica com la del primer pou excavat els anys 1988-89, es va considerar preferible dedicar la campanya d'estiu íntegrament a la seva excavació. Per tant, durant la darrera setmana d'agost es va concentrar el treball de camp de tot l'equip en excavar el farcit d'aquest segon pou fins una profunditat de 6 m.

El pou fou obert en el sòl geològic, format aquí per successives capes de llims quaternaris i graves compactes. Estava cobert per dos estrats semblants als que hem citat a l'inici de l'apartat anterior, potser contemporanis, però amb una composició diferent, amb una gran presència de *tegulae* i revestiments pintats. En realitat, aquests estrats (U.E. 2428 i 2429), constituïen la part superior del farcit interior, i ben aviat es va comprovar que eren contemporanis del gran i únic estrat de farcit (U.E. 2443).

Malgrat la diversitat de materials de l'interior, s'ha constatat que la seva obliteració es va fer de sobte, en un sol moment i de manera intencionada, durant el principat de Claudi, entorn el 45-50 d.C. El lot de material arqueològic, sobretot ceràmic, i un conjunt de 7 monedes, totes elles idèntiques i trobades a profunditats diferents dins l'estrat, confirmen la datació. Ignorem per quin motiu el pou va deixar de ser útil i es va omplir de terra, però es constata que la data del farciment coincideix amb la de la construcció de la fase 1 de la vil·la principal i l'aixecament de les columnes comentades fa poc. Pel que fa al moment en que va ser obert, tot sembla indicar que formava part de l'edifici augustal, de la mateixa manera que el pou núm. 1, excavat anys abans, també està íntimament lligat a les restes de dos murs també d'època augustal situats a l'extrem occidental del mateix edifici.

Resumint, i com a conclusió, les recents campanyes han posat en evidència que a la fi del principat d'August es va construir un nou edifici (potser el nucli inicial de la gran vil·la de mitjan del s. I), al sector nord-est del jaciment. En part, el nou edifici ocupava una depressió natural del sòl geològic, un sector de la qual ja havia estat farcida i nivellada cinquanta anys abans. Per a l'anivellament complet del sector s'abocà un munt de terres d'escombreres que contenien restes constructives d'una casa encara més antiga, possiblement la primera vil·la tardo-republicana construïda a la transició entre els segles II i I a.C., com assenyalen altres troballes fetes en el mateix jaciment. En el mateix moment es van obliterar diverses sitges escampades arreu del jaciment, així com dos dipòsits per a líquids, revestits d'*opus signinum*, situats a la banda oest de l'edifici, la qual cosa posa de manifest un canvi radical en l'estructura i distribució de les diferents parts del conjunt agrícola.

La vil·la augustal, de la que n'apareixen restes disperses en tot el sector, assenyalant que ocupava aproximadament una quarta part de l'espai que més endavant va ocupar la vil·la alto-imperial, es va dotar de dos pous oberts en els seus angles sud-oest i sud-est. L'un d'ells, l'últim que hem citat, fou amortitzat i obliterat al cap de poc temps de la seva obertura, en un moment que es pot situar entorn els anys 45-50 d.C., coincidint amb la construcció del gran conjunt de la fase 1 alto-imperial. L'altre es va mantenir en activitat i fou incorporat a la nova vil·la, i no fou colgat de terra fins la fi del s. II d.C.

De manera contemporània a l'obliteració del pou i construcció de la vil·la alto-imperial, es va ampliar el vell edifici, construint-se un porticat davant d'ell, a la banda de llevant, semblant al que completava en aquesta mateixa època l'edifici 1 de la fase 1, a l'altre extrem de la vil·la. Degut a la desaparició dels estrats superiors, afectats pel conreu agrícola, no podem conèixer el moment en que va quedar fora d'ús o fou destruït l'edifici augustal, però el fet que entre dues columnes es construï un mur en època més tardana (probablement a la fi del s. II), sembla assenyalar que el seu abandó fou contemporani a la resta del conjunt, ja ben entrat el s. III. Llevat del mur tardà que citavem a l'inici, en el sector no hi ha cap altre indicatiu de la reocupació del s. IV.

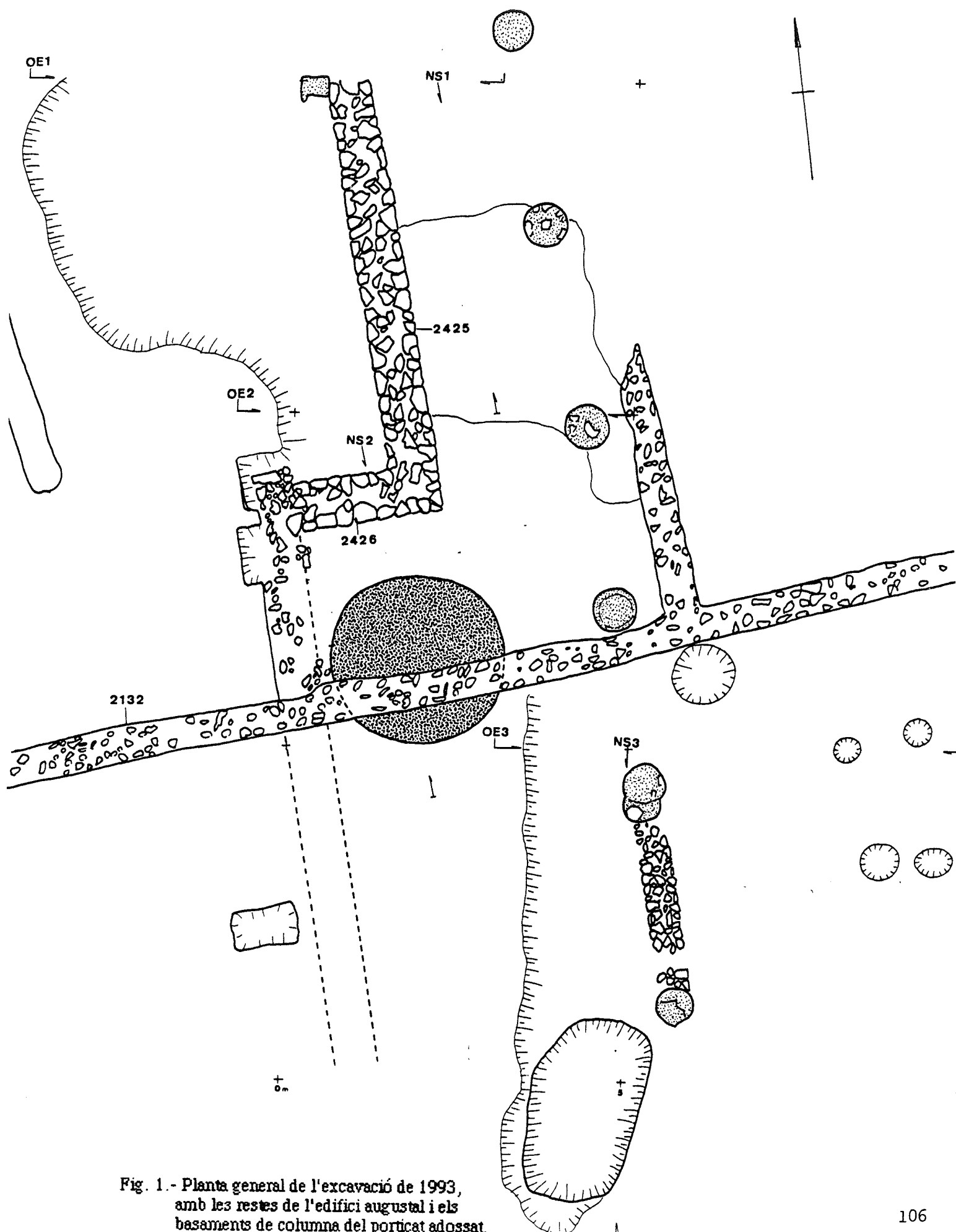
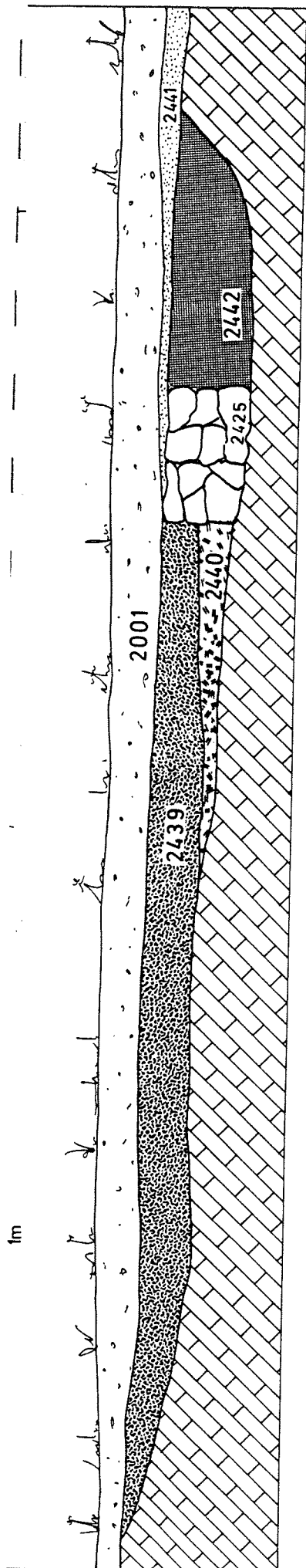
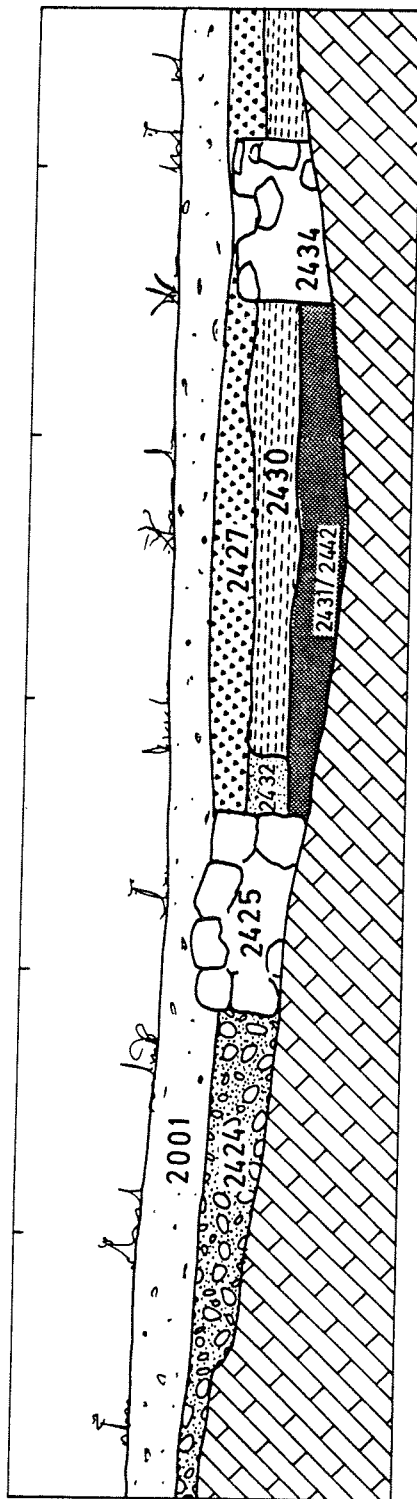

Fig. 1. - Planta general de l'excavació de 1993, amb les restes de l'edifici augustal i els basaments de columna del porticat adossat.

OE2

NS1

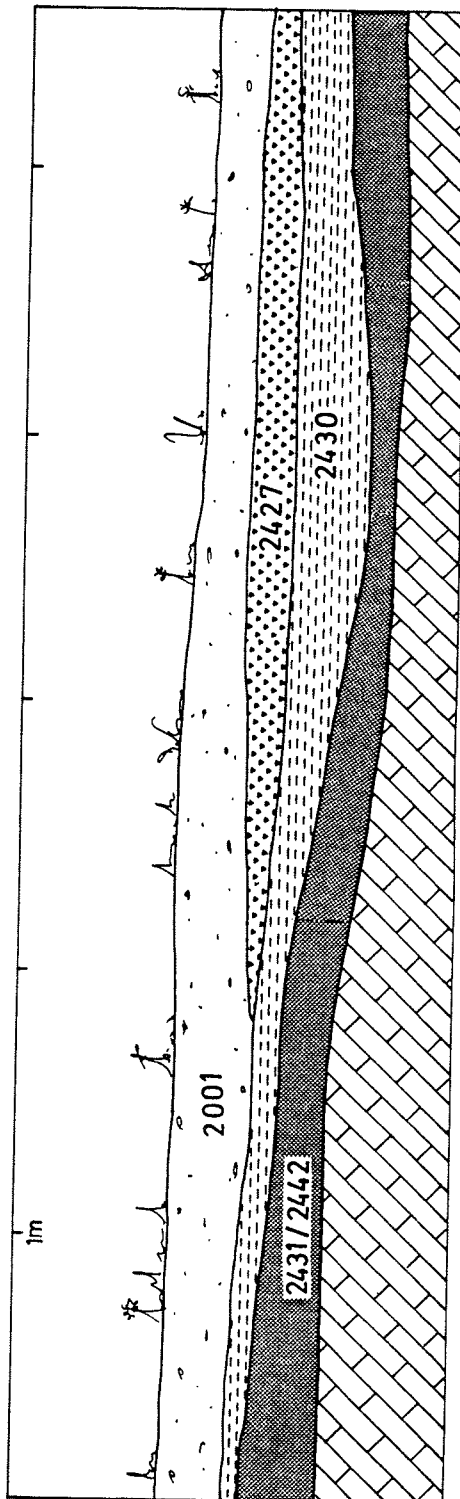

Fig. 2.- Seccions estratigràfiques oest-est (a dalt) i nord-sud (a baix), de l'edifici angustal.

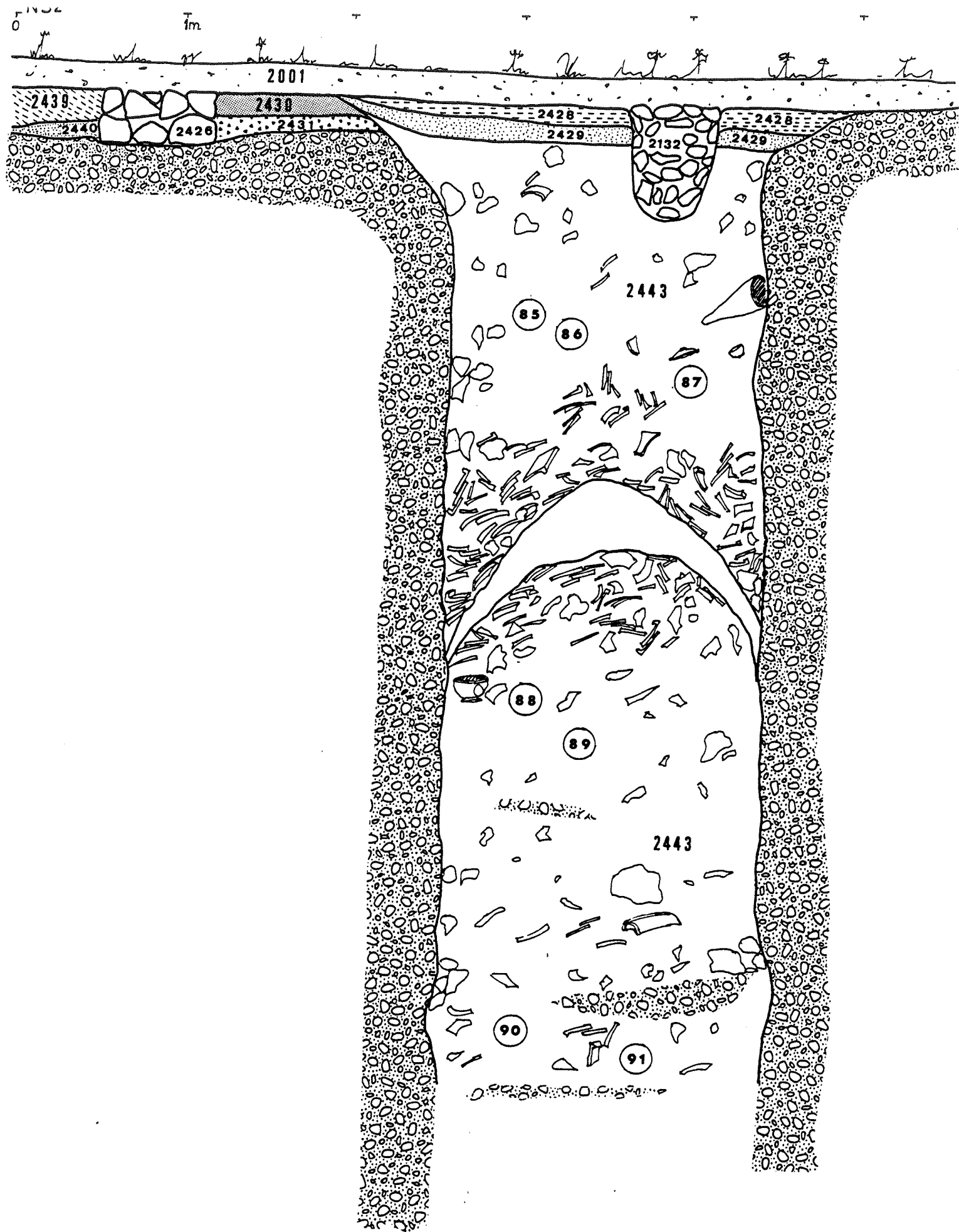

Fig. 3.- Secció nord-sud del pou.

L'edifici termal del puig de Sant Grau a Caldes de Malavella. Una visió de conjunt

J.M. Nolla
Marta Santos
Jordi Merino

Durant l'estiu de 1993 s'acabà l'exploració arqueològica i el primer pas de cara a recuperar l'aspecte original del balneari antic del puig de Sant Grau. Pel que fa als estudis sobre la funcionalitat de l'edifici, aprofitament de l'aigua, disposició estructural, circulació i història, podem considerar que els objectius s'havien acomplert del tot i que si hi havia, encara, detalls per resoldre, només una intervenció en àrees perifèriques on, de moment, no és possible fer-ho, podien aportar dades útils. En canvi, en relació a la recuperació completa de l'aspecte antic del monument, eliminant les concrecions deixades al llarg del temps per l'aigua i les construccions, afegits i pedaços aplicats, cal dir que la feina, molt avançada, no ha finalitzat. S'han posat, però, les bases, s'ha recuperat espectacularment una part important de l'edifici i només cal intervenir en dues de les tres habitacions del costat de llevant i en la consolidació dels arcs i arrancaments de volta de l'habitació de la piscina per deixar l'edifici a punt per fer-lo entenedor i visitable. Cal esperar que els projectes encarregats per l'ajuntament de la vila arribin a bon port i, en pocs anys, aquest interessantíssim monument pugui tornar a ser visitable i s'expliqui correctament i entenedora als que vulguin conèixer-lo.

L'edifici termal. Evolució històrica del lloc, cronologia i descripció estructural.

Cal, abans d'entrar a ressenyar les troballes efectuades, situar històricament aquest jaciment arqueològic puix que, en fer-ho, serà més fàcil entendre'n les peculiaritats i llur evolució.

Caldes de Malavella havia estat assimilada des de sempre amb la mansio d'Aquae Voconiae (en datiu en els documents Aquis Voconis) a partir dels itineraris, de tota mena conservats (vegeu-los a Nolla & Casas, 1984, p. 60) car aquesta estació se situava entre Seterrae al sud i Gerunda al nord, a una distància en milles romanes que corresponia als quilòmetres que hi ha entre Girona i l'actual vila de Caldes. Tanmateix, aquesta assimilació, tan clara aparentment, s'ha demostrat errònia i cal acceptar, a partir de dades epigràfiques incontestables i d'una lectura més acurada de les fonts, que Caldes de Malavella correspondria a Aquae Calidae que, hauria estat ciutat estipendiària i, des d'època flàvia s'hauria vist promoguda a municipi amb la concepció del ius latii (Fabre, Mayer & Rodà, 1991, pp. 33-36; Nolla, 1993). Això significa, només, que la gran via romana no passava pel nucli urbà de Caldes sinó, més enllà, més cap a ponent, tal com passa encara avui que la via del tren, la carretera general i l'autopista, hi passen a prop però, de menys a més, a una certa distància. Allí hi hauria la mansio el nom de la qual era el d'Aquae Voconiae, les deus i les terres de la família dels Voconii.

Aquests fets convé tenir-los ben present, car ajuden a entendre el paper del gran edifici termal i llur història, dins del marc d'una ciutat estipendiària promoguda, més endavant, a municipi, amb una localització envejable, molt a prop del camí romà, el gran eix vertebrador d'aquest territori, i amb unes deus d'aigua calenta salutíferes, conegudes des d'època immemorial i que expliquen el desenvolupament del lloc i el fet de què esdevingués des d'època baix-republicana, des de mitjan segle II aC. com a mínim, el centre polític d'una civitas ibèrica, en procés de romanització

que abraçaria una bona part de l'actual comarca de la Selva.

Les excavacions de l'edifici termal del puig de Sant Grau han permès recuperar, directament sobre l'argila estèril, damunt mateix del subsòl geològic una quantitat notable de material baix-republicà, ceràmica de vernís negre, ceràmica emporitana, àmfora itàlica i ibèrica, kalathoi pintats, monedes de bronze amb llegenda ibèrica o d'altres de la seca de Roma, que són un document segur d'intenses freqüentacions a l'entorn de les deus calentes que, sens dubte, ja eren aprofitades i rebien culte. No hi ha, de moment, estructures associades a aquests materials.

D'aleshores ençà, fins a mitjan segle primer, moment en què hom basteix el gran balneari fet amb tècniques i mentalitat completament romana, el material arqueològic, fora de context o formant part d'elements residuals en contextos més tardans, permet resseguir l'ocupació permanent d'aquell lloc (Merino, Nolla & Santos, en premsa). Cal suposar que la ciuitas d'Aquae Calidae s'aniria estabilitzant, romanitzant lentament i fent cada cop més rendible el poder guaridor de les seves aigües, tan del grat dels nous amos. La manca de troballes significatives i l'evolució posterior de la ciutat en han fet pensar, com una possibilitat a tenir en compte, en una estructura urbana no tan convencional, no tan rígida, amb una urbs inconcreta, punt de reunió i trobada de la comunitat i on destacarien per damunt de tot les fonts que devien començar a ser explotades i aprofitades cada cop amb més rigor, unes deus sacralitzades, assimilades a una divinitat juvenívola i masculina que la interpretatio romana assimilarà a Apol·lo, una ciuitas amb un nucli central de poc pes demogràfic i una vasta població dispersa. Plini el vell (Nat. Hist., III, 23), ens esmenta els aquicaldenses entre els estipendiàries amb documentació que correspondria a època d'August.

Durant el segon quart del segle primer i probablement coincidint amb el principat de Claudi I (41-54), hom edificà al puig de Sant Grau un gran conjunt balneari que aprofità una deu que encara brolla. No és l'únic car hi han dades ben conegudes d'un edifici similar al puig de les Animes, relacionat amb una altra font i que, en aquest cas no tenim datat, tot i que els dibuixos publicats el fan molt semblant al de sant Grau, especialment amb l'edifici de la fase inicial.

Les excavacions i l'estudi exhaustiu de les restes conservades ens han permès conèixer bé el monument, la circulació, l'entrada i sortida d'aigües i el moment de construcció ha estat confirmat pels sondejos fets per sota dels paviments, pel material recuperat en els nivells de preparació del sòl i de nivellació del lloc (ceràmica de parets fines, T.S. sud-gal·lica, sense formes flàvies, llànties, monedes, etc.). De l'edifici se'n conserva, només, una part puix que l'accés i les dependències que a l'entorn podia haver-hi han desaparegut d'antic, molt per sota del nivell de fonamentació i, per tant, és del tot impossible recuperar mai. Hi ha dempeus la sala de la gran piscina, quadrangular, rodejada per quatre ambulacres porticats orientats segons els punts cardinals. Només el passadís septentrional moria en un mur cec mentre que els altres tres s'obrien a altres estances. L'ambulacre meridional, per tres grans arcs comunicava amb un altre espai, cobert també de volta de punt rodó que acabava, a ponent i a llevant, en dues cambres de planta rectangular i que per unes portes, tres o cinc i més petites les laterals que la (o les) central, situades a migdia permetia accedir a una altra (o altres) dependències i a la porta d'accés de l'edifici que suposem força imponent. Tot aquest sector ha desaparegut per l'erosió i l'agressió però es conserven els elements arquitectònics indispensables per veure aquesta prolongació meridional i fer-se'n una idea del seu funcionament. Si tornem a la gran sala de la piscina, els passadissos est i oest obrien a sis cambres simètriques, tres a cada costat, molt més grans les del mig, comunicades per una sola obertura, les laterals i per tres portes les centrals.

D'aquestes dependències es conserven, molt bé -emascarades per construccions modernes-, les del costat oriental i molt arrasades les del costat occidental però amb restes suficients com

per poder-ne treure conclusions segures. Sabem, per dibuixos, que a mitjan segle passat es conservaven, senceres, les cambres orientals amb brancals, llindes i llindars de grans blocs de gres i el trespol fet d'una gran volta de canó, longitudinal (direcció nord/sud). Cal suposar que el costat occidental tindria una cobertura similar.

Malgrat el gran eix sud/nord, evident (accés, passadís, passadís, piscina i passadís i espai tripartit a banda i banda), n'hi ha un altre que, en arribar al centre de la natatio gira en angle recte vers l'est. En efecte, la gran piscina, d'esplèndids blocs de gres, es presenta esglaonada pels costats nord, est i sud i llisa i recte en l'oest, trencant l'axialitat o, potser millor, creant-ne una de nova. Precisament aquest nou eix mira cap a la gran habitació de tres portes i pel mig de la central circula el canaló que abasteix d'aigua el gran receptacle procedent de la font que cal situar més enllà de l'edifici tal com proven les excavacions efectuades al costat del gran mur perimetral. En aquesta cambra devia haver-hi una fontana monumentalitzada o una imatge de la divinitat associada al poder guaridor d'aquestes aigües calentes, amb la voluntat implícita de sacralitzar el divinal líquid i el lloc. Suposem que quan es puguin arribar a eliminar les construccions modernes que malmeten aquest espai trobarem evidències suficients que ens permetin reconstruir aquest espai sacre.

A cada costat hi havia dues cambres idèntiques la funció de les quals no ens és coneguda però que podrien haver estat, o estances de serveis relacionats amb el ritual de les aigües o dues cel·les complementàries de la gran cel·la central.

A l'altre costat es repetia l'esquema però només per a mantenir el gran eix de simetria nord/sud i perdent tot el significat en relació al segon eix est/oest. Dues de les cambres, la central, gran, i la més septentrional devien ser lloc de servei, mentre que la tercera és absolutament diferent amb unes escales de grans blocs de pedra (gres) que davallen molt per sota del nivells de circulació de l'ambulacre i que nosaltres interpretem com una cambra de servei del desguàs de la gran piscina, que se situa en aquest lloc concret (el forat de sortida d'aigua de la natatio es troba justament en l'angle sud-oest fent necessari fins i tot que el darrer graó d'accés a la piscina fos tallat en biaix per facilitar la sortida de l'aigua i la neteja del lloc). S'ha assenyalat una altra interpretació per aquesta petita cambra suposant que podia haver estat una petita piscineta individual però ni la fondària, ni la manca de recobriment hidràulic no semblen anar a favor d'aquesta proposta.

En aquest primer moment, el sòl de la piscina era enllosat de grans blocs de pedra calcària disposats, directament, sobre l'argila natural tal com era, també, la pavimentació de la gran natatio del puig de les Animes. Les lloses es col·locaven una al costat de l'altra sense cap mena de morter puix que el subsòl geològic argilós era suficient com per fer-la impermeable. Més endavant, i no podem saber si la reforma és coetània de la segona gran fase de vida del monument o tingué lloc abans i com una millora puntual, el sòl de la piscina fou cobert per un gruixut paviment d'opus signinum col·locat directament sobre les grans lloses i fent necessària la desaparició del darrer graó de la natatio. En la connexió amb les escales i al llarg del mur llis del costat occidental el signinum es lliurava mitjançant una motllura de quart bocell invers.

La tècnica constructiva, durant aquesta fase inicial, ens és ben coneguda; hom fa servir grans carreus, ben tallats, de gres per bastir els brancals i el dovellam dels grans arcs que comunicaven dependències i que sostenien les voltes i la cúpula central. Una elegant i senzilla motllura, esculpida en els blocs constituïa un element ornamental de qualitat. Les voltes de punt rodó que cobrien els passadissos i les cambres annexes i la gran cúpula d'arestes que, ben probablement, protegia la piscina central (a favor d'aquesta hipòtesi la solidesa dels pilars dels arcs de la piscina i la gran quantitat de vidre pla que explicaria el tancament de les obertures per preservar l'escalfor

fet que seria inútil si la gran piscina fos a cel obert) són fetes de morter de calç i pedra volcànica, de poc pes i adequadíssima per fer aquesta funció. Aquest tipus de material sovinteja en aquest territori on hi ha cràters volcànics fòssils (zona d'Aiguaviva, per exemple). El murs són d'opus vittatum, de petit carreuat, tipus llamborda, ben tallat i disposat, a escala molt menor, d'un quadratum, un tipus de parament molt utilitzat emn aquest territori des d'època d'August i durant tota la dinastia júlio-clàudia tal com podem constatar a Empúries on rep el nom, de vegades, d'opus certum, expressió inventada per Nino Lamboglia que intenta ressaltar la personalitat constructiva i cronològica del vittatum d'aquestes contrades.

Les llindes i els llindars de les portes de les habitacions occidentals són fetes de gres, d'un sol bloc, molts dels quals s'han conservat.

Els paviments dels ambulacres són hidràulics, resistent i senzills (opus signinum) i, cal suposar que les parets i els brancals dels arcs, de la sala de la piscina i annexos, anaven recoberts de signinum (com sabem que passa en la segona fase) i, més amunt, potser amb un arrebossat de calç pintat (no en tenim evidències fermes).

L'edifici, en el pas dels anys, serà objecte de reformes que en modifiquen notablement l'estructura general. No queda gens clar el perquè d'aquestes remodelacions però puix que afecten, especialment, tot el sector de ponent de l'edifici conegut, un indret on hi ha una davallada espectacular de la cota del subsòl creant-se, per tant, un desnivell considerable en direcció est/oest, podria pensar-se en problemes d'estabilitat, d'esquerdes i perill global d'enderroc que haurien fet necessari modificar aquell espai la importància del qual no era significativa.

Aquestes obres d'adequació modificaran considerablement la planta de l'edifici que queda de la següent manera: el passadís meridional, que connecta l'accés a l'edifici amb la cambra de la natatio, es veu modificat amb la clausura d'una porta secundària (i probablement de la simètrica de l'altre costat), deixant solament oberta la comunicació central. Al costa occidental, hom basteix un gran dipòsit absidiat, recobert internament d'opus signinum, de dimensions considerables i que surt força més ellà dels límits de l'edifici. Aquest gran aljub, sembla que actuaria de regularitzador de la sortida d'aigua de la gran piscina i a l'hora d'element ornamental de les dependències annexes de balneari. La sala simètrica, a llevant, no és objecte de cap mena de modificació.

Pel que fa a la sala central del monument, les reformes haurien afectat, exclusivament, les sales dels costats oriental i occidental. A llevant, són reformes puntuals i no estructurals que converteixen les dues cel·les petites en dues petites piscines recobertes de signinum amb presa d'aigua directa des de l'exterior (no sabem si ja hi arribava en la fase anterior) mentre que la gran cambra central potser només hauria acabat paredant les portes laterals i deixant visible la central. Si hi hagué canvis de decoració o canvis de funció no ho podem saber de cap manera. El que és ben cert és que el conjunt funciona, essencialment, com en la fase primera.

A l'altre costat les reformes són radicals en construir-se un mur cec en el límit de l'ambulacre que esdevé, ara, la paret perimetral occidental de l'edifici. Les tres cambres, simètriques, que hi havia en aquest costat queden arrasades o, en el cas de la cambra soterrània a la qual s'hi accedia per una escala, colgada i nivellada. Aquestes modificacions comporten, també, el paredat de l'arc més occidental dels tres que comunicaven la cambra de la natatio amb els accessos meridionals. A partir d'aquest moment, la comunicació es fa per dues arcades, ben conservades encara ara.

Pel que fa al sòl de la piscina recordeu el que hem dit anteriorment.

El tipus de parament emprat en aquest moment intenta adaptar-se al que fou utilitzat anteriorment a base de petits blocs de pedra. L'acabat exterior no és, ni de bon tros, tan elegant i equilibrat. Assenyalem, també, que en aquests anys les pilastres que suportaven els arcs i les

voltes, i d'igual manera, les parets de les cambres que donaven als passadissos a l'entorn de la piscina anaven recoberts de signinum per protegir l'estructura interna de la humitat.

En aquesta fase -i cal imaginar que semblantment en la primera- l'aigua calenta arribava, des de la cambra sacralitzada a la piscina a través d'una conducció semicilíndrica oberta al paviment del passadís, impermeabilitzada amb morter hidràulic -no sabem si amb una canonada interna de plom o bronze i tapada- travessava el pilar central i abocava, potser per un broc, també de metall, a l'interior de la piscina. El desguàs, que no canvia de lloc, se situava justament a l'angle sud-oest de l'estructura i ja n'hem comentat les característiques més avinents.

Les excavacions de l'exterior, de les cambres obliterades i destruïdes, ha permès datar aquesta gran reforma estructural vers el tombant del segle segon al tercer, en època severiana.

Fins quan romangué dempeus i funcionant aquest gran balneari? El fet de què hagués esdevingut dependència del castell, hospital i hagués estat buidat i excavat, varen afectar, profundament, els estrats d'abandonament cosa que fa ben difícil poder fixar el moment final de l'us inicial de l'edifici. Tanmateix, les excavacions efectuades aquests darrers anys varen fer possible explorar amb cura, per sota de les potents concrecions calcàries, en el sector sud-occidental, a la cambra de la piscina i en el passadís meridional, unes unitats estratigràfiques dipositades directament sobre els paviments i que correponien a l'abandonament de l'edifici. Malauradament, el sector preservat era mínim i, en conseqüència, el material recuperat escàs, si més no, insuficient per poder filar prim. Assenyalem, però, que hi localitzàrem T.S. africana D i un bronze de la família de Contanti, probablement de Constanci II, cosa que ens informa de què el lloc funcionava fins a mitjan/finals del segle quart com a mínim i, probablement, més enllà. Un dels pocs sectors que queda per explorar, sota la concreció calcària que no ha pogut ser retirada perquè aguantés lesestructures antigues, conserva aquests mateixos estrats i, per tant, quan puguin ser explorats cal suposar que proporcionaran un conjunt més important de material que ajudi a afinar la cronologia final com a gran balneari d'aquest monument.

Bibliografia:

MERINO J., NOLLA J.M. & SANTOS M. (1993) El municipi d'Aquae Calidae (Caldes de Malavella). Darreres novetats, Pre-actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. Comunicacions, Tarragona, p. 218.

MERINO J., NOLLA J.M. & SANTOS M. (en premsa) El municipium d'Aquae Calidae. Una aproximació al seu estudi, Santa Coloma de Farners.

NOLLA J.M. (1993) Les ciutats romanes del nord-est de Catalunya. Els municipis flavis Momenatge a Miquel Tarradell, Barcelona, pp. 659-665.

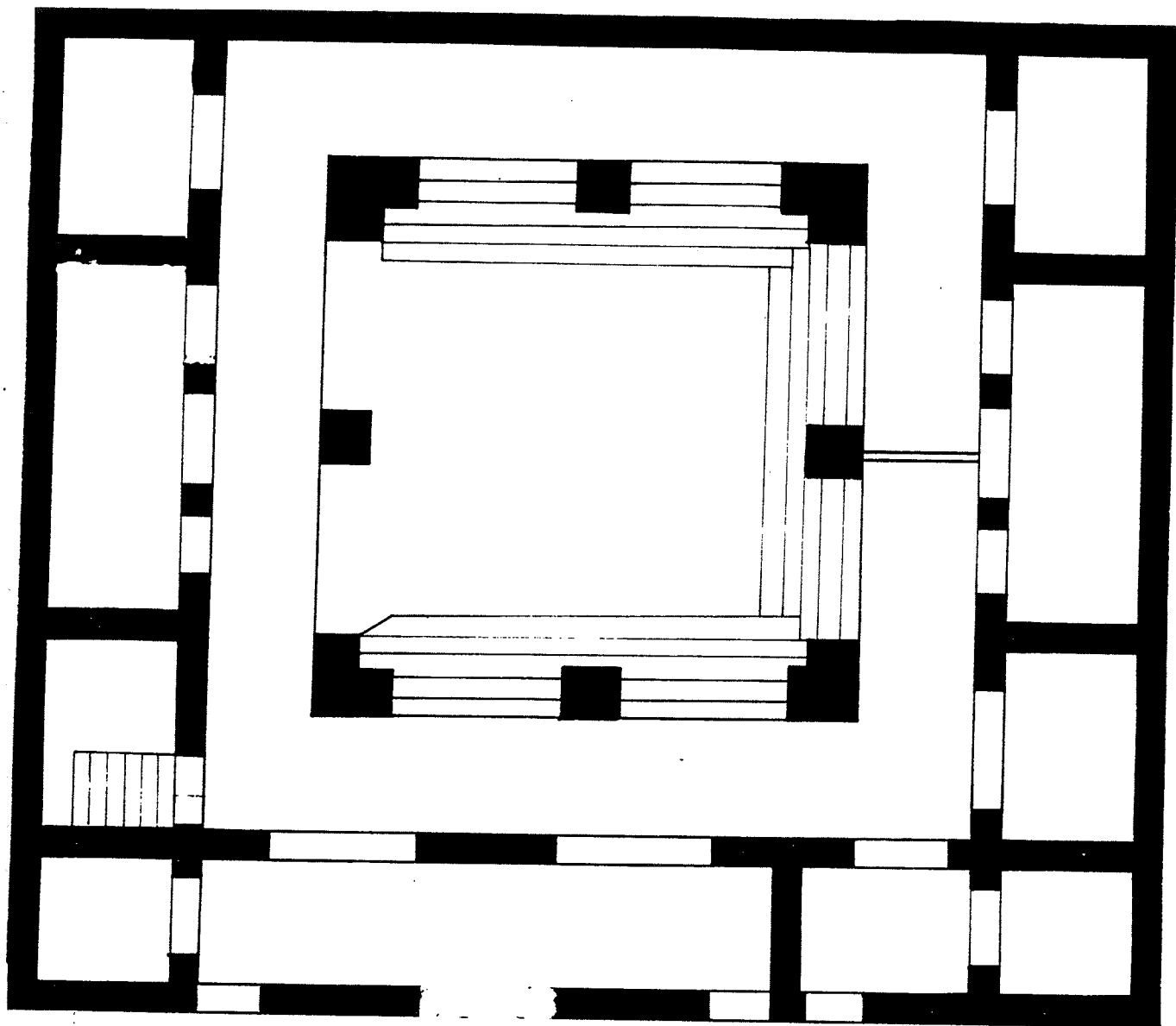
NOLLA J.M., MERINO J. & SANTOS M. (1992) El conjunt termal del Puig de Sant Grau (Caldes de Malavella, la Selva). Capanya de 1991 Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona Sant Feliu de Guíxols, pp. 82-88.

NOLLA J.M., SANTOS M. & MERINO J. (1993) El conjunt termal del Puig de Sant Grau (Caldes de Malavella, la Selva) Tribuna d'Arqueologia, 1991-1992, Barcelona, pp. 97-101.

Figures

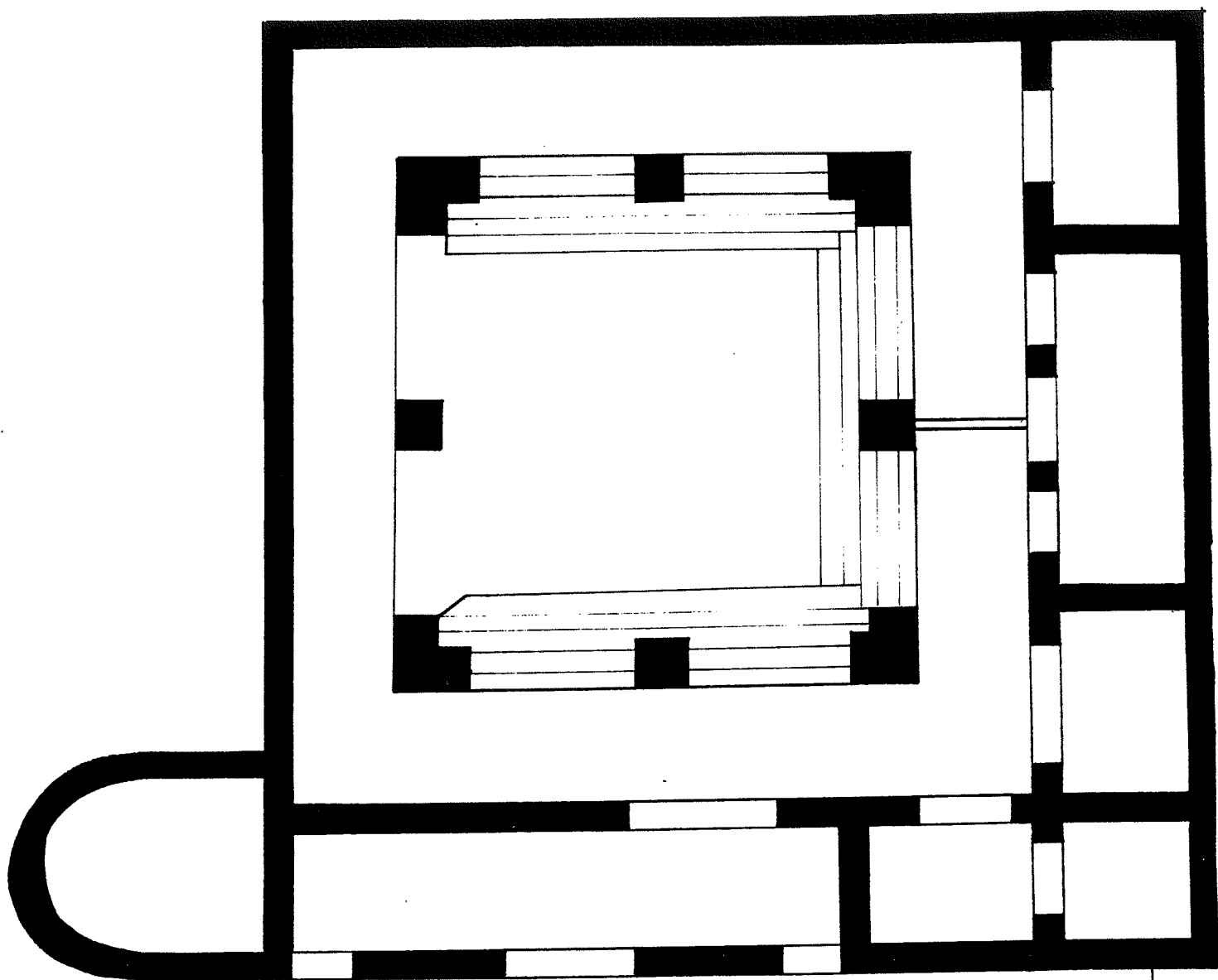
1.- Conjunt termal del puig de Sant Grau. Planta de la primera fase de l'edifici bastida a època de Claudi I. La disposició de les dues portes més occidentals del costat meridional són suposades. De la continuació de l'edifici cap al sud, ben provada, no en podem saber mai res.

2.- Conjunt termal del puig de Sant Grau. Planta de l'edifici després de les grans reformes endegades en època severiana, molt a les darreries del segle segon o molt a principis del primer (fase II).

0 2

0 2

LA VIL·LA i NECRÒPOLIS DEL "ROC D'ESPERANÇA (ALP, LA Cerdanya).

Oriol MERCADAL
Sara ALIAGA

INTRODUCCIÓ

Els resultats obtinguts durant la prospecció dirigida i realitzada l'any 1991 per en Víctor Bulet són molt minços. Després de tot un seguit d'operacions entre les administracions local i autonòmica, i el propietari del terreny, aquesta part del jaciment ha estat totalment arrasada per la construcció d'unes vivendes. En tant que no pot entendre's aquesta actuació sense fer referència a les anteriors (1989-90), presentem un resum actualitzat dels resultats. No ens estendrem donat que altres publicacions donen una informació detallada del tema -MERCADAL i ALIAGA, 1991a; 1992-. En conjuntar les dades de totes tres actuacions, distingim diversos fenòmens:

- A) L'habitació del lloc per gent indígena poc o gens romanitzada situable entre els ss. II aC-I dC i després (ss. III-IV dC.).
- B) La inhumació d'una població parcialment aculturada, vers el s.IV dC.
- C) La cristianització del lloc en època posterior però, anterior al s.IX.

A. ELS ASSENTAMENTS

L'objectiu prioritari era confirmar l'existència de restes arqueològiques en el solar, donat que era la previsió feta després d'actuacions anteriors, especificant-se el terreny en qüestió. S'obriren diversos sondejos, localitzant-se algunes habitacions de planta, aparentment, rectangular. El material associat a aquestes era escadusser però, clarament romà; entre ell, alguns fragments d'*opus signinum* que confirmen les notícies orals. Com a fet puntual tenim la troballa d'un gratador discoïdal de sílex, sense poder assegurar si pertany al nivell romà o a un d'anterior. Tipològicament, resulta idèntic als del Paleolític Superior-Epipaleolític, que perduren força en el temps (trobant-els, amb certa freqüència, durant l'Edat del Bronze). Això no obstant, cal recordar la seva inclusió -tot i que rara- en alguns conjunts ibero-romans.

Tant les referències orals (troballa de paviments) com les restes en superfície (t.*sigillata* africana clara, c.africana de cuina, etc.) apuntaven la possible existència d'una vil·la, com a mínim, en època baiximperial. La prospecció del 91 sembla confirmar-ho, observant-se una ocupació relativament extensa si posem sobre el plànol les diverses troballes dels anys '80, actuacions de 1989-1991, i recollides superficials durant aquest període. Per tant, és probable que es produís una certa continuïtat d'habitació entre els ss. II-I aC. i IV dC.

El 1990 hom havia distingit dos nivells d'ocupació (IIIa-IIIb) caracteritzats, bàsicament, per ceràmica a mà de coccio reductora i acabat brunyit acompanyada, en el més antic, d'alguns fragments de campaniana A (M 3130-3152), A tardana (L5) i B, així com grisa emporitana, oxidada ibèrica i àmfora ibèrica. En el recent, de t. *sigillata* itàlica (D 27), parets fines (M XXXV-XXXVII) i t. *sigillata* sudgàlica (D 24/25 i D 15). D'altra banda, es recolliren mostres de ceràmica africana pròpia dels ss. II-IV dC.

Aquesta continuïtat de poblament en un mateix espai sembla haver estat una constant en el territori cerdà i, de fet, el mateix succeeix a indrets millor documentats -com Llúvia- tant per les fonts literàries com per l'Arqueologia (PADRÓ, 1983).

Per altre costat, amb això prendria força la hipòtesi d'un possible origen pre-romà per a molts dels pobles actuals, com els propis topònims semblen indicar -acceptats com a "proto-bascs" o "pre-indoeuropeus"-, segons els lingüistes (COROMINES,1981; GUITER,1983; etc.).

La referència que fa Padró (1984) a una via romana secundària que uniria Bellver amb Alp (recordem que a la meitat del traçat trobem l'assentament altimperial de Prats) i aquest amb Llívia, sembla confirmar-se -si bé, amb petites modificacions-, a partir de la localització d'aquest lloc d'habitació i enterrament, encara que no hom hagi trobat evidències d'ella. És molt possible que els romans reutilitzessin antics camins, sobre els quals s'han anat construint algunes carrerades, el Camí Ral i les carreteres modernes. I aquí, de fet, la pròpia orografia obliga a seguir un traçat molt concret, en ocasions.

LA NECRÒPOLIS

El nombre de tombes original hauria d'ésser superior al constatat -3-, tant per l'espai afectat com per les restes òssies trobades, com també succeïa al "Pla de Prats" (MIRET,1989; PADRÓ et al.,1989). Aquí cal remarcar dos fets: a) l'existència d'una estructura col·lectiva més o menys complexa, amb inhumació secundària. Hom observà que la disposició dels cranis (sobre un petit enllosat) i de l'esquelet post-cranial era molt meticulosa, no podent ésser deguda a l'atzar. Es tracta d'una particularitat, del producte d'una reutilització o bé, d'una perduració d'un ritus ancestral?. b) la presència generalitzada d'aixovar (escudella i plats ceràmics, agulla de bronze, dena de collaret...). En aquest sentit, recordem les riques ofrenes (una cadena d'or entre elles) localitzades al "Pla de Prats", dipositades al costat d'una incineració altimperial (PADRÓ et al.,1989), tot i haver d'altres sense res. Això parlaria en favor d'una població -o un sector d'ella- romanitzada, que gaudiria d'un cert estatus socio-econòmic, resident en vil·les i s'enterraria a prop d'elles, com a mínim en època tardana (s.IV dC).

Igualment, els materials d'Alp podrien deixar entreveure un grau encara important d'indigenisme, ja que al costat de produccions ben conegudes i àmpliament difoses com les TSA clara "C" i "D", trobem d'altres aparentment locals, de classificació incerta, que semblen imitar models hispànics o africans.

LA CRISTIANITZACIÓ POSTERIOR

El nom "Roc d'Esperança" ens va fer pensar en una cristianització del lloc. Poguem constatar l'existència d'una antiga capella a prop i d'un gran roc -desapareguts- on es reunia el poble en festa, fins fa poques dècades, per tal de repartir la "marsellana" i després, pagar els músics. Sembla evident la correspondència toponímica (RIU, 1982), com passa a l'indret ("Camp de les Creus") on es situa el jaciment de Prats. Finalment, volem fer atenció sobre la troballa d'aquestes dues necròpolis romanes -i, potser, també la/les de Llívia (MARTÍN,1981; PADRÓ,1983)- properes a vies de pas, tot mostrant un conegut costum documentat arreu del món romà. A això, cal afegir-li el fet que el 839 (860-900, segons autors), el nucli d'Alp ja apareixia citat a l'Acta de Consagració de la Seu d'Urgell (BARAUT,1978). Aquest fet vindria a demostrar la seva existència en època altmedieval, extensible a molts dels pobles cerdans actuals, i que planteja la possibilitat d'un poblament continuat entre la Baixa Romanitat i aquest moment, a la Plana cerdana. A més, des d'inicis del s.VI dC. tenim constància de l'existència del "Bisbat d'Urgell", a través de la persona de St.Just, present en el segon Concili de Toledo, l'any 527 (GUITER,1983).

CONCLUSIONS

En definitiva, sembla confirmar-se un grau de romanització força rellevant tot i que, aparentment, tardà -a partir del canvi d'Èra-, restant encara evidents signes d'indigenisme. En

aquest sentit, ha de tenir-se en compte el treball sobre la centuriació del territori (OLESTI,1990) que confirmaria una organització i explotació de tipus romà, tot actuant Llívia com a centre administratiu. Ha de destacar-se la xarxa viària establerta si les hipòtesis plantejades per J. Padró (1984a) es van confirmant, i els possibles monuments adjacents -com els ponts i els de caire funerari-. En un moment anterior, és possible que el substrat indígena mantingués la seva primacia, si fem cas de la recent troballa d'un assentament ibèric pur? (MERCADAL i OLESTI,1991), els múltiples grafitis localitzats els darrers anys (CAMPMAJÓ i UNTERMANN,1991) o el predomini de materials de tradició local i la manca d'importacions (CAMPMAJÓ,1980; CAMPMAJÓ,1989-90). En aquest sentit, fem memòria sobre el cobrament d'un dret de pas a Sertori referint-se, molt probablement, als ceretans o la revolta del 39 aC. per part d'aquests, tot i ser probable que Juli Cèsar ja els hagués concedit el dret llatí i Llívia gaudís de la municipalitat (TARRADELL,1978). Aquest conjunt sembla indicar un ferm intent de romanització vers mitjans del s.I aC. i una darrera mostra de rebel·lió indígena en front de la fixació d'un nou sistema de control econòmic -tributari, p.ex.- i territorial -que podria haver inclòs una centuriació-.

BIBLIOGRAFIA

BARAUT,C. (1978) " Les Actes de Consagracions d'Esglésies del Bisbat d'Urgell als ss. IX-XII ". *Urgellia* 1. Seu d'Urgell.

CAMPMAJÓ,P. (1980) *Le site protohistorique de Llo (Pyrénées Orientales)*, Centre d'Études Préhistoriques Catalanes, t.II, Univer.Perpignan.

CAMPMAJÓ,P. et UNTERMANN,J.(1990) "Les apports de la culture ibérique en Cerdagne-Données contradictoires", 8è *Col.loqui Internacional d' Arqueologia de Puigcerdà*, pp.69-78, I.E.C., Puigcerdà.

CAMPMAJÓ,P.(1989-90) "Le Néolithique et les débuts de l'Age du Bronze en Cerdagne", *Travaux de préhistoire catalane*, CEPC,VI, pp.81-101.Perpinyà.

CAMPMAJÓ,P.(1991) "El poblament de la Cerdanya des dels orígens fins a l'ocupació romana", *Ceretania*, 1. pp. 21-38, I.E.C.-G.R.A.H.C., Puigcerdà-Perpinyà.

COROMINES,J.(1981) *Estudis de toponímia catalana*. II vols.Ed.Barçino.Barcelona.

GUITER,E.(1983) "La toponímia cerdana segons l'Acta de Consagració de la Seu d' Urgell", *1er Congrès Internacional d' Història de Puigcerdà*, pp. 33-47, Puigcerdà.

MARTÍN,A.(1981) "Treballs arqueològics realitzats a Llívia pel Servei d' Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona". *2on Quadern d' Informació Municipal*, pp. 49-50, Llívia.

MARTZLUFF,M.; ALESSANDRI,P.et ABELANET,J.(1990) "La romanisation de la Cerdanya: bilan des recherches sur la *Solana* Orientale", 8è *Col.loqui Internacional d' Arqueologia de Puigcerdà*, pp.63-67, Puigcerdà.

MERCADAL,O. i ALIAGA,S.(1991a) "L'hàbitat i la necròpolis del jaciment del "Roc d'Esperança" (Alp, Baixa Cerdanya)". *Ceretania*,1. pp.61-83. I.E.C.-G.R.A.H.C., Puigcerdà-Perpinyà.

MERCADAL,O. i ALIAGA,S.(1992) "El "Roc de l'Esperança" (Alp)": Noves evidències de romanització a la Cerdanya". 9è CIAP. Suplement: Investigacions arqueològiques a la Cerdanya i zones limítrofes. pp.19-20, Puigcerdà i Andorra.

MERCADAL,O. i OLESTI,O.(1991) "Els Castellots (La Corona, Bolvir): un assentament ceretà a la Plana cerdana". 9è C.I.A.P. Suplement: Investigacions arqueològiques a la Cerdanya i zones limítrofes. pp. 5-8. Puigcerdà i Andorra.

MIRET,M.(1989) "Prospeccions a la necròpolis del Pla de Prats (La Cerdanya)"
Excavacions arqueològiques d'urgència a les comarques de Lleida. Exc. Arq. a Catalunya, 9, pp.125-129, Dep. Cult. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

OLESTI,O. (1990) *La Cerdanya en època antiga. Romanització i Actuació cadastral*. Treball de doctorat. U.A.B. Inèdit.

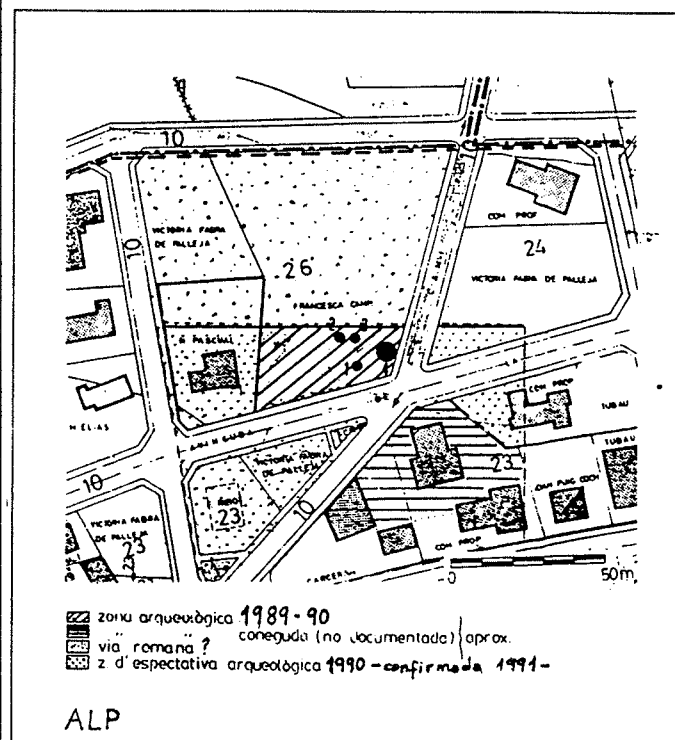
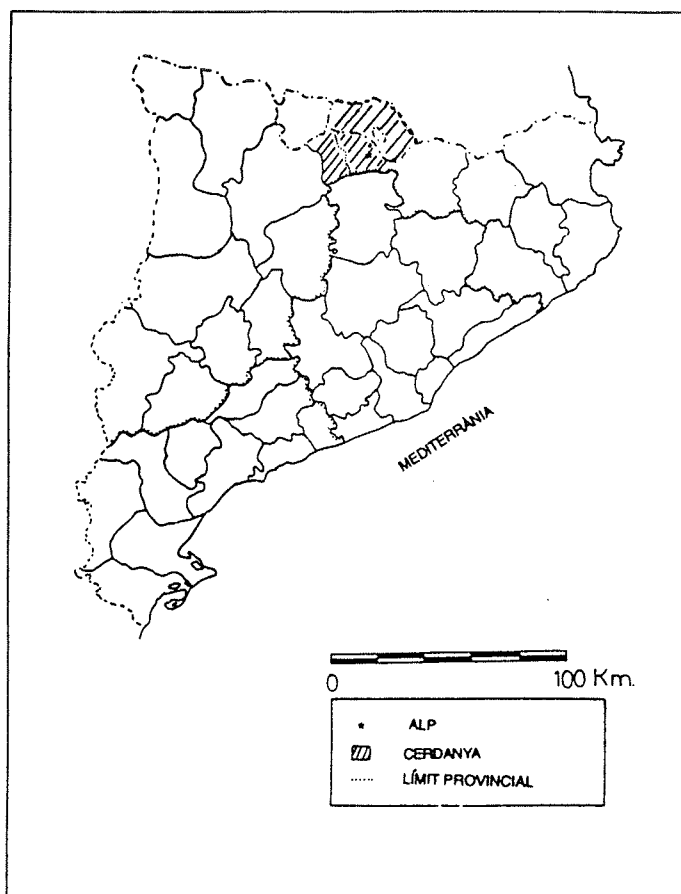
PADRÓ,J.(1983) "Treballs realitzats al jaciment arqueològic de Llúvia en la campanya del 1982", 4rt Quadern d' Informació Municipal, pp. 51-52, Llúvia.

PADRÓ,J.(1984) "Les vies de comunicació romanes al Pirineu Català", 5è Col.loqui. Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. pp. 61-87. I.E.C. Puigcerdà.

PADRÓ,J.; MONTERO,T i PONS,E. (1989) "Excavacions al jaciment romà del Pla de Prats (Prats de Cerdanya)", *Excavacions arqueològiques d'urgència a les comarques de Lleida. Exc.Arq.a Catalunya*, 9,pp.133-161.Dep.Cultura Generalitat de Catalunya, Barcelona.

RIU,M. (1981) "Roc i Sants. Dades per a la cristianització?", *Acta historica et archaeologica Medievalia*, vol.2. pp.151-170. Dep. Història Medieval U.B., Barcelona.

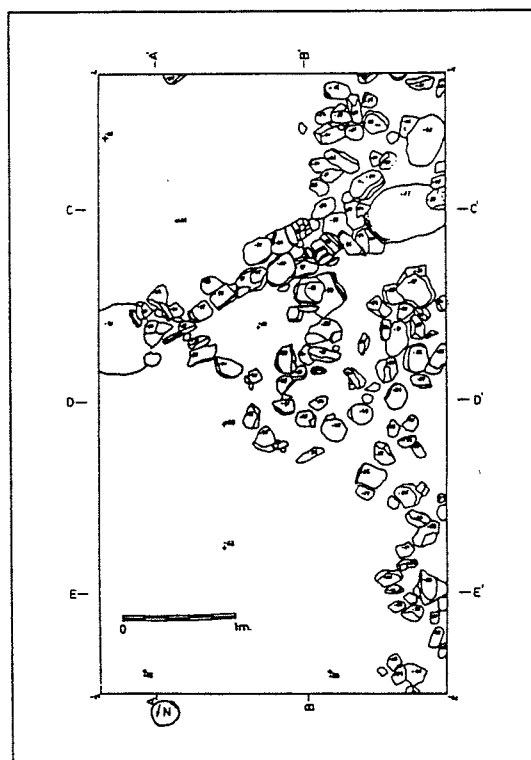
TARRADELL,M. (1978) *Les ciutats romanes dels Països Catalans*. Barcelona.

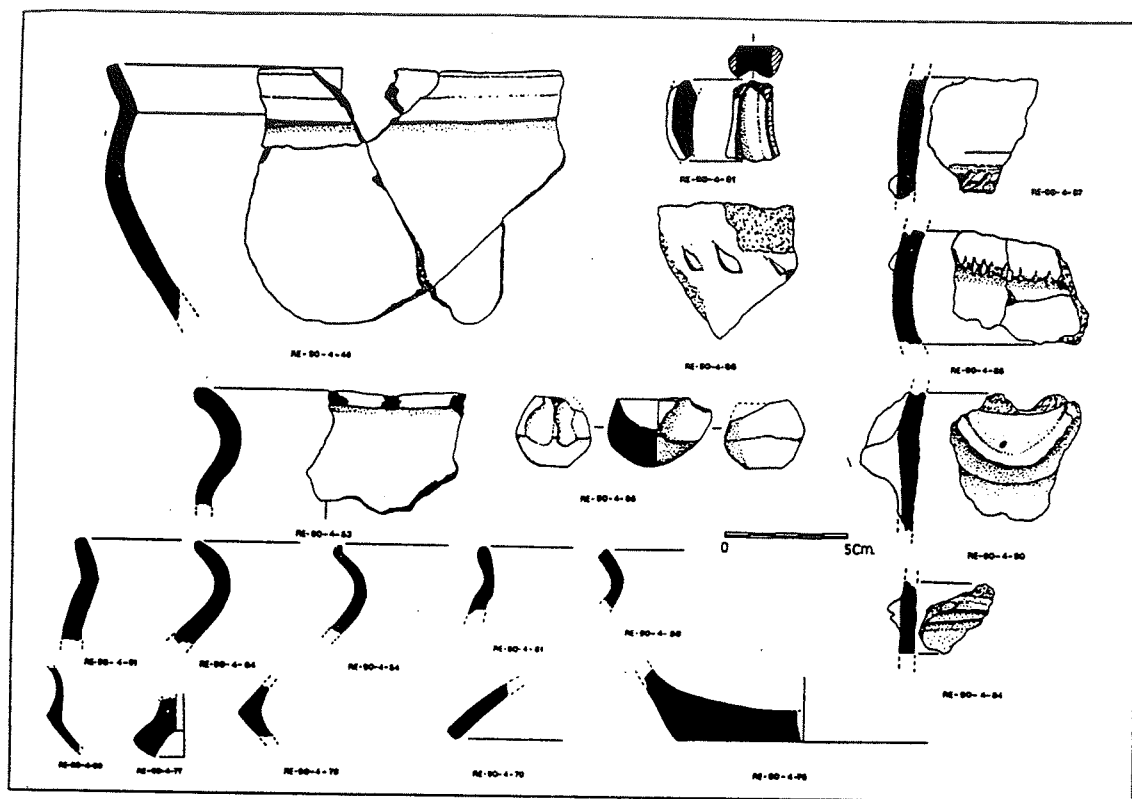

ZONA URBANA DE LES ACTUACIONS.

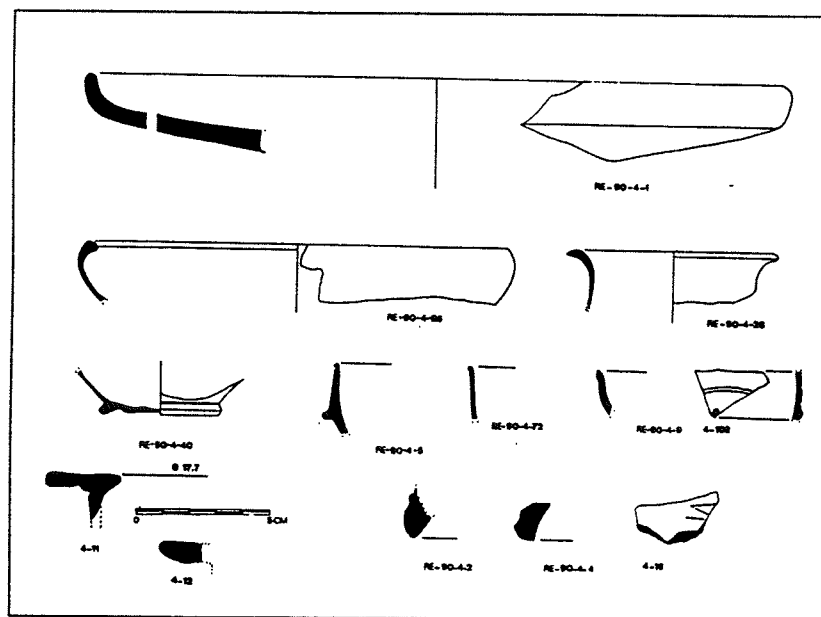

MUR DE L'EST 4. NIVELLS IIIa - IIIb.

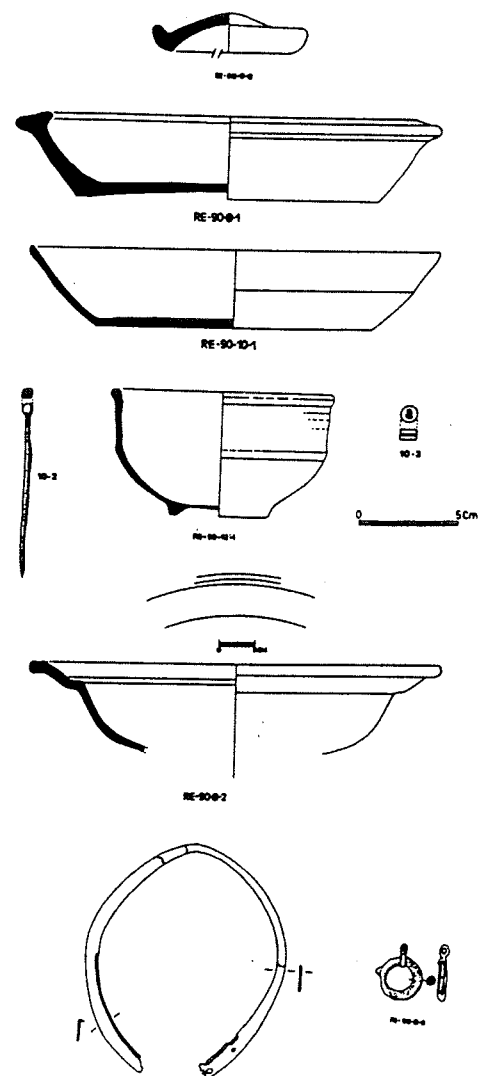

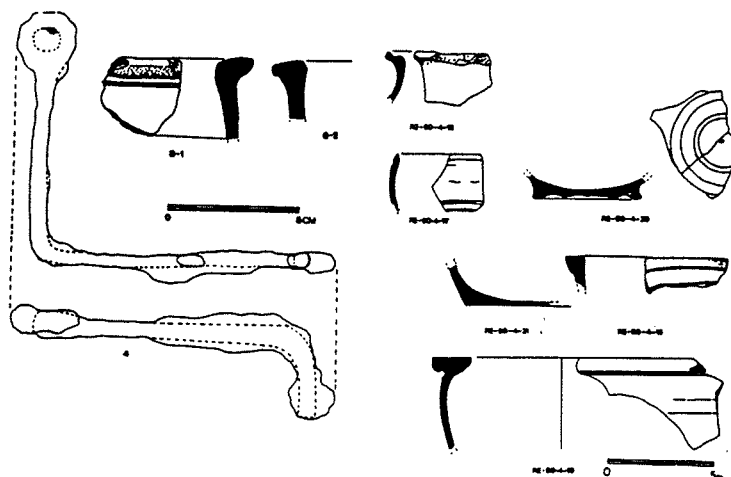
CERÀMICA A MÀ.
UE.4. HABITAT.
NIVELLS.IIIa.-IIIb.

HABITAT SS. II aC. - I dC. NIVELLS IIIa - IIIb.

NECRÒPOLIS (SS.III-IV)

VILARENYS (VALL-LLOBREGA, BAIX EMPORDÀ): ACTUACIONS 1992 I 1993

María José CAJA, Jordi CASADEVALL i Esther TABERNERO.

La finalitat d'aquestes campanyes ha estat delimitar l'extensió espacial de la vil·la romana de Vilarenys en tot el seu perímetre, a fi i efecte d'ampliar la zona apta per a la construcció del polígon industrial de Vall-llobrega, propietat del INCASOL.

UBICACIÓ DEL JACIMENT.

L'assentament es localitza en el quilòmetre 40 de la carretera comarcal C-255 Girona-Palamós, entre el Puig Maruny al nord i el Puig Manxa al sud, en el paratge anomenat d'antic Vilarenys. Està delimitat pel vessant est per les naus industrials que donen a la carretera en el mencionat punt quilomètric. Els terrenys pertanyen al terme municipal de Vall-llobrega, a la comarca del Baix Empordà. (Full num.334, GIRONA, del S.G.N.).

El jaciment es troba en un suau pendís sobre substracte argilós, en un indret que domina tot el Pla de la riera Aubi vers el mar. Els turons adjacents corresponen als darrers contraforts de Les Gabarres, que amb el Massís de Begur de costat de mar formen l'anomenat "corredor de Palafrugell", veritable via natural de comunicacions en direcció nord-sud. De fet, del peu de l'assentament transcorre l'antic camí ral, probablement ja en funcionament en època romana.

Tot plegat conforma una ubicació idònea i típica per a una vil·la destinada als treballs agrícoles, ben comunicada, prop d'una riera, amb fonts naturals i abundant aigua en el subsòl. La seva posició dominant permetia a més un accés alhora als recursos propis de la baixa muntanya (bosc,...).

BREU HISTORIA DE LES INVESTIGACIONS

La primera notícia sobre aquest jaciment ens la dona J. Badia a l'obra "Arquitectura Medieval de l'Empordà" (BADIA 1977), on menciona la presència de materials ceràmics "a ponent de l'estació de Vall-llobrega". Tot i això, no li otorga la categoria de jaciment, sino que el qualifica de troballa, a manca de més dades. De fet, ja havien aparegut fragments de ceràmica romana recollits d'antic, agrupats sota la llegenda "troballa a ponent de l'estació de Vall-llobrega" durant l'inventari preliminar dels materials dipositats al Museu "Cau de la Costa Brava".

L'investigador palamosí Pere Trijueque localitzà l'any 1987 a l'Arxiu Històric de Girona el significatiu topònim de "Vilarenys", referint-se als camps situats entre els massos Esteve del Bosch i Costa, que associa a una possible vil·la romana. Ell mateix comunicà la seva hipòtesis a J. Espadale, i a nosaltres mateixos, que després de diverses visites constatem l'existència d'un assentament d'època romana. Es comunica la troballa al C.I.A. de Girona, i ell a la vegada ho dona a conèixer a l'Ajuntament de Vall-llobrega.

Malgrat tot, els terrenys que ocupa el jaciment són afectats pel "Pla Parcial de Vall-llobrega" i qualificats com a industrials. Així, l'any 1990 s'inicien remocions de terra que són aturades pel propi Ajuntament, al no estar els permisos d'obra en ordre.

Avisat el C.I.A.G. de tals remocions, para definitivament les obres i promou els primers treballs arqueològics realitzats en el jaciment, co-dirigits per Maria José Caja i Xavier Rocas durant els mesos de març i abril de 1991. Aquests treballs documentaren una gran vil·la senyorial, amb

presència d'abundós material ceràmic i peçes de luxe (teselles bicolores, plaques de marbre,...), i amb una llarga cronologia que abastava des de mitjans del S. I d.C. fins al S. VI d.C. (M.J. CAJA i X. ROCAS, 1991) (M.J. CAJA i X. ROCAS 1992).

Posteriorment durant els mesos de setembre i octubre de 1992 s'endegà una nova campanya sota la co-direcció de Maria José Caja i Esther Tabernero, per tal de procedir a delimitar amb més precisió l'extensió del jaciment i establir els límits aptes per a la construcció del polígon industrial projectat. S'amplia l'àrea prospectada amb rases perpendiculars orientades nord-sud i est-oest. Les rases, fetes amb l'ajut d'una màquina excavadora, es limitaven a extreure el nivell superficial remogut pels treballs agrícoles (40-70 cm.) per tal de visualitzar estructures. Els resultats confirmaren la gran extensió de l'assentament (superior a 1 hectàrea) si bé permeteren ampliar l'àrea susceptible d'ésser construïda.

En aquest contexte i estudiats els resultats suara esmentats, i davant l'imminent continuació dels treballs al polígon, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya decideix engegar una nova campanya durant el mes de Maig de 1993, coo-dirigida aquest cop per Maria Jose Caja i Jordi Casadevall; amb l'objectiu d'ajustar els límits de l'assentament, sobretot en els angles nord-est i sud-est de l'àrea.

DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS.

Aquestes actuacions han continuat la metodologia ja seguida en la campanya de 1991, de rases de 3 metres d'amplada, ajustades i en connexió amb les anteriors. En cap cas s'han excavat nivells "in situ", i només s'han extret els nivells superficials fins a delimitar estructures vistes.

A la pràctica s'han practicat un total de 17 noves rases: números del 5 al 21; tot continuant la numeració correlativa respecte a l'anterior campanya de 1991.

La fondària d'aquestes rases oscil.lava entre els 40 i els 70 cm.; sempre segons la mateixa topografia del pendent, les estructures trobades o bé, el mateix rebaix practicat en les remocions dels primers treballs d'obra de 1990.

CONCLUSIONS GENERALS I PROPOSTES D'ACTUACIÓ.

Es pot considerar que les troballes d'aquests anys signifiquen la continuació de les realitzades durant la campanya de 1991. Així mateix, no ha variat la interpretació cronològica, funcional i d'entitat del jaciment. Al intervenir sobre una extensió més gran s'ha comprovat la complexitat constructiva i estructural de la vil.la, podent-se diferenciar noves unitats estructurals.

S'han aconseguit parcialment els objectius d'aquestes campanyes al redelimitar amb més precisió els sectors perifèrics de tot l'assentament.

Ens trobem doncs, davant d'una Vil.la d'època romana amb cronologia ampla (S. a.C. - S. VI d.C.; amb freqüentació medieval), d'una extensió construïda molt important (més d'una Ha.) i amb la presència d'elements i materials que quantitativa i qualitativament ens demostren que es tracta d'una Vil.la rica, emplaçada estratègicament en la via natural d'accés de la costa empordanesa a l'interior.

Durant la campanya de 1992-93 i a nivell estructural es distingiren tres conjunts constructius:

- Al sud-est on apareixen grans murs que delimiten una estructura de planta

rectangular, amb divisions interiors, i que per les seves característiques podria correspondre a una "domus".

- Al Sud-Oest, on es delimita un conjunt d'edificacions complexes (edifici amb instal·lació termal) i de grans dimensions (murs de 30 metres de llargada amb habitacles adossats) (rases 7, 9, 10 i 15). L'orientació d'aquests murs en relació al pendent i el tipus de construcció fan pensar en l'existència d'algun tipus d'aterrassament per vèncer el desnivell general (pendent aproximat al 5%).

- Al Nord i al centre trobem un conjunt de construccions disperses de murs de diferent aparell constructiu i més prims, amb espais interiors de grans dimensions (possibles patis; rasa 13) i estructures productives associades (possible forn, rasa 11). Malgrat disposar sols de materials provinents de nivells superficials sembla que ens trobem davant la zona d'ocupació més tardana del jaciment i de funció domèstico-productiva.

La raó principal de la realització d'aquestes intervencions ha estat delimitar espacialment el conjunt estructural de la Vil·la. En aquest sentit, podem afirmar que el traçat de murs i estructures excavades és tan dens que la zona superior i central s'ha de conservar íntegrament, a més de protegir-la de les agressions a que està actualment exposada (erosió). Les parts est i nord-est semblen no haver estat ocupades; i per tant es pot desprotegir aquesta zona.

Així mateix, en el sector sud-est la manca d'estructures permetria retallar l'àrea a protegir en el sector sud/sud-est, aproximadament en uns 700 o 800 metres quadrats. Al correspondre aquest sector a una àrea perifèrica de la Vil·la en el seu costat sud, això podria permetre utilitzar l'àrea alliberada en l'habilitació d'un accés al Polígon o é per a altres tipus d'equipaments.

Creiem que l'assentament no es pot reduir més en cap dels seus costats. Així, l'alliberament de noves àrees susceptibles d'ésser contruïdes passa per una prèvia excavació sistemàtica de la zona a edificar.

Així mateix; en qualsevol actuació en les àrees perifèriques del que s'ha delimitat com a jaciment propiament dit, recomanariem el seguiment de les obres per si apareguessin estructures que per la seva profunditat o ubicació, no haguessin estat detectades fins ara: fossats, abocadors...

A nivell científic, voldriem afegir que no tenim per a la zona cap jaciment d'època romana que estigui ben delimitat i molt menys, que presenti amb tota seguretat les característiques d'extensió i traçat estructural com el que ens ocupa. Una excavació parcial de l'assentament romà de Vilarenys podria aportar dades històriques importants per una zona íntensament romanitzada però poc coneguda per la mancança d'intervencions sistemàtiques en Vil·les romanes de la Comarca. La continuïtat d'assentaments que es detecta en els corredors naturals d'accés al rera país i les nombroses estacions conegudes per a l'època així ho justificarien.

BIBLIOGRAFIA.

BADIA, J. (1977); "Arquitectura medieval de l'Empordà", Vol. I, p. 449.

CAJA, M.J. i ROCAS, X. (1991), "Excavacions d'urgència a Vall-Llobrega" a Revista de Girona, n. 149, p. 18-19.

CAJA, M.J.; i ROCAS, X. (1992); " La Vil·la romana de Vilarenys (Vall-Llobrega). Actuació d'urgència de 1991." dins "Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona", Sant Feliu de Guíxols, 1992, p. 100-106.

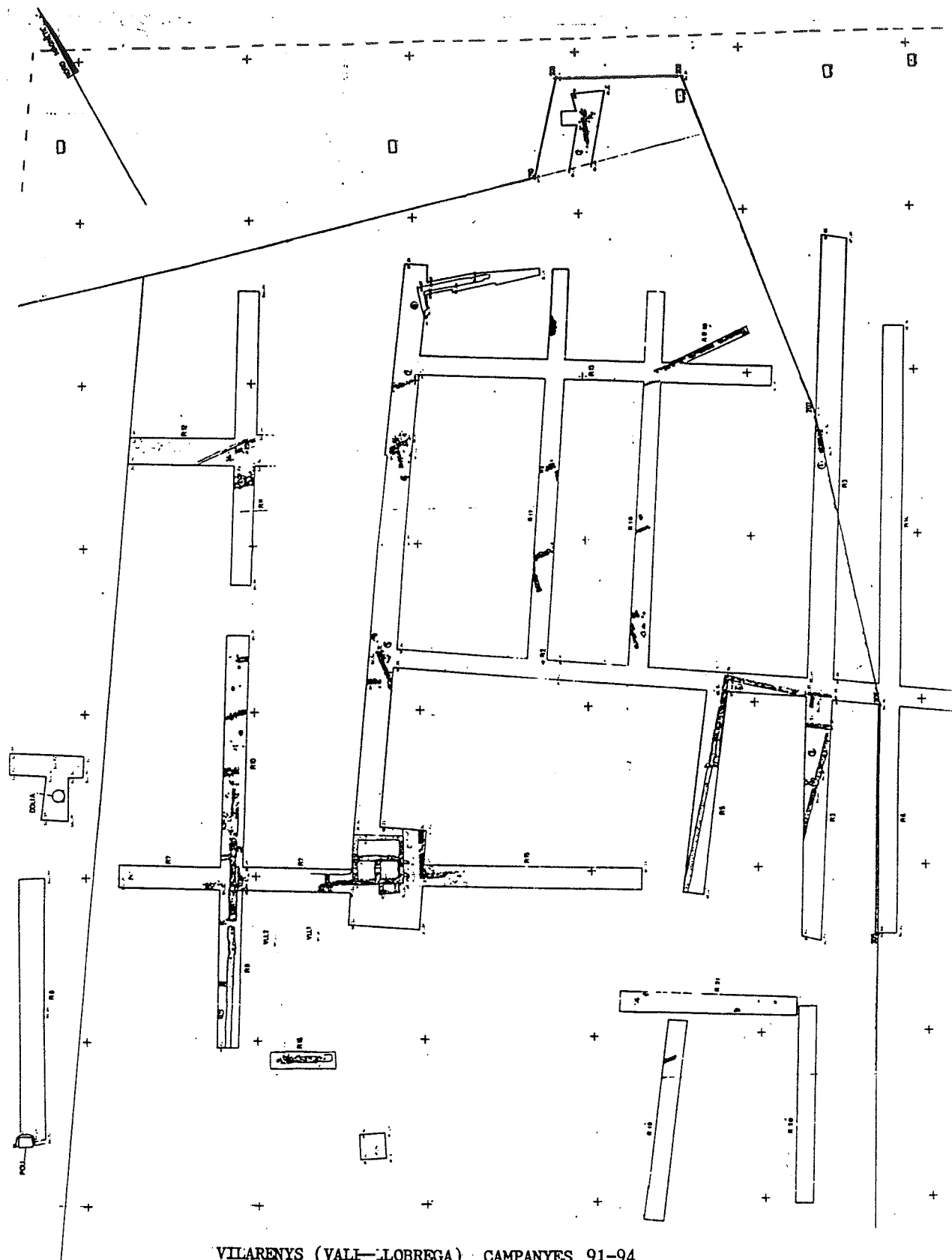
CAJA, M.J.; i ROCAS, X. (1991); "Informe sobre la delimitació de la Vil·la romana de Vilarenys (Vall-Llobrega, Baix Empordà)". (Inèdit).

CAJA, M.J.; i TABERNERO, E. (1992); "Informe de la campanya Vilarenys 1992 (Vall-Llobrega, Baix Empordà)", (inèdit); 39 p.

CAJA, M.J.; i CASADEVALL, J.; (1993); "Vilarenys: Informe de l'actuació 1993." (Inèdit)

Fig. 1

VILARENYS (VALLE-LOBREGA) CAMPANYES 91-94

0 20 m.

RESULTATS DE LES DUES DARRERES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ A LA VIL·LA ROMANA DE VILAUBA.

Per: Pere Castanyer i Masoliver
Joaquim Tremoleda i Trilla

Tal com és habitual, durant els mesos d'agost de 1992 i 1993 s'han continuat els treballs d'excavació a la vil·la romana de Vilauba, aconseguint-se així disset anys de recerca arqueològica continuada que han permès posar al descobert gairebé dos mil metres quadrats d'estructures corresponents a diversos edificis a través dels quals podem seguir l'evolució d'aquest establiment rural durant més de sis segles. Durant els darrers anys els esforços s'han concentrat en descobrir les restes situades al sud de l'àrea descoberta fins el 1989, atès que la disposició general de l'edifici s'orientava vers aquesta part. Es tracta d'una àrea igualment complexa pel que fa a l'aparició d'estructures però que presenta una seqüència estratigràfica força diferent, que es tradueix en la desaparició de restes corresponents a la darrera fase d'ocupació de la vil·la i, per contra, en la presència d'altres associades amb els nivells més antics que fins ara hi hem pogut documentar.

L'excavació iniciada durant el 1991 d'uns 300 m² es va completar amb una segona ampliació d'uns 500 m² a fi de completar i delimitar definitivament algunes de les restes descobertes en aquest sector. A diferència de la part exhumada més al nord, en aquest sector hom documenta una major potència en la capa d'argiles que va cobrir el jaciment després del seu abandonament definitiu, fet que s'explica per la reducció de l'àrea ocupada que durant la darrera fase es concentra una mica més al nord. La potència pot arribar a superar el metre i mig, motiu pel qual el rebaix es va fer amb màquina excavadora.

L'excavació començà, per tant, damunt de les estructures pertanyents a la part de la vil·la inutilitzada a causa de la construcció de la premsa d'oli, el mur de tancament sud de la qual es superposa d'una manera evident a les estances de la fase precedent i marcant el límit de la vil·la per aquesta banda just abans de la darrera reforma (Roure *et alii* 1988, pp. 49-54, fig. 30). El nivell de circulació en aquest darrer moment ens ve indicat pels diferents estrats abocats amb la finalitat de cobrir part de les estructures subjacents. Al tractar-se d'una àrea tant extensa és evident que no constitueixen una capa uniforme, no tant sols en les seves característiques físiques sinó també en la seva potència, car la disposició aterassada de la vil·la -en sentit sud i est- comportà una major elevació en aquestes zones per tal d'aconseguir una superfície més regular. Els materials ceràmics recuperats en aquest nivell ens permeten situar cronològicament el moment d'obliteració de les restes inferiors i per tant la data de construcció de la darrera reforma.

A sota d'aquests estrats d'anivellament començaren a aparèixer les restes de murs corresponents a la reconstrucció realitzada després de l'incendi de la vil·la precedent, datat a finals del segle III (Castanyer, Roure & Tremoleda 1989, pp. 63-70). Aquesta construcció es caracteritza per la utilització de rierencs units amb abundant argamasa i per les banquetes de fonamentació que tenen les seves parets, que marquen perfectament el nivell de circulació de les diferents habitacions, la qual cosa permet distingir-los perfectament dels de les fases més antigues. L'estructura i disposició de l'edifici es comença a dibuixar ja de manera prou clara i sembla que s'organitza entorn d'un pati obert, probablement de dimensions molt més grans que l'anterior i al voltant del qual s'hi troben les diverses ales de l'edifici, compartimentades en estances de mides irregulars (fig. 1, 1).

D'aquesta construcció en coneixem completament l'ala est mentre que els braços sud i oest es troben encara en curs d'excavació, tot i que ja s'han posat al descobert la part superior de les parets i per tant sabem la seva configuració general. La primera de les estances de l'extrem est és la individualitzada amb el número 11, excavada parcialment durant els anys de col·laboració catalano-britànica (fig. 1, 1). El mur que la delimita per la banda est és el que es troba en pitjor estat a causa dels treballs de construcció de la carretera que separa el jaciment. Assenyalar l'excavació d'un potent nivell d'enderroc que ocupava tota l'habitació, fet que contrasta amb l'inexistència d'altres en la resta d'estances del mateix edifici. Els estrats corresponents al moment de funcionament no aportaren dades de massa interès i només assenyalem l'existència de dos blocs de pedra situats al centre mateix de l'habitació, marcant alhora la cota de circulació, que devien servir de suport a dos pilars o bigues de fusta destinades a sustentar la coberta de l'edifici.

Immediatament al sud s'hi troba l'habitació 35, encara de majors dimensions. Les seves característiques constructives són idèntiques a l'anterior, però en aquest cas el tancament est ha desaparegut completament. En un moment posterior, gairebé impossible de precisar cronològicament es subdividí en dues mercés a la construcció d'un nou mur, fet igualment de rierencs, encara que units en sec. D'aquesta manera es crea un nou espai llarg i estret, la funcionalitat del qual es desconeix fins al moment i que hem anomenat àmbit 36 (fig. 1, 1). És interessant constatar el fet que aquesta subdivisió es realitzà després d'haver inutilitzat els accessos de les habitacions 11 i 35 a l'interior del pati, atès que la paret bastida de bell nou es recolza directament sobre una de les portes tapiades, de manera que l'accés s'havia de realitzar forçosament per la banda est.

Completa aquesta filada d'estances un àmbit de dimensions més reduïdes, que s'identifica amb el número 37, de la qual no en coneixem encara el seu tancament per la banda sud, encara que suposem que les seves dimensions no devien ser massa grans (fig. 1, 1). La seva excavació va proporcionar una de les seqüències més interessants d'aquest sector pel fet que és l'únic punt on documentarem una ocupació posterior que reaprofitava les restes de la vil·la que estem descrivint. D'aquest darrer moment en coneixem l'estrat d'enderroc, força potent i a una cota superior en relació als de la fase precedent. Es superposava directament a un paviment d'*opus signinum*, molt ben conservat a la part sud-est i més desaparegut a la resta. A sota seu hi havia una potent capa de pedres i terra que servien de preparació, l'excavació de la qual no aportà gaires materials. De més interès per a la seva datació, fou l'estrat de terres, pedres i alguna teula, format per regularitzar la superfície abans de construir l'esmentat paviment. D'entre les ceràmiques d'importació destaquem la troballa de t. s. africana clara D (sobretot la forma Hayes 58), tant característica del segle IV. Segurament del mateix moment és també el tancament d'una antiga obertura situada a la paret que separa aquest àmbit de l'habitació 38, reforma indispensable al aixecar el nivell de circulació i que antigament hauria servit per comunicar les ales est i sud.

Cobria un estrat compost per argila i alguns fragments de *signinum*, pedres i calç, la part superior del qual coincidia amb la banquetta dels murs de les estances 35 i 11. El paviment, segurament de terra batuda, devia correspondre, per tant, a la part superior d'aquest nivell. Per acabar amb la descripció d'aquest àmbit esmentar l'existència de restes d'un revestiment de calç a la paret nord, al damunt del qual s'hi dibuixà quan la pasta encara era fresca el perfil de les pedres, simulant un parament molt més uniforme de blocs rectangulars.

El pati que articula la vil·la en aquest moment queda tancat al sud per una gran habitació, en sentit transversal a les ja comentades i individualitzada amb el número 38 (fig. 1, 1). Es tracta d'un espai de dimensions considerables, de més de 10 metres de llargària i que devia anar pavimentat amb *opus signinum* tal com semblen indicar les restes, molt malmeses, situades a l'angle nord-est de l'habitació i les adherides a les banquettes dels murs laterals. La no conservació d'aquest paviment va facilitar l'excavació dels nivells inferiors, posant al descobert una canalització feta amb rierencs i revestida internament d'*opus signinum*, que travessa tota l'habitació i que es va construir al mateix moment, tal com demostra el forat de

sortida fet a la part inferior del mur de tancament sud. Devia servir per recollir les aigües del pati central i canalitzar-les a l'altre banda d'aquesta filada d'habitacions, fora ja de l'àrea ocupada. Corrobora aquesta hipòtesi el fet que l'excavació d'aquesta zona va permetre localitzar uns nivells d'abocament, amb abundants materials ceràmics i restes orgàniques, formats i acumulats fins la inutilització d'aquest sector de l'edifici.

Assenyalar també la recuperació de restes de pintura mural adherides encara al mur que la delimita per l'oest, que encara que molt malmeses contribueixen a restituir el seu aspecte original. Es tracta d'una decoració molt senzilla, a base d'esquixos i pinzellades de color vermell sobre un fons blanc, característica del segle IV i que ja hem documentat en d'altres parts d'aquest mateix edifici. Destaca la inclinació de la paret sud que degué causar amb tota seguretat la seva destrucció, motivada per l'excés d'humitat i d'aigua que provocà la canalització, que a la llarga van fer cedir els fonaments, assentats, tal com veurem a sobre del paviment d'unes cisternes anteriors. La conducció estava tapada amb lloses planes unides amb argamasa.

Aquesta estança de grans dimensions es relaciona amb un petit espai de planta allargada, situat més a l'oest, i del qual en coneixem només la part superior dels seus murs i del nivell d'enderroc que començà a aparèixer en acabar la darrera campanya. Encara que a tall d'hipòtesi de treball, pensem que pugui tractar-se de la porta d'entrada a la vil·la per la part sud, sobretot si considerem que en els costats menors no són visibles els murs de tancament i que no existeix una comunicació entre aquest espai i els relacionats amb ell de manera directa. Les estructures que comencen a aparèixer en aquesta banda est configuren una planta amb una nova filada d'habitacions delimitant per l'oest el pati central. Assenyalar però, que constructivament el seu aspecte demostra que no es varen bastir utilitzant la mateixa tècnica, per a la qual cosa sembla molt possible que l'àrea oberta es delimités en diferents etapes, essent aquesta ala la corresponent a la primera ampliació. En acabar la campanya passada eren visibles quatre àmbits clarament separats per murs en sentit transversal, l'últim del qual s'uneix a una habitació excavada ja l'any 1990 i individualitzada amb el número 34 (fig. 1, 1), quedant així finalment delimitat i encerclat el pati que en aquesta fase de la vil·la articula els diferents espais. D'entre les troballes de més interès destacar un collar de perles, pràcticament sencer, decorat amb petites perles, la datació del qual segons els paral·lels que n'hem documentat s'ha de situar entre finals del segle III i la primera meitat del segle IV i també la d'un motlle de pedra possiblement per fabricar fíbules. No obstant aquestes conclusions de caràcter general, per esbrinar la funcionalitat d'aquests nous àmbits caldrà esperar els resultats de la propera campanya d'excavacions.

La superposició de les estructures d'aquest edifici a unes restes més antigues associades a una fase anterior es fa evident en nombrosos punts on l'excavació ha pogut aprofundir per sota dels nivells de paviment. Així, sota l'àrea central descoberta i a un nivell sensiblement inferior a la banquetta dels murs de l'edifici que acabem de descriure comencen a apareixer unes altres parets i àmbits, la disposició i organització dels quals es fa encara difícil de precisar. No obstant això podem apuntar-ne algunes consideracions (fig. 1, 2).

D'entre els aspectes que volem destacar, el primer és que la reestructuració de la vil·la que acabem de descriure es devia realitzar de manera immediata, sobretot si considerem que es va fer aprofitant algunes de les restes anteriors com a fonament i pel fet que sovint els seus paviments únicament cobreixen lleugerament les estructures de la vil·la precedent. Tot aquest conjunt sembla que s'han de posar en relació amb les descobertes en campanyes anteriors, prou conegudes i espectaculars a causa de l'incendi que va fossilitzar part de la seva cultura material, encara que aquesta relació es podrà establir de manera definitiva en l'excavació d'enguany (Tremoleda, Castanyer & Roure 1989, pp. 49-69; Castanyer, Tremoleda & Roure 1991, pp. 157-191). El lligam s'estableix mercès a un nivell de paviment d'*opus signinum*, irregularment conservat i localitzat ja durant els primers anys d'excavació (Roure *et alii* 1988, fig. 15-A, núms. 365 i 360) i que també hem trobat més al sud. Aquest àmbit es troba, per tant davant de la galeria porticada que articula un conjunt d'habitacions, d'entre les quals

n'assenyalarem el larari (fig. 1, 2, núm. 32) i el rebost (fig. 1, 2, núm. 30) de la vil·la. Ara per ara, és encara difícil determinar-ne les seves característiques, però tot sembla apuntar vers un pati o àrea oberta, al voltant del qual s'organitzarien els diversos elements de la vil·la. La posició més baixa de les restes descobertes s'explica per la disposició aterassada de la vil·la, de manera que les estances situades a l'extrem nord són les situades a una cota més alta.

Malgrat tot, l'estudi de les restes que configuren aquesta fase és molt més complicada, degut a la superposició d'altres construccions en els períodes posteriors, fet que no pasava en el sector nord on es va poder excavar en extensió tot l'edifici. La confecció de plantes de cadascuna de les fases permet entreveure però l'organització dels àmbits al voltant de l'àrea oberta descrita anteriorment. Al nord d'aquesta i en una posició privilegiada s'hi trobaria la part residencial, articulada per un passadís allargat (fig. 1, 2, núm. 9) delimitat per cinc habitacions consecutives i altres dues als extrems. La galeria porticada s'orienta, per tant, vers el pati interior pavimentat amb *opus signinum*.

Ara per ara, no podem precisar com devia establir-se la comunicació entre aquest cos residencial i les estructures situades a la banda est i sud del pati. És encara aviat per interpretar l'habitació núm. 41 com un passadís o corredor (fig. 1, 2). L'excavació d'aquest àmbit va posar al descobert un nivell d'enderroc de característiques molt similars als que caracteritzen la fi d'aquesta fase. Una mica més al sud, a l'habitació 40 (fig. 1, 2) i a sota de les restes del nivell de circulació del gran pati de la fase posterior es varen excavar les restes d'uns paviments d'*opus signinum*, que encara que molt malmesos per les reformes superiors sembla que podem interpretar-se com a part d'un dipòsit. La part millor conservada és la de l'oest, on es visible part de la preparació del paviment. Destaca la utilització de blocs de travertí, ben escairats i formant una superfície plana, al damunt de la qual s'hi col·locà el paviment. Es tracta d'un cas insòlit, i segurament respon al reaprofitament dels materials constructius d'una altre construcció, com així ho demostren els encaixos de la seva superfície.

Delimiten el pati pel sud dos altres estances, una de dimensions força petites (fig. 1, 2, núm. 43) i una segona de la qual encara no en coneixem tota la seva planta (fig. 1, 2, núm. 42). La seva excavació no va permetre recuperar cap element indicatiu de l'activitat que s'hi podia haver desenvolupat. Esmentar només la conservació parcial dels estrats d'enderroc, molt afectats, una vegada més, per la reconstrucció posterior de la vil·la, així com també la troballa de diversos tambors o basaments de columna de pedra abocats al seu interior.

Més cap al sud, a l'espai que ocupava l'habitació 38 (fig. 1, 1) de la fase posterior, varem definir també nous àmbits. Efectivament, a sota el nivell de paviment apareixen unes altres restes delimitades al nord per un mur en sentit est-oest fet amb pedres grans i treballades, del qual en parteix un altre en direcció nord-sud que tancaria un àmbit que contenia diverses cisternes revestides d'*opus signinum*, destinades a contenir líquids, disposades en direcció est-oest. Ambdúes cisternes, que estan separades per un petit mur d'obra no tenen les mateixes dimensions, essent la del nord la més petita. El mur que tancaria aquestes dependències pel sud s'ha trobat gairebé desaparegut a causa dels treballs de reconstrucció de la fase posterior. Malgrat que es trobem arrassades fins al nivell del sòl i de no conservar tots els murs que les delimitaven, s'ha pogut determinar les seves dimensions. El paviment es troba lleugerament inclinat cap a la part oest, i en la seva superfície conserva uns petits forats, realitzats una vegada construït el *signinum*, la funcionalitat dels quals és encara incerta. Els angles conserven encara la mitja canya o rebava. La cisterna de més al sud està fracturada en sentit longitudinal, a causa segurament del pes del mur de la fase posterior i de la humitat que va comportar la canalització que en aquest darrer moment travessarà la zona.

Ambdós dipòsits comuniquen amb una altre habitació situada més a l'est, individualitzada amb el número 44 (fig. 1, 2). La seva excavació només va permetre recuperar un estrat d'anivellació de color negrós, amb carbonets i abundant material arqueològic, que segurament devia servir de preparació al paviment de l'estança de la fase posterior. Just a tocar la carretera hom delimità un petit àmbit, també cobert per un estrat d'anivellació d'uns

20 cms. de potència que es superposava a les restes d'uns murs associats a aquesta mateixa fase. El primer, en sentit nord-sud, apareix just a tocar el perfil de la carretera i està bastit amb pedres força petites i unides amb una mica de morter. Sembla que forma angle recte amb una segona paret en sentit est-oest i d'aspecte similar. Destaca la seva amplada, d'uns 30-40 cms., molt petita en comparació a les altres estructures de la vil·la, la qual cosa ens fa pensar que possiblement es tracta d'una subdivisió dins de l'estança de dimensions més grans (fig. 1, 2, núm. 44).

La localització de dues teules planes a l'angle sud-oest, delimitades per altres fragments clavats, formant una mena de caixa, ens permet apuntar alguna hipòtesi sobre la seva funcionalitat. Les terres del seu interior, de color fosc i amb abundants carbons, ens fan pensar en una petita llar. Caldrà esperar però els resultats del seu anàlisi per confirmar-ho. Assenyalar també que la superfície de les teules presentava restes de cendres adherides i de cremat. Un paral·lel gairebé idèntic és l'excavat durant la primera campanya d'excavacions de salvament a la vil·la romana de la Font del Vilar, a Avinyonet de Puigventós (Castanyer & Tremoleda 1992 b, pp. 119-120). Aquí l'alçada de les teules que delimitaven l'estructura era superior, tal com devien ser inicialment en l'exemple de Vilauba. Per acabar la descripció dels treballs realitzats en aquest àmbit, afegir que aquesta llar o cuina s'assentava sobre un estrat d'argiles, que va proporcionar algunes ceràmiques (t. s. sudgàl·lica, àmfora tarraconesa, etc.) que permeten situar cap a finals del segle I la construcció d'aquesta part de l'edifici. Aquest esdevé doncs un element més per establir la relació entre aquestes restes i la cronologia dels estrats subjacents al rebost, larari, galeria porticada i el conjunt d'estances situades més al nord.

Una de les novetats més importants de l'excavació de tot aquest sector ha estat la localització d'unes estructures anteriors a la primera fase documentada fins al moment de la vil·la, que com ja hem dit datem en època flàvia. La possibilitat de l'existència d'aquest nucli original havia estat ja apuntada en d'altres ocasions a causa de la presència de conjunts ceràmics prou significatius datats al segle I aC. (Roure *et alii* 1988, pp. 57-58), encara que fins al moment no s'havia pogut establir la relació d'una manera prou clara.

Un dels objectius de la passada campanya era finalitzar l'excavació dels nivells inferiors situats a ambdós costats dels dipòsits localitzats a l'habitació 38 (fig. 1, 1) i veure fins on baixaven les fonamentacions. Aquestes s'assenten sobre una capa de terra força potent, formada per tal de terraplenar el terreny, a la part inferior de la qual va començar a aflorar un mur que defineix una estructura de planta semicircular, fet de pedres lligades en sec i del qual se'n conserven entre 1 i 3 filades. Estratigràficament s'associa a uns nivells de terraplenat, compostats per una gran quantitat de material ceràmic. L'àmfora ibèrica és la categoria més nombrosa (entorn d'un 70 %), seguida d'àmfores itàliques, sobretot Dressel 1B, i en menor nombre algunes peces de ceràmica de la costa catalana o comuna ibèrica. Ara per ara és difícil poder calcular el nombre d'individus abocats en aquests desnivells del terreny amb l'objectiu de regularitzar-lo abans de l'edificació de la vil·la.

Aquesta no és la primera vegada que localitzem uns farcits d'aquestes característiques. Recordem que ja en la publicació monogràfica del jaciment, s'apunta la possibilitat que la vil·la tingui un origen republicà atesa la presència de materials d'aquesta època en algunes fosses. Fins ara havíem identificat tres punts, un d'ells a la part sud-oest i els altres dos a la part nord-est de la zona. S'associaven a la fase I o Precedents, llavors no relacionada a cap tipus de resta estructural (Roure *et alii* 1988, pp. 31-32 i fig. 14).

Els materials recuperats en aquestes fosses presenten una gran uniformitat, tots ells són d'època baix-republicana, amb una forta presència però d'elements de clara tradició ibèrica, la qual cosa ens fa pensar que l'origen de l'assentament s'ha de situar entre finals del segle II a. C. i principis de la centúria següent. La troballa més espectacular d'aquesta àncies antiga fou la d'un vas de pedra, del qual només se n'ha conservat la part inferior, decorat externament amb relleus incisos, ressaltats a les parts més profundes per unes fines tires de bronze. Caldrà

esperar els treballs de neteja i restauració per poder esbrinar la funcionalitat d'aquest objecte, del que no en coneixem, ara per ara, cap més paral·lel.

En conclusió doncs, direm que l'excavació d'aquesta gran ampliació que afecta la part sud de la vil·la descoberta fins l'any 1990 permetrà veure de forma gairebé completa algunes de les fases de l'evolució del jaciment i aclarir alguns dels interrogants plantejats fins al moment (Castanyer & Tremoleda 1992 a, pp. 89-96). Així, la planta de l'edifici d'època flàvia (fig. 1, 2) pren ara una major consistència amb l'aparició d'unes altres restes amb una clara funcionalitat agrícola, que disposades al voltant d'un pati comú complementen el conjunt d'habitacions que formen el cos residencial situat més al nord. Encara que amb menor espectacularitat que en aquesta darrera zona, les senyals de l'abandonament vers la fi del segle III són també paleses en alguns estrats d'enderroc. Pensem que la reconstrucció de la vil·la (fig. 1, 1) es degué realitzar de forma immediata i que lluny de quedar minvades les seves possibilitats, la nova edificació sembla tenir unes dimensions superiors a la precedent, tal com indica l'existència d'un pati central molt més gran i de les diverses ales de construccions disposades al seu voltant. Tot i algunes reformes puntuals que no modifiquen la seva estructura general i en un moment encara imprecís entre el segle V o potser inicis del VI s'abandona definitivament l'ocupació d'aquest sector. Únicament documentem alguna freqüentació esporàdica i tot apunta vers una reducció de l'àrea habitada, concentrada al voltant de les estructures productives, com la nova premsa bastida en aquesta darrera fase. L'excavació obre també nous interrogants, el més important dels quals és aconseguir elements per continuar configurant la planta de l'edifici d'època republicana.

Bibliografia.

CASTANYER P., ROURE A. & TREMOLEDA J. (1989), Les darreres excavacions a la vil·la romana de Vilauba: la part residencial, *Tribuna d'Arqueologia*, 1988-1989, pp. 63-70.

CASTANYER P. & TREMOLEDA J. (1992 a), Noves consideracions sobre la vil·la romana de Vilauba. Campaña de 1991, *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Feliu de Guíxols, 1992, pp. 89-96.

CASTANYER P. & TREMOLEDA J. (1992 b), Excavació de salvament a la vil·la romana de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós), *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Feliu de Guíxols, 1992, pp. 117-124.

CASTANYER P., TREMOLEDA J. & ROURE (1991), Estudi d'un conjunt ceràmic de finals del segle III a Vilauba, Cypsela, VIII, pp. 157-191.

ROURE A., CASTANYER P., NOLLA J. M., KEAY S. & TARRÚS J. (1988), La vil·la romana de Vilauba (Camós), *Monografies Arqueològiques*, VII.

TREMOLEDA J., CASTANYER P. & ROURE A. (1989), Vilauba: estudi preliminar del larari de la vil·la, Cypsela, VII, pp. 49-69.

Peu de figura.

Fig. 1, 1- Planta general de la vil·la excavat corresponent a la reforma posterior a la destrucció de finals del segle III.

Fig. 1, 2- Planta de la vil·la d'època flàvia fins a les darreries del segle III.

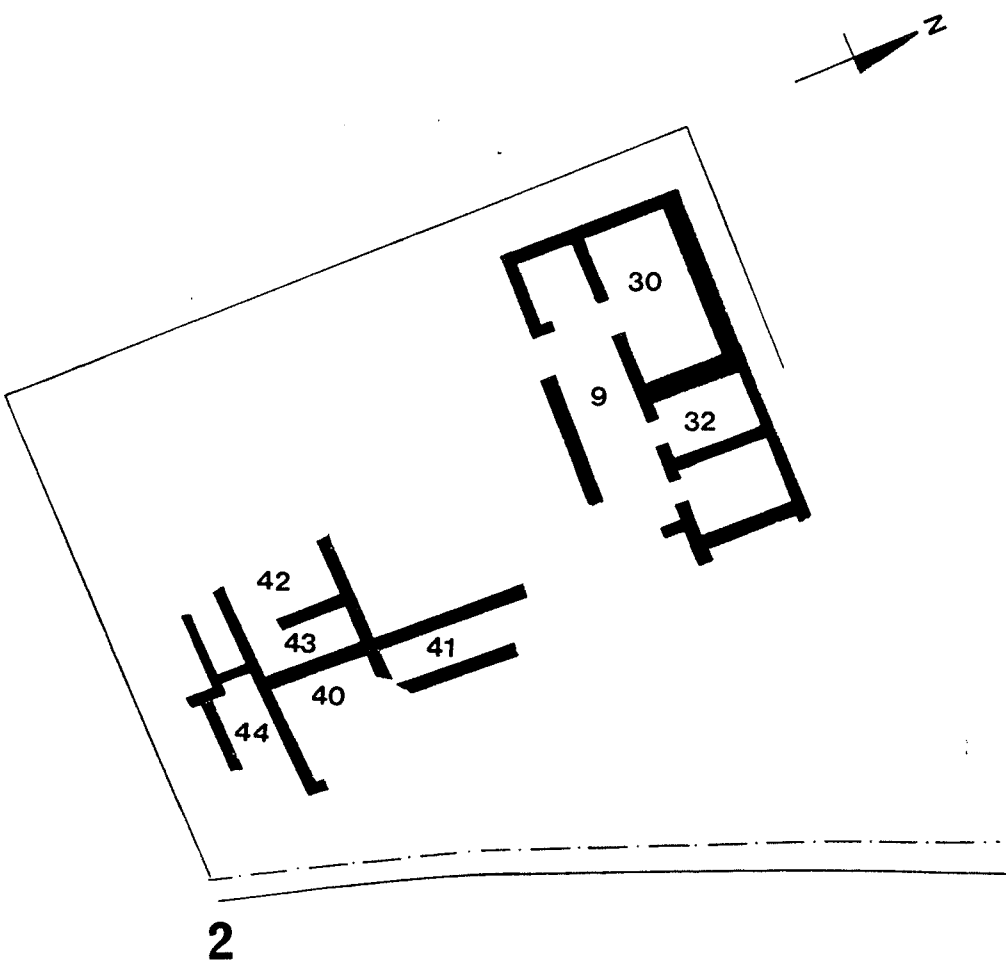
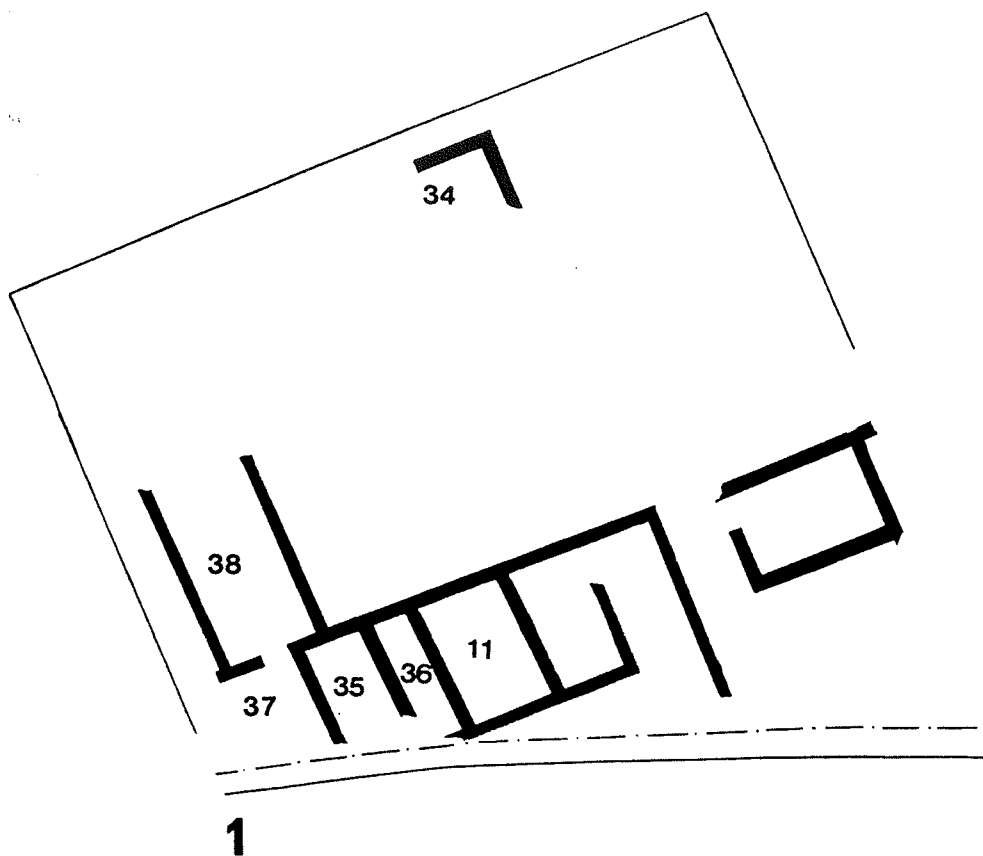
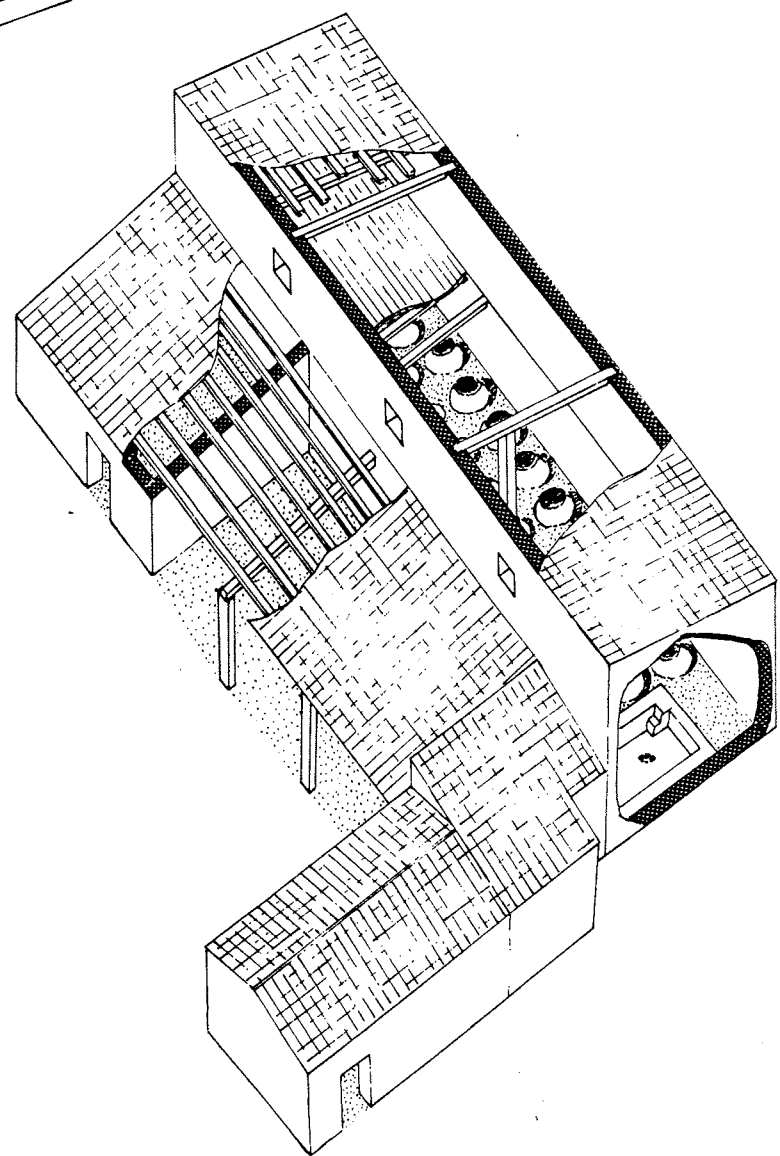
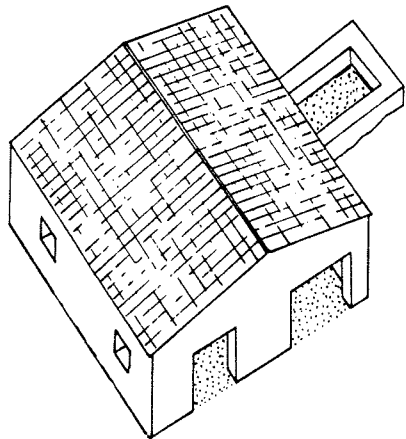
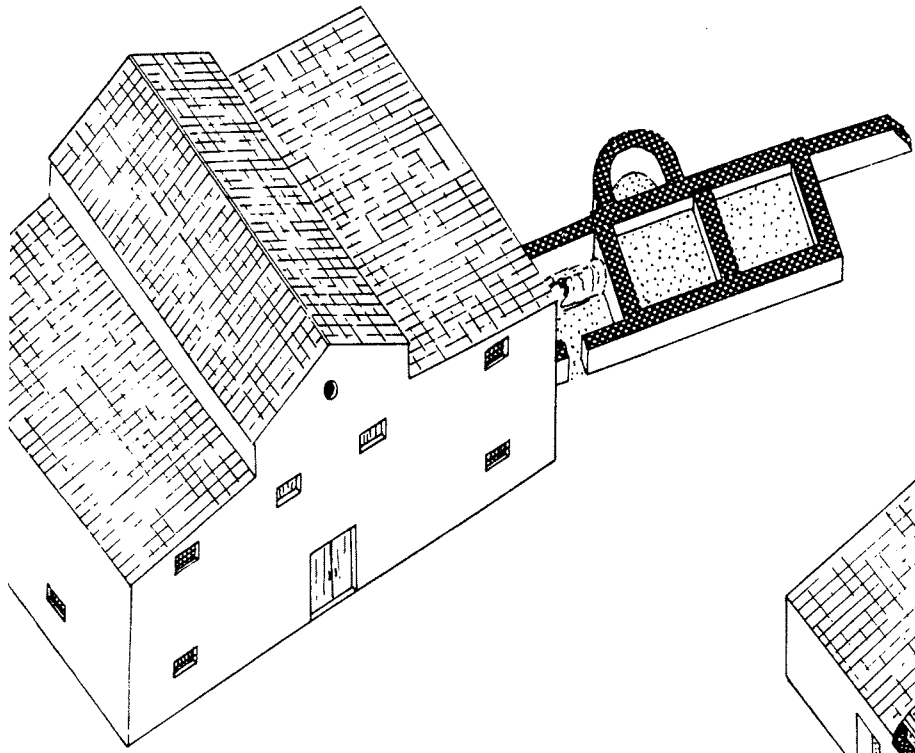
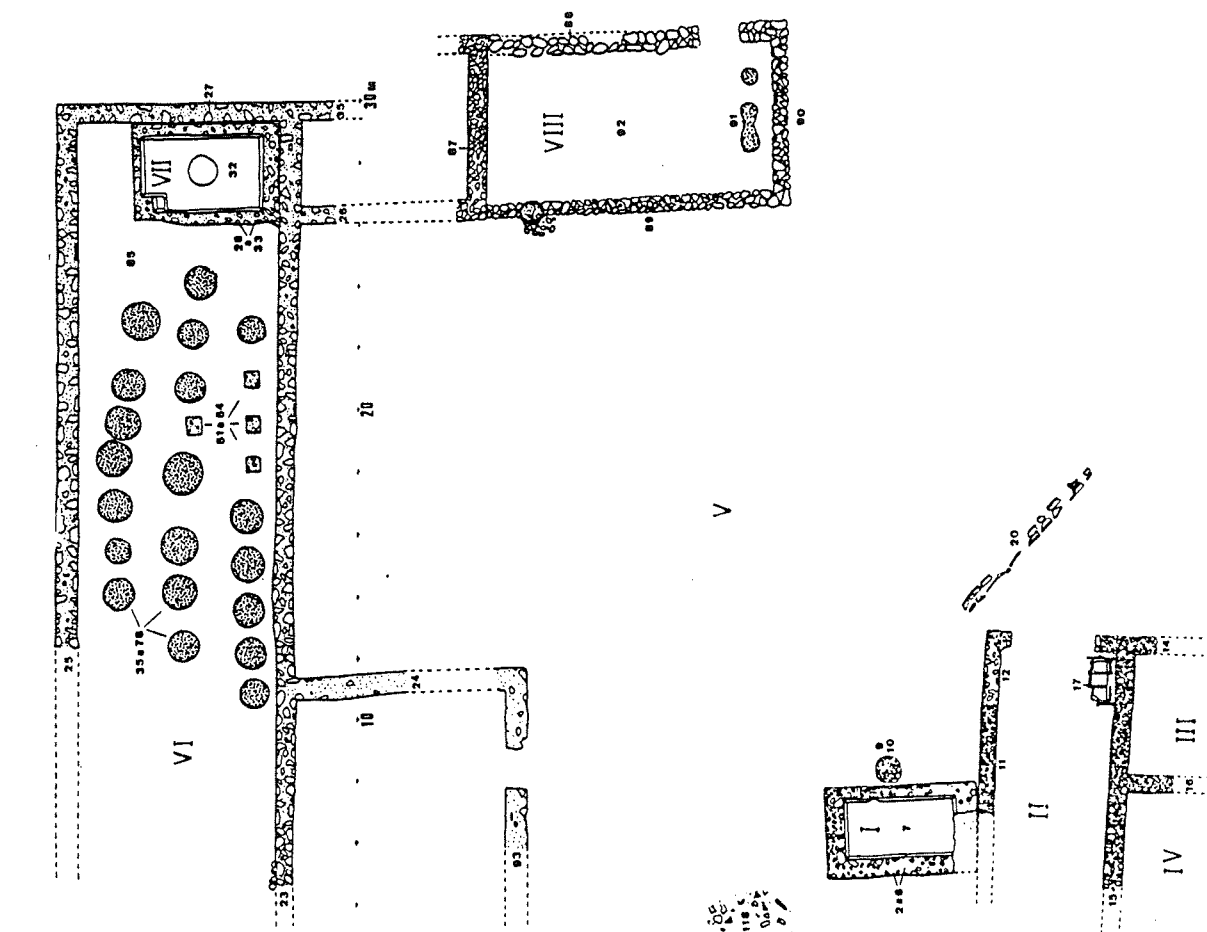
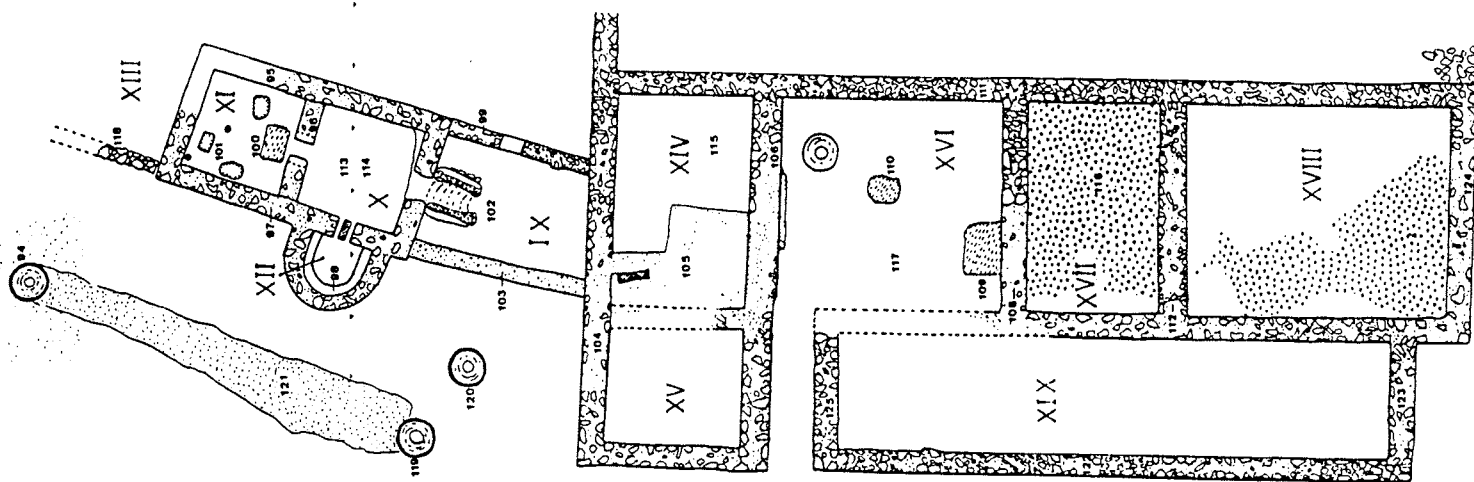

FIGURA 1

enllà de la contrada seguint un important camí que passava a ran de la vil·la per anar, o bé a l'interior, o bé mitjançant la Via Augusta, als centres més important, Empúries i Roses.

BIBLIOGRAFIA SOBRE EL JACIMENT.

ANÒNIM (1983) Troballa de restes romanes a Avinyonet de Puigventós, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 16, Figueres, pp. 391-397.

BADIA J. (1978) *L'arquitectura medieval de l'Empordà. II-A. Alt Empordà*, Girona, p. 25.

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J. M^a & TREMOLEDA J. (1990) *Ceràmiques comunes i de producció local a les comarques orientals de Girona, I. D'època augustal al segle III*. Monografies Arqueològiques, 12, Girona, p. 19.

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J. M^a & TREMOLEDA J. (1993) La vil·la romana de La Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, Alt Empordà), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 26, Figueres, pp. 341-372.

CASTANYER P. & TREMOLEDA J. (1992) Campanya de salvament a la vil·la romana de La Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós), *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Feliu de Guíxols, pp. 117-124.

NOLLA J. M^a & CASAS J. (1984) *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Girona, p. 71.

TREMOLEDA J. & CASTANYER P. (en premsa) La Font del Vilar, Avinyonet de Puigventós, *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. (Campanyes 1990-1992)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

TREMOLEDA J., CASAS J., CASTANYER P. & NOLLA J. M^a (en premsa) Una nueva villa romana en el Alt Empordà. El asentamiento rural de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, Girona), *Journal of Roman Archaeology*, 6, Michigan.

Ja havíem constatat amb anterioritat la dificultat que presentava aquest jaciment a l'hora d'aportar elements materials que poguessin definir amb claredat els seus marges cronològics. Aquesta dificultat és més evident pels nivells fundacionals, pràcticament estèrils. Sabem que s'hi han recollit fragments de ceràmiques d'època tardo-republicana, que segurament ens parlen de l'origen de l'assentament i també es constaten ceràmiques alt-imperials en poca quantitat. El moment més ben documentat és, però, el d'abandonament. Les diverses peces ceràmiques que foren abocades a l'interior dels dipòsits o bé tapaven els forats de *dolia* en aporten una cronologia precisa de mitjan segle V d.C. El conjunt està format per diverses formes de ceràmica T. S. africana D, ceràmica paleocristiana estampada, oxidada i reduïda, ceràmica lucente, àmfores d'època romana tardana de procedència sud-hispànica i africana. També hi eren presents, encara que menys precises cronològicament, les ceràmiques comunes oxidades i de cuina; una important col·lecció de morters, locals i importats i un conjunt de vidres amb plats, fruïteres (o similars), gots i copes amb decoracions en relleu, d'una notable qualitat. El conjunt més espectacular era, però, el format pels ferros i bronzes, conservats en molt bon estat, format per un podall i un ganicet de ferro i dos braçalets decorats, aplics figurats i sítules de bronze.

CONCLUSIONS.

D'entrada, un magatzem de *dolia* només pot servir per desar-hi la collita de cereals, oli o vi. En aquest cas, però, haurem de descartar una producció cerealista, atès que el magatzem és massa petit per a encabir-hi una collita normal en una vil·la d'aquestes característiques. Els exemples de què disposem de vil·les cerealistes de la comarca ens mostren magatzems amb 75, 125 i 150 *dolia*, tot i tractar-se d'explotacions petites o mitjanes. Per altra banda, els dipòsits per a líquits, un d'ells situat a dins mateix del magatzem, no tenen cap raó de ser en una producció de blat, ordi o civada. Corresponen a instal·lacions per a la manipulació de líquits. En aquest sentit, també haurem de rebutjar una producció oleïcola -no apareixen restes de les típiques premses-, i decantar-nos pel cultiu de la vinya i la producció de vi i dels seus derivats. Aquesta darrera és la hipòtesi que té més elements al seu favor. Per una banda, la mida del magatzem, suficient per acollir la producció vinícola de la temporada i, a diferència dels magatzems de cereal de la comarca, cobert amb teulat i amb la possibilitat de disposar d'una segona planta auxiliar al seu damunt. Per l'altra, el dipòsit on es podien premsar els raïms amb els peus el podem identificar en el dipòsit situat al mig del pati (U.E. 7). És un dipòsit enlairat, amb el sòl al mateix nivell al de l'exterior i, cosa poc freqüent, amb una canal de ceràmica a ran del paviment que travessa una de les seves parets per escolar el líquit a un recipient situat a fora, del que només en queda el negatiu circular excavat a terra. La major part d'aquest vi es deuria destinar a la comercialització i tindria una bona sortida cap als mercats locals i de més

Les tres habitacions següents (X, XI i XII) formaven el cos central de l'edifici termal. Els murs eren de bona qualitat, d'elaboració cuidada i anaven revestits interiorment amb *opus signinum*. Les dues primeres, el *caldarium* (sala calenta) i el *tepidarium* (sala tèbia), respectivament, són dues habitacions quadrades, de mesures idèntiques amb 3,25 m. de costat per l'interior. Els sòls estan pavimentats amb *opus signinum* molt ben conservat que formava el sòl de l'habitació, en el qual no quedaven restes dels petits pilars (*suspensurae*) que servien per aguantar el pis de circulació superior i deixaven una cambra per on circulava l'aire calent. La sala calenta tenia un mur continu de 60 cm. d'amplada, de molt bona qualitat que feia de límit est també a la sala tèbia, situada més al nord. Per la banda oest, en canvi, el mur tenia una obertura que deixava pas a una petita dependència de forma absidada, *labrum*, habitual a les termes, que servia de petita piscina on es podien refrescar els que estaven a la sala calenta. En origen tenia la part interior del mur semicircular també revestida amb *signinum* que, més tard, fou modificada i empetitida en adossar-hi un mur de *tegulae* lligades amb argamassa que resseguia l'esmentada estructura. El sòl d'aquesta habitació era lleugerament més baix que la del *caldarium* i pavimentat amb una capa de morter finíssim i molt ben conservat. El *caldarium* i el *tepidarium* estaven separats en el moment inicial per un mur mitger, al centre del qual hi havia una petita obertura en arc de 50 cm. amb el terra pavimentat. Aquesta distribució en dues sales fou modificada per l'arrassament del mur mitger, convertint els dos espais en una sala única. A la sala tèbia, però, el paviment presentava diversos forats, probablement posteriors al seu ús com a paviment d'hipocaust.

Més al nord d'aquesta habitació va aparèixer un nou mur, adossat clàrament amb posterioritat a l'estructura que hem descrit; es tractava d'una paret de pedra seca que connectava a l'angle nord-oest del *tepidarium* per a definir un espai nou (àmbit XIII) que no va poder ser excavat perquè l'asfalt del carrer modern el cobreix. Aquestes habitacions estaven farcides únicament per un potent enderroc de pedres i terra que va aparèixer sota el nivell superficial (U.E. 113) i cobria directament els paviments, amb poc material ceràmic, entre el qual destaquen diversos *tubuli* que servien per conduir l'aire calent.

Per la banda oest i a l'exterior de l'edifici termal es varen trobar tres dolia, dos dels quals estaven comunicats per una mena de canal o rec que es va trobar farcit amb un enderroc de teules, amb la particularitat que el que estava més al nord estava tombat a l'inrevés, ben col·locat boca avall. La terra del seu interior va rebre el núm. U.E. 94.

MATERIALS I CRONOLOGIA.

d'entorn els 80 cm. d'amplada, construïdes amb rierencs i morter de calç, que podien arribar a superar el metre de profunditat, la qual cosa fa pensar en l'existència d'un pis superior. L'organització de l'espai es va realitzar en una filada de quatre grans habitacions (XIV, XVI, XVII i XVIII), de gairebé 7 m. de profunditat, però d'amplada desigual, tancades per darrera per una gran nau, més estreta, de 4 m. de profunditat per 25 m. de llargada, només compartimentada per una entrada en corredor, mitjançant la qual es podia accedir a les altres habitacions (àmbit XV i XIX). Els murs de separació entre aquests àmbits havien pràcticament desaparegut. A l'interior de la primera d'aquestes habitacions, de 4 m. d'amplada, sota un dèbil nivell d'enderroc i farciment apareixia la compacta argila marró pròpia del sòl natural; per la banda occidental, en canvi, apareixia una gran taca de morter i picadís de ceràmica, al damunt de la qual encara es conservaven dues teules planes senceres, la qual cosa sembla marcar restes d'estructures que es troben completament arrasades. El mur de separació entre les habitacions XIV i XV estava també només insinuat. L'habitació XVI, a la qual s'accedia directament a través del corredor era pràcticament quadrada i tenia al seu interior dues grans taques de cendres i terra cremada, cobertes per les restes d'un gran enderroc, U.E. 117, així com les restes d'un *dolium* a l'angle nord-est. L'àmbit següent (àmbit XVII) tenia unes dimensions semblants a la primera, 4 m. d'amplada, i malgrat el mal estat de conservació era la que tenia les restes més evidents d'haver estat pavimentada amb un *opus signinum* que en alguns punts només conservava la preparació. Finalment, l'habitació XVIII era la més gran de totes, amb 8,40 m. d'amplada, que conservava també restes molt malmeses de la pavimentació.

Si ens centrem en la descripció del conjunt termal el primer que crida l'atenció és el fet que té una aliniació diferent de l'edifici, prova inequívoca de què aquestes dependències foren afegides amb posterioritat al cos rectangular. Respecte la resta d'estructures de la vil·la, apreciem un nivell de conservació molt més gran, entorn els 50 cm. de profunditat, degut al fet de ser les habitacions que havien tingut l'hipocaust i, per tant, els seus paviments eren més baixos per poder deixar els nivells de circulació a l'alçada de tot l'edifici. Aquest conjunt està format, en primer lloc, per una habitació que contenia el *praefurnium*, les restes del forn que proporcionava escalfor a les sales següents. Està definida per dues parets laterals, est i oest, que s'entreguen als angles de l'habitació contigua al nord, creant un espai que hauria sevit també de llenyera. L'estructura del forn era molt senzilla (U.E. 102), formada només per dues parets laterals de pedra refractària i fang cuit de color vermellós, lleugerament corbades, que deixaven espai per a un petit canal amb el sòl de terra cuita i gran quantitat de cendres al damunt, producte d'una combustió continuada de llenya al seu interior.

l'afloració de l'estructura, sota l'estrat superficial, fins un nivell d'enderroc (U.E. 80), que no era general, sinó que es concentrava al costat sud i era el resultat de la caiguda de la teulada i el mur perimetral; sota d'aquest enderroc parcial, hi havia un estrat de la mateixa composició que el primer, que es va formar contemporàniament i fou igualat (U.E. 81). Cal dir que en aquests primers nivells va aparèixer la quasi totalitat del material arqueològic. Sota aquests estrats n'aparegueren d'altres amb una composició totalment diferent i pràcticament estèrils; una capa de terra marró-beix, argilosa, poc potent i uniforme; un estrat sorrenc amb molta calç i material de construcció desfet i, finalment, sobre el paviment de signinum una finíssima capa de llims, producte del fang format després de l'abandonament del dipòsit (U.E. 82 a 84).

Del mur de tancament sud del gran magatzem sortien tres murs i és molt probable que definissin altres àmbits, que no van ser excavats, en direcció a la part oberta central de la vil·la, segurament un porticat obert des de l'espai central. En tot cas, l'extrem nord-est del pati estava delimitat per una altra nau, en aquest cas de dimensions més modestes, 10 m. de llargada per 5 m. d'amplada interior, identificada com àmbit VIII. Sobre el nivell de circulació, format per les pròpies argiles del subsòl, es va trobar, concentrat a la meitat sud un potent enderroc de la teulada, U.E. 92, que va permetre excavar *in situ* les restes de dos o tres *dolia* que estaven col·locats en aquesta banda de la nau i gairebé tot el material arqueològic.

Tot i que ens manca el límit sud/sud-oest podem veure com les estructures d'aquest sector estaven organitzades entorn d'una gran àrea interior, no coberta, que funcionava com a pati (àmbit V), aquest estava travessat en diagonal per una canalització en forma de V, feta amb *tegulae* clavades oblíquament al terra, que devia recollir i desguassar les aigües en direcció sud-est.

El sector 2.

Com hem dit abans, el sector que hauria estat destinat a vivenda es concentrava a la banda oest. D'aquest conjunt d'estructures en tenim dues parts clàrament diferenciades, tant a nivell estructural com pel que fa a la seva orientació. La que se situa més al nord conforma un conjunt termal, compost per diverses sales; mentre que l'altra part situada més al sud, és una estructura bàsicament rectangular compartimentada amb diverses estances.

El cos rectangular al qual troberem adossat l'edifici de les termes estava en un estat de conservació força dolent. Les parets perimetrals, que marcaven els límits de l'edifici, tot i que es conservaven per sota el nivell de paviment tenien unes fonamentacions molt potents,

oest, afectada pel carrer, estava ben delimitada per murs d'una amplada aproximada de 60 cm., fets de rierencs de mesures mitjanes i grans, de vegades retocats per aconseguir una cara i molta argamassa com element d'unió i solidesa per aguantar el pes de la teulada. L'estat de conservació no era gaire bó, tan sols conservava de dues a tres filades de les fonamentacions.

L'excavació a l'interior d'aquest magatzem va permetre demostrar, com hem dit abans, que havia estat ocupat per *dolia*, grans recipients de ceràmica dels quals només en quedaven els forats que havien contingut les bases enterrades. Se'n pogueren comptabilitzar, a la part excavada, una vintena, que estaven disposats ordenadament formant tres filades en sentit longitudinal. A part dels forats que ens marquen la situació dels contenidors varen aparèixer també quatre basaments (U.E. 51-54) fets amb pedra i morter, de forma quadrada, tres dels quals estaven col·locats molt a prop de la paret sud de la nau, en línia paral·lela i el quart centrat amb aquests tres i col·locat cap al centre de la nau. La concentració d'aquest elements podrien marcar algun tipus d'activitat relacionada amb les tasques agrícoles. Aquest magatzem tampoc presentava complicacions estratigràfiques, ja que sota la capa superficial es podien detectar, no sense esforç, els forats de *dolia* que havien estat tapats després d'extreure els contenidors de ceràmica. El farciment de cadascun d'aquests elements fou diferenciat amb la finalitat de fer identificable el material aparegut al seu interior i s'agrupen entre les U.E. 35 a 50 i 55 a 78. El nivell de circulació no estava marcat per cap tipus de pavimentació, ja que el terra d'argila trepitjat era prou sòlid i acomplia aquesta funció (U.E. 85).

L'estructura més espectacular i millor conservada a l'interior del magatzem era, però, un dipòsit revestit d'*opus signinum*, localitzat en l'angle sud-est i anomenat àmbit VII. Amida 3,50 metres de llarg per 2 d'ampla, el seu estat de conservació és bó, entre 60 i 80 cm. d'alçada, poc afectat pels treballs moderns del camp. El defineixen quatre murs (U.E. 28 a 31) que estan revestits interiorment amb el mateix material que el terra: un paviment hidràulic que el feia totalment impermeable. A la cantonada nord-oest es va construir un graó, també revestit, per accedir a l'interior (U.E. 33). Totes les juntures estan curosament resseguides per una mitja canya que les reforçava i facilitava la neteja de l'interior del dipòsit. El sòl no és totalment horitzontal, sinó que té una lleugera inclinació cap a la part central on s'hi va construir un forat de decantació d'un metre de diàmetre, element habitual i imprescindible en aquesta mena de contenidors (U.E. 34).

L'interior del dipòsit del magatzem era l'únic lloc que presentava una sedimentació estratificada. Aquí fou possible distingir sis nivells: el primer, U.E. 79, apareixia des de

Sector 1

Al primer sector es varen poder definir fins a vuit àmbits diferents, la majoria d'aquests eren naus de treball, dipòsits i magatzems que estaven distribuïts i organitzats entorn d'un gran espai obert. L'estat d'aquestes estructures era molt deficient, ja que es trobaven a nivell del sòcol de fonamentació i normalment conservades per sota de la cota de circulació. El seu arrasament va fer que no quedessin pràcticament restes de sediment entre el superficial i el nivell de circulació.

La primera part excavada d'aquest sector foren les restes d'un dipòsit i una habitació (I i II). El dipòsit, preparat per a contenir líquids, conservava el revestiment de les parets i un paviment d'*opus signinum*.. Els murs que el delimitaven estaven construïts amb rierencs de petites dimensions, lligats amb abundant argamassa, amb un gruix aproximat de 60 cm. El mur oriental era més prim, al voltant dels 40 cm., i estava travessat per una canalització de ceràmica d'una sola peça a ras del paviment que servia per a buidar el líquid de l'interior a un recipient o *dolium* que estava col·locat a l'exterior, del qual només n'hem trobat l'imprompta. La banda sud estava pràcticament arrasada i era l'únic punt que estava en contacte amb altres estructures, ja que pels altres tres costats el dipòsit formava una estructura exempta.

Immediatament situat al sud i adossat al dipòsit es va definir l'àmbit II, de forma allargada, orientat en direcció est-oest, amb una gran obertura centrada al costat de llevant. La part posterior estava destruïda. El mur nord combinava un parament de petits rierencs sense lligar amb un altre de rierencs lligats amb abundant argamassa per reforçar la cantonada, mentre que el mur sud no tenia morter. A l'extrem oriental s'hi va adossar transversalment un petit muret de rierencs i argamassa, orientat de nord a sud. Entre aquest i l'angle que formava el mur septentrional s'obria la porta de 2,60 m. de llum que donava directament al pati interior. El llindà de la porta no era d'obra, sinó que el formava el propi nivell d'argiles on fonamentaven els murs. A l'angle sud-est s'hi varen trobar les restes d'una cuina o fogó, format per tres teules planes al fons, el contorn de les quals estava resseguit per unes altres de verticals, produint un receptacle d'1,50 per 0,60 m. Cap el sud havien existit com a mínim dos àmbits més (III i IV), dels quals només en quedaven dos murs de pedra seca, ja que varen ser destruïts per l'edificació de vivendes.

Més interessants foren les estructures excavades a les parcel·les situades més al nord i a l'est. Es tractava de dues naus de forma rectangular que tenien la funció de magatzem de *dolia* coberts. La nau de la banda nord (àmbit VI), amb unes dimensions, incompletes, de 25 metres de llarg per 6,5 metres d'amplada interior era la més gran. Excepte per la banda

EL JACIMENT DE "LA FONT DEL VILAR" (AVINYONET DE PUIGVENTÓS, ALT EMPORDÀ).

J. Mª Nolla i Brufau
J. Tremoleda i Trilla
J. Casas i Genover
P. Castanyer i Masoliver

INTRODUCCIÓ.

En l'anterior celebració de les Jornades, a Sant Feliu de Guíxols, es varen presentar per primera vegada els resultats d'una campanya de salvament, efectuada l'any 1991, en un jaciment romà. Es tractava d'una vil·la romana apareguda a la urbanització "La Torre-Mas Pau" al terme municipal d'Avinyonet de Puigventós, al bell mig de la plana alt-empordanesa, en la qual s'havia efectuat un primer sondeig l'any 1982, moment del seu descobriment. Els primers resultats havien detectat una part d'un dipòsit revestit internament amb *opus signinum*, així com un conjunt de material procedent de l'esmentat sondeig i de diverses troballes casuais.

La primera campanya de salvament tenia la finalitat d'excavar en extensió un sèrie de solars de propietat privada en els quals hi havia prou evidències per suposar-hi la presència d'estructures de la vil·la. Els resultats positius d'aquesta campanya, exposats en les anteriors Jornades, varen permetre localitzar bona part de les estructures industrials al que anomenem sector 1. Posteriorment, l'any 1993, varem tornar a intervenir un sector de parcel·les, ara municipals, situades cap a ponent, separades de les altres per un dels carrers de la urbanització que es devia superposar a una àrea central oberta, on fou possible completar la planta de la vil·la amb les dependències de la part residencial o *pars urbana* (sector 2).

Per aquestes actes ens ha semblat oportú presentar breument l'estat actual de coneixements sobre aquest jaciment, que presenta una de les plantes més completes si exceptuem els jaciments amb més continuïtat investigadora, ja que d'alguna manera està omplint un buit molt gran en un territori que formava part del rerapaís de l'Empúries romana, paradoxalment molt mal conegut, que havia d'estar densament poblat d'establiments semblants que explotaven intensivament els recursos que oferia la plana empordanesa.

LES ESTRUCTURES DE LA VIL·LA.

EXCAVACIONS D'URGÈNCIA A LA PLAÇA RAMON MUNTANER (PERALADA, ALT EMPORDÀ).

per

Joan LLINÀS, Manel MIRÓ, Carme MONTALBAN,
Lluís PALAHÍ, Jordi SAGRERA

Introducció.

Entre l'1 i el 30 de setembre de l'any 1993 es va dur a terme una excavació arqueològica d'urgència a la Plaça Ramon Muntaner de Peralada (Alt Empordà). El motiu de la intervenció era documentar les restes arqueològiques existents en el subsòl de les places afectades per la segona fase de les obres de pavimentació i soterrament de la xarxa d'infraestructures de llum, telèfon i clavegueram del centre històric de Peralada.

Aquestes obres afectaven els següents espais:

- Plaça Ramon Muntaner.
- Plaça de l'Església.
- Plaça del Mossén Dausà.

Davant la impossibilitat d'excavar la totalitat de l'espai afectat per manca de temps, vam centrar els esforços a la plaça Muntaner, on un sondeig fet l'any 1992 (zona 1) indicava la presència d'estructures arqueològiques al mateix nivell de la superfície.

El projecte de pavimentació d'aquesta plaça preveia un rebaix general d'entre 40 i 60 cm. Per aquest motiu es van obrir dues cales paral·leles de 14 x 3 m. (zones 2 i 3), orientades nord-sud i separades 4 m. una de l'altra a fi i efecte de cobrir el màxim espai possible.

Tal i com ja indicava el sondeig del 1992, a tot el subsòl de l'àrea excavada aparegueren estructures d'habitació situades per damunt de la cota de rebaix de terres que preveia el projecte de pavimentació. Els resultats permeteren obtenir una interessant seqüència estratigràfica, que va facilitar l'establiment de les diverses fases de l'evolució del poblament del nucli urbà de Peralada.

Fase I.

Les úniques estructures d'època ibèrica que es pogueren excavar en aquesta campanya es localitzen al sector 2 de la zona 2, i consisteixen en dos murs que conformen la cantonada d'una habitació. La base d'aquesta habitació era un estrat més antic -de cronologia incerta, ja que no es pogué excavar- sobre el qual s'hi construí un anivellament, els dos murs esmentats i un nivell de circulació. El material sorgit en aquests estrats no permet fer massa precisions cronològiques, però la ceràmica àtica ens avisa que ens movem vers la primera meitat del segle IV a.C. Ens trobariem, doncs, davant de restes pertanyents al poblat ibèric descobert al veí convent de Sant Bartomeu durant les excavacions dels anys 1989 i 1990.

Els estrats d'amortització, delimitats també pels murs ibèrics, no proporcionaren dades cronològiques excessivament precises. Si bé tampoc podem descartar que algun d'ells pugui ser un anivellament destinat a sostenir una nova ocupació, no sembla, en tot cas, que la seva cronologia sigui posterior al segle IV a.C. Aquest fet concorda amb la datació proposada a Sant Bartomeu per l'abandó de les estructures ibèriques.

Fase II.

Continuant en el mateix sector, però fora de l'àmbit del segle IV a.C., es localitzà un estrat general, indubtablement posterior a la construcció dels murs, però de datació desconeguda, ja que no es va poder excavar. En tot cas, era anterior a una sitja, que el va malmetre, de la mateixa manera que també va malmetre part de l'habitació esmentada. El farcit d'aquesta sitja ha proporcionat materials situables a finals del segle III-principis del II a.C, la qual cosa s'avé amb la cronologia de la major part de les sitges excavades a Peralada, tant a Sant Bartomeu l'any 1990 com a la Plaça Gran l'any 1991.

Fase III.

Després d'un lapse de temps que abarcaria tota l'època romana i visigoda, trobem en el lloc vestigis de l'Alta Edat Mitjana. A la zona 2, sector 2 es concreten en una nova sitja i en les restes aïllades d'un paviment i d'un possible mur, malmesos per reformes posteriors. A la zona 3 documentem aquesta fase amb una altra sitja de característiques similars. És pràcticament impossible establir una datació precisa per aquestes primeres intervencions medievals, però sembla que s'han de situar en època carolíngia. Aquesta primera ocupació medieval representa l'establiment inicial de l'estructura urbana de Peralada. Tanmateix, en el nostre àmbit, difícilment podem relacionar estructures d'habitació corresponents a aquest període, donada la superposició i la perllongació de les successives construccions en fases posteriors.

Fase IV.

A continuació (a partir de finals del segle IX o principis del X) es detecta una fase de fort impuls constructiu i s'organitza l'espai urbà. Orientades, a grans trets, segons els eixos cardinals, es descobreixen un seguit d'habitacions caracteritzades per la pràctica inexistència de fonamentació, amb els sòcols dels murs -de pedres lligades amb fang- descansant directament sobre unes pavimentacions realitzades amb terra premsada barrejada amb un contingut pobre de morter de calç i, en algun cas, consolidades amb un *rudus* de còdols. Les estructures conservades d'aquesta fase s'ubiquen a la banda sud de l'àrea excavada i conformen una sèrie d'àmbits (fig. 2).

La part més ben conservada es detecta al sud de la zona 3, i permet copsar el funcionament de paviments, murs i cobertes. Sobre el paviment es fonamenten els sòcols de pedra damunt el quals es basteixen les parets de fang, revestides amb una fina capa de morter de calç. Sobre els cairats de fusta, evidentment desapareguts, se situa la coberta, feta amb teula exclusivament corbada (aràbiga).

Al nord de la zona 3, finalment, la juxtaposició d'una sèrie d'estructures del tipus esmentat i sense estratigrafies intermitges apreciables plantegen, per un costat, la provisionalitat arquitectònica d'aquests edificis i, per l'altre, la continuïtat urbana d'aquest sector, que tal vegada s'inicia en aquesta fase i es perllonga al llarg de la fase següent.

Fase V.

Més tard té lloc la construcció d'una forja de ferro, localitzada a la zona 1 i al sector 3 de la zona 2, que s'ha pogut datar a la primera meitat del segle XI gràcies a la troballa, directament sota la pavimentació, d'un mancús de la seca de Barcelona del comtat de Ramon Berenguer I. Així

mateix, s'hi va poder excavar la base i part de la volta d'una estructura de còdols de mida mitjana, entre els quals hi aparegueren nombroses restes d'escòria de ferro i que cal relacionar directament amb les tasques de foneria.

En relació amb la forja trobem, més enllà del seu límit septentrional (zona 2, sectors 1 i 2), un anivellament que amortitza part de les restes de la fase anterior. Tota aquesta part restarà sense edificar i s'habilitarà immediatament com a abocador, per al funcionament del qual s'excavaran successives cubetes, que serviran de recipient de les deixalles i que destruiran bona part dels vestigis més antics.

A la zona 3, noves edificacions se sobreposen a les de la fase IV. L'orientació, lleugerament diferent, segueix aquest cop els eixos cardinals d'una manera estricta (fig. 3) i, en general, la tècnica constructiva repeteix els models propis de fases anteriors. Les habitacions descobertes s'agrupen en un mínim de dues cases, segurament de planta baixa i separades per una androna o un pas molt estret.

Fase VI.

Correspon al període medieval ple, i abarcaria fins a començaments del segle XV, quan l'indret es converteix en la plaça que actualment coneixem. Es detecta una reordenació urbanística, que afecta la globalitat de la zona excavada i amortitza les edificacions del segle XI. S'obre un carrer en direcció nord-sud, localitzat a la meitat occidental de la zona 3 i delimitat per cases a la banda de llevant. Des del punt de vista constructiu, aquestes edificacions representen un important canvi, caracteritzat per l'ús de trinxeres de fonamentació i de sòlids murs de pedra lligats amb morter de calç. Per la seva banda, el carrer no presenta cap pavimentació d'obra, si exceptuem l'entorn d'una estructura soterrada de difícil interpretació (fig. 4). Cal destacar que s'hi detecta un nivell d'incendi general -que podria tenir relació amb el gran incendi del 1285, relatat pel cronista local Ramon Muntaner- després del qual el carrer continua en funcionament. En els moments finals del carrer es detecta una anivellació, sobre la qual una altra forja, no descoberta, hi abocava l'escòria.

A la zona 2, no s'han trobat estructures relacionades amb els nivells d'amortització de l'abocador de la fase V. Tan sols cal destacar les restes d'una foguera ocasional, així com les d'un paviment i de la seva inutilització, datables vers el segle XIII. A la vegada, aquestes restes són retallades per dues sitges farcides al segle XIV. Totes aquestes estructures es troben directament sota el nivell actual de circulació de la plaça, fet que n'ha condicionat l'estat de conservació en què foren trobades.

Pel que fa a la forja, la seva superficialitat respecte al nivell actual de la plaça n'ha fet desaparèixer l'amortització i les construccions posteriors, exceptuant un petit fragment de mur, localitzat en una banda de la zona 1, i que cal situar també en aquesta fase VI.

Fase VII.

Comença amb la formació de la plaça, al segle XV. L'únic indicatiu d'activitat humana el constitueixen unes profundes rases, datables al segle XIX o principis del XX, que han anat sorgint per tota l'excavació i que, malauradament, han afectat de manera seriosa els nivells més antics, dificultant-ne la seva comprensió. En destaquem dues, que travessen tota la plaça en direcció est-oest.

Conclusions.

Els sondejos realitzats a la plaça Muntaner ens ofereixen, malgrat la poca superfície excavada i la impossibilitat d'arribar als nivells estèrils, dades molt interessants a l'entorn de l'evolució del poblament antic i medieval de Peralada.

Pel que fa al període ibèric, el més rellevant, ha estat, d'una banda, l'aparició de restes d'habitació (datades al segle IV a.C.) que ens permeten constatar, una mica més, l'extensió del poblat ibèric, i de l'altra, la documentació d'una seqüència estratigràfica igual a l'establerta en les anteriors excavacions del veí convent de Sant Bartomeu (anys 1989-90) i de la plaça Gran (any 1991): estructures d'habitació del segle IV a.C., amortització i destrucció parcial d'aquestes estructures al segle III a.C. mitjançant l'excavació de sitges i, finalment, l'aparició molt abundant de material arqueològic del primer quart del segle II a.C. que, en aquest cas, no està relacionat amb cap estructura construïda.

Respecte a l'època medieval, les dades que ens aporta l'excavació de la plaça Muntaner han ofert un quadre estratigràfic pràcticament ininterromput, que s'inicia al segle IX i que arriba fins l'actualitat. En la interpretació d'aquesta seqüència plantejem les següents hipòtesis:

- Un cop abandonat definitivament l'emplaçament del poblat ibèric cap a mitjans del segle II a.C. s'inicia un llarg període on no s'ha documentat a Peralada cap assentament humà estable. Tan sols un reduït conjunt de materials ceràmics permet parlar d'una esporàdica freqüentació.

- Aquest període s'acaba al segle IX, moment en què hi ha documentats una sèrie d'enterraments al convent de Sant Bartomeu i les estructures de les fases III i IV aparegudes a la plaça Muntaner. Es tractaria de la primera etapa d'ocupació medieval, lligada inicialment al procés d'expansió carolíngia a la Marca Hispànica. Aquesta fase, des del punt de vista de la cultura material, es caracteritza per la precarietat i la pobresa tant de les construccions com dels materials ceràmics.

- A la primera meitat del segle XI es detecta una clara transformació de l'estructura urbana anterior, que coincidiria amb la construcció del castell dels vescomtes de Peralada. Aquest nou període es manifesta en un canvi de l'orientació de les edificacions, acompanyat de la modificació de la seva funcionalitat: la zona excavada es converteix en una àrea de treball dels metalls; una forja i una gran quantitat d'escòria així ho palesen.

- La planta urbana que s'enceta al segle XI es manté fins al segle XV, moment en que la plaça Muntaner adquireix la seva fesomia actual, coincidint amb la construcció, a l'emplaçament de l'antic castell, del convent de Sant Bartomeu.

Bibliografia:

BADIA J. (1978) *L'arquitectura medieval de l'Empordà, vol. II-A, l'Alt Empordà*. Girona.

LLINÀS J., MERINO J., MIRÓ M. & PEDRÓN M.J. (1992) Excavacions arqueològiques a la Plaça Gran (Peralada, Alt Empordà), *I Jornades d'Arqueologia de les*

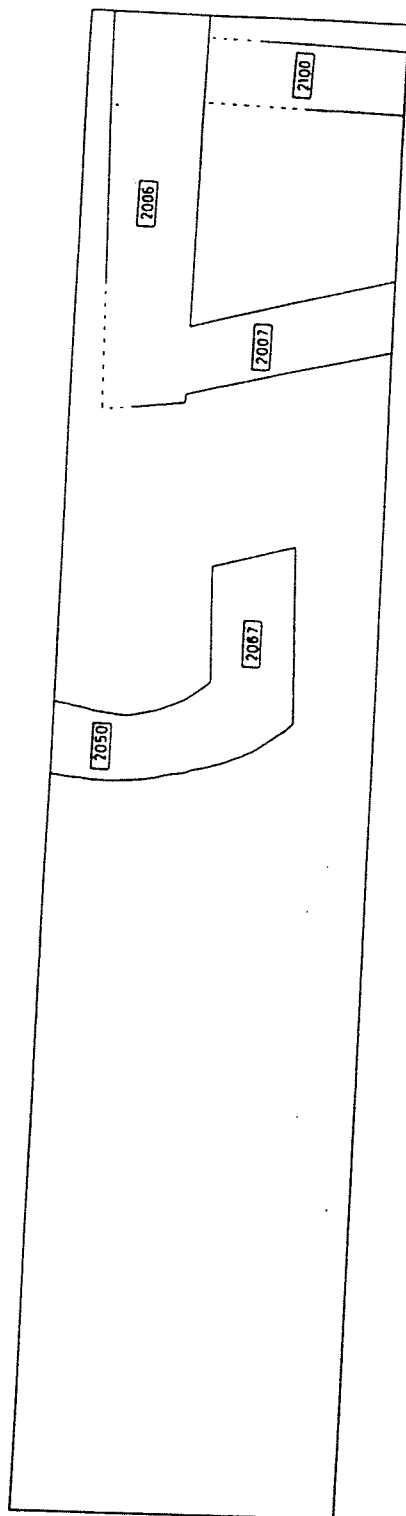
Comarques de Girona, St. Feliu de Guíxols, pp. 71-77.

LLINÀS J., MERINO J., MIRÓ M. & PEDRÓN M.J. (en premsa) Excavacions arqueològiques al convent de Sant Bartomeu (Peralada), *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, Barcelona.

LLINÀS J., MERINO J., MIRÓ M. & PEDRÓN M.J. (en premsa) *El jaciment d'època ibèrica i medieval de Sant Bartomeu de Peralada (Alt Empordà)*, Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

MIRÓ M. & MIRÓ M.T. (1990) El poblament antic de Peralada: noves dades, *Cypsela*, VIII, Girona, pp. 73-77.

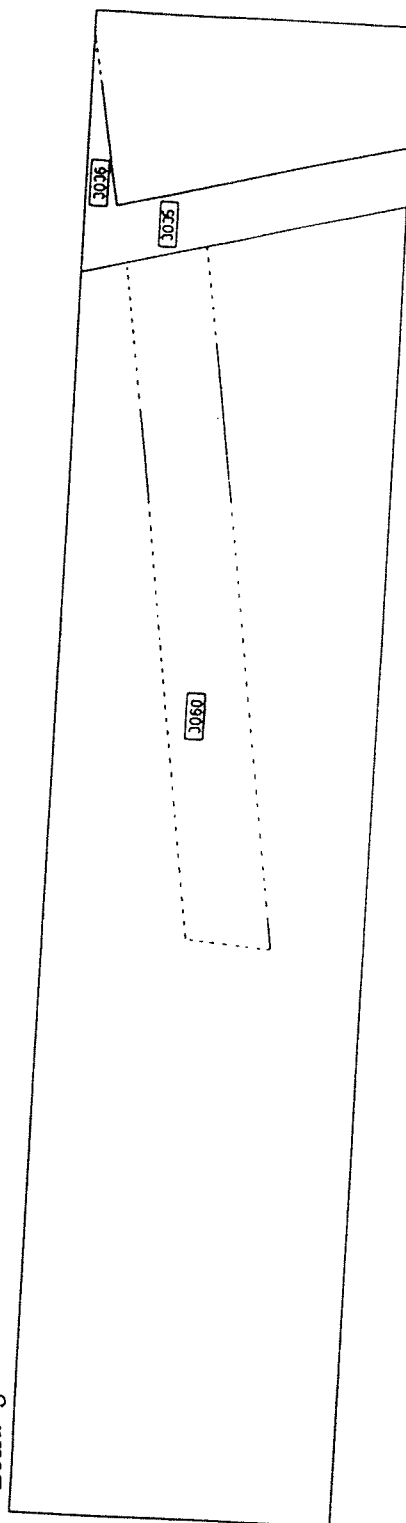
Zona 2

PLAÇA MUNTANER - PERALADA

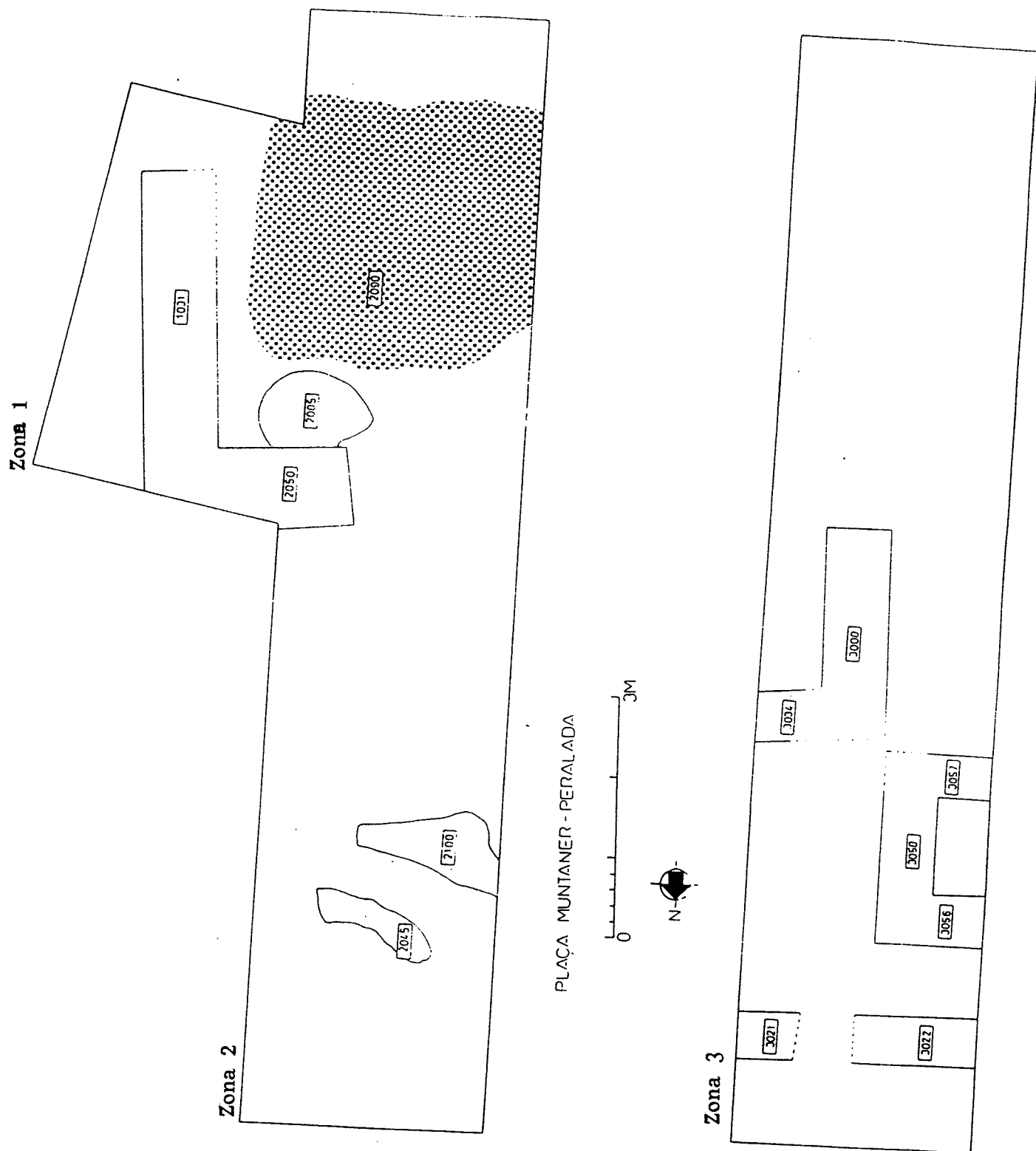

Zona 3

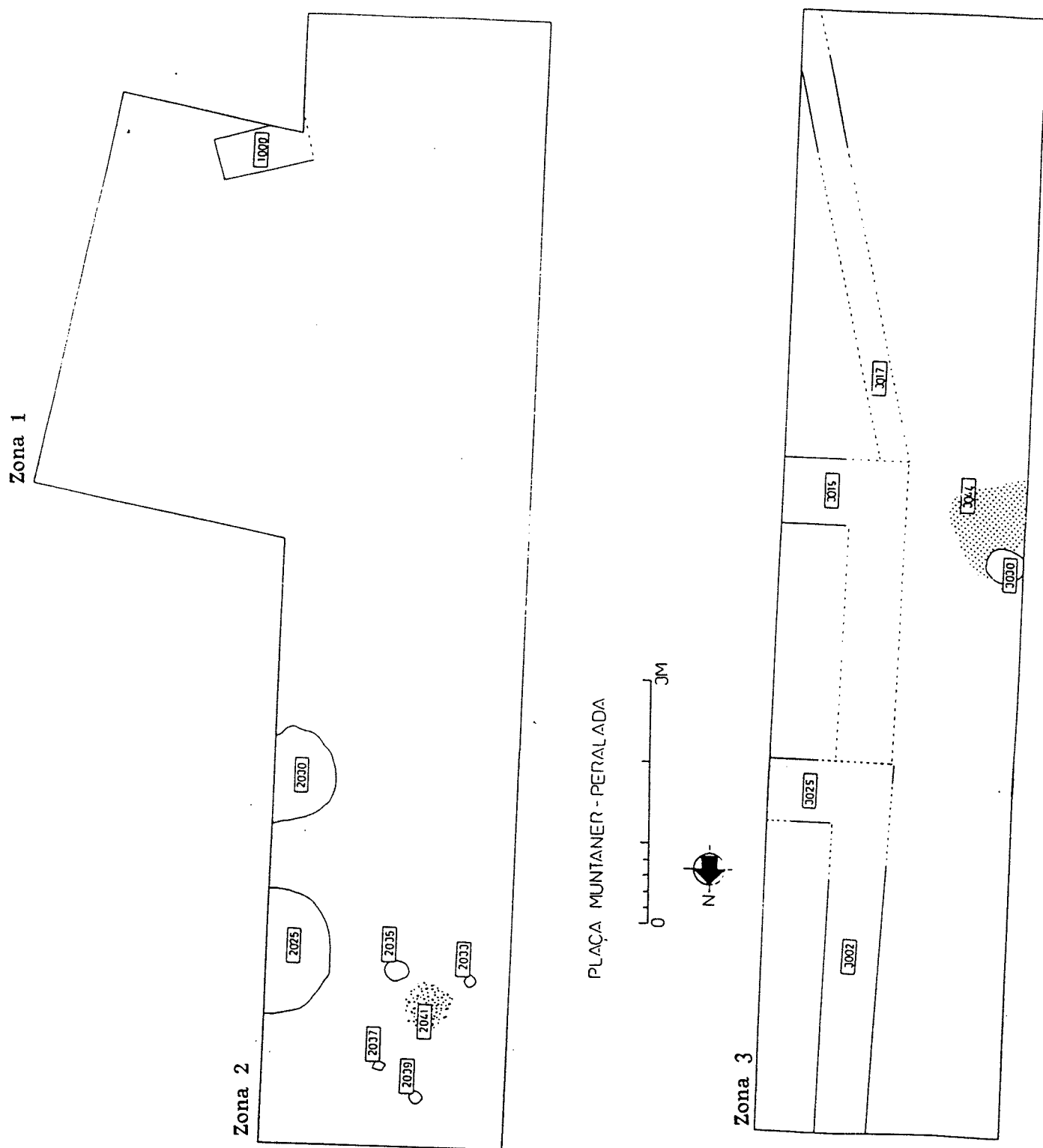
Fase IV

Fig. 2

Fase V

Fig. 3

Fase VI

Fig. 4

RESULTATS DE LA DARRERA CAMPANYA ARQUEOLÒGICA REALITZADA A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

Anna Mª Puig i Griessenberger
Marcel Pujol i Hamelink
Gemma Vieyra i Bosch
Carme Carrascal i Pardo (planimetria)

1. INTRODUCCIÓ

La campanya d'excavacions realitzada a l'interior del recinte emmurallat de la Ciutadella de Roses, s'entén dins d'un projecte global d'estudi i recuperació del conjunt arqueològico-monumental que encerclen les muralles de l'esmentada fortalesa militar. Un important complex històric per a la vila de Roses on es dona una successió d'hàbitat documentat des de la fi del segle VI aC fins pràcticament a l'actualitat. Són prou conegudes les restes que s'han localitzat fins al present a l'interior d'aquest recinte. D'entre aquestes cal destacar l'establiment grec que, malgrat les fonts clàssiques pretenen situar-lo abans d'inicis del segle VIII aC, no s'ha pogut documentar amb anterioritat a la meitat del segle VI aC, amb un període important entre els segles IV-III aC, del que es coneix especialment el barri hellenístic. Amb posterioritat cal esmentar les restes d'un edifici termal romà, datat al segle II dC, i el recentment publicat edifici A (Nieto, 1993), que funciona plenament al llarg del segle V dC. Aquesta construcció es situa en un moment històric important per a la ciutat de Rhode, període documentat també per altres destacables elements com són, resumidament, les estructures localitzades al subsòl del temple romànic de Santa Maria de Roses, relacionades fins ara amb una probable *cel.la memoriae* paleocristiana, de la que s'hauria trobat l'ara de marbre, a més de l'àmplia necròpolis que s'extén al seu entorn, junt amb la possibilitat de l'existència en aquests segles d'un bisbat antic. Un conjunt d'evidències que ens mostren una certa activitat en època baix-imperial i tardo-romana.

Copsades, ja des d'inicis d'aquest segle, les possibilitats arqueològiques del recinte de la Ciutadella, sota la mà de Bosch Gimpera i Folch i Torres, prenent després el relleu Francesc Riuró i Francesc Cufí, i més tard els arqueòlegs Joan Maluquer, Miquel Oliva i Pere de Palol, fins els darrers investigadors Aurora Martín, F. Xavier Nieto i Josep Mª Nolla, encara no s'havia analitzat el cabal de la vila medieval de Roses, que s'assenta sobre les restes clàssiques fins ara descrites. Bàsicament, la present campanya ha centrat els seus esforços en el seu coneixement.

Els treballs es varen iniciar el 27 de setembre de 1993 i varen finalitzar el 21 de gener de 1994 i han estat subvencionats pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya -Direcció General del Patrimoni Cultural-, la Diputació de Girona i l'Ajuntament de Roses, i l'actuació s'ha fet prèvia coordinació amb els responsables del Pla Director d'intervencions a la Ciutadella de Roses, l'arqueòloga Aurora Martín i l'arquitecte Ramon Castells, document actualment aprovat per la Comissió territorial

de Girona del Patrimoni Cultural de la Generalitat. La coordinació amb els membres redactors del Pla Director de la Ciutadella de Roses ha establert una sèrie de prioritats a l'hora d'intervenir arqueològicament en el recinte de la Ciutadella de Roses, ja que les actuacions futures en el conjunt d'aquesta fortalesa requereixen unes determinades atencions per tal d'assentar les bases per a l'elaboració de projectes de restauració i adequació del monument.

Com ja hem esmentat, l'objectiu arqueològic prioritari de l'excavació es va centrar en la zona de la vila medieval, concretament al sector nord-occidental de l'espai que encerclen les seves muralles. L'interés vers aquest punt era doble. En primer lloc calia determinar si quedaven restes d'estructures de la vila, i, en cas que els resultats fossin positius, analitzar el seu interés, ja que el Pla Director proposava la construcció d'un museu monogràfic per a Roses en aquest sector. En segon lloc, era interessant d'analitzar, per primer cop, les restes històriques de la vila medieval de Roses, ocupació documentada des del darrer quart del segle XI, i que fins aleshores no havia atret l'atenció dels investigadors. Aquesta zona era la més òptima per iniciar les investigacions ja que es trobava deslliurada de construccions militars modernes, pel fet d'haver-se destinat a hortes i jardins des de la fi del segle XVII. En suma, era aparentment la menys afectada pels successius moviments de terres i posteriors remodelacions urbanes.

També es va dirigir l'atenció vers la recuperació del perímetre de la muralla baix-medieval de la vila de Roses. El contorn del clos emmurallat ja es coneixia gràcies a la transcripció que n'havia fet l'enginyer G.B. Calvi sobre un plànol del projecte militar de la Ciutadella de l'any 1552 (AGS, Mapas, planos y dibujos, XXI-51). Algunes de les restes visibles fins al moment, quatre torres rodones i una de quadrada, més alguns llenços de muralla, sensiblement afectats pel pas dels segles, coincidien perfectament amb el dibuix de Calvi. Tenint en compte la fidelitat d'aquesta còpia, es va creure interessant de completar el tram de muralla del sector de migdia, arrasada segurament per les construccions modernes militars, a més d'intentar documentar restes del llenç de ponent, colgat per la muralla i el talús renaixentista.

En darrer terme, no menys important que els dos anteriors, es va centrar l'investigació vers la zona del pati d'armes de la Ciutadella, àmplia plaça, lliure d'edificis, que ocupa la meitat oriental del recinte. És a l'extrem de llevant d'aquesta esplanada on s'havien localitzat les restes del barri hel·lenístic i edificis romans en antigues intervencions arqueològiques. El futur tractament d'aquestes restes, així com de la mateixa plaça, i la possibilitat de documentar restes arqueològiques en el seu subsòl, varen aconsellar de practicar algunes cales de comprovació. La qüestió era determinar si podien aparèixer estructures relacionables amb les antigues restes excavades.

En resum, la present campanya d'excavacions pretenia posar el valor el conjunt arqueològic que es troba a l'interior de la Ciutadella i demostrar la riquesa històrica que s'amaga en el seu subsòl. Calia comprovar que les restes podien estendre's per tota la superfície del clos renaixentista, que no s'havien exhaurit les possibilitats de coneixement sobre la Roses clàssica i que existia una ben conservada trama urbana medieval.

2. ELS RESULTATS

El conjunt de les restes que s'han descobert en la present campanya abasten un ampli període històric, des del segle II dC fins a l'actualitat, documentant-se, indistintament arreu de les zones excavades. De fet, la superposició de restes antigues, medievals i modernes, és patent en tota la Ciutadella.

2.1. El dipòsit d'aigua d'*opus signinum* sota el baluard de Sant Jaume

L'element més antic localitzat en aquesta excavació és el dipòsit que va aparèixer sota els fonaments de la muralla que toca al baluard de Sant Jaume, pel costat sud. És una estructura recoberta amb *opus signinum*, exempta, de la que no hem pogut conèixer les seves mides totals, ja que fou destruïda durant l'aixecament de la Ciutadella, al fonamentar per damunt seu la mateixa muralla i dos contraforts d'aquesta. Davant els evidents paral·lelismes entre el dipòsit del baluard de Sant Jaume i els dos dipòsits excavats antigament sota el subsòl de les habitacions H-29 i H-30 de l'anomenat edifici A (Nieto, 1993, pp. 169 i 178), proposem una cronologia i ús semblant. De fet, el material recollit ens situa en un marge cronològic idèntic, des d'entrat ja el segle II dC fins a la fi del IV, fins i tot inici del segle V. A més, la possible utilització d'aquest dipòsit per a l'abasteixement d'aigua de les naus del port de Roses, és factible, donada la proximitat d'aquest amb el suposat port antic (Nieto, 1993, p. 178).

2.2. Els murs sota una de les torres rodones de la muralla medieval

Es tracta de dos murs paral·lels, localitzats durant l'excavació prop de la base de la segona torre del llenç de llevant de la muralla medieval. La seva anterioritat a la muralla es manifesta, ja que aquesta es fonamenta per sobre d'ells i, fins i tot, els destrueix parcialment. És difícil atribuir-los una determinada funció, ja que l'espai excavat en aquest punt és reduït, extenent-se encara per sota del perfil de la rasa. També ha estat impossible datar el moment inicial de construcció d'aquestes parets, ja que es fonamenten dins l'actual nivell freàtic, fet que ha aturat l'excavació fins a una propera campanya que s'hauria de realitzar en temps més sec.

Únicament ha estat possible aproximar-nos al moment final d'aquestes estructures a partir, només, de diversos fragments d'àmfores africanes indeterminades, localitzats entre les terres del seu nivell d'enderroc. És un element que pot situar-nos en època tardo-romana, encara que qualsevol hipòtesi pot ésser contrastada fins que no es perllongui l'excavació tant en direcció al nord i oest de les restes, com en profunditat. És interessant apuntar aquí la proximitat d'una cala realitzada a l'any 1960 pel aleshores delegat local a Roses del SNEA, Francesc Riuró. A l'estiu d'aquest any s'excavà la que l'autor anomena la cala 2 (Riuró, 1985, pp. 200-204), prop de l'esmentada torre F, però pel costat nord. Fou una excavació de dos metres per dos metres, en la que es va arribar ha assolir poc més de tres metres de profunditat. En aquesta cala, aviat es recolliren materials d'època romana avançada, a més de documentar-se un possible nivell d'enderroc i terra cremada, elements que Riuró interpreta com a restes d'un forn de calç. Al marge d'aquesta valoració, creiem que és significativa, donada la proximitat entre ambdues cales, la presència d'elements d'època romana tardana.

2.3. Les estructures localitzades al subsòl del pati d'armes.

Les diferents estructures localitzades a les rases del pati s'han d'analitzar amb la consideració prèvia de què els treballs arqueològics en aquesta zona no s'han donat per conclusos. Més aviat cal dir que aquests es troben tan sols en una primera fase i que per aquesta raó conclusions de tipus cronològic o interpretatiu s'enmarquen en l'àmbit de les especulacions més simples.

Així, l'edifici localitzat en una de les rases, per raons de tipologia constructiva de les seves parets, podria correspondre a una ocupació d'habitació, no sabem si aïllada o dins d'un nucli de població. Pel que fa a la cronologia d'aquest edifici no es disposa de cap element fiable on fonamentar cap tipus de teoria. L'única referència serien els enterraments propers, per aquesta raó i, tot i tenint en compte que es tracta d'una mena de silogisme molt simple, pensem que potser es podria emmarcar en època paleocristiana. Això no tindria res d'inversemblant si tenim en compte les nombroses troballes que evidencien una intensa activitat de caire religiós i funerari en aquesta època a l'entorn de l'església de Santa Maria. Si això es confirmés, estariem davant d'unes restes que podrien proporcionar un important tipus d'informació sobre un període força desconegut pel que fa aquesta zona.

Les diferents parets localitzades en la rasa que es situa més al sud del pati, a l'espera d'una confirmació tangible a partir de l'unificació en una única planta d'aquestes i de l'entramat urbà del veí barri hel·lenístic, podrien, a simple vista, qualificar-se com a pertanyents al mateix nucli. Sembla que l'orientació és paral·lela, encara que la tècnica constructiva emprada en les parets és lleugerament diferent. Així podríem aventurar que les parets en qüestió es troben als límits del barri hel·lenístic, a tocar el mur que el tancaria. L'existència d'un mur que delimiti el perímetre del barri és una possibilitat apuntada des d'altres punts excavats dins la Ciutadella. Així, a sota de les parets de l'habitació G-XXII es va localitzar un mur d'una mica més d'un metre d'amplada construït amb pedres disposades en sec associat a estrats amb materials que el situarien dins el segle III aC. L'estructura en qüestió podria correspondre al tancament per llevant, seguint una direcció paral·lela a la riera situada en aquest cantó (Nieto, 1993, p.163).

2.4. L'ocupació funerària.

Els enterraments en àmfora i caixa de lloses del pati d'armes.

A l'extrem de ponent de la rasa al nord del pati han estat excavats dos enterraments en àmfora. L'àmfora de l'enterrament UE 30.032 ens ha arribat en pèssim estat de conservació, molt fragmentada però amb possibilitats de ser restaurada. Tot i això s'ha pogut classificar com de la forma Keay LIV. Conserva la quasi totalitat de la meitat superior amb la vora, faltant el fons o pivot. L'eix longitudinal de l'àmfora s'orienta aproximadament N-S, amb la boca oberta al nord. En aquest punt s'han localitzat dos fragments de ceràmica clavats al terra i adossats al llavi taponant la boca. Aquesta àmfora és possible que hagués estat trencada d'antic i remenada posteriormen, ja que les poques restes óssies que s'han trobat al seu interior són d'un probable ovicàpid.

L'enterrament UE 30.031 es localitza a uns dos metres de l'anterior en direcció est. Ha aparegut orientat també N-S i associat pel cantó de llevant a una acumulació de petites pedres formant una aliniació irregular que no es pot considerar com una paret. En aquest cas l'àmfora s'ha conservat íntegrament. Apareix seccionada per la part de l'espatlla i l'obertura apareix taponada amb una pedra clavada al terra. A partir del pivot només, la classificació de la peça es arriscada; tot i això, proposem una tipologia d'època tardana del tipus Keay LXXXV o Keay XXXVI.

L'excavació de l'enterrament contingut s'ha realitzat en dues fases. *In situ* s'ha procedit a l'aixecament de la meitat superior de l'àmfora i l'extracció d'una primera capa de terra. Per sota d'aquesta ha aparegut una capa d'argila compacta que inclou les restes óssies d'un infant. Aquesta última fase d'excavació s'ha reservat a l'especialista en antropologia que ha determinat que es tracta d'un individu d'uns nou mesos, d'un fetus a terme o perinatal.

A la rasa que es situa al sud de la que conté els enterraments en àmfora, ha estat registrada una tomba, UE 30.029, en perfecte estat de conservació, adossada a un mur. Es tracta d'una caixa de forma rectangular de 120 cm. de llarg per 50 cm. d'ample, amb els laterals construïts amb lloses de pissarra alineades i clavades al terra, i la coberta constituïda també per dues grans lloses d'esquist. El conjunt no apareix consolidat per cap tipus de material constructiu. L'esquelet sepultat correspon a un nen d'uns divuit mesos, conservat parcialment.

L'enterrament a la zona de la vila medieval.

A la vessant de ponent del puig de Santa Maria, i per sota d'una paret que delimitava un jardí de la fi del segle XVII, s'ha localitzat una altra tomba d'estructura complexa. Es tracta d'un enterrament en forma de caixa amb parets d'obra d'uns 40 cm. d'amplada, orientada a l'est. L'espai interior, de forma rectangular, té uns 60 cm. d'amplada per 1'50-1'80 de llarg -aquesta mesura no s'ha pogut prendre amb exactitud. El parament interior de la tomba apareix recobert d'una capa de calç que es diposa de

manera poc acurada. La coberta és a base de grans lloses de pissarra diposades planeres, les lloses es recolzen sobre les parets laterals. En conjunt la coberta ha aparegut perfectament conservada, llevat d'un punt on sembla enfonsada sense arribar a desprendre's completament. Sobre les lloses es diposita una capa d'uns 30 cm. de gruix d'argila gris, molt fina. Per sobre d'aquesta s'exten una capa de petites pedres i finalment per sobre d'aquestes, una capa d'argila vermella. Arran d'una destrucció tardana de la tomba, les escases restes òssies que hi havien s'han recuperat en pèssim estat de conservació. L'excavació s'ha aturat en arribar a una superfície d'argila compacta que sembla constituir el fons de la tomba.

Tipològicament es coneixen paral·lismes d'aquesta tomba en excavacions antigues realitzades per la zona al voltant del puig de Santa Maria i per sobre del barri hel·lenístic. A partir de les datacions proposades en aquests anteriors exemples i per el nivell de terra que s'ha associat a la tomba que ens ocupa, proposem una cronologia a l'entorn del segle VI dC.

2.5. La vila medieval

La vila de Roses havia estat dotada ja en època alt-medieval d'unes muralles que encerclaven i protegien els edificis més propers al monestir de Santa Maria. Hom pot encara reconèixer, malgrat les remodelacions posteriors, fragments d'aquest parament en el llenç de migdia i ponent, aquest darrer desenrunat i netejat durant la present campanya. A partir de que la vila creix, caldrà construir un recinte emmurallat més gran per tal de protegir la població, la qual s'havia anat eixamplant cap a ponent del monestir, a la zona més planera davant seu, entre aquest i el curs de la riera que passava més a l'oest, la Trencada. El primer esment que tenim de l'existència d'aquesta muralla és del 1223 (Palou, 1989, p. 82), gràcies a un document del cartoral de Sant Maria de Roses (Marqués, 1986, doc. 87, pp. 100-102), en el qual es fa esment de l'obligació de l'abat a "*...faciat aptari de porta ville usque ad portam mansi Trobadelli*". A partir d'aquest text, entenem que l'existència d'una porta de la vila implicaria un recinte.

Aquest esment ens situa dins del primer quart del segle XIII. L'excavació de la muralla, en els llenços de llevant i migdia, però, no ens ha proporcionat cap indicatiu estratigràfic que ens situï en aquesta època. Per contra, una sèrie d'elements ens situen en un moment més tardà, ja dins del segle XIV. Entre aquests cal esmentar l'estrat d'anivellament en el qual es realitza la trinxera de fonamentació documentada en un fragment del parament de llevant de la muralla i els nivells originals interns de dues de les torres excavades en el llenç de migdia, estrats que vénen datats únicament per la presència de ceràmica decorada en verd i manganés.

Fins aleshores hom havia concebut la planta baix-medieval del recinte, tal com la dibuixa G.B. Calvi en el plànol de l'any 1553 (AGS, *Mapas, planos y dibujos*, XXI-51), com a la segona muralla de la vila. El salt cronològic entre el primer esment del 1223 i la datació arqueològica dels llenços de llevant i migdia dins del segle XIV, ens planteja la possibilitat de considerar l'existència de refaccions, modificacions o ampliacions al llarg del temps. De fet, si observem la reproducció de la muralla en el plànol abans esmentat, és visible una diferència entre la meitat nord i la meitat sud de la fortificació. La part més septentrional presenta un circuit irregular, ben segur adaptat a la vella zona del recinte alt-medieval del monestir, amb una majoria de torres quadrades, excepte una. En canvi, la meitat meridional és molt més uniforme, amb una planta aparentment rectangular, únicament amb torres rodones, distribuïdes regularment, a distàncies equitatives entre sí (fig. 1). En base a l'argument arqueològic proporcionat per l'actual excavació i tenint present aquest desconcert cronològic, és probable que la vila medieval de Roses hagués crescut considerablement respecte a la zona que ocupava a l'interior del recinte del 1223, fent-se necessari engrandir la muralla cap a l'àrea que es trobava a migdia, procedint a fer una nova ampliació, que cal situar a inicis del segle XIV.

En conclusió, són tres els recintes emmurallats medievals que a partir d'ara cal reconèixer a la vila de Roses. El primer, o alt-medieval, seria el que tancaria l'entorn del monestir. El segon, de planta irregular, amb torres quadrades, seria el resultat d'una ampliació, almenys ja dins del primer quart del segle XIII, i ocuparia una superfície més gran, cap a ponent, segurament a peu de la riera la Trencada, amb un contorn

potser adaptat al curs d'aquesta. I en darrer terme, el tercer, respondria a una nova ampliació durant el segle XIV.

En tota la superfície excavada de la vila medieval no s'han pogut documentar estructures dins de contextos arqueològics dels segles XIII i XIV. Les cases que s'han excavat són més modernes. Aquestes construccions tenen un moment final dins de la segona meitat del XVII, concretament s'enderroquen arran del setge de 1645, i algunes d'elles arriben fins al segle XVIII. Sembla, però, que, junt amb els carrers empedrats que les comuniquen, estan reproduint una trama urbana més antiga. Malgrat les probables modificacions, és fàcil que les cases i els carrers segueixin el teixit urbà medieval.

Una de les alteracions més greus que va partir la vila fou la construcció de la ciutadella militar. En conseqüència, moltes cases s'hagueren d'enderrocar, especialment en la part de ponent de la vila, lloc sobre el qual s'havia d'assentar la façana de ponent de la fortificació renaixentista i el seu respectiu talús de terra. És també a partir d'aquest moment que la muralla medieval perd el seu valor estratègic i els seus murs s'integren en els eixamples que es fan de les cases que es trobaven al seu recés. En definitiva, es tira a terra part de la muralla, i les cases properes contrueixen per sobre d'ella, obren portes i finestres en el seu parament, i fins i tot, arriben a incloure-la com a mur perimetral d'alguna d'elles. En tot cas, però, la sèrie de reformes que es produeixen arran de la construcció de la Ciutadella, no modifiquen en excés la planta de la vila. Les torres seguiran en ús, adaptades a les necessitats de les guarnicions militars que es trobaven al seu interior, i les illes de cases es mantindran pràcticament igual. La gran reforma estructural de la vila no es produirà fins a la segona meitat del segle XVII, a partir de les conseqüències del setge francès del 1645. Els resultats d'aquest enfrontament seran greus, i a partir d'aleshores, poca cosa quedarà de l'antiga trama medieval de la vila

3. BIBLIOGRAFIA.

MARTÍN A., NIETO, F.J. & NOLLA, J.M^a (1979), *Excavaciones en la Ciudadela de Roses (Campaña 1976 y 1977)*, Sèrie monogràfica, 2, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.

MARTÍN A., *Memòria d'excavació al barri hel·lenístic dels anys 1979-1984*, inèdit.

MARQUES J.M^a (1986), *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XXXVII.

NIETO X. (1993) *El edificio "A" de la Ciudadela de Roses. (La Terra Sigillata Africana)*, Sèrie monogràfica, 14, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.

PALOU H. (1989) *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses: orígens de la jurisdicció compartida. Segles X a XVI. Estudi dels documents*, UAB, Treball de recerca.

RIURÓ F. (1985) Diaris dels treballs realitzats dins la Ciutadella de Roses per la Delegació local de l'antic Servei Nacional d'Excavacions Arqueològiques en el període comprés entre juliol de 1958 i juliol de 1963, *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcal de Banyoles, Homenatge al Dr. Josep Mª Corominas, II*, pp. 197-212.

ROCAS X., MANZANO S. & PUIG A.M. (1992) L'excavació d'urgència a la carretera de Sant Martí d'Empúries, a la carretera d'Orriols a L'Escala (Alt Empordà), *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Feliu de Guíxols.

SANT PERE DE RODES (EL PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDA). ELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS DE 1992

J. Burch, C. Carrascal, M. Mataró, A.M. Puig, G. Vieyra

Els treballs de recerca arqueològica realitzats durant l'any 1992 al monestir de Sant Pere de Rodes s'han centrat en l'excavació de la zona dels claustres començada en 1991.

La intervenció en aquest indret ha proporcionat elements de primer ordre tant pel coneixement de la ocupació anterior al monestir com pel de la propia evolució constructiva del cenobi des del primer pla edilici fins el darrer moment constructiu.

Les preexistències

Les restes arqueològiques anteriors a les primeres edificacions monàstiques corresponen a estructures de caire i funcionalitat diversos. El pla d'actuacions al monestir, endegat l'any 1989 per la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, ha fet possible conèixer una etpa pre-monacal representada per un conjunt d'estructures situades a llevant del primer claustre, diversos elements escultòrics i alguns fragments de ceràmica romana.

La identificació del primer claustre de Sant Pere ha permès constatar que aquest s'adossa a un edifici preexistent, de planta rectangular i possiblement exempt. La fàbrica d'aquesta construcció, realitzada amb grans carreus rectangulars de granit i amb un parament extraordinàriament regular difereix de la resta de construccions del clos monàstic. Aquesta característica tipològica juntament amb la seva posició física respecte a les estructures monacals ha portat a situar l'edifici en època romana, sense poder precisar una cronologia i ús més específics per manca d'excavacions arqueològiques. No obstant, la tipologia constructiva i la seva posició geotopogràfica (control de les rutes marítimes provinents del Golf de Lleó i protecció per la banda de llevant pels cims de la muntanya de Verdera) inclinen a descartar la funció de temple.

La tradició d'assentament i possiblement també de culte del lloc on es bastirà el monestir de Sant Pere de Rodes, vé determinada per un seguit d'estructures que els treballs d'excavació han posat al descobert :

- Un edifici rectangular

A redós de l'edifici d'època possiblement romana, al que acabem de referir-nos, es basteix una petita construcció orientada d'est a oest. En coneixem bé els límits septentrional, oriental i meridional, però no l'occidental a causa de les construccions posteriors que s'edifiquen al damunt. Els murs conservats, construïts directament sobre la roca, presenten un parament combinat d'*opus spicatum* i filades horitzontals de pedres. La única obertura localitzada se situa al nord. No s'ha conservat cap paviment ni nivells d'ocupació. Els estrats de reompliment destinats a la preparació del sòl, juntament amb la relació física d'aquest edifici amb les construccions posteriors, permeten donar una cronologia a l'edifici: el moment inicial el situem a partir del s. VII per l'absència de ceràmiques africanes D i anterior als s.VIII-IX per l'absència de ceràmica espatulada i la presència de ceràmiques grolleres reduïdes i comunes oxidades. El moment final ens ve donat per la presència de ceràmica espatulada en estrats de colgament d'aquest edifici i per l'arrasament dels seus murs, els quals serviran de fonamentació a una part dels basaments que sostenen les arcades

del primer claustre. Situem doncs el moment d'amortització de l'edifici a les acaballes del s. X i primera meitat del s. XI. Així doncs, la cronologia global se situa entre els s. VII i X-XI.

- Parets de pedra seca

La presència de ceràmica espatulada marca l'inici d'una nova etapa que es caracteritza per la construcció de diverses parets de pedra seca les quals semblen connectar l'edifici rectangular que acabem de descriure amb una estança, igualment rectangular, que fou descoberta l'eny 1989 en el lloc on posteriorment s'aixecarà la casa de l'abat. Aquestes estructures combinen diferents tipus de parament, *opus spicatum* i filades filades horitzontals de pedres, i estan relacionades amb un paviment de terra cremada. Desconeixem l'edifici al qual pertanyen i la seva funció, però la localització d'aquest tipus de murs en diferents zones del monestir, fa pensar en l'existència d'un conjunt arquitectònic del que només en coneixem elements parcials. La datació proposada per aquestes estructures està en funció de la presència de ceràmica espatulada i de la relació que mantenen amb altres edificis. El moment inicial se situa entorn el s. VIII-IX perquè per una banda es recolzen en l'edifici anterior i d'altra banda perquè s'ha localitzat ceràmica espatulada en estrats relacionats amb els seu moment fundacional. El moment final, en un principi, el relacionem amb la utilització d'aquest indret com a necròpoli anterior a la construcció de l'església de Sant Pere. Però la data definitiva que marca l'anul.lació total d'aquestes estructures és la construcció del temple, ja que un dels contreforts de l'àbsis talla un d'aquests murs proporcionant una cronologia final entorn a la segona meitat del s. X. Per tant, la cronologia global que proposem per aquestes parets de pedra seca se situa entre els s. VIII-IX i mitjans del s. X

El cementiri

Els treballs d'excavació a la zona dels claustres han permès diferenciar dos nivells de cementiri. El més antic, anterior a l'església, ocupa una extensió important que depassa l'àrea que fa l'objecte d'aquesta comunicació, ocupant l'indret situat entre la casa de l'abat i l'àbsis del temple així com el subsol de les sagristies noves.

A la zona del primer claustre aquest primer nivell de cementiri està representat per tres tombes antropomorfes. La meitat superior d'una d'elles, orientada d'est a oest, és obliterated per la banquetta de fonamentació de l'absidiola meridional de l'església. La part estudiada mostra una estructura funerària excavada a la roca, poc profunda i coberta amb lloses de pissara que reposen directament sobre la roca, sense encaix i cobertes amb una argila groga que segella el conjunt.

Una altra tomba, situada al sud de la precedentment descrita, és igualment antropomorfa i orientada d'est a oest. Té una capçalera quadrada i ben diferenciada del cos. La zona del cos presenta els costats rectilinis amb tendència a tancar cap a la zona dels peus, la qual dibuixa una forma arrodonida. Les lloses de coberta, en nombre de quatre, es recolzen directament sobre la roca, sense cap tipus d'encaix. Sobre les lloses de coberta es disposa una capa d'argila que segella la tomba la qual alberga l'esquelet d'un individu adult de sexe masculí. Deposat en decúbit supí, amb el crani recolzat sobre l'occipital, té el braç estirat paral.lel al cos i l'esquerre flexionat sobre l'abdòmen.

L'altra tomba se situa a l'espai que en un moment posterior ocupará l'ala de tramuntana del segon claustre. Es una estructura funerària, possiblement antropomorfa, orientada de nord a sud i tallada a la roca. El cap és obliterated pel mur del transepte de l'església. La coberta és feta amb lloses de pissara disposades planeres sobre la roca. Un primer estudi antropològic de les restes inhumades permet afirmar que l'individu inhumat és un adult de sexe masculí.

La datació d'aquestes tombes ve determinada d'una banda per la seva relació amb els edificis

de l'entorn i d'altra per la seva tipologia. Una d'elles destrueix un petit tram d'una de les parets de pedra seca pertanyent a una fase anterior, la qual cosa, evidencia una relació de posterioritat integrada en un marc cronològic poc precís. La data que més ajusta la cronologia del cementiri és la relació física entre el temple i les altres dues tombes: una és parcialment obliterateda per l'absidiola meridional de l'església i l'altra tpel transepte. Així doncs, podem afirmar que aquesta fase, identificada per les tombes antropomorfes tallades a la roca és anterior a la construcció de l'església i posterior a la data de construcció de les parets de pedra seca, per tant, la seva cronologia global abraça els s. IX i X, la qual cosa , concorda amb la periodització de les tombes excavades a la roca establerta a partir de l'estudi de cementiris diversos.

El segon nivell de cementiri està representat per tres tombes. Una d'elles, oberta en un estrat de reompliment , presenta una forma antropomorfa. La capçalera és delimitada amb pedres verticals. El cos fet amb grans lloses disposades verticalment, semblen rematades en la seva part superior amb llosetes planeres que perfilen la planta de la tomba. L'individu inhumat és un adult possiblement de sexe masculí

Una altra tomba, coberta o segellada per una capa de morter de calç barrejat amb grava de riu de consistència molt tova, es localitza a l'interior d'un gran forat circular practicat en el mateix estrat de reompliment en el que fou practicada l'anterior. Es tracta d'una tomba antropomorfa orientada de nord a sud. La capçalera apareix perfectament marcada amb petites pedres i els laterals, fets amb grans pedres disposades verticalment, són paral·lels fins a l'alçada dels malucs; a partir d'aquest punt tendeixen a confluïr cap al peu.

Finalment, dins d'aquesta segona fase de la necròpoli, cal parlar d'un receptacle funerari totalment original. Es una estructura construïda sobre un basament que sosté alhora un dels contraforts de l'església. Interiorment és una caixa rectangular construïda amb lloses de pissarra lligades amb morter. La coberta és feta amb lloses d'esquist sobre la que es disposa una capa de morter molt gruixuda treballada per donar-li forma convexa. L'aspecte global exterior del receptacle fa pensar en un tipus de monument funerari d'època romana anomenat *cupa* que té forma de mitja bota.

El conjunt de sepultures que marca el segon moment de necròpoli, s'ha de situar en un moment anterior a la construcció del primer claustre ja que totes elles queden amortitzades pels estrats de reompliment i anivellament que es disposen en aquest indret per extendre el paviment de calç de la galeria de llevant. Tanmateix aquestes inhumacions són posteriors a la construcció de la capçalera de l'església ja que es disposen sobre els estrats de reompliment que es lliuren a les fonamentacions dels absis. Per tant, el moment de les darrers inhumacions efectuades en aquest sector cal situar-lo a la segona meitat del s. X i primers anys del s. XI.

El primer claustre (s. X-XI)

El primer claustre de Sant Pere de Rodes està situat al sud de l'església, encaixat de forma planificada entre aquesta i el refectori.

La construcció del claustre porta implícita una remodelació general de la zona on s'assenta, la qual cosa afecta de manera definitiva les estructures anteriors a les que acabem de referir-nos, així com al mateix substrat rocós. La obtenció d'un nivell pla i uniforme necessari a la pavimentació del claustre comporta d'una banda el rebaix de la roca natural ,sobretot al costat de ponent, i d'altra banda un arresament i colgament de les estructures existents. Així és com es produeix l'enderrocament parcial dels murs de l'edifici rectangular i de les parets de pedra seca. La runa resultant, juntament amb diverses abocades de terres provinents de zones properes, proporcionaran el nivell de pavimentació i circulació desitjat.

El bon estat de conservació del claustre, format basicament per quatre galeries arcades disposades al voltant d'un pati i cobertes amb volta de canó, permet una anàlisi acurada de les seves característiques estructurals i arquitectòniques.

La tècnica constructiva pel conjunt de l'edifici és l'encofrat, tant pels murs com pels arcs i les voltes. Els motllos emprats per aixecar les parets així com els que constituïen els xindris dels arcs i les voltes eren de fusta. Les empremtes conservades permeten reconèixer el tipus d'encofrat de les voltes fet a base de petites llates disposades a trencajunt. El reompliment de l'encofrat, pel que fa a les parets és de pedres de formes i mesures irregulars, sense tallar, lligades amb el morter. En els arcs, les pedres es disposen de cantell, igualment ben lligades amb morter. Igual disposició tenen les pedres de l'estructura de les voltes en les que el mig punt s'aconsegueix aproximant les filades i collant les pedres les unes amb les altres.

L'aixecament dels murs se soluciona amb la construcció de bastides el testimoni de les quals ens ha arribat a través dels forats destinats a aguantar els taulons travessers de la bastimenta i que es conserven tant a les parets com a terra. El lliurament entre els murs perimetrals de les galeries és simple, únicament es reforçaren amb forats de lligada, ens els que es varen introduir pedres llargues que fermaven la subjecció entre murs.

El sistema de suport de l'edifici s'ha d'analitzar a partir de la irregularitat del terreny, circumstància que provoca l'aplicació de variants en les solucions tècniques aplicades segons les característiques topogràfiques del punt d'assentament dels arcs. A la meitat est de l'edifici, lloc on el pendent del terreny és més pronunciat, s'adopta una solució de fonamentació de pedra seca destinada a salvar el desnivell; sobre aquest fonament s'assenta el basament dels arcs, de planta rectangular i construït amb encofrat. A la meitat de ponent, en canvi, el primer element no existeix i la banqueta es fonamenta directament sobre la roca.

Els arcs que defineixen les galeries del claustre i els que emmarquen el pati central, mantenen una certa unitat edilícia. Són arcs de mig punt, algun d'ells lleugerament ultrapassat. No obstant aquesta homogeneïtat estructural, cal destacar una marcada diferència de tamany i d'alçada entre els diferents arcs, amb una progressiva gradació de sud a nord i d'est a oest seguint la mateixa pendent que els paviments de l'edifici.

Respecte al sistema de coberta, cal dir que només una volta s'ha conservat enterament, la de la galeria de llevant, la resta fou arrasada per la construcció del claustre del segle XII. Aquesta volta, orientada sobre un eix nord-sud, es recolza sobre els murs perimetrals de la galeria que cobreix. Es de mig punt i fou construïda d'una sola tirada de 26 m. de llargada. Totalment enrunades, les voltes de les galeries de migdia i de tramuntana s'endevinen orientades sobre un eix est-oest i recolzades també sobre els murs perimetrals de les respectives ales. La conservació d'alguns centímetres de l'arrancament de la volta sud i d'un fragment de la que cobria la galeria nord, ha permès identificar la seva forma de mig punt. Cal fer especial atenció al tipus de coberta que es disposava sobre les voltes. Es conserva només un fragment a l'extrem de llevant de la galeria nord, sortosament dempeus després del colgament de les velles estructures provocat per l'aixecament del claustre del s. XII i del posterior canvi de volta de canó de la galeria nord per una d'arestes. La presència per sobre d'aquest tall de volta d'unes lloses de pissarra ben col·locades seguint la inclinació de la volta fa pensar en un teulat de lloses d'una sola vessant.

L'acabat exterior de l'encofrat de les estructures del claustre comporta la disposició d'una capa d'arrebossat de morter de calç i sorra de poc gruix que serveix de base a una decoració pictòrica.

La decoració mural és un element important del primer claustre de Sant Pere de Rodes. Dos conjunts pictòrics han estat descoberts en les galeries nord i sud; altres petites restes han estat localitzades a l'intradós de diversos arcs. La pintura de la galeria sud representa la figura d'un lleó. El traç és lineal i combina els colors negre, vermell i ocre. Destaca el traç continu del dibuix que deixa d'observar-se només en la part del llom on la represa dels traços és evident. La zona menys conservada és la del cap que queda ben diferenciada del coll i la resta del cos a través d'una línia de semicircumferències a partir de la qual es dibuixa una crina feta de zigues-zagues. Les extremitats anteriors determinen la posició pseudorampant de l'animal. La pota esquerra apareix doblegada mentre la dreta, al igual que les extremitats posteriors reposa sobre el terra. Destaca en la representació de les grapes l'exageració de les urpes. Al voltant d'aquesta figura central es representa un marc simple realitzat amb un sol traç de pintura vermella llevat del costat dret que presenta una

onda vegetal que té una sèrie de brots amb fulles que s'inverteixen en cada semionda .

La composició pictòrica de la galeria nord representa l'escena del calvari. L'observació del conjunt indica l'existència de dues pintures superposades. La més antiga és monòcroma, de color vermell, representa el Crist crucificat al centre del conjunt. A dreta i esquerra apareixen el sol esplèndid i la lluna en quart minvant. Ambdós astres personificats dirigeixen la mirada vers la creu. A un nivell inferior està representat el lladre bó a la dreta del Crist. A l'extrem esquerre es distingeixen dos soldats amb llances i altres figures de difícil identificació. La representació d'aquests personatges sembla repetir-se a l'extrem dret. Tot el conjunt està emmarcat per una sanefa de punts delimitada per dues línies paral·leles de traç continu. En un moment posterior la figura central és reformada incorporant elements nous com és la inscripció de *INRI* a la capçalera de la creu i altres figures que se superposen a les anteriors. La refeta de la pintura incorpora nous colors, concretament el blau i l'ocre.

La localització de diferents traces de pigment a l'intradós dels arcs i de morters pintats en els estrats de reompliment que amortitzen el claustre, obre la possibilitat de l'existència d'altres pintures en el conjunt del l'edifici, segurament destruïdes durant el procés de colgament .

La superfície de l'espai que ocupa el claustre s'ha pogut estimar entorn als 390 m². El conjunt presenta una planta aproximadament quadrada de la que només destaca la galeria de llevant, que sobresurt d'aquest cos quadrangular i arriba a tocar la capçalera del temple. Internament l'edifici està format per un pati de planta trapezial que ocupa l'espai central i està circumvalat per galeries. Aquestes, en nombre de quatre, són de planta rectangular. La de tramuntana va des del punt d'intersecció amb la galeria de ponent, just al límit oest del transepte, fins a trobar-se amb la de llevant, la qual ocupa l'espai existent entre la capçalera de l'església i el refectori, adossant-se longitudinalment al gran edifici exterior, al que ens hem referit, fins a unir-se en el seu extrem sud amb la galeria de migdia. La galeria sud, adossada al refectori, acaba aproximadament per davant de la porta principal d'aquest edifici. Finalment la galeria de ponent, de difícil interpretació a causa de de la seva quasi total destrucció tant per les construccions del s. XII com per les del s. XVIII, ocupa l'espai entre el braç meridional del transepte i el refectori.

La pavimentació de l'edifici era de morter de calç. Desconeixem si en el seu origen aquest paviment mantenia característiques homogenies, però les restes localitzades en les excavacions arqueològiques presenten trests diferenciadors pel que fa a la textura, duresa i gruix, al mateix temps que marquen un cert pendent vers el nord i l'est. En aquest sentit és important resenyar la solució de pas entre les diferents galeries i entre aquestes i el pati. Les solucions adoptades són diverses. A la galeria de llevant s'accentua el desnivell entre arcs. Entre el pati i l'ala sud del claustre no sembla haver-hi un pas directe ja que l'existència de diversos murs suposa una petita barrera arquitectònica entre els dos espais. Aquesta relació devia ser la mateixa que l'existent entre el pati des de qualsevol galeria de ponent. En definitiva, sembla que no es podia accedir al pati des de qualsevol galeria, sinó que l'accés només s'efectuava des de l'ala de llevant. Així doncs, es podria parlar d'un pati elevat en relació a les galeries que l'envolten. En canvi la relació de pas i la solució de desnivells entre les diferents ales queda solventada a través dels pendents generals del paviment.

La relació del claustre amb la resta d'edificacions del clos monàstic és de distribució i comunicació. L'accés des de ponent es devia efectuar a través d'unes escales localitzades en aquest sector i possiblement a través d'una porta a la banda nord. Aquestes escales s'integren en la galeria oest del claustre convertint aquest espai en un eix de comunicació vers el refectori i l'església. La porta que dona accés al refectori s'alinea amb la galeria de ponent i més cap a tramuntana amb la porta oberta al transepte de l'església. L'accés des del sud només és possible provinent de la porta del refectori i enllaça amb les galeries sud i oest del claustre; les escales repicades a la roca que porten al refectori són de construcció moderna. Tampoc sembla probable l'existència d'una porta o escales que des de ponent tinguessin accés directe a la galeria de migdia, ja que l'accés des de l'oest es realitzava per la porta i les escales abans esmentades. Per contra, possiblement aquesta banda restava tancada per la perllongació del mur que seria, en definitiva, el límit a ponent del claustre. L'accés des de llevant devia realitzar-se des d'una petita porta practicada en el tapiat d'una altra gran porta que hi havia en l'edifici preexistent al que ens hem referit i que s'utilitzava com a

límit est del claustre. L'accés des del nord s'efectuava per la porta oberta en el transepte del temple, la qual dona accés a les galeries de ponent i de tramuntana del claustre. L'anàlisi dels diferents accessos permet observar que el claustre constitueix un important eix de distribució, especialment la galeria de ponent, que es comunica amb el refectori i l'església. En canvi, els accessos des d'altres punts del claustre són més secundaris i unidireccionals: de la galeria sud només cap al refectori, de la galeria nord només cap a l'església i de la galeria de llevant cap a l'edifici preexistent.

L'aproximació a la data de construcció del primer claustre de Sant Pere s'ha de considerar en relació a elements del propi edifici i a les edificacions adjacents. Respecte al primer punt, l'excavació ha aportat un conjunt de material ceràmic del que destaca la ceràmica espatulada; l'altre element intrínsec és la localització de dues pintures murals. No obstant, la data de construcció de l'església és un dels elements més sòlids sobre el que es pot intentar una aproximació cronològica per a la primera fase constructiva del monestir. Tanmateix, la data de construcció de la basílica és un tema polèmic que ha suscitat diversitat d'opinions. En aquest sentit, les fons escrites tenen una importància cabdal. Probablement la influència del magnat Tassi i la seva actitud protectora envers el cenobi és decisiva per a l'inici de les obres del nou monestir i concretament per a l'església. Tassi promou decididament el monestir ja des del moment de la donació documentada l'any 926, d'unes terres que incloïen un alou a Cabanes i una possessió, possiblement de gran extensió, propera a St. Pere de Rodes. La voluntat de Tassi es pot identificar amb una clara iniciativa de potenciació del monestir a partir de la qual s'haurien emprès les noves construccions. Per tant, el 926 s'ha de considerar una data postquem per a la construcció de l'església i en conseqüència del claustre. Així doncs, la construcció del primer claustre s'integra dins d'un programa de reordenació i magnificació del conjunt monumental del monestir, concebut sota un premeditat pla de disposició funcional i integrador dels seus diversos edificis.

El segon claustre (s. XII-XIII)

En el s. XII es basteix un segon claustre dins d'un projecte de remodelació arquitectònica que afecta bona part del monestir. Aquest nou edifici s'ubica pràcticament al mateix lloc que el claustre anterior adaptant-se a l'espai hàbil disponible entre els edificis existents, la qual cosa determinarà en certa mesura la seva estructura.

La nova edificació es desplaça uns metres cap a ponent respecte al primer claustre i s'aixeca per sobre d'aquest, de manera que bona part de les velles estructures són enderrocades i colgades. Les zones més afectades per la nova construcció són l'antic pati i les galeries de ponent i de migdia, mentre que les ales de tramuntana i de llevant sofreixen diverses remodelacions i són aprofitades i integrades en els nous circuits i usos monàstics establerts en el s. XII. La vella galeria de tramuntana conserva la volta de canó i segueix utilitzant-se com a lloc de pas cap al sector de llevant. Posteriorment, en un moment indeterminat la volta de canó és substituïda per una altra d'arestes. La construcció de nous murs destinats a suportar la nova coberta, redueix l'amplada de l'estança i tapia definitivament la pintura mural.

Respecte a la vella galeria de llevant, cal dir que aquesta esdevé un espai isolat l'ús del qual resta indeterminat, sobretot pel fet que durant els s. XVII i XVIII és novament reformada.

El procés de desafecció del primer claustre comporta també l'arrasament d'algunes de les seves estructures fins el nivell de paviment establert per les galeries i el pati del nou claustre. La nova galeria est es construeix sobre una part del que havia estat el vell pati, les galeries nord i sud per sobre de les velles allargant-se però uns metres cap a ponent, la galeria oest ocupa un espai fins llavors lliure d'edificacions.

La pavimentació dels diferents àmbits del nou claustre, en molt mal estat de conservació a causa de les posteriors remodelacions efectuades en el s. XVIII, és feta a base de diferents capes de morter de calç i sorra d'un gruix d'uns 4 cm.

La posició elevada del segon claustre respecte al primer, canvia substancialment la seva

relació amb els edificis adjacents, església i refectori. La relació directa que existia entre l'antic claustre i l'església a través de la porta oberta en el transepte s'anul·la i l'accés queda reduït a la vella galeria de tramuntana, possiblement amb la intenció de substituir el vell pas s'obre una nova porta en l'extrem oest del mur meridional del transepte; actualment està tapiada. Al mateix temps es construeix un mur que seguint la mateixa orientació de la paret meridional del transepte constitueix el tancament de la galeria nord fins el punt de contacte amb la de llevant. La perllongació del claustre cap a ponent, fa que s'adopti una solució arquitectònica per l'espai encaixat entre el transepte i la nau central del temple, àmbit guanyat pel segon claustre, ja que el primer no depassava la línia del transepte. Possiblement és en aquest moment quan es construeix l'estructura arcada que tanca l'extrem oest de la galeria nord. L'existència d'una porta, actualment tapiada, en el centre del basament d'aquesta estructura, fa pensar en un accés anterior a l'escala que actualment baixa cap a l'església des de l'extrem oest de la galeria nord.

Respecte al refectori, aquest serveix de límit a la galeria sud del nou claustre. La relació que mantenen ambdós edificis és arquitectònica i funcional. Des del punt de vista arquitectònic, la volta que cobreix la galeria del claustre es recolza en la paret septentrional del refectori. Des del punt de vista funcional, la galeria de migdia és l'àmbit d'accés a una petita porta que mena a la cuina i també a la porta principal del refectori, la qual és reformada adequant l'entrada a un nivell superior d'acord amb el nivell establert per la construcció del nou claustre.

El canvi estilístic que acompanya l'art romànic del s. XII es manifesta en les transformacions arquitectòniques i estilístiques que guiaran la construcció del nou edifici. Els murs massissos amb grans obertures de mig punt de l'antic claustre són substituïts per riques seqüències de columnes i capitells. El nou podi es basteix amb grans lloses de pedra ben treballades; dos d'elles conserven la incisió d'un tauler del joc del marro o del tres en ratlla, que en aquest cas consta de cinc alineacions amb petites cassoles situades en els punts d'intersecció. Per sobre del plint es disposen les columnes, combinades de dos en dos, sobre les que recolzen uns petits arcs dovellats de mig punt. Les columnes, juntament amb les pilastres seran el sistema de suport de les cobertes de les galeries fetes amb voltes de quart de cercle.

El segon claustre de Sant Pere de Rodes és una obra important que requereix uns mitjans econòmics i humans considerables. La seva edificació no es pot concebre de forma aïllada sino com a part intrínseca d'un nou pla edificatori en el que s'integren un conjunt d'edificacions que modificaran l'aspecte del primer cenobi. L'aixecament del nou claustre juntament amb la construcció de la torre campanar comportarà no només un canvi dels circuits interns del monestir sinó també del seu entorn més immediat. La construcció d'un nou accés vers el nou claustre, situat entre la torre campanar i la torre de l'homenatge, anul·larà l'extens cementiri que ocupava l'esplanada coneguda com a pati d'armes incorporant noves vies de pas des de l'exterior vers el clos monàstic.

Reformes tardanes (s. XVIII)

En el s. XVIII es produeix una reforma important en el pati del claustre del s. XII, la construcció d'una gran cisterna central destinada a l'aprovisionament d'aigua. Es un cos de planta rectangular cobert amb volta de mig punt i amb el brocal desplaçat vers l'est, amb una clara intenció estètica de situar-lo al centre del pati. La construcció d'aquesta obra, amb una capacitat a l'entorn de 160 metres cúbics, comporta l'arresament d'una part important de les estructures del primer claustre entre les que cal destacar la quasi total desaparició de la galeria de ponent. La nova xarxa de canalitzacions destinades a recollir les aigües pluvials procedents dels teulats distribuïnt-les vers la cisterna i a abocar les sobrants vers un gran registre situat a l'extrem nord-est del pati a través del qual desguassen vers l'exterior atrevessant la galeria de llevant del primer claustre, destrueix també bona part dels paviments i canalitzacions del pati del s. XII.

Al mateix temps, la galeria de llevant del primer claustre sofreix un seguit de reformes: l'ala és compartimentada en quatre estances intercomunicades llevat de la més meridional, a tocar del

refectori, la qual queda aïllada de la resta i sembla que només es connecta amb la planta superior a través d'una escala de la que actualment només es conserven els murs perimetrals. La meitat septentrional de l'antiga galeria manté bàsicament la seva estructura però amb algunes reformes arquitectòniques entre les que destaquen la substitució de les antigues arcuacions que dividien la volta per dues altres construïdes amb dovelles ben treballades i de mesures regulars, recolzades sobre importants basaments a través de simples impostes. Finalment, també en aquest mateix període es construeix a l'extrem nord de la galeria una nova escala que mena a la casa de l'abat circumvalant l'abis del temple. L'aspecte de soterrani provocat per aquest seguit de remodelacions ha portat a un important nombre d'estudiosos a identificar el lloc amb els cellers del monestir. No obstant cap resta arqueològica indica un ús semblant a partir del moment de la seva amortització com a galeria del primer claustre .

Les reformes efectuades a les galeries restants són també significatives. Destaquem entre aquestes la refecció d'alguns paviments , la construcció d'un rentamans a l'extrem oest de la galeria sud, la remodelació de la porta sud del podi que facilita l'accés al pati i probablement la construcció de l'escala que baixa cap a l'antiga galeria de llevant des de l'extrem est de la galeria nord del segon claustre. La construcció d'aquesta escala destrueix parcialment algunes estructures anteriors com són el mur de tancament de la galeria nord del claustre, part de l'absidiola meridional de l'església, la volta d'arestes que cobreix la vella galeria nord i finalment l'arc on es trobava la pintura mural de la crucifició (dipositada actualment al Museu d'Art de Girona).

La principal reforma efectuada en el s. XVIII , ens referim a la construcció de la cisterna, no afecta propiament l'estructura bàsica de les galeries del claustre del s. XII, si bé és en aquest moment o poc abans que sobre les seves cobertes es basteixen diversos pisos, obra notable dins d'un projecte arquitectònic tardà que respon al darrer intent de recuperació del vell cenobi.

Bibliografia

BURCH,J., CARRASCAL, C. MATARO M., PUIG,A., VIEYRA , G. Intervencions arqueològiques al monestir de Sant Pere de Rodes durant l'any 1991.*Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona.* , p.161-170 Sant Feliu de Guixols 1992

ADELL, J.A., BURCH,J., CARRASCAL, C., NAVARRO, A., MATARO M., PASTOR, A., PUIG,A., RIU, E., VIEYRA , G. Sant Pere de Rodes: el pla director *La punxa*. Col.legi Oficial d'aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona, núm. 17, any 93, p.2-17.

DD.AA. (en premsa) El monestir de Sant Pere de Rodes. Excavacions arqueològiques 1989-1992. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

ELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS AL BARRI DE MATAPLANA: L'EXCAVACIO DE
L'HABITACIO 5 (JULIOL DE 1993)

Kim RAURICH
Anna MESTRE

1. INTRODUCCIÓ

D'ençà 1986 s'han dut a terme al jaciment de Mataplana, (Gombrèn, Ripollès), uns treballs de recerca arqueològica tant en els sectors del castell com de l'hàbitat annex (RIU, 1991a, 1991b i 1992). En concret des de 1991 està en curs un projecte plurianual d'estudi del sector de jaciment on residien els homes i dones que estaven vinculats amb els senyors de Mataplana.

El barri de Mataplana es troba emplaçat en la banda meridional del turó al capdamunt del qual està construït el castell. En aquest vessant que mena cap al fons de la vall per on circula el torrent de l'Espluga, és on es construïren les petites habitacions que acollien en grups unifamiliars els habitants, pagesos i servents del castell.

L'estat actual de les recerques no ens permet concretar quin era el nombre exacte d'hàbitats, ni les característiques generals del poblat -fins el moment, només s'ha excavat aproximadament una quarta part de la seva extensió- tot i que ja començem a obtenir dades diverses sobre les activitats econòmiques que s'hi duïen a terme.

Tampoc es disposa de gaires informacions documentals sobre l'origen d'aquest poblat. De fet, la primera notícia de què disposem és una carta de franquesa que varen otorgar els senyors de Mataplana per potenciar el poblament de les seves terres, i datable de finals del s.XIII (FONT i RIUS, 1962 i 1992). Cal dir que al contrari que del castell i la família de Mataplana, dels quals disposem de nombroses dades documentals (SERRA i VILARO, 1947; BERTRAN, 1992), són pràcticament inexistents les referències documentals que ens parlin dels habitants i activitats dels pobladors del barri de Mataplana, així com de l'època i motius pel qual s'abandonà.

Després de tres anys de treballs ja s'han excavat 5 habitacions i se n'ha delimitat a nivell superficial una sisena, a la vegada que es tenen un bon nombre d'altres indicis de murs que constituïrien nous àmbits (fig.??).

L'excavació d'aquest sector comporta la dificultat de l'accés a causa del pendent i també la gran potència de l'enderroc format per carreus de grans dimensions, bona part dels quals pertanyents al castell, que dificulten molt la seva extracció.

Com a característica general cal dir que els diversos hàbitats del barri de Mataplana es construeixen de forma perpendicular al sentit del pendent, aprofitant el relleu del sòl geològic. Són construccions fetes amb pedra seca sense cap mena de lligall, i amb cobertes segurament de lloses, ja que són

pràcticament inexistents els fragments de teula (MESTRE, 1993). En general podríem parlar de l'aprofitament de la roca per a bastir i construir el poblat. Aquestes construccions, clarament populars, contrasten enorment amb les restes del castell, amb imponents murs i esplèndids detalls constructius com els arcs, les escales o escuts, i les finestres geminades d'estil gòtic.

Una darrera característica general del sector d'hàbitat que podem citar és la manca de materials que ens informin amb certa precisió cronològica les diverses fases i etapes constructives del poblat i així com dels períodes de destrucció i abandonament. L'excepció -tal i com es veurà- és justament l'habitació 5 (l'H-5), excavada en el decurs del juliol de 1993.

2. L'EXCAVACIO DE L'HABITACIO 5.

Durant la campanya de 1992 vàrem delimitar a nivell superficial els murs de l'espai que reconeixem com a H-5. La gran extensió que presentava i la potència de l'estrat corresponent a l'enderroc, ens va fer pensar que calia programar la campanya de 1993 com a treball exclusiu en aquest nou sector. El resultat d'aquesta darrera actuació arqueològica ha estat l'aparició d'un àmbit on han aparegut uns estrats i nivells d'ocupació molt evidents -sense cap mena de dubte les millors seqüències trobades fins ara al Barri de Mataplana- juntament a una gran quantitat de material (bàsicament ceràmica, ferros i un interessant conjunt numismàtic).

L'element més interessant que va aparèixer és una estructura adossada a la roca que forma el mur E. Es tracta d'una construcció en pedra seca emprada tot fa pensar com a forn. Aquest element (UE 036) d'aproximadament 110 cm de llargada per 80 cm d'amplada i uns 65 cm d'alçada disposa en la seva part inferior d'una entrada per introduir el material combustible, segurament fusta, d'uns 30 cm. d'amplada i 32 d'alçada. A la part superior, hi havia la sortida de les flames o la calor, amb una superfície de teules d'argila, que actuarien com a element refractari.

Aquesta forn estaria en connexió estructural amb dos altres elements: un petit espai dedicat a magatzem de combustible i el dipòsit de metall. El primer es situaria a tocar de la forn, fet que podem creure per la gran quantitat de carbons que van aparèixer en l'excavació.

Respecte el dipòsit de metall es situaria al bell mig de l'habitació en un forat practicat a la roca mare, amb una fondària de quasi 30 cm i un diàmetre de quasi 48 cm. En aquest dipòsit va aparèixer una gran quantitat de material de ferro, amb restes de material de ferro, amb fragments de ceràmica grisa, i una terra molt fosca, a causa dels carbons. Es varen recollir mostres d'aquesta terra i del ferro per tal que siguin analitzats, els resultats dels quals encara no ens han arribat.

Aquest dipòsit de mineral estava cobert per un nivell d'incendi, amb gran quantitat de carbons i cendres, que ocupava tot el sector E de l'H-5 i en menor quantitat la banda W. És en aquest estrat -l'UE 042- és on va aparèixer un conjunt numismàtic

constituït per 9 monedes que es troben en fase de neteja i consolidació. El seu mal estat de conservació no ens permet per ara indicar cap cronologia.

En aquest estrat igualment va aparèixer l'objecte més especial trobat al barri de Mataplana: el d'una butlla pontifícia. Com la majoria d'aquests segells d'origen papal, en l'anvers té una representació de Sant Pau i Sant Pere amb l'inscripció SPESPA, abreviatura de Sanctus Petrus et Sanctus Paulus i al revers es llegeix BENEDICTUS PP XII, que fa referència a Benet XII, que fou papa entre els anys 1334-1342. La referència cronològica que aporta aquest segell és de gran importància perquè sembla clar doncs que aquest taller hauria estat en ús en la 2a 1/2 del s.XIV, a falta de confirmar-ho amb les possibles datacions de les monedes.

Enmig d'aquest nivell d'incendi van aparèixer una nombrosa quantitat de ceràmica grisa i ceràmica vidrada, d'una cronologia que podria abarcar tot el s.XIV. Com a element de ferro, es va trobar una punta de segeta i un ganivet, a banda de nombrosos claus i fragments informes. No es varen trobar eines agrícoles.

Un altra objecte molt interessant per a comprendre l'activitat d'aquest taller seria l'aparició d'una pedra d'esmolar, que es trobà a l'exterior de l'habitació, però considerem que amb evident connexió funcional.

Finalment cal dir que aquest tipus de formal utilitzada per un ferrer estaria segurament ventilada per mitjà d'una manxa de cuir i materials similars dels quals no n'ha aparegut cap indicatiu.

3. CONCLUSIONS

Hem de suposar -arran dels resultats que aporta l'estudi dels materials de l'H-5- que ens trobem en una àrea molt fèrtil del jaciment, amb més potència estratigràfica, i segurament amb unes habitacions i àmbits dedicats a diverses activitats econòmiques. Si realment podem confirmar aquestes hipòtesis, considerem que el poblat de Mataplana podrà oferir interessants aportacions al coneixement d'un nucli hàbitat de muntanya de l'Edat Mitjana.

A hores d'ara, però, tenim molts de buits d'informació relativa als períodes de fundació i origen del nucli habitat. Podem suposar que existís ja alguna comunitat constituïda abans de la Carta de Franquesa de finals del s.XIII, però encara no hem pogut constatar. El que sembla evident és que a mitjans del s.XIV, al poblat de Mataplana una relativa activitat. Resta encara evaluar-ne el volum.

BIBLIOGRAFIA

BERTRAN, P (1992), Els senyors de Mataplana. Revista de Girona, 152, maig-juny, pp. 57-62.

FONT i RIUS (1969), **Cartas de Población y Franquicia de Cataluña, I**, Madrid-Barcelona.

(1992), Repoblacions i enfranquiments a la Baronia de Mataplana, Revista de Girona, 152, maig-juny, pp.73-78.

MESTRE, A; BAYONA, L; RAURICH, X (1993), Consolidació i/o restauració del Castell de Mataplana (Gombrèn, Ripollès), IV Simposi de Restauració Monumental, Diputació de Barcelona (en premsa).

RIU, M (1991a), Dissecció del Castell de Mataplana, Quaderns Científics i Tècnics nº 3, Diputació de Barcelona, pp. 301-310.

(1991b), El castell de Mataplana al Ripollès. Un exemple de castell català del segon romànic. Actes del I i II Curs d'Arqueologia d'Andorra (1988-1989), Patrimoni Artístic Nacional d'Andorra, pp.205-208.

(1992), Excavacions arqueològiques al castell de Mataplana (1986-1990). Revista de Girona, 152, pp.79-84.

SERRA i VILARO, J. (1947), **Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius**. (3 vols). Centre d'Estudis Baganesos, Bagà, 1989 (edició facsimil).

EL CALL JUEU I EL COVENT DE ST.FRANCESC/ST. AGUSTÍ (PUIGCERDÀ, LA Cerdanya).

Oriol MERCADAL*, Sebastià BOSOM** i Claude DENJEAN***

I. EL MARC HISTÒRIC

Amb la fundació de Puigcerdà o el suposat restabliment d'un nou assentament en el "Mont Cerdà", portat a terme per Alfons I, vers 1170-1177, el monarca pretengué bastir una població lleial i forta que li permetés establitzar i governar la zona, així com controlar la frontera superior amb l'Arieja. Per tal d'aconseguir-ho, ell i els seus successors varen haver de disposar dels mitjans que ho fessin possible a través de la concessió de franquícies o privilegis. Aquests, força nombrosos i de diversa índole -socials, econòmics, jurídics i de caràcter administratiu o defensiu-(GALCERAN,1983) s'anaren complementant. Gràcies a aquesta actitud, "la Vila", a la qual se li conferí la capitalitat territorial, pogué esdevenir una de les principals poblacions de Catalunya pel nombre d'habitants, ben aviat, tot convertint-se en la cinquena a la primera meitat del segle XIV (BOSOM,1982; BATLLE,1988). Aquest fet que, tanmateix, ve a demostrar la seva important activitat comercial i es convertiria en un nucli bàsic en la xarxa poblacional, comercial i defensiva de l'interior, equiparable al de la costa (Perpinyà). Fou assolint un important paper en la concentració de la producció i de la seva redistribució, estructurant-se, ràpidament, el conjunt de la societat (RENDU,1991). A nivell professional, tanmateix s'organitzà en confraries.

Tota aquesta dinàmica va trobar el suport de la gran empenta que tingué el territori català al llarg dels segles XIII i XIV, essent aquest marc bullidor el més propici per a l'establiment de la comunitat jueva que, com se sap, es trobava essencialment vinculada al comerç i a les transaccions mercantils principalment, el préstec-. Semblant plantejament es donà amb els ordes mendicants els quals, si bé amb una finalitat distinta, també es fundaven en poblacions on s'asseguessin les almoines i donacions que els permetien de viure.

Per tant, la fundació inicial de quatre d'aquests ordes, a Puigcerdà, ens permet confirmar, igualment, que l'activitat vilatana era engrescadora i important. La primera fou la dels Frares del Sac o de la Penitència de Jesucrist. A continuació, tingué lloc -vers 1290-1291- la dels dominics, sota la protecció de Jaume I de Mallorca, tot essent l'orde més afavorit per Puigcerdà i la Cerdanya. El tercer orde en instal·lar-se va ser el dels franciscans i el darrer el de les clarisses -vers 1351-, congregació germana o segona d'aquests, els quals eren responsables directes de la direcció espiritual de les germanes (DELCOR,1986 . BURNS, 1988).

A partir de la segona meitat d'aquest darrer segle es va anar a la baixa, de tal manera que al segle XV s'arribà a una important regressió en tots els nivells. Puigcerdà s'havia despoblat força a causa de la Pesta Negra o bubònica que feu grans estralls a la segona meitat del s.e XIV i al llarg del XV i, a l'igual que la resta de Catalunya. La crisi malmeté Catalunya tant econòmicament com social i política, desembocant en la primera guerra civil de 1462-1472. Puigcerdà, plenament immersa en aquesta situació es trobà doblement atemptada pel bandolerisme del s. XVI i els continuats enfrontaments amb el francès, que a partir d'ara se sovintejarien. Això no seria el millor abonament per sortir d'aquesta letàrgica crisi que perduraria fins a l'ocupació napoleònica tot i les petites revifalles temporals o la ja més important del s. XVIII. Així doncs, la Vila ha estat, probablement, una de les poblacions catalanes que més fets bèl·lics ha sofert.

* Arqueòleg. Responsable del Projecte "Museu Cerdà"

** Arxiver. Director de l'Arxiu Històric Comarcal de La Cerdanya (Puigcerdà)

*** Historiadora. Prepara el doctorat sobre el món jueu puigcerdanès, a la Universitat de Toulouse.

II. EL CALL JUEU

LA DOCUMENTACIÓ. De la fi del s. XIII a la meitat del s. XIV -balanç provisional-.

Indicis de la localització: els arxius notariais com a font per a la restitució de la topografia urbana.

El barri de St. Agustí correspondria, aproximadament, al call jueu medieval: en aquest sentit parla la tradició oral, recolzant-se en fonts ja tardanes del s. XVI (DELCOR, 1977). Per altre costat, hom sabia que el refector del convent franciscà fou construït sobre la sinagoga jueva (GALCERAN, 1977). Aquesta localització mereixia examinar-se amb més precisió. El nucli essencial d'aquest trencaclosques, reconstituït a partir de les dades dels fons arxivístics, la confirma tot matisant-la. Cal no oblidar però, que el caire eminentment comercial de les actes notariais confereixen un caràcter puntual i provisional a les nostres conclusions, a part que el tipus de treball exigeix un buidat exhaustiu de la documentació (BLASCO, 1987).

Quina fou la configuració topogràfica del barri en el que s'integra el sector excavat?. Al cim del puig es situà l'església parroquial de Sta. Maria amb el seu cementiri, l'indant amb l'"hospital maior" i l'hospital de Bernat d'Enveig (*Libri Testamentorum*, s.XIV). El mur de tancament de la "vila vella" s'estenia vers l'Est per descendre cap al Sud, tot seguint el carrer de la Lliça (p.ex., *Liber Firmitatis*, 1282), en la que diverses cases serveixen de fiança en relació amb els prestamistes jueus. La muralla dels ss. XII-XIII tancava el vell Puigcerdà i limita, així, els nous barris, els quals són testimoni de l'expansió d'aquest mercat pirinenc a la fi del s. XIII. Al Nord, s'obren dues portes properes entre si: la de Querol (*Libri Testamentorum*, s.XIV) enfront de l'església, a l'Oest i la del Call, només mencionada el 1325 (12), a l'Est.

Fora dels murs s'estenien els nous barris, amb un urbanisme més obert i airejat: al llarg de la cornisa oriental *subteus villanova*, el *vallum*, barri de l'orta *podiceretani* on membres de les diverses comunitats tenien parcel·les (*Libri Testamentorum*, s.XIV).

Un cop passada la porta de Querol entrem a la *vila nova* (p.ex., *Liber Firmitatis*, 1289-90), mentre que el portal següent ja delimitava el barri jueu. La muralla seguia en direcció al barri de l'Estany; la primera referència feta al llac, de què tenim constància, data del 1260. Aquests voltants es parcelaren a la fi del s. XIII, tot i subsistir algunes pastures i uns *tenentia* i *aerea* (p.ex., *Liber Firmitatis*, 1296-97).

L'estructura de l'hàbitat

La planta del sector excavat s'ajusta bé a les successives descripcions fetes als documents. L'expansió porta a la creació de nous barris, amb espais més oberts, a mesura que ens allunyem de la vila vella. Si ens atenim al nombre de confrontacions (*Libri Firmitatis*, s.XIII) -sovint, com a mínim, cinc, a més del carrer-, la primera zona conforma un espai tancat de cases adossades a la muralla (*Libri Firmitatis*, s.XIII).

Dins la segona zona, les cases solen envoltar-se de jardins, sobretot, aquelles que es troben a prop del *vallum* o en el barri de l'Estany. Per últim, apareix un tercer tipus de construcció: els *domi*, que posseïen terres, jardí, un colomer, etc., essent aquestes vivendes més confortables (p.ex., *Liber Firmitatis*, 1296-97).

No coneixem el nom dels principals eixos d'aquest nou urbanisme. Es tracta sempre de la "via publica" situada en la vila nova o en l'estany (*Libri Firmitatis*, s.XIII), les quals estructuren uns barris al seu voltant. En aquest sentit, tenim l'exemple de la vila vella, on alguns carrers -

Queroll (Querol), Forn (Forns), Liczes (Lliça) donen nom als barris (*Libri Firmitatis*, s.XIII). Aquesta disposició explica que el parcelari fos força complex, fet al que se li afegí un creixement sobtat, motivat per una immigració de jueus vinguts de Perpinyà i Vilafranca del Conflent, i de pagesos cristians arribats des de diverses poblacions cerdanes, a partir del 1290.

A més a més de les *viae publicae*, l' *orta* i el *stagnis*, ja assenyalats, altres infraestructures ens permeten conèixer més a fons els nous barris. Els notaris localitzen els immobles referint-se a una *barbacana* o bé a una font (*Libri Testamentorum*, s.XIV) -que deuria utilitzar el fil d'aigua concedida al Call a partir de 1310 (ADPO, Sèrie B: 94 i 330)- particularment important per a les pràctiques jueves.

Les construccions jueves no es diferenciaven de les cases cristianes però, això podria deure's a l'atzar de la conservació dels documents, ja que la menció dels intercanvis d'immobles propers no ha arribat fins nosaltres. Així, en aquests llocs -on els habitatges són similars a qualsevol altres- (BLUMENKRANZ,1980) existiren:

La *schola judorum* o sinagoga, que fou l'objecte de llegats pietosos al llarg de tot el s. XIV. Essent localitzada sota el convent dels franciscans -refectori petit-, fou traslladada de seguida (*Liber Testamentorum*, 1306-7).

El *mikwê* o bany ritual es menciona, amb freqüència, a partir de 1359 (el primer és el *Liber Testamentorum*, 1359-61), sota la denominació de *banys dels jueus*, en llatí o català. Probablement, fou l'únic recinte que contrastava amb la resta de construccions, i pel seu caràcter amb el de l'esperit cristià veí. La seva localització és incerta però, sens dubte, estava allunyat del nucli vell i vora dels prats circumdants; i molt possiblement, a l'Estany. L' *elemosina* o Pia Almoina i l' *hospital pauperum judorum* són institucions que reben, així mateix, llegats dels jueus (*Liber Testamentorum*, 1306-7). També trobem citada la carnisseria, en el "Llibre de Provisions Reials", on se'ns mostra com era veïna del mercat cristià, malgrat les prohibicions fetes per ambdues religions en aquest sentit. Finalment, els testaments parlen de la *fossa judorum* (p.ex. *Liber Testamentorum*, 1348-49) de la Gran Pesta, sense situar-la amb exactitud, donat que els notaris parlen tautològicament del *loco deputando ad sepulriendum judorum*. Un acta referida als cristians permet suposar que el cementiri es trobava prop de l'església d'Ix (ADPO, Sèrie B).

El poblament i la seva evolució

Qui vivia en aquests barris?. És impossible dir -a partir de les actes notariales- qui habità les cases. Això no obstant, podem conèixer els seus propietaris. Molts d'ells són nouvinguts, tant jueus com cristians. D'altres, les manlleven sense poder fer front als venciments i abandonen els seus béns. Però, sobretot, trobem membres dels grups dirigents de la ciutat, donat que en els negocis, les religions es confonen (*Libri Firmitatis*, s. XIV).

Es planteja, llavors, el problema del call. En els documents -fins a la meitat del s. XIV-, jueus i cristians són veïns, fet que no té res d'original (IANCU,1980). El nom del barri no apareix fins el primer quart del segle, en l'estat actual de la recerca (*Liber Testamentorum*, 1325; *Libri Extraneorum*, s. XIV). La segregació sembla que augmentà amb el temps (*Libri Extraneorum*,1316 i ss.). La instal·lació dels franciscans no va provocar modificacions ostensibles de manera immediata, si més no que hagin quedat reflectides a les actes analitzades.

Els testaments citen una mitjana de quatre o cinc nens per família i sabem que els avis resten a la ciutat d'origen, en el s. XIII, on no habiten de forma natural amb els fills (*Libri Testamentorum*, s.XIV). En relació amb els descendents, val a dir que -les noies- es casen i marxen de la llar familiar, a fora de la Vila. Per tant, el nombre de membres oscil·laria entre cinc i set persones. Ara bé, els jueus que estaven de pas -amb estades llargues i nombroses- estarien com a hostes de la família a la que pertanyen?.

L'intercanvi de béns és important en aquest barri, si bé és impossible de fer un estudi estadístic a partir del baix nombre de referències. Els prestamistes venen el bé adquirit, al cap

d'un any, sovint a un cristià més actiu que ells, ja que l'estabilitat financera els assegura la fortuna. Malgrat tot, aquests barris conserven una identitat familiar ferma, puix que les transmissions "post-mortem" es fan de pare a fill o d'oncle a nebot. I, tot sovint, la casa conserva el nom de l'ancestre. L'estabilitat familiar assegura, d'aquesta manera, el seu reconeixement en el carrer, tot i la mobilitat d'una part d'aquesta població, especialment la jueva.

Per concloure, intentarem endinsar-nos en una d'aquestes llars. Els testadors citen, freqüentment, la vestimenta -*tunica, supertunica, capa* - blanca, marró, blava o vermella, guardada dins l'*arca*, o les *joyas* restituïdes a les vídues. Igualment, els estris de cuina, les reserves de blat, forment o sègol, i una mica de cansalada, en el *cofre*.

ARQUEOLOGIA DE LA "VILA NOVA". EL CALL.

L'urbanisme

En què ens basem per a associar aquest urbanisme al call jueu?. Són diversos els factors que porten a tal conclusió: d'un costat, l'aixecament d'una *vila nova* extramurs, anexa a la part de la muralla propera a Sta. Maria i l'existència d'una porta del Call en aquest sector; l'aprofitament del terreny del Call pels franciscans, fet que certifica l'Arqueologia. Així mateix, el fet que la *sinagoga* estaria molt propera als habitacles trobats i, finalment, alguna peça vinculada directament amb la població jueva com és la *llàntia de Hannukah*. Construccions i eixos foren aixecats, així doncs, en base a una planificació urbanística; és a dir, a partir d'una "nova planta".

Els àmbits d'habitació (un mínim de setze) presenten una planta rectangular i una superfície que varia entre 34m² i 17m². L'orientació és Nord-Sud. A l'interior d'una rasa de fonamentació poc fonda, s'aixecà un sòcol de còdols lligats amb terra, d'alçada conservada entre 10 cm i 60 cm; l'amplada és de 45-60 cm. Les restes de tàpia i fusta cremades apunten un aixecament de les parets amb aquests materials. La porta s'obria al sud, donant la façana al carrer. El sostre dels pisos seria, probablement, un embigat de fusta i el llosat, a doble vessant, de pissarra. Així, limiten amb dos carrers, alhora.

Alguns paral·lels de cases medievals apunten que podria tractar-se de vivendes de dos pisos. En el primer es situaria el foc principal, mentre que els dormitoris era usual establir-los en un primer pis (p.ex., ARIES i DUBY, 1985; LE ROY LADURIE, 1982). En el cadastre de 1716, malgrat que sigui tardà (BOSOM i SOLÉ, 1988), s'observa una majoria de cases de dos pisos en els carrers menors de la part vella (Font d'En Llanes, c. dels Forns...).

Els carrers segueixen una orientació Est-Oest i foren empedrats amb un cert ordre. L'amplada oscil·la entre 3.70 m/3.20 m (núms. 3 i 2) per als dos més amples i 1.60 m-1.40 m per al menor (núm. 1), en el tram millor conservat.

A l'àmbit 4 aparegué un dipòsit d'aigua, circular, amb el fons en cubeta. D'ell surt una canalització també retallada a la roca i delimitada amb codolets, coberta per llosetes de pissarra, que va a trobar el carrer 2, discorrent immersa en aquest en direcció a la vila vella. El carrer 3 també integra un canaló cobert amb llosetes de pissarra. El carrer 1 presenta, així mateix, una canalització d'aigua. El primer tram mostra un canaló central fet amb codolets de forma i tamany regulars, en secció de "V"; en un segon, el terra es troba enllosat, i després de salvar un petit desnivell, passa per un retall a la roca que a la seva part final està delimitat amb pedres.

Una canonada de ceràmica passa per sota del carrer 2, tot seguint la mateixa direcció. El tub es trobava fixat entre còdols i cobert per un morter de calç que lligava les pedres que el protegien. És interessant remarcar la destrucció de tal conducció -que es correspon, molt probablement, amb el fil d'aigua potable citat en els documents des del 1310- per la construcció de la capçalera del convent.

L'espai domèstic

En els habitatges hom va trobar una peça de ceràmica grisa encaixada en un retall de la roca emprada com a sòl. A l'interior hi havia carbons i terra rubefactada, amb signes d'una combustió intensa. La seva funció seria la de llar o braser. Una altra estructura documentada en alguns àmbits és la sitja; de planta circular i fons convex poc regular, apareixen escapçades. Al seu costat hem trobat sempre forats de pal, que podrien interpretar-se com possibles pallers (REYNOLDS, 1988) i, en un cas, com un petit cobert adjunt a una paret.

L'aixovar

Destaca, per la seva abundància, la ceràmica "grisa-negra medieval" que mostra una estructura i un acabat força heterogenis. Les formes són molt variades (escudelles, plats, tapadores, tasses...). En relació al seu origen local, cal remarcar l'existència d'un "carrer dels Forns" a la Vila, així com a Llúvia, on les excavacions van localitzar restes de producció (PADRÓ, 1984). Un element a recercar són les marques de terrisser aparegudes.

Durant la 2a meitat del s. XIII i 1a del s. XIV apareix una ceràmica decorada "en verd i manganès" o en manganès, deficientment conservada, amb motius geomètrics o florals. L'origen seria, probablement, manresà o, potser, local. Una altra producció mostra una millor qualitat, factura més homogènia i decoració basada en una temàtica més àmplia (figures humanes i animals, floral...), la procedència de la qual seria valenciana. De la ceràmica "en blau i daurat" en distingim els estils malagueny, de Pula i Manises (LERMA, 1992), mentre que els atuells decorats en blau repeteixen força els motius geomètrics o floral geometritzat (aspes i fulles reomplertes de línies, fulles de julivert, asteriscs). És una producció que es generalitza entre la segona meitat del s. XIV i la primera del s. XV.

Entre els objectes de ferro destaca un bon nombre de claus, una encluseta de serraller i dues frontises. De bronze, tenim una placa de sibella de cinturó ornada amb un lleó rampant i daurada. A més, un petit conjunt de monedes medievals de billó (comtat d'Urgell, regnats de Jaume I, Jaume II) i una de coure del Baix Imperi romà (41). Com a fets particulars tenim un penjoll que aprofita un ullal d'ós (*Ursus arctos*), i la talla de les banyes d'ovicaprins. Jordi Nadal ho creu relacionat amb l'aprofitament de la part còrnia per fer objectes.

Alguns objectes d'especial rellevància

La llàntia de Hannukah

Es tracta del fragment d'un objecte de marbre, el qual mostra una cassoleta que acaba en un canaló i part d'una altra igual, al seu costat; a la seva part superior s'observa un rebaix de forma i secció rectangular, i a la frontal, dues incisions paral·leles que podrien emmarcar una llegenda. La anàlisi petrogràfica, efectuada per Aureli Álvarez, permet afirmar que es tracta d'un marbre pirinenc, de Saint Beat -Alt Garona (França)-. És una llàntia d'oli; un objecte ritual de tipus domèstic que els jueus utilitzaren durant la "Festa de les Llums" o de Hannukah. Aquesta forma específica, de marbre, fou substituïda per les de bronze vers la fi del s. XIII o inicis del s. XIV (NARKISS, 1980).

El segell àrab

Es caracteritza per presentar un motiu "solar" de nou puntes, rodejat per una decoració geomètrica, que inclou una llegenda central. En opinió de la Dra. Carmen Barceló, és una estampilla per marcar el pa abans de coure'l. La llegenda està escrita en àrab, amb lletra cursiva i en un disseny gràfic anomenat "en espill"; és a dir, que després de traçar un eix central, es va reproduir la grafia en el sentit normal d'escriptura, a un costat, i invertida, a l'altre. El text podria correspondre a la paraula >'afiya<, la traducció de la qual és "salut" o "bon profit". L'anàlisi anatòmica, efectuada per Maite Ros, mostra que la matèria primera és una fusta del gènere

"Diospyros", de la família de les Ebenàcies (*Ebenaceae*), sense poder determinar l'espècie concreta, deguda a les dificultats d'anàlisi que presenta. El fets que la peça porti inscrita una llegenda en àrab i sigui de banús negre, apunten un origen nord-africà d'aquesta.

L'alimentació

El seu paper fou important en el món jueu i, de per si, un xic conflictiu, en el sentit de quelcom de diferent del món cristià i, així mateix, en la pròpia exigència vers els preceptes de la seva religió. Jaume Riera (RIERA,198) creu que la carn fou l'aliment més problemàtic; sobretot, la del bestiar que no es podia sacrificar ni esquarterar a casa. El més consumit fou l'oví, seguit del boví i del cabrum. A Puigcerdà, podem citar un petit aldarull entre cristians i jueus, el 1372, del qual se'n deriva la prohibició als jueus, "de fer carn" a la carnisseria dels cristians i que desembocaria en la concessió d'un local propi.

L'estudi arqueozoològic ens aporta dades provisionals sobre el tema. Les espècies més representades són l'ovella (*Ovis aries*) i la cabra (*Capra hircus*) domèstiques, amb gran predomini de les primeres. D'aquestes darreres solen aprofitar-se les banyes i, per tant, la seva finalitat no seria bàsicament alimentària. En segon lloc, tenim escassament representat el bestiar boví (*Bos taurus*). Per contra, l'aviram (pollastre, colom, oca i ànec), determinat per Lluís Garcia registra una relativa abundància. L'absència d'animals considerats impurs (gos, gat, conill...) és quasi absoluta, tot i haver una molt baixa proporció de porc (*Sus domesticus*). Els patrons de fracturació estan molt ben establerts i la representació d'ossos de les extremitats anteriors és més alta que la de les posteriors; això pot explicar-se per la dificultat d'extreure el nervi ciàtic, acabant venent aquestes parts als cristians, si existien carnisseries compartides. Per tant, l'animal més explotat fou l'ovella per tal d'aprofitar la llet i la llana però, també, sacrificant un cert nombre d'animals joves per carn.

En resum, totes les dades semblen correspondre's perfectament als costums alimentaris de la població jueva: baix nombre d'espècies impures, escorxament ritualitzat, escassa mostra de parts "no kosher" i restes d'aviram -únic grup animal que podia matar-se dins del call-.

Els incendis

L'àrea que ocupava el sector de Call excavat va patir tres importants incendis -com a mínim- en un període d'uns cents anys, que han permès de verificar amb certa fiabilitat la cronologia de l'ocupació apuntada per la documentació (vers 1280-1493). En principi, ens cal pensar que es tractà de fets accidentals, ja que també es documenten en altres parts de la Vila, si bé no sabem si es tracta dels mateixos. D'altra banda, la convivència entre ambdues comunitats -jueva i cristiana- fou prou pacífica, si ens atenim a les poques referències a problemes enregistrades a la documentació del moment (fins a la 2a meitat del segle XIV).

Entre la fi del s. XIII i inicis del s. XIV en constatem dos, datant-els a partir de material ceràmic i numismàtic (diners de Jaume I i òbol de Jaume II), amb anterioritat a la fundació del convent dels franciscans (1333). Les fonts escrites en documenten un gran incendi, a una part del nucli, el 1280 i un segon, el 1319. L'observàrem a diversos habitatges i en dos carrers, essent la causa de les remodelacions patents i abandonant-se, llavors, part del Call.

El segon es dataria entre el tercer quart del s. XIV i l'inici del s. XV, en funció dels materials més moderns associats (ceràmica blava valenciana, en blau i daurat de Manises...). Novament, els documents es refereixen a un remarcable incendi l'any 1379 i un altre, el 1389 (GALCERAN,1978). La data de 1391, tristement cèlebre a Catalunya, també quedà enregistrada a Puigcerdà quan una part de la població perseguí als jueus, que hagueren de cercar refugi al Castell de Llívia (ALBERCH,1985), però no tenim cap referència a un incendi del Call, com succeí en d'altres poblacions.

Cal ressenyar una disposició del Consolat, del 1342, que preveia fer arribar l'aigua de l'estany a través d'un rec o sèquia al Call, continuant cap al carrer Querol i altres de principals.

III. EL CONVENT DE ST. FRANCESC / ST. AGUSTÍ

DOCUMENTACIÓ

La primera descripció de què disposem data del 1603 i es deu a J.Trigall. Aquest constava d'església, claustre, capelles, horts i cementiri; a més, en destaca les seves dimensions. Ell mateix ens informava de la situació, localitzant-el "a no mucho trecho de la Parroquial - Santa Maria- ni del Castillo" (TRIGALL,1603; MITJAVILA,1768). L'acord del Consell puigcerdanés, del 3 d'octubre de 1733, descrivia precisament el recorregut de la processó de Dijous Sant, la qual passava pel convent dels franciscans (AHCP-FMP,1731-36). Finalment, un plànol del segle XVII assenyala la situació dels tres convents d'ordes mendicants existents a la Vila, així com dels diversos emmurallaments (Plànol "Villa Puigcerdan").

La documentació més valuosa és un conjunt de plànols francesos dels anys 1708-14, que permeten observar la seva estructura arquitectònica, en ser reutilitzat com a fortalesa militar (p.ex., C.MASSE et al.,1710). Sabem, també, que es tractava d'un temple de nau única coberta amb embigat de fusta i arc diafragma, amb capelles entre els contraforts interiors, amb volta d'aresta de pedra (CIRICI i GUMÍ,1979)) i de capçalera rectangular.

A principis del s. XIV la casa de Puigcerdà pertanyia al custodi de Narbona, juntament amb els convents de Vilafranca del Conflent i Perpinyà, on les idees dels Espirituals tenien un bon acolliment. Procedents de Vilafranca, els franciscans fundaren una casa l'agost del 1320, si bé és possible que ja estiguessin establerts en un hospici des d'alguns anys abans (WEBSTER,198 :169-170). La voluntat d'enterrar-se al cementiri del convent queda reflectida, ja a partir del 1315, en alguns testaments. El Dietari d'Ortodó (1582) data la fundació el 3 de maig de 1333, i deixa ben clar que en la seva construcció jugaren un paper clau les confraries (paraires, teixidors, pelleters...) i les famílies benestants a través de les seves almoines i donacions (WEBSTER,198 :177). El 1344 el convent de Puigcerdà passà a la custòdia de Mallorca. La crisi iniciada el s. XV va anar enfeblint l'orde, reduïnt-se el seu patrimoni i el nombre de frares.

IV. EL FORT ADRIÀ

La seva construcció data del 1708. Fins ara se'n tenia coneixement de l'existència d'un fort al Nord de Puigcerdà, atestiguat pel topònim de "Pla del Fort". Malgrat això, era desconeguda la situació exacta i ningú no sospitava de les dimensions, confirmades pels diversos plànols del s. XVIII en els que pot comparar-se el seu tamany al del nucli urbà del moment. La seva destrucció es produí el 1714.

ARQUEOLOGIA DEL CONVENT i DEL FORT

Hom localitzà part de la capçalera de l'església i dues capelles laterals del costat esquerre. El mur que conformava la primera media entre 1,10-1,15 m d'amplada, sent atalusat i fet de còdols de riu lligats amb calç. És l'únic indici segur datable del moment fundacional del convent. El temple fou pavimentat amb calç observant-se les diverses reparacions del mateix. Al costat del panteó va trobar-se senyals de pilarets o pals disposats en cercle pertanyents, possiblement, a una estructura aèria a manera de dosser.

A la zona que divideix el presbiteri de la nau, es va trobar una petita cambra subterrània de planta rectangular, coberta amb volta de mig punt. El seu accés era superior i de forma quadrada. Van trobar-se restes òssies pertanyents a un mínim de 30 individus, la majoria dels quals havia perdut la connexió anatòmica, tot i restar algú parcialment intacte, allotjat dins d'un taüt de fusta. L'existència de nens i joves així com d'homes i dones adults, fa pensar en la

possibilitat de que fos un panteó. Algunes lesions -bèl.liques?- fan pensar en una reutilització durant l'ocupació francesa.

Dels ss. XVI-XVIII s'observaren algunes remodelacions, com l'espai tripartit de la capçalera tot i ser, generalment, poc importants. A més, en ocasions, no fou possible distingir entre les obres del convent i les del fort.

BIBLIOGRAFIA

- ADPO: Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals. Sèrie B: 94 i 330.
- AHCP-FMP: Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà. "Ayuntamientos" de 1731-36, fols. 91 a 94.
- ALBERCH, R. i ARAGÓ, N.J. (1985). Els jueus a les terres gironines. Quaderns de la Revista de Girona. Sèrie guies, núm. 1. Diputació de Girona. Girona. pàg. 59.
- ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (Dir.) (1985) *Histoire de la vie privée. De l'Europe féodale à la Renaissance*. Vol. 2. Ed. Seuil.
- BATLLE, C. (1988) "L'expansió baixmedieval. Segles XIII-XV" dins d' *Història de Catalunya*, vol. III. Edicions 62. Barcelona. pp. 91-92.
- BLASCO, A. (1987) "Los judíos de Zaragoza", dins ROMANO, D. (Ed.) *Jornades d'Història dels jueus a Catalunya*. Girona. .
- BLUMENKRANZ, B. (1980). *Art et archeologie des juifs en France meridional*. Privat Ed. Toulouse
- BOSOM, S. (1982) *Homes i oficis a Puigcerdà al segle XIV*. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà.
- BOSOM, S. i SOLÉ, M. "Aspectes toponímics, urbanístics i ocupacionals de Puigcerdà basat en el cadastre de 1715. *Noms propis de la Cerdanya i del Pirineu*. Puigcerdà. pp. 24-27.
- BURNS, R.I. (1988) "The friars of the Sack in Puigcerdà: a lost Chapter of 13th-century religious history". *Anuari de Estudi Medievals*, XVIII. Barcelona. pp. 217-227.
- CIRICI, A. i GUMÍ, J. (1979) L'art gòtic català. Segles XIII-XIV. Edicions 62. Barcelona. pàg. 87.
- DELCOR, M. (1977) *Estudis històrics sobre la Cerdanya*. Col. Tramuntana. Ed. Barcino. Barna. p.80.
- DELCOR, M. (1986) "Les ordres mendicants a Puigcerdà". *Aspects de la Cerdagne*. Societe Agricole Scientifique et Litteraire, vol. XCIV. Perpinyà.
- GALCERAN, S. (1983) "Els privilegis de Puigcerdà". *1r. Congrès Internacional d'Història de Puigcerdà*. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà. pp.124-133.
- GALCERAN, S. (1978) *Historial del Cuerpo de Bomberos de Puigcerdà en el 117 aniversario de su fundación*. Imp. Maideu. Ripoll. pàg. 51.
- GALCERAN, S. (1977) *Dietari de la Fidelíssima Vila de Puigcerdà*. Fundació S. Vives Casajuana. Barcelona.
- IANCU, D. (1980). Tesi de Tercer Cicle. Univ. Aix-en-Provence
- LE ROY LADURIE, E. (1982) *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*. Ed. Gallimart. pp. 70 i ss.
- LERMA, J.V. et al. (1992). *La loza gòtico-mudéjar en la ciudad de Valencia (I)*. Monografias del Museu Nacional de Cerámica y de las Artes Suntuarias "González Martí". Ministerio de Cultura. València. 1992.

- Liber Firmitatis*. 1281. Ramon de Coguls. fol.25 núm. 4. Deute de P. Fabre a Leoni Levi. AHCP
- Liber Firmitatis*. 1289-90. Bernat Blanch. fol. 85v, núm. 11. Venda feta per Leoni Levi. AHCP
- Liber Firmitatis*. 1296-97. Mateu d'Oliana i Ramon de Coguls. Donació en acapte a Bonmacip Levi per Arnau Florencza. AHCP
- Liber Firmitatis*. 1296-97. Mateu d'Oliana i Ramon de Coguls. fol. 975, núm. 5. AHCP
- Libri Firmitatis* del s. XIII. AHCP
- Libri Firmitatis* del s. XIV. AHCP
- Liber Testamentorum*. 1306-1307. Bernat Mauri i Mateu d'Alp. fol. 11v. i *Liber Testamentorum*. 1348- Muntaner, Manresa, Castells. fol. 119v. Deuslosall Boniach, testador.
- Liber Testamentorum*. 1306-1307. Bernat Mauri i Mateu d'Alp. fol. 11v. Regina uxor Bondio Comte. AHCP
- Liber Testamentorum*. 1325. Guillem Bernat de Sant Feliu. fol. 75. Jacobus Arenach - testador-. AHCP
- Liber Testamentorum*. 1348-49. Nots. Muntaner, Manresa, Castells. fol. 105. Mosse Ali Bedocz, testador. AHCP
- Liber Testamentorum* .1359-60-61. Bernat Manresa i Guillem de Querio. fols. 39-41. Bernat Blanch ,testador. AHCP
- Libri Extraneorum*, a partir de 1316. AHCP
- Libri Testamentorum* del s. XIV. AHCP
- Libri Testamentorum*. 1325. i *Libri Extraneorum* s. XIV. AHCP
- MASSE,C; MASSE,F i MASSE,C.F. (1710) "Plan de Puigcerdà". Ministère de la Défense. Bibliothèque du Génie. Pavillon du Roi. Folio 131e. Fulla 113. Château de Vincennes.
- MITJAVILA,J. (1768) Còpia manuscrita de TRIGALL,J. (1603) *Cerdaña y Puigcerdá*. fols. 93 i 94. AHCP.
- NARKISS,B (1980). "Un objet de culte: la lampe de Hanuka". DDAA. *Art et Archéologie des juifs en France médiévale*. Privat Editeur. Toulouse. pp. 197 i 205.
- PADRÓ,J. "Memòria provisional dels treballs arqueològics realitzats a Llívia durant la campanya de 1983". *Cinquè Quadern d'Informació Municipal*. Llívia. 1984. p.58.
- Plànot "Villa Puigcerdan". Archivo de Simancas. s.d. M.P y D-V-108.
- RENDU,C. (1991) "Un aperçu de l'économie cerdane à la fin du XIIIème siècle. Draps, bétail et céréals sur le marché de Puigcerdà en 1280-1281". *Ceretania* , 1. Perpinyà. pp. 85-106.
- REYNOLDS,P.J.. *Arqueologia experimental. Una perspectiva de futur*. Ed. Eumo. Vic,1988,pp. 88-121.
- RIERA,J. (198) "La conflictivitat de l'alimentació dels jueus medievals (segles XII-XV)", dins *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Anuario d'Estudios Medievales, anex 20. CSIC. Barcelona.
- TRIGALL,J. (1603) *Cerdaña y Puigcerdá*.
- WEBSTER,J. (1991) "El convent de Santa Clara, Puigcerdà, algunes consideracions preliminars". *Ceretania*, 1. Perpinyà. pp. 107-116.
- WEBSTER,J.(198) "El desconocido convento de Puigcerdà.-Su fundación y desarrollo-". *Archivo Ibero-Americano*, t. XLIX, núms.193-4.

FIGURES

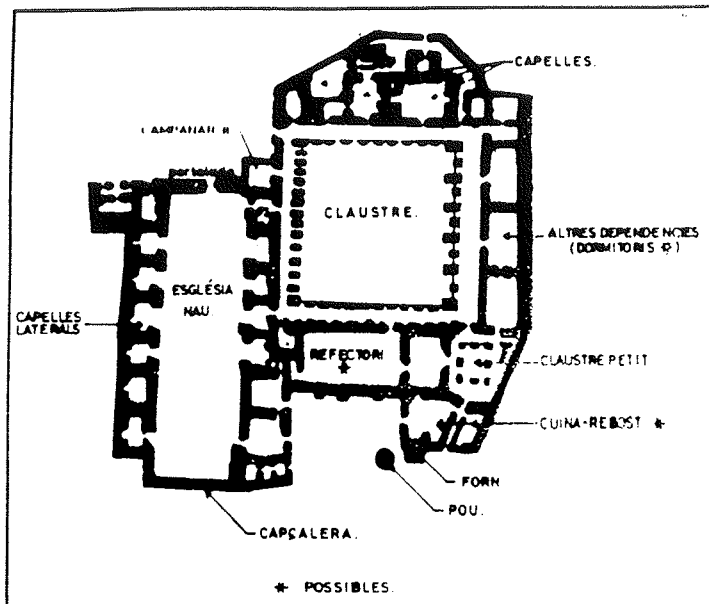
1. Planta de l'excavació on s'observa la part pertanyent al Call i la que es refereix a la capçalera del convent franciscà-agustí.

2. 1-Plànol del convent de St. Agustí amb la distribució -segura o probable- de les dependències. 2- Plànol del

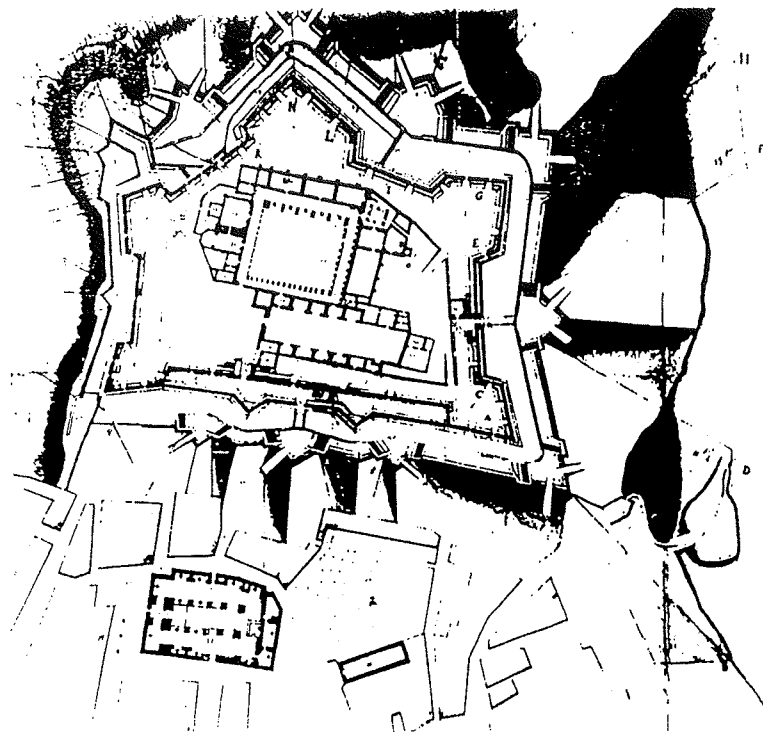
Fort Adrià (1712). 3-Planol de Puicerdà amb el Fort Adrià inclós.

3. 1-Dibuix del fragment i restitució d'una *llàntia de Hannukah*. 2- Segell per a marcar el pa, d'origen àrab.

3-Interpretació de la llegenda central.

2.4-Planta del convent de Sant Francesc, després de Sant Agustí. Principis del segle XVIII. Reduït i traçat per P. Valiente. Interpretació: D. Nermadal.

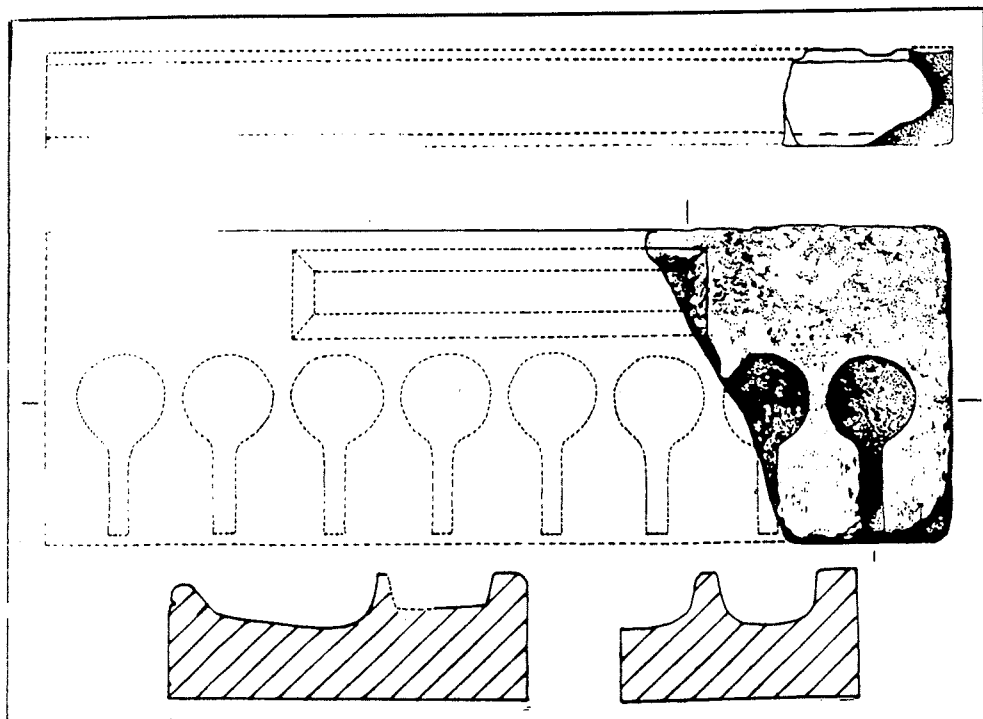
2.2 Fort Adrià. 1712.

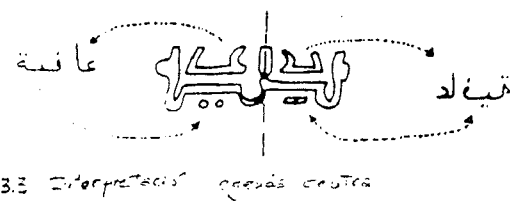
2.3 Plànol general de Puigcerdà amb el Fort Adrià. 1714

3.2 - Segell per a marcar el pa, àrab.

4 - Reconstrucció dibuixada de la llàntia de Hannukah

EXCAVACIONS EN LA PLAÇA DELS CLAUSTRES DE SANT PERE DE BESALÚ. LA GARROTXA

Lluís Palahí Grimal
David Vivó i Codina

Les excavacions a la plaça coneguda com "dels claustres", a Besalú, es van desenvolupar entre la segona quinzena de Juny i part del mes de Juliol de l'any 1.992. Aquesta plaça es situa immediatament al sud de l'església de St. Pere, pertanyent al monestir del mateix nom, i la seva denominació ja indicava que la tradició situava en aquesta àrea el claustre o claustres del citat monestir.

A la façana sud de l'església i molt aprop del transepte s'ubicava una porta que podia haver comunicat el claustre amb el temple, i a aquesta zona es va iniciar l'excavació.

Tota la plaça era coberta per un gran nivell de runa i enderrocs que, a alguns punts, arribava als dos metres de potencia i que dificultà en gran manera els treballs. Tant és així que sols es va poder excavar una quarta part de la plaça. De tota manera l'àrea excavada va proporcionar una excel·lent informació, que, recolzada en la documentació existent, ens permet interpretar les diverses estructures i la seva evolució.

L'estratigrafia del sector era molt simple, ja que el gran nivell d'enderroc ocupava pràcticament tot el solar, assentat directament sobre les estructures més antigues.

Les troballes realitzades ens permeten definir, bàsicament, quatre etapes:

-Fase I. Necròpoli.

En aquest primer moment l'ús de la zona seria el mateix del de la resta del prat de St. Pere, que fou utilitzat durant molt temps com a necròpoli. Aquest cementiri estava relacionat amb la primera església del monestir, que fou consagrada l'any 1.003, tot i que aquest existia com a mínim des de l'any 977.

Són diversos els enterraments localitzats pertanyents a aquesta primera fase. Sota la graonada d'accés al claustre- de la que parlarem més endavant- i a un nivell inferior al de circulació del mateix, es trobaren dues tombes de lloses, una d'elles corresponent a un enterrament infantil.

Sota el nivell de l'enllosat del passadís est del pati varen aparèixer tres enterraments més. Un d'ells era una inhumació simple en fossa amb el cos orientat oest- est. Els altres dos enterraments consistien en sengles tombes antropomorfes de lloses orientades nord- sud. De les dues tombes una era buida -tot i que conservava la coberta de lloses- mentre que l'altra conservava la inhumació, però en un estat tant degradat que sols n'era observable la empremta dels ossos.

També d'aquest moment i íntimament lligat a la primera església, és l'ossari. De petites dimensions i situat per sota del nivell de circulació del claustre construït posteriorment, conserva quatre nínxols, situats a les tres parets que encara conserva. Al construir- se la segona, i definitiva, església, al s. XII, l'ossari quedà parcialment tallat pel transepte, conservant- se en ús una part, que resta encaixada entre el citat transepte i la graonada d'accés al claustre, com tot seguit veurem.

- Fase II. Construcció del claustre.

Al s. XII es construeix la segona església de St. Pere i associat a ella un claustre, que situat al sud d'ella, separava el temple de les estances privades del monestir. Es a aquest moment que pertanyen la majoria de les estructures localitzades. En definitiva aquestes comprenen tres tombes d'obra, la graonada d'accés al claustre i part dels fonaments dels murs centrals dels passadissos est i nord així com del mur perimetral de l'ambulacre est.

L'element més aclaridor a l'hora d'entendre el funcionament del pati és, sens dubte, la zona de l'esglaonada amb les dues tombes que en formaven part.

El massís de la graonada es recolzava per la banda de llevant a l'ossari, que si bé tallat parcialment pel transepte es va mantenir en ús durant aquesta fase i en un darrer moment es va aprofitar com a tomba, ja que hi vàrem trobar les restes de diverses inhumacions cobertes amb calç.

Els esglaons formaven un angle descendent a les bandes sud i oest. Mancaven els dos graons superiors, substituïts per una esglaonada moderna. Tot i això els graons de pedra utilitzats eren reaprofitats i per les seves dimensions podien pertànyer a l'antic accés al claustre.

Tot seguit hi havia un replà, que era en realitat una tomba d'obra, destinada a algun membre destacat de la comunitat, i que funcionava com a nucli central de l'esglaonada. La tomba- com les altres dues del mateix tipus trobades- aniria coberta per una làpida que, malauradament havia desaparegut. A partir d'aquest replà els graons baixen en les dues direccions esmentades. En direcció sud en varen aparèixer quatre (en realitat el massís d'argamassa on es recolzaven els mateixos, ja que no els blocs de pedra que els folrarien), mentre que cap a ponent sols n'hi havia dos. A aquesta banda es situa la segona de les tombes d'obra, d'una factura menys acurada que la primera i amb orientació nord- sud.

Aquesta segona tomba marcava el nivell de circulació de l'ambulacre nord, situat a una cota més alta que el passadís de llevant. Per salvar aquesta diferència d'alçada la graonada apareix dividida a l'angle sud- oest per un petit mur que es perllongava fins l'angle interior del pati, on s'unia als murs que delimitaven el mateix pel nord i l'est.

L'altra element constituent del claustre que vàrem trobar és l'ambulacre est. D'ell, a més dels dos murs que el delimitaven per ponent- l'interior del pati- i llevant-perimetral- varen aparèixer dues files de lloses perfectament escairades d'un paviment, així com la tercera de les tombes d'obra, que orientada nord- sud havia estat reaprofitada com a ossari. Al mur interior del pati hi havia dues bases rectangulars de pedra unides amb morter que es perllongaven cap a ponent i que podrien pertànyer als fonaments de dos contraforts de l'arcada del corredor.

Així com aquesta darrera tomba havia estat reaprofitada com a ossari, també les altres dues havien contingut més d'una inhumació. La tomba del replà sembla que estaria destinada als personatges importants del monestir- potser els abats- donat l'eixovar que vàrem recuperar pertanyent al darrer dels seus ocupants- dos ungüentaris, una cadeneta i cinc monedes- i que podem situar al s. XVII. Els difunts eren enterrats en taüts com ho mostren els claus i les restes de fusta apareguts a les dues tombes de la graonada, mentre que les restes dels anteriors ocupants eren arraconades cap a la capçalera. La segona d'aquestes tombes contenia encara les restes de dos enterraments sobreposats, però sense eixovar.

El tipus de claustre que ens defineixen aquestes estructures és força atípic. La forma no

resulta massa regular, ja que forma un angle obert respecte a l'església. A més, el seu tret més característic és la distribució a dos nivells, restant l'ambulacre nord- que donava a l'entrada del monestir, situada a l'angle sud- oest de l'església- a un nivell més alt que el de l'est, i que, segurament, també del sud i l'oest que circularien a la mateixa alçada que el de ponent.

- Fase III. Reformes del claustre.

En algun moment el claustre pateix determinades reformes. Es construeix una claveguera o desguàs a base de grans rierencs que travessa el pati central de sud a nord i que, segurament anava lligat a les estances monacals existents a la banda sud del mateix. La claveguera gira al passar al costat d'una estructura semicircular de pedres unides amb morter, a la que s'api. Aquesta estructura va aparèixer força malmesa per una canonada , construïda l'any 1.991, que travessa l'àrea d'est a oest.

La citada estructura semicircular podria ser una petita font o bassal que situada a l'angle nord-est del pati aprofitava la claveguera com a desguàs. La claveguera fou obliterated al s. XVII, com ho demostra el material trobat al seu interior formant un dels pocs estrats datables de tot el jaciment.

- Fase IV. Estructures posteriors.

La sèrie d'estructures que descriurem tot seguit no corresponen a un sol moment i són la mostra de les altres activitats que es desenvoluparen a l'area al perdre el seu caire monacal.

Amb l'ocupació per part de les tropes napoleòniques de la vila de Besalú, la documentació ens parla de la destrucció del monestir. L'area fou remodelada i mentre l'església era utilitzada com a polvorí, la resta de l'area era transformada en caserna militar. Restes d'aquestes instal·lacions podrien ser un mur que corre nord- sud i dues estances quadrangulars situades al centre de l'antic pati, sense poder- se precisar la seva funció.

Amb la desamortització, l'any 1.835, els terrenys del monestir passen a mans de l'Ajuntament. A la guerra civil (1.868- 1.874) la zona va ser usada un cop més com a aquarterament dels voluntaris cipaïos, expulsats finalment pels carlins, que varen enderrocar l'abadia.

A principis del s. XX s'hi instal·la una nova comunitat de religiosos francesos que hi resten fins a la fi de la primera Guerra Mundial.

Finalment la zona es cobreix amb el nivell d'enderrocs i es construeix un porxo a les bandes nord i oest de la plaça.

En algun d'aquests darrers moments es construeix una vivenda o estança adossada a la façana sud del transepte i que utilitza el mur perimetral del passadís est del claustre com a fonamentació d'un dels seus murs. Aquesta estança es comunicava directament amb el transepte de l'església a través d'una obertura actualment tapiada.

Va ser a l'interior d'aquesta estança que es va recuperar un gran capitell de pedra sorrenca. Per les seves dimensions (40 cms. d'alçada i 54 cms. d'amplada màxima) sembla improbable que formés part del claustre. A més el material en que està construït- sorrenca- és l'usat per erigir la primera església, mentre que el segon temple es construeix en travertí, pel que ens inclinem a considerar- lo un vestigi de l'edifici religiós del s. X.

Dins el gran estrat d'enderroc varem recuperar dos elements constructius que segurament sí

formaven part del claustre. Per una banda un tros de basa de columna, de forma quadrada i amb una fulla estilitzada als angles per realitzar de forma harmoniosa el pas de la forma quadrada de la basa a la circular de la columna. L'altra element és un fragment d'arcada de secció circular i decorat amb motius de cintes entrelaçades. El motiu decoratiu és el mateix que el que orna l'arquivolta més exterior de la finestra de la façana de ponent de l'església. Les reduïdes dimensions dels dos elements ara descrits semblen indicar que el claustre aniria envoltat per un seguit d'arcades decorades sostingudes per dobles columnes.

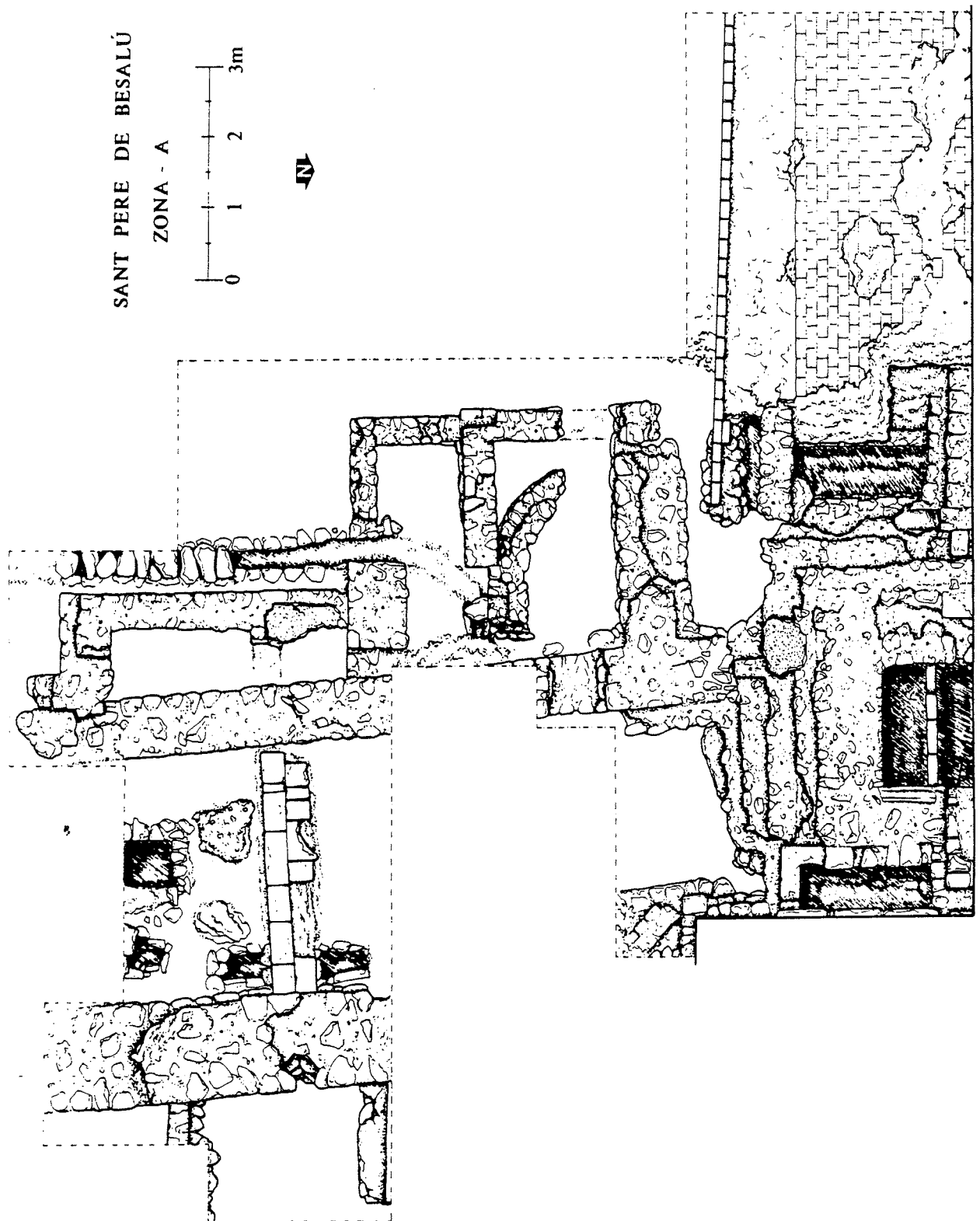
-ZONA B.

La segona zona motiu d'estudi es troba situada a l'altra banda de l'església, davant l'absis. A aquesta area s'hi observaven alguns murs que calia intentar identificar. Els dos problemes que presentava aquest estudi eren, per una banda el fet que les estructures quedaven tallades per un rebaix fet al construir un carrer, i per l'altra l'ús que s'havia donat a aquest sector com a jardí, amb lo qual la terra es trobava molt remoguda. A més la roca mare apareixia a molts pocs centímetres de profunditat sense la presència de cap estrat pur.

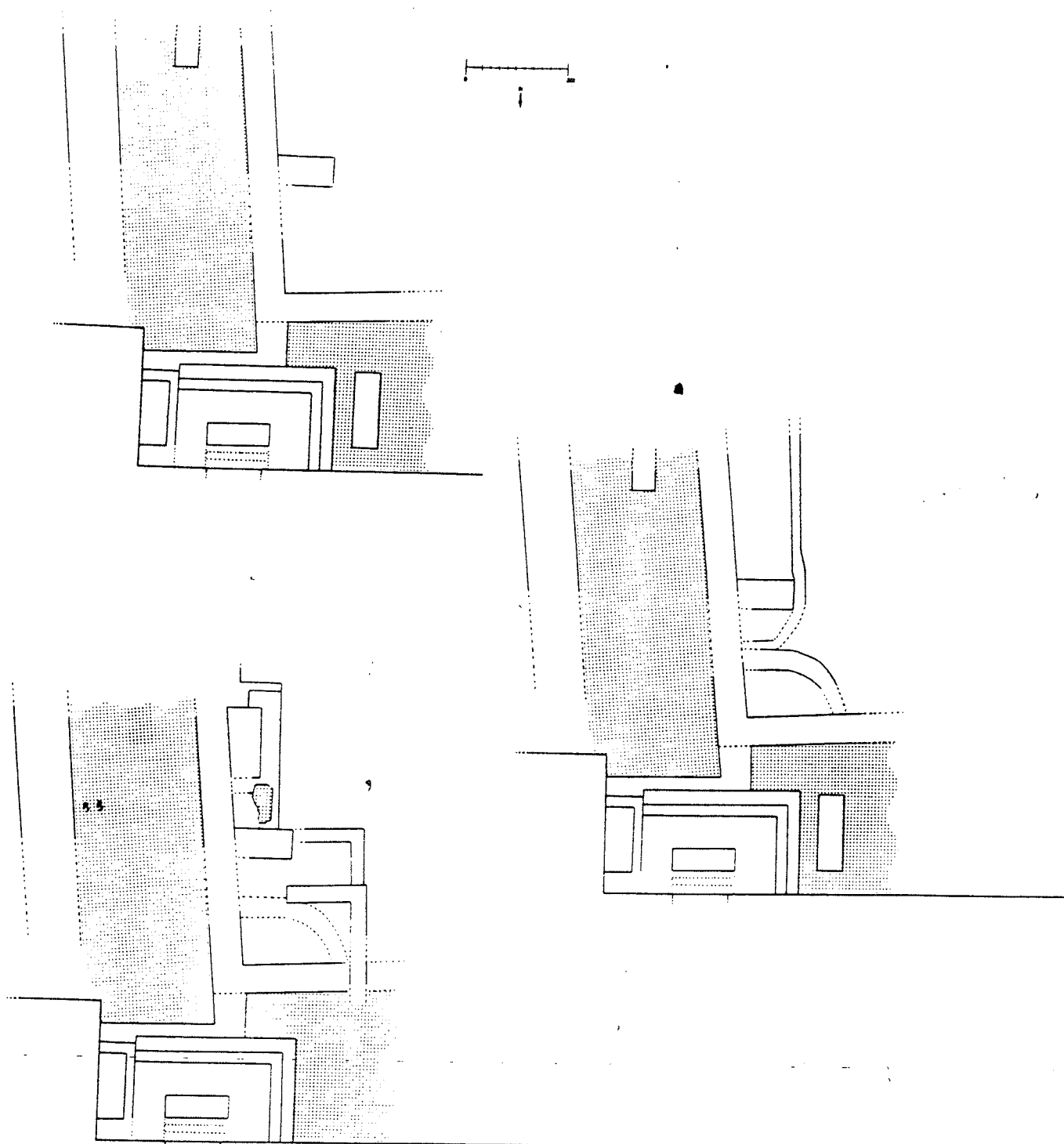
Així doncs, sols es podia netejar l'area i intentar entendre la funció de les estructures. Algunes- com un paviment de porlen i una base de rajoles- formaven part de la vivenda que fins els anys seixanta hi havia situada a aquest indret. En quan a les demés estructures aparegudes perteneixien a dos moments diferents.

A la primera fase corresponen els tres murs que delimiten part del que devia ser un pati . Al mur est- oest d'aquesta estructura s'hi obria una porta que comunicava amb un espai mort de forma triangular que quedava entre el citat mur i la cantonada de l'absis i el transepte.

En un segon moment es construeix un contrafort adossat a aquest mur est- oest. Dins l'espai triangular es construeixen dos paviments separats per un petit mur. El paviment situat al vèrtex est del triangle presenta una clara inclinació cap a un conducte que ressegueix l'absis fins anar a parar a una claveguera que corre cap al nord- est. Així doncs aquest seria un espai descobert amb un sistema de desguàs per evitar que l'aigua de pluja es quedés estancada.

Planta general de la ZONA A.

Respectivament fases II, III i IV de la ZONA A.

CASTELL DE MONTSORIU

campanya juliol-agost 1993

Gemma Font, Josep M. Llorens, Joaquim Mateu, Sandra Pujadas, Josep M. Rueda, Jordi Tura

1- Introducció

a) Situació Geogràfica

El castell de Montsoriu es troba situat en els límits dels termes municipals d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu (la Selva), sobre un turó aïllat de 640 m d'alçada s.n.m., en els primers contraforts del sector llevantí del massís del Montseny.

Les seves coordenades geogràfiques són:

- 41°46'58" de latitud nord

- 2°32'30" de longitud est, del meridià de Greenwich

La situació privilegiada de Montsoriu li permet un domini visual i control d'una àmplia zona, que abasta per una banda la depressió pre-litoral i la zona costanera al Sud i Est, i per l'altra els massissos del Montseny i les Guillerries pel Nord i Oest. D'aquesta manera, des del castell es controla la via de tradició romana que unia Girona amb Barcelona i la vall d'Arbúcies, zona de nexa entre la Selva i la Plana de Vic.

Actualment s'accedeix al castell des de la carretera d'Arbúcies a Breda, pel trencant (km 7-8) que condueix a l'urbanització de Fogueres de Montsoriu fins a la masia de Coll de Castellar, i d'allí hom pot pujar al castell a través d'una pista forestal.

b) Dades històriques

La manca d'un treball de recerca documental exhaustiu ens dificulta el coneixement de la història del castell de Montsoriu. Les notes històriques de les quals disposem estan formades bàsicament per aspectes anecdòtics i deslligats entre sí, i en qualssevol cas no són més que una simple repetició del que ja s'ha dit en diverses ocasions i per diversos autors (P. Català i Roca 1967). Per tant aquestes dades històriques seràn només un petit tast d'allò que ens pot deparar una investigació més aprofundida. Aquest aspecte documental quedarà cobert tan bon punt es publiqui una monografia de J. Coll i Castanyer

sobre aquest tema.

Documentalment, la primera referència que tenim sobre el topònim de Montsoriu la trobem en una còpia, de l'any 1711, de l'acta de consagració i dotació de l'església parroquial de Sant Quirze d'Arbúcies signada pel bisbe Uuigo de la Seu de Girona l'any 923. Dins els béns que configuren la dotació de l'església de Sant Quirze hi figura l'església de Sant Climent, amb els seus termes i masos situats a Montsoriu: "(...) et ego Uuigo, gratia Dei Gerundensis episcopus... cedo ad ipsam ecclesiam sancti Quirici ad predicta iuro in valle Arbucias sitam... domum sancti Clementis cum terminis adjacentiis suis cum ipsos mansos Monte-Sirici..."

No tornem a trobar més referències documentals fins a principis del segle XI; a l'any 1002 novament apareix el topònim, en un document que fa referència a la donació d'un alou situat a Montsoriu, "(...) in locum qui dicunt Monte Suriz". (Rius 1946).

Al 1011 surt esmentat un Amat de Montsoriu (Amatus Montessoricencis), aquest Amat, vescomte de Girona i pare segons sembla d'Ermessenda de Montsoriu, esposa de Guerau I de Cabrera, és l'origen de la llarga vinculació de Montsoriu amb la casa vescomtal de Cabrera. Guerau de Cabrera i Ermessenda de Montsoriu foren els fundadors del monestir de Sant Salvador de Breda l'any 1038.

Del segle XIII tenim referències del castell de Montsoriu en la crònica de Bernat Desclot, en la qual s'esmenta l'atac de Felip l'Ardit de França (1285) a les fortalesses de Blanes i Montsoriu i a la vila murada d'Hostalric. Tant Montsoriu com Hostalric, a causa de la seva situació a banda i banda de l'antiga via de pas que segueix la depressió de la Selva, eren la clau de defensa per terra de Barcelona en cas de no poder aturar l'atac francès a Girona, com així fou. (Soldevila 1973)

També a la Gesta Comitum Barcinonensium hi trobem esmentat el castell de Montsoriu com a lloc de refugi del compte d'Empúries Ponç Hug IV, que n'era el propietari consort: "(...) Habuit autem refugium et praesidium in castro Montsoriu ubi cum suis dominabus reposuit comitissam" (Barrau i Massó, 1925).

Montsoriu era la residència dels vescomtes de Cabrera com ho demostren els textos referents al procés contra Bernat II de Cabrera i el seu fill Bernat III, comte d'Osona, en motiu de la revolta del vescomtat contra el rei Pere III. El 16 de juny de 1364 la reina Elionor ordena inventariar els béns de Bernat II de Cabrera:

"(...) Deinde ibidem ad requisitionem dicti procuratoris fiscalis

predicta domina Regina mandavit describi bona dicti nobilis Bernardi de Capraria et constant quod in bonis eiusdem nobilis est castrum de Montsoriu cum suis terminis et peertinentiis in quoquidem castro ipse nobilis suum tenet domicilium". (Bofarull, M. 1867)

Bernat II fou decapitat a Saragossa al 1364. Pocs anys després trobem una cita que dóna idea de la potència militar del castell i de les dificultats que comportava pendre'l per la força, quan el 1368 el rei Pere III convoca una tropa de 1200 homes aproximadament per rendir Montsoriu (Coroleu, J. et al. 1878).

El 1462, però, en plena Guerra Civil, la guarnició de Montsoriu estava formada només per quatre homes. La decadència del castell començà al segle XV arran de la guerra dels remences i de l'allunyament dels propietaris. Durant el període de la guerra (1462-1472) el castell passà per diverses mans fins que el 1471 el rei Joan II el cedí a Joan de Sarriera. Des d'aleshores ençà, entre d'altres, fou propietat dels Medinaceli, fins arribar a la família Ribot, actuals propietaris del castell.

En el segle XIX, durant la primera guerra carlina (1833-1840), Montsoriu fou ocupat per una companyia de la Milícia Nacional, sense que des d'aquesta data en coneguem cap més ocupació.

c) Descripció del Castell

El castell de Montsoriu és un dels més grans i complexos del nostre país. El conjunt arquitectònic està format per tres recintes escalonats. El més exterior, jussà, no tanca tot el castell, sinó que cobreix la zona d'accés, i està flanquejat per quatre torres quadrades. El segon recinte és clos i està defensat per sis torres cilíndriques i una de quadrada en el sector septentrional, amb el corresponent pas de ronda. Dins d'aquest clos hi trobem el pati d'armes, amb les dependències de la guarnició, la capella de petites dimensions amb un finestral en ogiva i restes de l'espadanya, la cisterna i altres cambres.

Al bell mig del turó i a la part més enlairada hi trobem el recinte sobirà, o part noble, amb la torre de l'homenatge, que pel tipus constructiu sembla el nucli més antic, i diferents cambres, probablement amb pis. L'accés a aquest tercer recinte es fa pel cantó contrari a la torre de l'homenatge, destaca en aquest sector un ampli passadís anomenat tradicionalment Sala Gòtica, obert pels dos cantons i coberta amb volta apuntada sobre quatre arcs.

Finalment, en una altra elevació del mateix turó, a uns cent metres del castell, hi ha la torre de les Bruixes o del Polvorí. Aquesta torre està unida al

castell per dos panys de muralla, dels quals en l'actualitat només en resten els fonaments, que delimiten una nova zona emmurallada més o menys trapezial entre el castell i la torre. Aquest recinte, que estava ocupat per un poblat annex al castell, resta separat d'aquest i de la torre per dos fossats.

La posició dominant en el paisatge fa que sigui una atracció de totes les mirades des de qualssevol lloc dels voltants. Montsoriu ha estimulat el relat de nombroses llegendes entron del castell i també algunes descripcions i vivències de viatges des del segle XIII, amb la crònica de Bernat Desclot, fins al XIX amb els contes romàntics de Pau Piferrer, entre d'altres.

d) La situació actual

En l'actualitat l'aspecte que ofereix el castell és lamentable, a més del deteriorament produït pel pas del temps i la vegetació que ha anat cobrint bona part de les ruïnes, en aquest moment el perill més important el constitueix l'activitat dels buscadors clandestins i les acampades indiscriminades d'excursionistes.

El recinte del castell apareix ple de forats, que van arribar a destruir zones excavades l'any 1983, i que han inutilitzat per sempre àrees que haurien estat susceptibles d'intervenció arqueològica. El sector més castigat per aquestes actuacions és el recinte sobirà, en el qual els forats han arribat a posar en perill l'estabilitat d'importantes estructures arquitectòniques.

Malgrat tot, el castell de Montsoriu és encara una de les principals mostres de l'arquitectura militar medieval catalana. El seu actual estat ruïnós motivà la creació d'un moviment cívic per a la salvaguarda, canalitzat a través de l'Associació d'Amics del Castell de Montsoriu amb seu al Museu Etnològic del Montseny.

La finalitat principal de l'Associació és la difusió de l'actual situació problemàtica del castell i del seu alt grau de complexitat en tres àmbits totalment diferenciats entre sí: fent incisió en el camp social (campanyes de sensibilització en els pobles del voltant), en el camp polític (intentant involucrar en el procés de rehabilitació del castell als diferents ajuntaments i organismes públics) i també en l'àmbit de la investigació científica, tant històrica com arqueològica.

El ressò de les activitats de l'Associació ha estat notable, el moviment cívic que ha generat ha influït positivament en les diferents institucions. La campanya per a la conservació i rehabilitació del castell que instà l'Associació ha desembocat en la creació d'un Patronat gestor del monument, en què hi són

representades totes les administracions implicades (ajuntaments d'Arbúcies, Breda i St. Feliu de Buixalleu, els SSTT de Cultura de Girona, el Consell Comarcal i la Diputació de Girona), el propietari i l'Associació.

La cessió del castell al Consell Comarcal de la Selva per part del propietari, sr. Ribot, ja ha estat formalitzada. Actualment les principals prioritats en la consolidació i restauració del castell passen per la millora de l'accés al monument i pel tancament d'aquest, per tal d'evitar noves expoliacions o destrosses, també tindrà lloc la restauració i encoberta de la Sala de les Quadres (Pati d'Armes). El pressupost total per aquest any 1994 és de 10 milions, dels quals cada ajuntament i el Consell Comarcal n'aportaran 1 i 5 la Generalitat. La Diputació de Girona s'encarrega de les despeses d'adequació de la carretera fins al castell.

Les finalitats essencials del Patronat són tres: 1) la recopilació, ordenació i actualització de la documentació arquitectònica, arqueològica, social i d'usos i costums referida al Castell, 2) el manteniment i acondicionament del recinte del castell, 3) la promoció del castell en els àmbits del turisme, la cultura i la pedagogia.

Malgrat que en el nostre país les intervencions arqueològiques en castells, ermites i zones d'hàbitat medieval no es practicaven fins fa relativament pocs anys, creiem que l'actuació arqueològica en el castell de Montsoriu és necessària i cada cop més urgent a causa de l'estat de degradació en què es troba, i no pot restar limitada a la realització d'un camp de treball d'estiu, com succeix actualment, sinó que s'ha d'inserir dins el marc d'un veritable projecte arqueològic, tal i com s'ha demanat en repetides ocasions.

2- Intervencions arqueològiques

a) Treballs previs

Els treballs arqueològics al castell de Montsoriu s'iniciaren l'any 1979 amb una prospecció al recinte enmurallat que uneix el castell amb la Torre de les Bruixes, on es localitzaren nivells d'habitació (restes d'una llar), material ceràmic de tipus domèstic i restes òssies animals. Es féu també una prospecció a la Sala Sud del Pati d'Armes, que posà al descobert una pavimentació de rajols. El material ceràmic en aquest cas fou bàsicament ceràmica grisa a torn.

La primera campanya d'excavacions pròpiament dita, es dugué a terme

l'any 1983. En aquesta campanya s'obriren tres cales a indrets significatius del recinte: capella, fossat i a l'exterior al costat de la Torre de les Bruixes, al mateix lloc on es prospectà l'any 1979.

En el primer àmbit, la capella, es posà al descobert el paviment d'opus signinum, amb una preparació de pedres petites i morter de calç, i restes del revestiment fet també de morter de calç. Les excavacions mostraren com una part de l'església s'assentava sobre un reforçament intern de la muralla, mentre que la resta ho feia sobre una massa de sediment (terra, argamassa i sorra). Una cala en aquest indret mostrà la gran potència del sediment (1'80 m des del nivell del paviment), i permeté datar aquest paviment entre finals del XIII i principis del XV. Els materials lliurats foren verd i manganès, ceràmica grisa, objectes metalls, fauna, ictiofauna i un dau d'òs.

La cala del fossat permeté veure les diferents fases d'abocament. En els primers nivells, a més de les ceràmiques grises, entre les vidriades abunden les decorades en blau (segle XV). En els darrers nivells, les ceràmiques vidriades disminueixen enfront les grises.

A la cala exterior, molt a prop de la Torre de les Bruixes, aparegué una estructura d'habitació, amb una llar (ja documentada durant la prospecció de l'any 1979) i teules. Els materials més abundants foren ceràmica grisa d'ús domèstic i objectes de ferro (claus i una ferradura). Tot això corrobora la hipòtesi de l'existència d'un poblat en aquesta zona.

b) Campanya d'excavació 1993

La història de les intervencions arqueològiques al Castell de Montsoriu s'ha de reprendre deu anys més tard, durant els mesos de juliol i agost de l'any 1993 es continuen les excavacions en el marc del camp de treball coorganitzat per l'Ajuntament d'Arbúcies i el Departament de Juventut de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció tècnica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona i el Museu Etnològic del Montseny " La Gabella". Aquest camp tingué una durada d'un mes i mig, dividit en tres torns de treball.

Els àmbits intervinguts arqueològicament foren condicionats per la futura i tan necessària consolidació arquitectònica del conjunt. Aquests àmbits foren la Torre de l'Homenatge, la Sala Sud del Pati d'Armes i la Sala Gòtica.

La Torre de l'Homenatge:

La intervenció arqueològica a la Torre era el pas previ per la seva consolidació, ja que presenta una gran esquerda a la banda sud, que fa perillar

la seva estabilitat, i per tant la dels murs que se li recolzen.

La Torre fou construïda entre els segles X i XI, cosa que la converteix en l'element arquitectònic més antic de la fortalesa i, per tant, fou la Torre de l'Homentage l'element a partir del qual s'organitzaren els recintes que formaran el castell tal i com el coneixem avui. L'afinament cronològic pel que fa a la data de construcció s'ha fet a partir de la tipologia arquitectònica, ja que com veurem més endavant la intervenció arqueològica no ha aportat cap dada en aquest sentit. La Torre és de base circular de 4'30 m de diàmetre interior; fa 14'60 m d'alaçada i consta de planta baixa, primer pis, on es situava l'entrada primitiva, i terrat. L'actual entrada a la planta baixa, arran de terra, fou oberta en un moment posterior, quan la Torre havia perdut el seu valor estratègic.

Com deiem més amunt, els treballs arqueològics han sigut decebedors pel que fa als materials lliurats. La continuada acció dels furtius, com en altres zones del castell, ha fet impossible la recuperació de la seqüència estratigràfica. Des dels nivells superiors fins al sediment que reomplia la preparació del paviment, havia esta remenat i presentava materials com plàstics, llaunes, ceràmiques vidriades modernes, grises indatables i monedes d'aquest segle. No es va poder, doncs, aconseguir l'objectiu de datar arqueològicament la construcció de la Torre, i per tant la primera època del castell.

No tot en la intervenció arqueològica fou tan decebedor. Si bé la qüestió del material no ens va aportar res de nou, sí que ho feren les estructures. L'excavació donar a conèixer el tipus de pavimentació (segurament de l'època en què s'obrí la nova porta la planta baixa) fet de rajoles, conservades a redòs de la paret. La preparació d'aquest paviment es féu amb una capa de morter disposat sobre un reompliment bastant important de pedres lligades amb argamassa fins a trobar la roca mare, formant una sòlida base on s'assentava la Torre. Tot i això, aquesta preparació presentava una esquerda, que probablement fou deguda al gran pes que hagué de suportar un cop aixecat l'edifici.

A l'exterior de la Torre, sota un enderroc d'aquesta, es descobrí un dipòsit que havia servit per a recollir l'aigua de la pluja provinent de la torre. el dipòsit havia estat reutilitzat entr els egles XIV i XV com a petit abocador. Aquest fou l'únic indret excavat que no havia estat tocat pels furtius, ja que un gran bloc d'enderroc provinent de la Torre n'havia segellat la boca, impeding contaminacions posteriors. així el dipòsit conservava en molt bon estat el morter hidràulic que l'impermeabilitzava i lliurà gran nombre de materials, mostrant-nos la riquesa del jaciment. Entre els materials trobats en aquest

dipòsit cal destacar varis bols ceràmics del segle XV, un dau d'òs, puntes de ballesta, un recipient de vidre pintat i els aplics i panys metal·lics d'una arqueta amb restes de la fusta cremada.

Sala Sud del Pati d'Armes

Aquesta sala, anomenada popularment "les quadres", és un dels espais més ben conservats del castell. La intervenció en aquest àmbit, fora del recinte Sobirà, vingué donada per la futura utilització de la sala com a magatzem durant la consolidació del castell.

"Les quadres" és una sala de grans dimensions, de forma rectangular, amb els murs assentats directament sobre la roca i coberta probablement amb volta, de la qual només en queda l'arrancament de tres arcs (en la neteja dels enderrocs es trobaren dovelles d'aquests arcs).

Un cop netejats els enderrocs dels murs i de la coberta es posà al descobert el paviment original de la sala, que igual que el de la Torre de l'Homenatge era de rajoles, amb una preparació de morter de calç. El morter s'assentava directament sobre la roca, perfectament retallada. Al llarg de l'excavació es descobrí també una llar de foc de grans dimensions, al mur nord-est. La llar presentava clares mostres de combustió (terres cremades i sòl de rajoles cremades).

La gran llar, el tipus de paviment i la monumentalitat de portes i finestres fan pensar que ens trobem davant d'una de les sales més nobles del recinte i que la part residencial del castell es trobava en aquest àmbit.

Sala Gòtica

Situada al recinte Sobirà, és la sala d'accés a aquest recinte. Es potser un dels àmbits més malmesos del castell, degut a que la seva monumentalitat ha atret la curiositat dels furtius. Es tracta d'una habitació de planta rectangular, coberta amb volta de mig punt reforçada per cinc arcs apuntats. L'excavació d'aquesta zona anà encaminada a recuperar allò que els furtius havien malmès. No fou possible reconstruir la seqüència estratigràfica, però sí que es recuperaren abundants materials, rebutjats pels furtius. Entre la ceràmica cal destacar bols del segle XV (Blau català i Blau valencià), grans atuells verd-coure, un fragment de pot de farmàcia en verd-manganès (segle XIV) i gran quantitat de ceràmica grisa. A més del material ceràmic aparegueren puntes de ballesta, alguna moneda (d'època moderna) i dos daus d'òs.

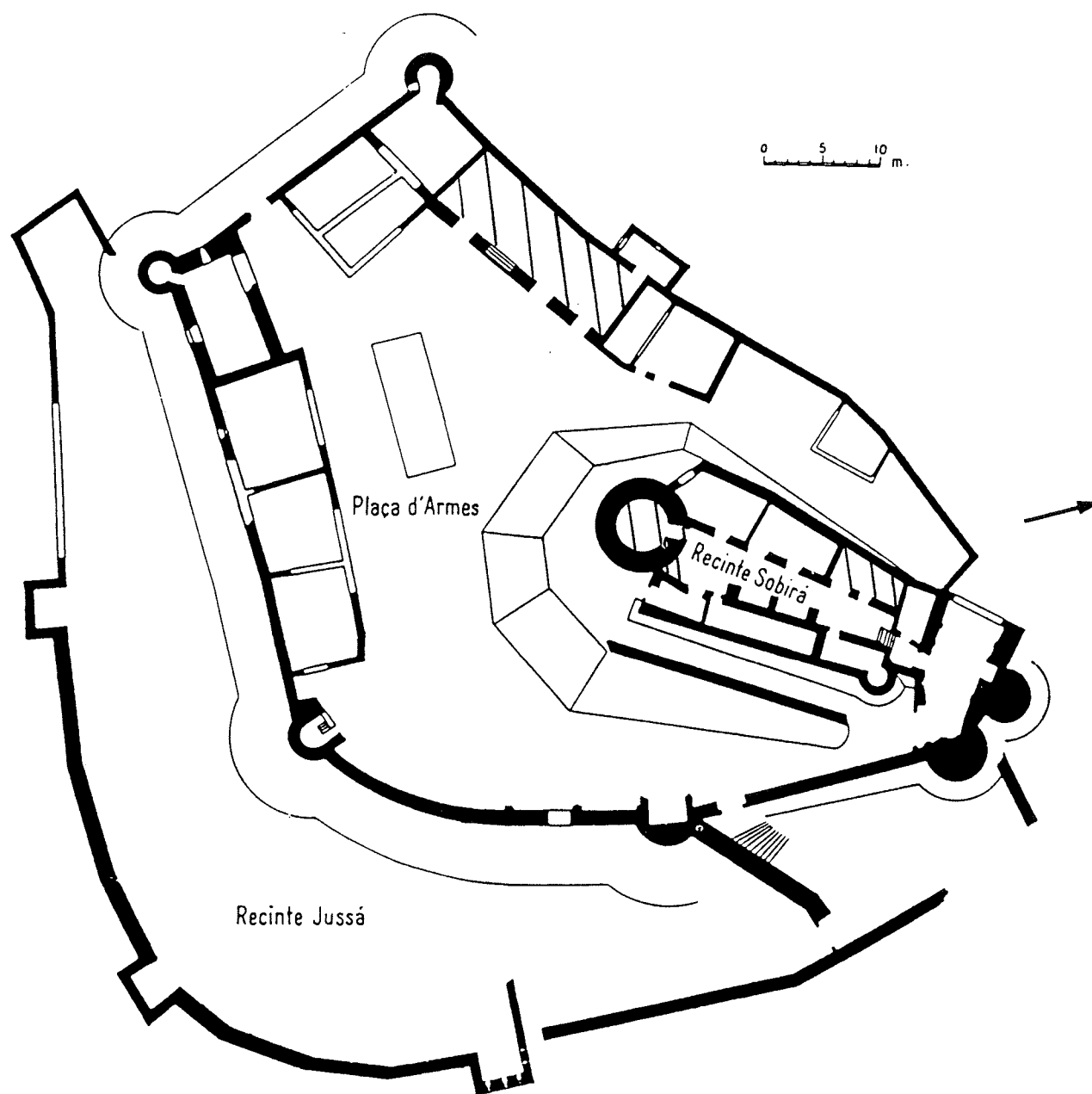
Pel que fa a les estructures, es posaren al descobert deu escalons de l'escala d'accés a la sala des d'el passadís, i un mur de tancament de pedra seca per la banda oest, probablement d'època moderna. A més es localitzaren

quatre blocs rectangulars fets amb carreus de pedra lligats amb argamassa adosats als murs laterals. Tot i que la seva funció ens és encara desconeguda, no es pot descartar alguna relació d'aquestes estructures amb algun tipus de mobiliari no conservat. També es localitzà un espai quadrangular, d'un metre quadrat aproximadament, cobert per una petita volta de pedra, situat al mur nord i obert a la sala, encara per interpretar.

El paviment de la sala era de terra batuda, disposada directament sobre la roca retallada. Aquest tipus de paviment contrasta amb l'enrajolat de la Sala Sud del Pati d'Armes. Tot fa pensar que aquesta habitació tenia la funció de lloc de pas cap a la part alta del recinte Sobira, i no de residència com es podia suposar.

BIBLIOGRAFIA

- BARRAU, L; MASSO, J (ed.): "Gesta Comitum Barcinonensium" Cròniques catalanes II, Barcelona, Concepció Rabell i Civils, 1925.
- BARRIS, J.; BURJACHS, F.; LLORENS, J.M.; RUEDA, J.M.: "Estudi de l'estratigrafia medieval del Castell de Montsoriu" a Estudi General, Miscel·lània Commemorativa del Desè Aniversari del Col·legi Univesitari de Girona, nº1, vol.1, 1981.
- BOFARULL, M. de (ed.): CDI ACA, Vol 32, Barcelona, 1867.
- BOLOS, J.: "Arbúcies. Castell de Montsoriu" a Catalunya Romànica Vol. 5, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991.
- BOSCH, A. et alii: "Resultats preliminars de la primera campanya d'excavacions arqueològiques del Castell de Montsoriu" a Quaderns de la Selva 2, Santa Coloma de Farners, 1988.
- COROLEU, J. et alii: Los Fueros de Cataluña, Barcelona, 1878.
- FONT, G.; LLORENS, J.M.; PUJADAS, S.; RUEDA, J.M.; TURA, J.: Informe de la campanya del camp de treball d'arqueologia del Castell de Montsoriu (Arbúcies-Sant Feliu de Buixalleu, La Selva), 1993, presentat al SSTT de Cultura de la Generalitat a Girona.
- LLORENS, J.M.; MATARO, M.; RUEDA, J.M.; TURA, J.: "El Castell de Montsoriu" a Monografies del Montseny nº7, 1992.
- RIUS, J.: Cartulario de Sant Cugat del Vallès, Vol. II, Barcelona, CSIC, Escuela de Estudios Medievales, 1946.
- SOLDEVILA, S.: Les quatre grans cròniques, Biblioteca Perenne, Barcelona, ed. Selecta, 1973.

Plànol del castell de Montsoriu

LÀMINA I

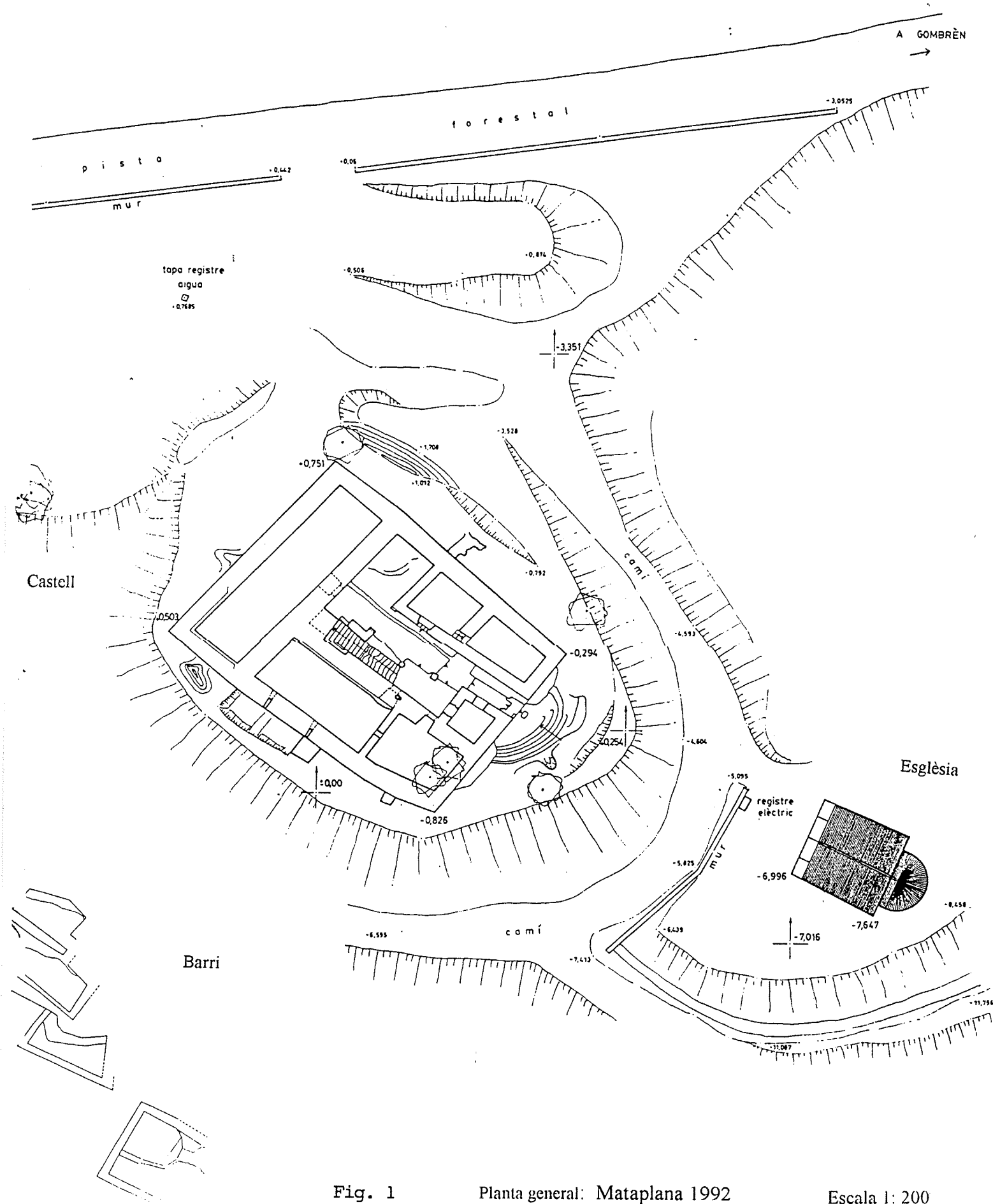

Fig. 1

Planta general: Mataplana 1992

Escala 1: 200

s.p.

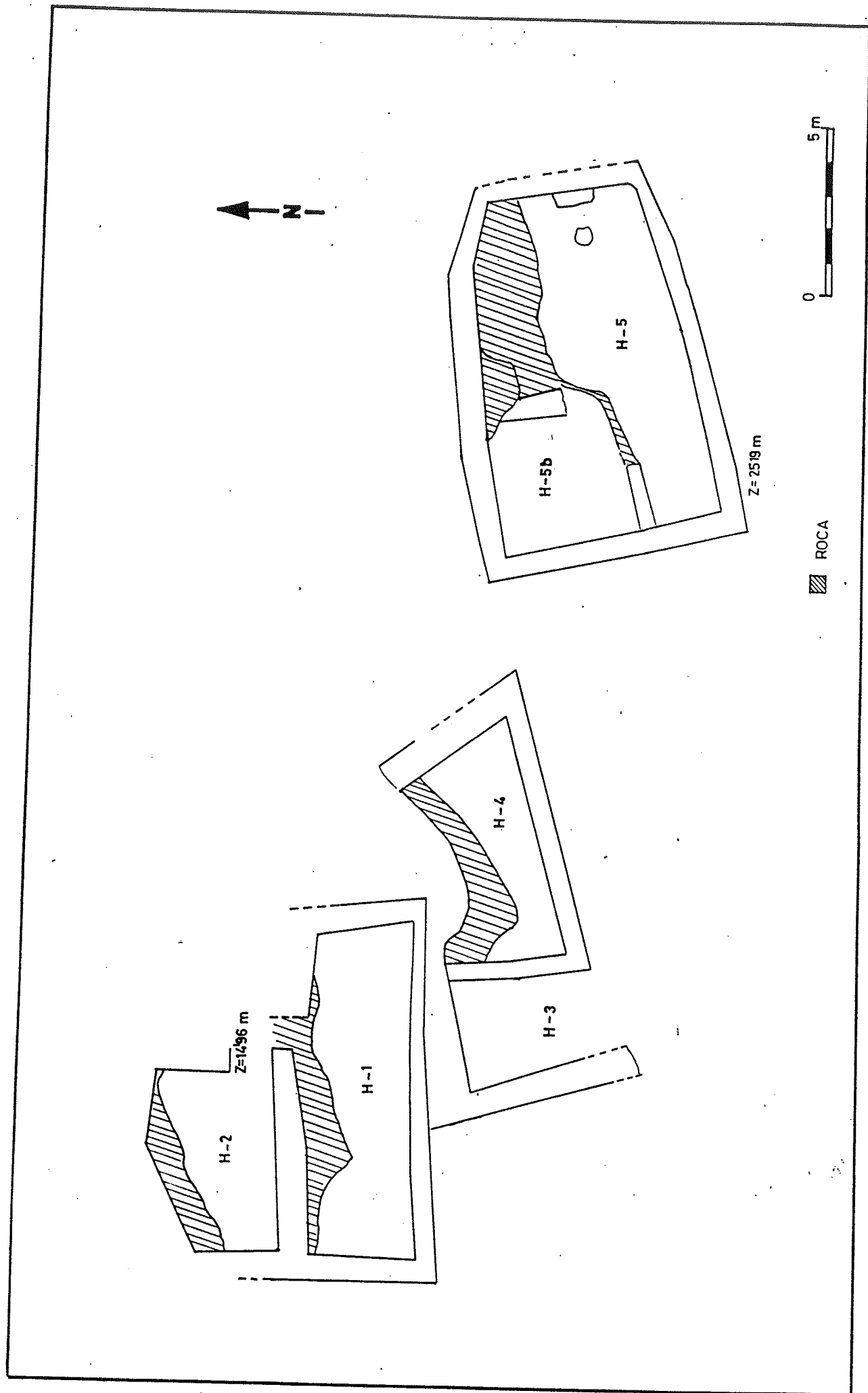

Fig. 2

BARRI DE MATAPLANA. PLANTA

E 1:100

1.993

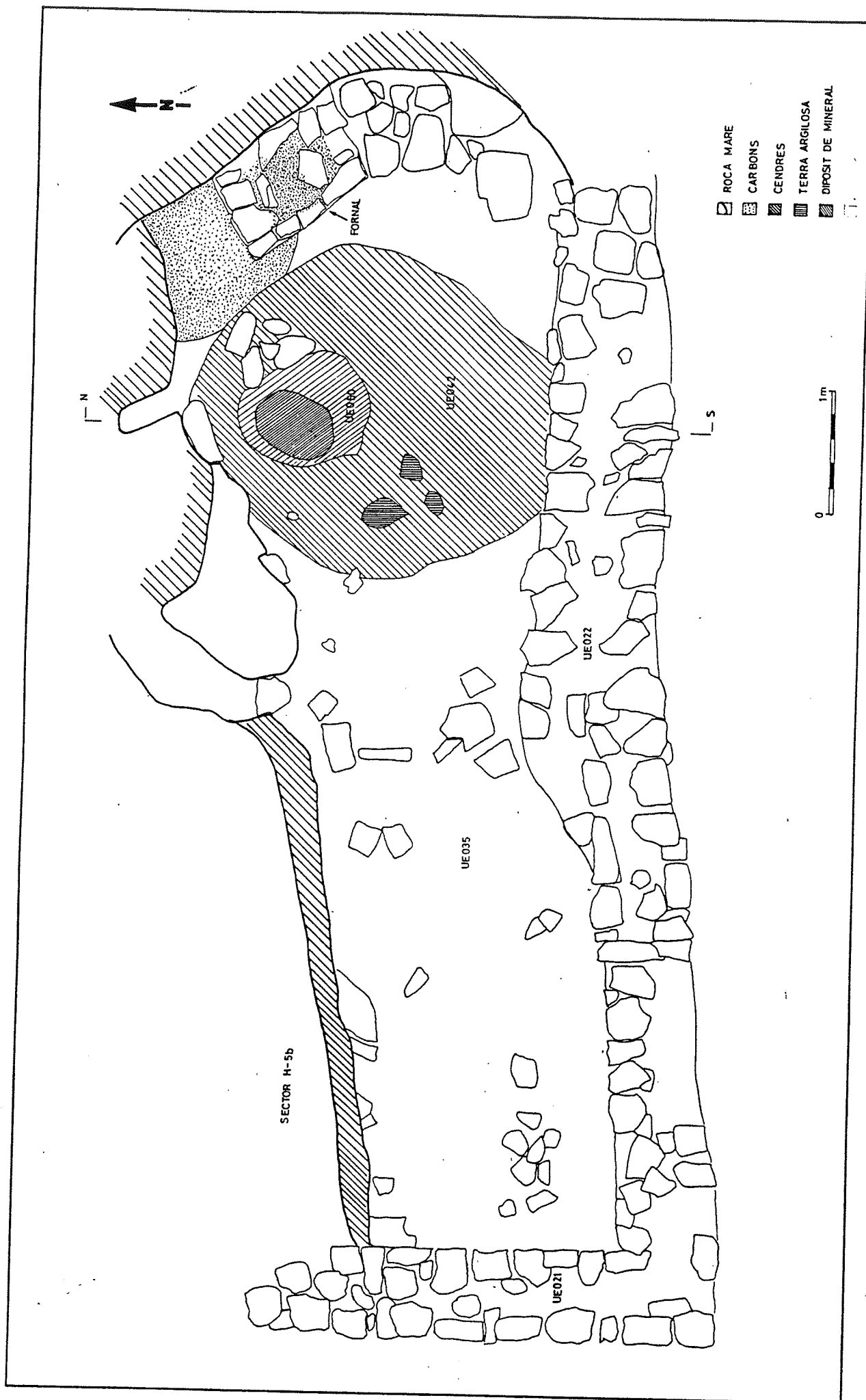

Fig. 3
MAT'93 H-S
PLANTA
E 1:20

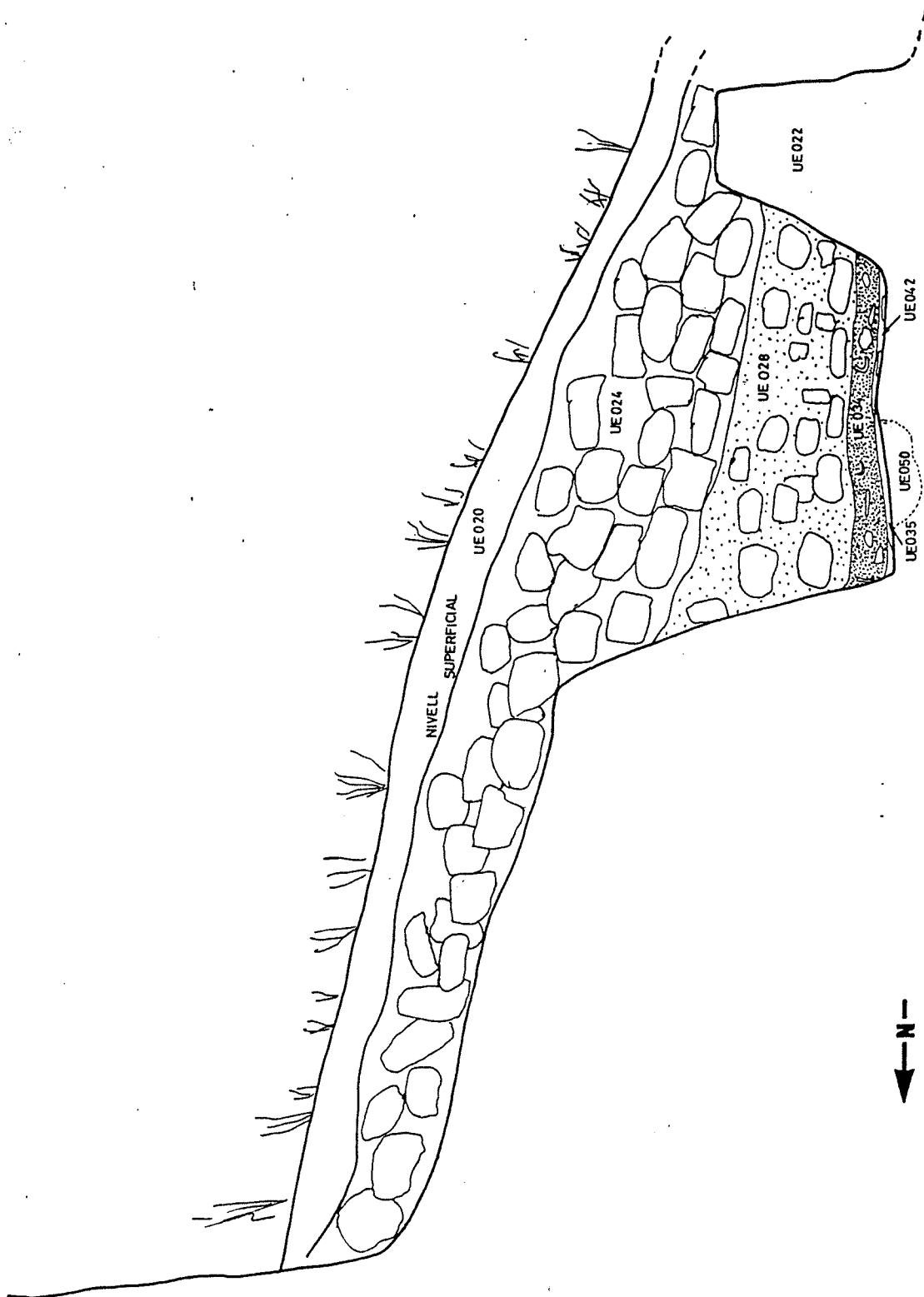
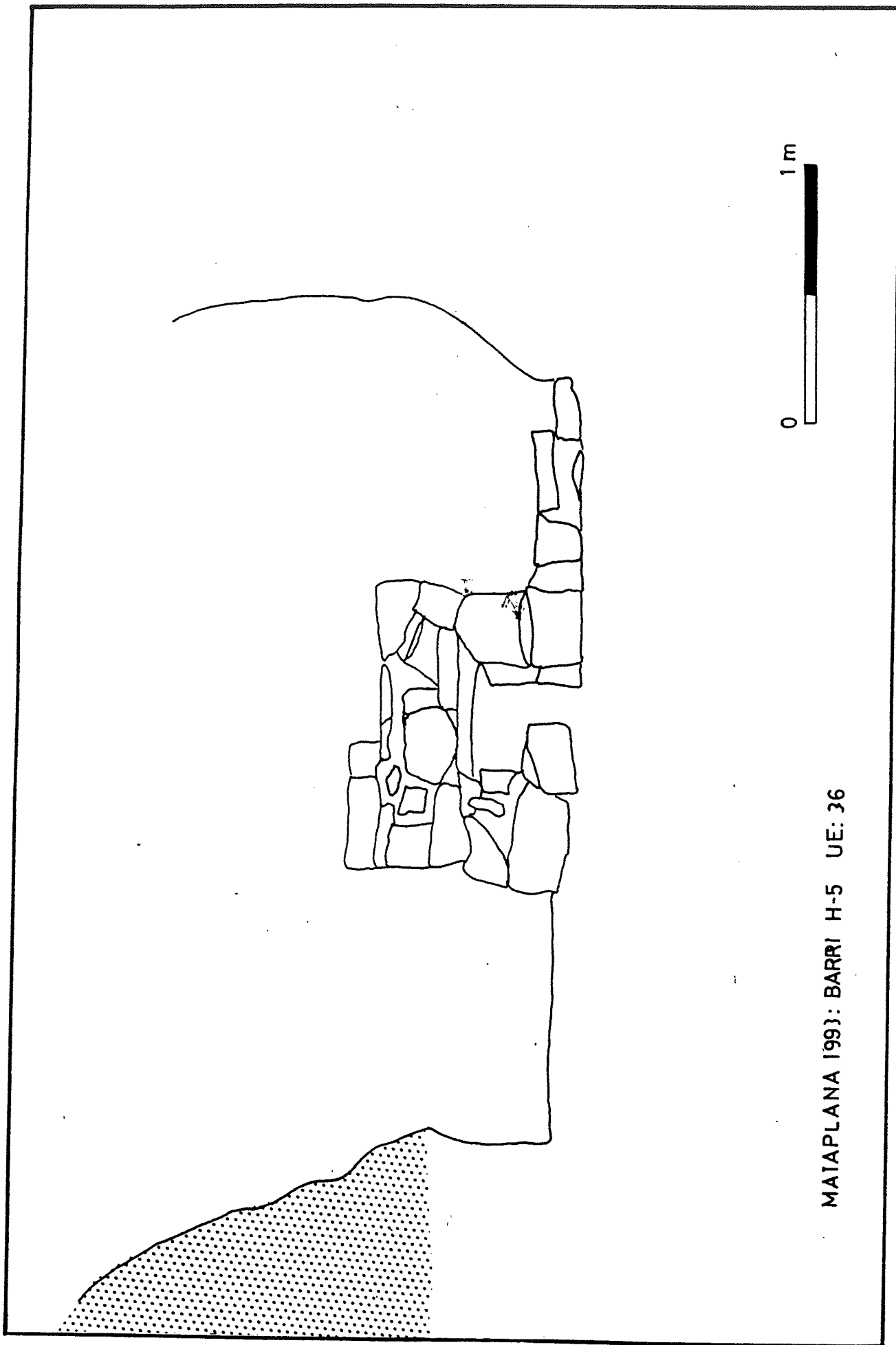

Fig. 4

MAT'93 H5
SECCIO N-S 1.993 E 1:20

MAIAPLANA 1993): BARRI H-5 UE: 36

Fig. 5 Alçat de la fornal de l' H -5 (1993) E 1:20

Fig. 6 Butlla papal

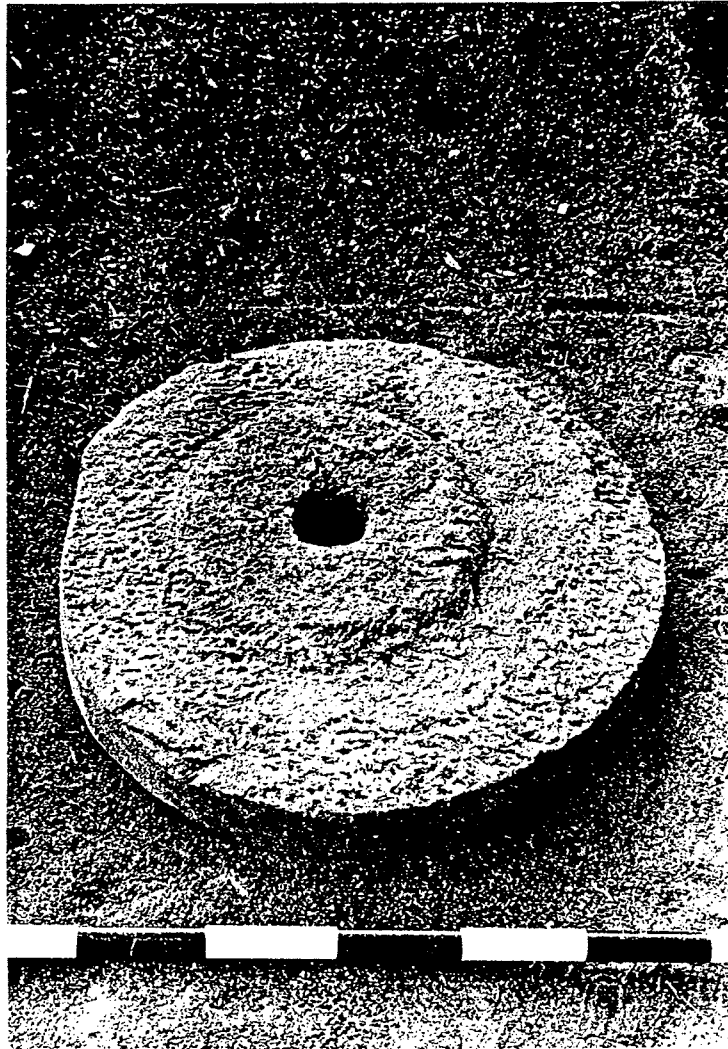

Fig. 7 Pedra d'esmolar

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A CORNELLÀ DEL TERRI (PLA DE L'ESTANY): LA CAPELLA DE SANT ANTONI I EL CAMP DEL REFUGI.

Jordi Caravaca i Delclós

En aquest article volem donar a conèixer les intervencions arqueològiques que s'han dut a terme en el municipi de Cornellà del Terri durant aquests dos anys. Els treballs afecten dos àmbits ben diferents. En primer lloc hi ha l'aixecament d'una preparació de sòl en una església, la capella de Sant Antoni, que es troba dins del nucli urbà. Aquesta intervenció està emmarcada dins dels treballs de restauració de la dita capella. El segon cas és l'excavació de dues sitges que es troben en un camp proper a l'església de Pujals dels Pagesos.

La capella de Sant Antoni

La capella de Sant Antoni de Cornellà del Terri es troba situada dins el conjunt urbà, a la banda de llevant de la plaça. Aquesta església és una construcció de nau de canó coberta amb volta de canó apuntada. En el curs de l'any 1993 s'hi han endegat els treballs de restauració amb la finalitat de transformar-la en un espai d'ús social. Es en el curs d'aquests treballs quan, al moment de rebentar el paviment que cobria l'espai de la nau, es va veure que per sota apareixia una banqueta al voltant de la paret així com tres esgraons que separaven l'espai de la nau amb el de l'absis. Davant d'aquest fet, es va avisar al Centre d'investigacions arqueològiques de Girona, el qual va enviar al signant d'aquest informe per tal de controlar l'aixecament del paviment i dur a terme l'enregistrament gràfic durant els dies 17 i 18 de novembre de 1993.

Abans de començar els treballs d'aixecament del sòl, l'església presentava dos nivells. Un era el de la nau, el qual corresponia al de l'exterior de l'edificació. L'absis apareixia sobrealçat uns 6 cm. per sobre de l'anterior, seguint el nivell d'un esgraó de pedra.

Com ja hem esmentat, el treball a controlar era l'aixecament del sòl. La recollida de material es va fer per separat de la part corresponent a la nau i la de l'absis. Pel que respecta a la nau, es va rebentar un paviment fet de rajoles, les quals medien 29 per 14,5 cm. Aquest sòl tenia una fondària de 2 cm. A sota, va aprèixer un nivell de farciment amb una profunditat que oscil·lava entre 44 i 46 cm. Es tractava d'un sediment marró de textura sorrenca. Cal remarcar la gran presència d'escòries que apareixeren en aquest farciment. El que sembla més important és l'aparició de tres esgraons que enlairaven l'espai de l'absis respecte al de la nau, així com una banqueta perimetral de pedra que s'entregava al segon dels esgraons. L'alçada d'aquesta banqueta és de 40 cm. Just en el lloc on es troba la porta d'entrada a l'edifici aparegué aiximateix un llindar que es recolzava a sobre la banqueta. Aquest s'aixecava uns 14 cm. per sobre la dita banqueta i tenia una amplada de 60 cm. a partir de la porta cap a l'interior de la nau. El final de l'estrat de terres marrons quedava marcat per l'aparició d'un sediment argilós de color groc molt compacte. Per sobre d'aquest nivell, van aparèixer restes d'un possible antic enllosat de pedra. Es van trobar tres lloses més o menys quadrades, dues de les quals estaven als angles del costat de la porta d'entrada i una altra al peu de la banqueta, cap a la meitat de la nau.

Pel que respecta a l'espai de l'absis, aquest estava recobert d'un paviment de calç d'1 cm. de profunditat. Per sota aparegué igualment un sediment marró de textura sorrenca, interpretat aquest com un nivell de farciment. D'entre el material aparegut en aquesta zona cal remarcar un tros de fusta carbonitzada amb làmines daurades enganxades. Els treballs de restauració marcaven la destrucció de l'esgraó superior. Aquest fet i el d'haver de rebaixar una mica més el nivell del segon

esgrao per tal de poder-hi construir el sòl, van comportar l'aparició de la part superior de la banqueta de fonamentació de l'església, que donava la volta al perímetre de l'absis. Aquesta banqueta de fonamentació apareixia en bastant mal estat en alguna de les seves parts. La seva amplada és de 18 cm.

Degut a la poca quantitat de material recuperat, intentar establir una cronologia fiable per l'aixecament del nivell de la nau és molt difícil. No obstant això podem dir que, de manera orientativa, aquestes obres haurien tingut lloc no abans del segle XVII, degut a que la major part del material datable podria correspondre a aquest segle. El que si és clar és que abans d'aquesta reforma, ja existien els tres esgraons que sobrealcen l'absis.

El Camp del Refugi (Pujals dels Pagesos)

El jaciment del Camp del Refugi està situat al terme municipal de Cornellà del Terri. Es troba localitzat en un camp a la banda de llevant de l'església de Pujals dels Pagesos. Els treballs que s'hi dugueren a terme van consistir en l'excavació de dues sitges que havien estat localitzades per el propietari del camp, el qual en donà coneixement al Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Aquests treballs es van realitzar del 14 al 18 de març de 1994.

Tot i trobar-se a poca profunditat (les boques només tenien per sobre uns 20 cm. de les terres de conreu), aquestes sitges estaven en un bon estat de conservació, trobant-se totalment senceres pel que respecta a la seva estructura. Aquestes estaven en la seva totalitat excavades a la roca natural, la qual presenta dues variants. Just per sota de les terres de conreu hi trobem una capa metamòrfica d'una amplada variable que marcava la boca de les sitges. Per sota d'aquesta capa hi ha conglomerat, que formava les parets de les sitges. Les boques de les sitges es trobaven a una distància entre elles de 3,60 m.

Sitja 1

Aquesta sitja presentava una boca de 70 cm de diàmetre. La seva profunditat màxima era de 1,46 m i una amplada màxima de 1,30 m. El sediment del farcit era de color marronós, de textura argilosa i heterogeni, ja que presentava taques de cendres grises i blanques, trossos de terra cremada,... També s'hi trobà alguna pedra. No obstant, es pot dir que el farciment es va realitzar d'una sola vegada i en un moment determinat. El material que aparegué en el seu interior consistia en ceràmica grisa grollera, algun fragment de vidriada i tegula. També hi aparegueren dos estris de metall: una punta indeterminada de ferro i una sivella de bronze de petites dimensions.

Sitja 2

Les mides principals d'aquesta sitja eren 50 cm de diàmetre de la boca, 1,60 m de profunditat màxima i 1,60 m d'amplada màxima. En el seu interior no aparegué res de material ceràmic degut a que ja havia estat buidada no feia massa temps i tornada a emplenar. El que si cal dir és que en el fons del farciment hi va aparèixer un lític que es podria tractar de la llosa que deuria tapar la sitja. Era una pedra de forma circular, més o menys regular, que presentava una perforació en el punt central.

Així doncs, veiem que, tot i el bon estat de conservació de les sitges en quant a la llur estructura, és molt difícil treure'n alguna conclusió de quan van ser amortitzades, degut a l'escàs valor cronològic del material recuperat. El que sembla és que s'efectuà en un moment indeterminat posterior a l'època medieval, sense poder concretar més el període. No obstant, coneixem l'existència d'altres sitges properes (nota oral del propietari del camp) que ens podrien, amb la seva excavació, aportar uns coneixements més concrets.